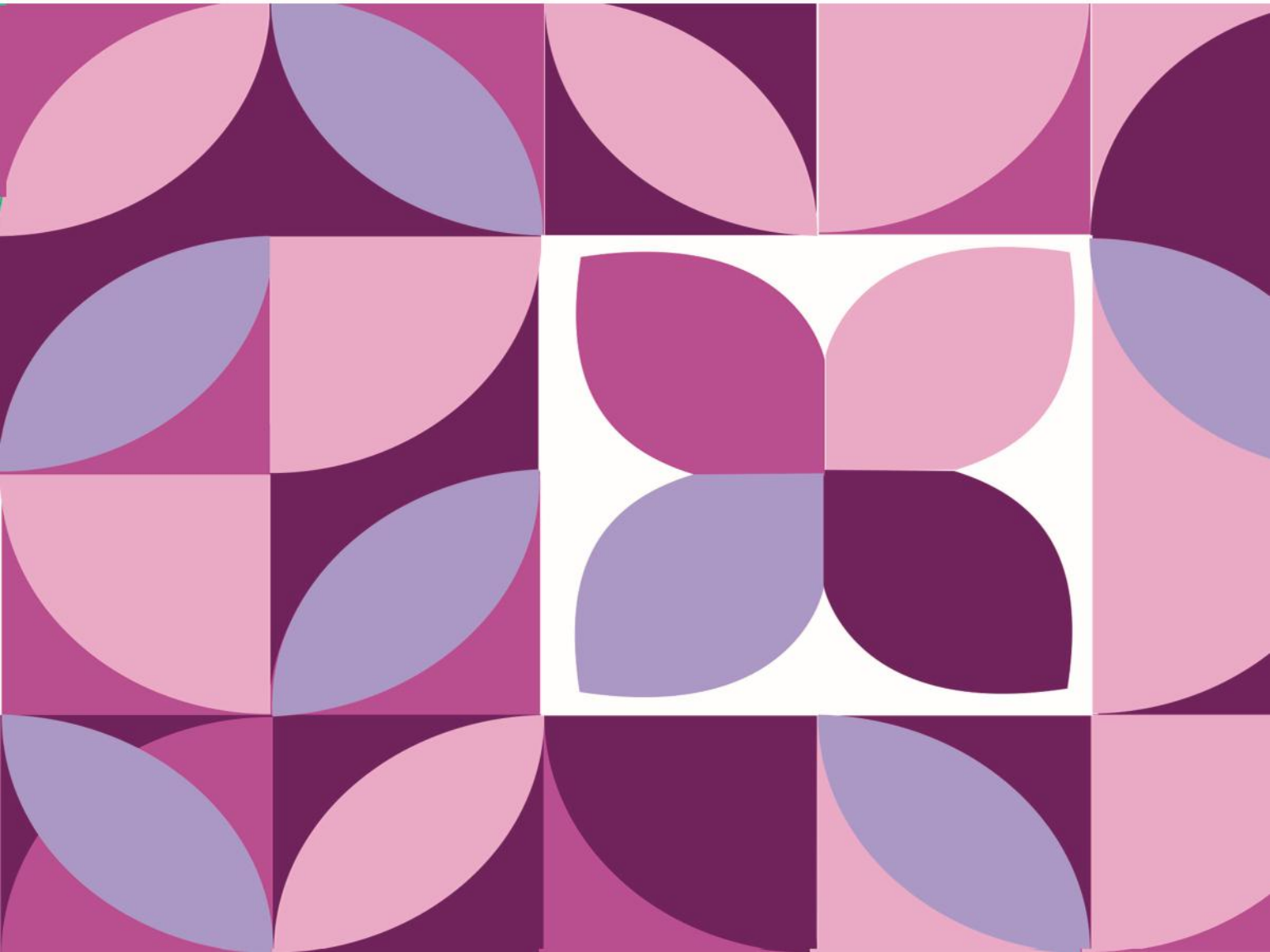

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

گزارش توصیفی و تحلیلی وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی

انیس میری
نجمه سیددخت

الذميمة
الجميلة

**گزارش توصیفی
و تحلیلی وضعیت
فرهنگی و هنری
استان خراسان شمالی**

**مجری طرح
انیس هیری
نجمه سیدرخت**

جمهوری اسلامی ایران
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی راهبردی

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

عنوان: گزارش توصیفی و تحلیلی وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی

زیر نظر: داریوش مطلبی، نظام بهرامی کمیل

ناظر طرح: اسماعیل افقهی

مجری طرح: انیس میری، نجمه سیددخت

صفحه‌آرا: فاطمه قیاسوند

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۴۰۰

شمارگان: برای مخاطبان خاص

این پژوهش با همکاری دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی راهبردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انجام شده است.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق،

شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵

تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۸۹۳۰۷۶

Email: nashr@ricac.ac.ir

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۳.....	پیشگفتار
بخش اول: کلیات تحقیق	
۵.....	مقدمه
۶.....	بیان مسئله
۷.....	اهداف طرح
۷.....	سوالات طرح
۸.....	روش شناسی
بخش دوم: معرفی استان خراسان شمالی	
۱۱.....	مقدمه
۱۱.....	موقعیت جغرافیایی خراسان شمالی
۱۳.....	جغرافیای تاریخی خراسان شمالی
۱۳.....	تقسیمات سیاسی-اداری
۱۵.....	معرفی شهرهای استان خراسان شمالی
۲۱.....	گرایش‌های دینی ساکنان استان خراسان شمالی
۲۲.....	گرایش‌های قومی در خراسان شمالی
۲۶.....	موسیقی محلی استان خراسان شمالی
۲۸.....	آئین‌ها و سنت‌های خراسان شمالی
۳۵.....	جاذبه‌های تاریخی و گردشگری استان خراسان شمالی
۴۲.....	صنایع دستی استان خراسان شمالی
۴۶.....	پوشاک محلی خراسان شمالی
۴۸.....	وضعیت توسعه اقتصادی در استان خراسان شمالی
۵۰.....	گروه‌ها و جریان‌های شاخص فرهنگی و هنری

مشاهیر معاصر استان خراسان شمالی.....	۵۸
گزارش توصیفی وضعیت فرهنگی و هنری استان	۶۸
بررسی وضعیت نوع استخدام و مدارک تحصیلی کارکنان نیز از مسائل حائز اهمیت در موضوع نیروی انسانی است.	۷۳
آمار و شاخص‌ها:	۷۹
گزارش کیفی از مهمترین اقدامات و برنامه‌های ویژه اداره کل و واحدهای تابع و گزارش مهم‌ترین برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی و هنری در حال اجرا در استان در راستای تحقق گسترش دسترسی همگانی به کالا و خدمات فرهنگی	۱۱۶
ظرفیت فضاها و عملکرد فرهنگی و هنری در دسترس مردم استان.....	۱۲۳
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۱۲۶
بخش سوم: شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید و نیازهای فرهنگی استان خراسان شمالی.....	
نقاط ضعف حوزه فرهنگ و هنر در استان	۱۳۳
فرصت‌های حوزه فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی.....	۱۳۷
تهدیدهای حوزه فرهنگ و هنر در استان.....	۱۴۶
خواسته‌ها و نیازهای حوزه فرهنگ و هنر در استان.....	۱۵۲
ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حوزه فرهنگ و هنر در استان.....	۱۵۷
بخش چهارم: بحث و نتیجه‌گیری.....	
مقدمه.....	۱۶۳
تحلیل نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه فرهنگی استان.....	۱۶۳
محدودیت‌های پژوهش.....	۱۷۶
پیشنهادهای کاربردی.....	۱۷۶
منابع.....	۱۸۶

چکیده

برنامه‌ریزی منطقه‌ای در محدوده یک استان در گام نخست نیاز به بررسی و تحلیل شرایط موجود آن هم به‌طور مستمر دارد تا بر اساس آن بتوان با تقویت و تکیه بر نقاط قوت از فرصت‌ها بهره‌برد و به برطرف کردن نقاط ضعف و کاهش اثرات تهدیدها پرداخت. بررسی مستندات موجود، نشان می‌دهد؛ اطلاعات دقیقی از فعالیت‌ها و عملکرد فرهنگی و هنری استان‌ها وجود ندارد و گزارش‌های موجود، مبتنی بر واقعیات و نیازهای فرهنگی هنری استان نیست. هدف اصلی پژوهش، شناسایی راهکارهایی عملی برای برنامه‌ریزی در جهت توسعه فرهنگی و هنری خراسان شمالی است. در این پژوهش، پس از توصیف ویژگی‌های تاریخی، اجتماعی و فرهنگی این استان، به‌منظور شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، خواست‌ها و نیازها و همچنین ظرفیت‌های فرهنگی و هنری بومی از روش تحلیل محتوای استنباطی استفاده شد. تعداد ۱۷ نفر از نخبگان فرهنگی شامل اساتید، فرهیختگان، هنرمندان، نویسندگان و مدیران برجسته با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. تحلیل محتوای مصاحبه‌های انجام شده برای تعیین نقاط قوت و ضعف و تهدیدها و فرصت‌های پیش روی استان در توسعه فرهنگی و هنری با روش سوات انجام شد. نتایج نشان داد؛ بزرگترین نقاط قوت استان در زمینه فرهنگ و هنر را می‌توان پیشینه تاریخی استان؛ استقبال مردم از فرهنگ و هنر؛ تنوع فرهنگی و کثرت قومیت‌ها؛ موسیقی منحصر به فرد؛ غنای فرهنگ عامه و سبک زندگی روستایی و عشایری دانست. مهم‌ترین نقاط ضعف استان را می‌توان عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در حوزه فرهنگ و هنر؛ مهاجرت نخبگان فرهنگی و هنری به استان‌ها و شهرهای برخوردار؛ عدم توازن در توزیع امکانات شهری؛ کمبود سالن سینمایی و نمایش؛ الگو برداری در تولید آثار فرهنگی و هنری و مناسب نبودن امکانات و شرایط روستاهای استان دانست. هم‌مرز بودن با کشور ترکمنستان؛ هم‌جواری با استان خراسان رضوی و فرهنگ روستایی و عشایری از مهم‌ترین فرصت‌ها و کمبود نقدینگی در حوزه فرهنگ و هنر؛ اجرایی نشدن قانون مالکیت معنوی؛ کمبود سواد رسانه‌ای افراد جامعه و گسترش استفاده از رسانه‌های دیجیتال از مهم‌ترین تهدیدهای عرصه فرهنگ و هنر استان است. مهم‌ترین نیازهای فرهنگی و هنری استان عبارت بودند از: افزایش تبلیغات و بازاریابی محصولات فرهنگی استان؛ افزایش تعداد و کیفیت رویدادهای فرهنگی و هنری؛ ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تولیدات فرهنگی و هنری مدرن؛ انجام پژوهش و تحقیق در

زمینه فرهنگ و هنر استان؛ بهینه‌سازی زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ ایجاد پاتوق‌های فرهنگی و انتخاب مسئولین فرهنگی و هنری از بین اهالی فرهنگ و هنر. همچنین مهم‌ترین ظرفیت‌های شناخته شده در عرصه فرهنگ و هنر استان حضور افراد جوان و با انگیزه در عرصه فرهنگ و هنر؛ انجمن‌های ادبی و هنری؛ دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی؛ مساجد و کانون‌های فرهنگی؛ رسانه‌های خبری و مطبوعات استانی و کتابخانه‌های عمومی بودند. **واژگان کلیدی:** فرهنگ، خراسان شمالی، عدالت فرهنگی، فرصت‌ها و تهدیدهای فرهنگی، شاخص‌های فرهنگی

پیشگفتار

فرهنگ یک ملت نشان‌دهنده اندیشه‌ها، باورها، خواسته‌ها، رفتارها و ارزش‌های آن ملت است. فرهنگ و باور عمومی هر جامعه‌ای نخست در حفظ و تقویت هویت و موجودیت جامعه دارای جایگاه است و در وهله دوم زمینه‌ساز پیشرفت و توسعه همه‌جانبه جامعه است. امروزه، یکی از شاخص‌های اصلی توسعه پایدار جامعه، توسعه فرهنگی است. دستیابی به توسعه فرهنگی با توجه به وسعت این عرصه و تغییر و تحولات سریع آن، جز با مدیریت صحیح امکان‌پذیر نیست. جامعه‌شناسان معتقدند اگر فرهنگ یک جامعه به پویایی و پختگی لازم نرسیده باشد، پیشرفت، انکشاف و توسعه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... در آن جامعه میسر نخواهد بود. بنابراین، پاره‌ای چالش‌های فراروی توسعه فرهنگی عبارت‌اند از: شکاف‌ها و تعارضات قومی و مذهبی، پایین بودن سطح سواد ارزش‌ها و هنجارهای ضد توسعه فرهنگی و عدم برقراری مساوات و عدالت فرهنگی در جغرافیای مختلف. در واقع، توسعه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بدون توسعه فرهنگی و برقراری عدالت فرهنگی میسر و ممکن نخواهد شد. برای حصول به این امر در حوزه فرهنگ، نیازمند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در دو فاز کوتاه‌مدت و بلندمدت هستیم.

یکی از دغدغه‌های مهم سیاست‌گذاران و محققان عرصه فرهنگ و هنر، نبود آمار، گزارش و داده‌های مرتبط در بخش‌های مختلف فرهنگی و هنری؛ همچنین تخمین و ارزیابی عملکرد این حوزه‌ها می‌باشد.

برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی حوزه فرهنگ نیازمند شناخت کافی وضعیت فرهنگی (با اتکا به آمار و ارقام موجود و همچنین درک نیازهای فرهنگی با توجه به ویژگی‌های مذهبی، قومیتی، جغرافیایی و...) هستیم. بدین منظور، توصیف و تحلیل وضعیت شاخص‌های فرهنگی از قبیل کتاب و نشر، مطبوعات و رسانه، هنر و سینما و حوزه قرآن از نیازهای ضروری حوزه فرهنگ و هنر کشور است.

ارزیابی اسناد و مدارک موجود در مجموعه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و ادارات تابعه در استان‌ها و شهرستان‌ها نشان می‌دهند که اطلاعات و آمار دقیقی از وضعیت تولید، توزیع و مصرف حوزه فرهنگ و هنر وجود ندارد و اگر هم گزارشی وجود داشته باشد، کمتر بر واقعیات و نیازهای فرهنگی و هنری استان‌ها متکی است. این در حالی است که برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مطلوب، توصیف و تحلیل وضعیت فرهنگی

و هنری استان‌ها ضروری است. بدین منظور، این پژوهش با هدف شناسایی وضعیت فرهنگی و هنری استان‌ها؛ شناسایی اقدامات و برنامه‌های انجام‌شده و در حال انجام فرهنگی و هنری؛ شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای حوزه فرهنگ و هنر؛ شناسایی خواسته‌ها و نیازهای فرهنگی و هنری؛ و سرانجام، شناسایی ظرفیت‌های بومی حوزه فرهنگ و هنر استان‌های کشور انجام شده است.

در این اثر و مجموعه تصویری از وضعیت فرهنگی و هنری هر استان با دید تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ارائه شده است، سپس شاخص‌های فرهنگی از ادارات کل فرهنگ و ارشاد استان‌ها و نهادهای فرهنگی مرتبط جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شده‌اند. در ادامه برای رسیدن به چارچوبی مشخص از نقاط قوت، ضعف، فرصت، تهدید، خواسته‌ها و نیازها، مصاحبه‌هایی با نخبگان فرهنگی، متخصصان و مسئولان امور فرهنگی و هنری استان‌های مورد پژوهش انجام گرفته است.

جامعه تحقیق این پروژه عبارت است از چهارده استان کشور شامل: آذربایجان غربی، ایلام، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، خوزستان، زنجان، هرمزگان، کردستان، بوشهر، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری، سیستان و بلوچستان، کرمان، (جنوب استان کرمان) و گلستان.

در بخش پایانی کلیه پژوهش‌ها، نتایج در دو محور کوتاه‌مدت و بلندمدت به صورت مبسوط تبیین و تحلیل شدند.

امید است نتایج این مجموعه پژوهش بتواند مورد استفاده مسئولان فرهنگی در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی شامل معاونتها، ادارات کل ستادی و ادارات کل استانی قرار گیرد. در پایان، از همکاران معاونت پژوهشی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، دفتر مطالعات راهبردی و مدیریت طرح، دکتر اسماعیل افقهی؛ همچنین پژوهشگرانی که در چهارده استان، فاز اول این طرح را به نحو مطلوبی انجام داده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم.

تیر ۱۴۰۰

دکتر محمد سلگی

رئیس پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

بخش اول: کلیات تحقیق

مقدمه

مفهوم فرهنگ همانند بسیاری از مفاهیم دیگر در علوم انسانی تعاریف مختلفی دارد که یکپارچه ساختن همه آنها در یک تعریف جامع و واضح کاری غیرممکن است. فرهنگ یکی از دو یا سه واژه‌ای است که بیشترین پیچیدگی را در زبان انگلیسی دارد (جیل^۱، ۲۰۱۳). تیلور فرهنگ را یک مجموعه پیچیده از دانش باورها، هنرها، اخلاقیات، رسوم و عاداتها تعریف کرده که توسط یک فرد به عنوان عضوی از جامعه پذیرفته می‌شود (ملو و اریکسون^۲، ۲۰۱۰). در تعریف هرسکویتز^۳، فرهنگ مجموعه‌ای از دانش جزاها، باورها، رفتارها، ارزش‌ها و اهدافی که شکل دهنده نحوه زندگی یک دسته از مردم است (اکمسی^۴ و دیگران، ۲۰۱۳) دانسته می‌شود. در تعریفی دیگر؛ فرهنگ همه آن چیزهایی است که پس از آموختن بسیار و فراموش کردن‌های بسیار اثرش در روح جمعی بر جای می‌ماند (فلاحی، ۱۳۹۲). براین اساس، فرهنگ یک ملت شکل دهنده باورها، ارزش‌ها، اصول اخلاقی، نمادها، زبان و درنهایت سبک زندگی مردم آن کشور است. از سوی دیگر، هنر مقوم فرهنگ است و پس از آن که پدید می‌آید به امری فرهنگی مبدل می‌شود. فرهنگ با هنر به رشد و بالندگی می‌رسد و با آثار هنرمندان قوام می‌یابد. به بیان فلسفی، هنر مقوم

1. Gill

2. Mello & Erikson

3. Herskowitz

4. Ekmekci

ماهیت فرهنگ است، نه علت وجود آن (کریمی، ۱۳۹۱: ۲۳۴). هنر و قالب‌های گوناگون آن سازنده محصولات فرهنگی هستند و وظیفه تبیین حقایق جهان، انسان و جامعه را بر عهده دارند. هنر با این تلقی تأثیر شگرفی در اعتلای باورها، هنجارها، رفتارها، و به تبع آن شکل‌گیری فرهنگ مطلوب در جامعه دارد. لذا توجه به تعریف تولیدها و فعالیت‌های هنری که در دسته‌بندی‌های جدید در زیرمجموعه صنایع و محصولات فرهنگی اطلاق می‌گردد، از اهمیت برخوردار است؛ به گونه‌ای که هنر و هنرمند ابزاری برای انتقال، تهاجم یا تعامل فرهنگی - و به پشتوانه آن، فکری، سیاسی و اقتصادی - تلقی می‌شود (حقیقی کفاش و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳۳). توسعه فرهنگ و هنر در هر جامعه و منطقه نیازمند برنامه‌ریزی فرهنگی است. برنامه‌ریزی فرهنگی با پیوند دادن فرهنگ و دیگر ابعاد زندگی اجتماعی و اقتصادی، در خلق فرصت‌های توسعه برای کلیت اجتماعات محلی سودمند خواهد بود. در نهایت فرآیند برنامه‌ریزی فرهنگی باید فرایندی مشتمل بر تصمیم‌سازی و مشاوره اجتماعی فراگیر و بنابراین دموکراتیک باشد تا از این راه شناسایی منابع فرهنگی و استفاده از این منابع برای دستیابی به اهداف مدنی اجتماع مورد نظر امکانپذیر شود.

بیان مسئله

برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه فرهنگ، بدون توجه به واقعیت جامعه و داشتن اطلاعات کافی، منجر به سطحی‌نگری در برنامه‌ریزی شده و اثربخشی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی را با مشکل مواجه می‌کند. هر کشور و سرزمینی دارای فرهنگ منحصر به فردی است که جامعه جهانی آن کشور را با آن نوع فرهنگ می‌شناسد. اما این بدان معنی نیست که فرهنگ هر کشور یکپارچه است؛ بلکه در همه کشورهای، گروه‌ها و جوامع، فرهنگی مختص به خود را دارا هستند. کشور ایران، کشوری پهناور و دارای ویژگی‌های سرزمینی است که تمدنی دیرینه و ماندگار دارد. از این رو تنوع فرهنگی در استان‌ها و حتی در شهرهای مختلف یا یک استان دیده می‌شود. برنامه‌ریزی منطقه‌ای در محدوده یک استان در گام نخست نیاز به بررسی و تحلیل شرایط موجود آن هم به‌طور مستمر دارد تا بر اساس آن بتوان با تقویت و تکیه بر نقاط قوت از فرصت‌ها بهره برد و به برطرف کردن نقاط ضعف و کاهش اثرات تهدیدها پرداخت. دستیابی به چنین شناختی، نیازمند دسترسی به آمار و اطلاعات دقیق از وضعیت فرهنگی و همچنین درک نیازهای فرهنگی با توجه به ویژگی‌های مذهبی، قومیتی، جغرافیایی، نژادی و... است. بررسی مستندات موجود در مجموعه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و استان‌های کشور، نشان می‌دهد با وجود اینکه تصور می‌رود اطلاعات آماری دقیق از وضعیت تولید، توزیع و مصرف حوزه فرهنگ و هنر باید وجود داشته باشد، ولی اطلاعات موجود ناقص بوده و اطلاعات دقیقی از فعالیت‌ها و عملکرد فرهنگی و هنری استان‌ها

وجود ندارد و گزارش‌های موجود، مبتنی بر واقعیات و نیازهای فرهنگی هنری استان‌ها نیست. در این راستا در پژوهش حاضر، با هدف شناسایی تحولات فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی، ابتدا اطلاعات توصیفی از وضعیت فرهنگی و هنری این استان با تأکید بر اقدامات، برنامه‌ها و منابع فرهنگی تولیدشده جمع‌آوری می‌شود و با مصاحبه با نخبگان فرهنگی هنری و مدیران این حوزه، تحلیلی از وضعیت فرهنگی و هنری استان با تکیه بر نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها و همچنین نیازها و خواسته‌های فرهنگی هنری استان و با تمرکز بر گسترش عدالت فرهنگی ارائه می‌شود.

اهداف طرح

هدف اصلی:

شناسایی وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی

اهداف فرعی:

۱. توصیف وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی؛
۲. شناسایی اقدامات و برنامه‌های انجام شده و در حال انجام فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی؛
۳. شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای حوزه فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی؛
۴. شناسایی خواسته‌ها و نیازهای فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی؛
۵. شناسایی ظرفیت‌های بومی حوزه فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی؛

سوالات طرح

۱. در حال حاضر وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی چگونه است؟
۲. چه اقدامات و برنامه‌های فرهنگی و هنری در استان خراسان شمالی انجام و یا در حال اجرا است؟
۳. وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی از چه نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهایی برخوردار است؟
۴. خواسته‌ها و نیازهای فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی کدامند؟
۵. وضعیت فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی از چه ظرفیت‌های بومی‌ای برخوردار است؟

روش‌شناسی

این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی است و از نظر روش اجرا ترکیبی از روش کمی و کیفی است. این پروژه در دو فاز اجرا می‌شود. فاز اول از روش کتابخانه‌ای برای توصیف سیمای تاریخی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین وضعیت آماری فرهنگ و هنر استان استفاده می‌شود. برای تحلیل اطلاعات به دست آمده از مصاحبه‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده می‌شود. برای انجام این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا روشی برای دستیابی به ویژگی‌های مختلف پیام، دیدگاه‌ها و اندیشه‌های فرستنده پیام، علل صدور و آثار پیام است. این روش برای تجزیه و تحلیل عینی پیام‌های مختلفی که از طریق گوناگون مبادله می‌شوند، به کار می‌رود (خاکی، ۱۳۷۹). تحلیل محتوا در این پژوهش، از نوع تحلیل محتوای استنباطی بود. در این نوع تحلیل، فرض بر این است که مشخصه‌های خاصی از یک متن با مشخصه‌های خاصی از مضمون یا وضعیت اجتماعی، مرتبط هستند. این نوع تحلیل تنها توصیف محتوای متن را در نظر ندارد، بلکه هدف آن نتیجه‌گیری از محتوای یک متن در مورد جنبه‌هایی از واقعیت اجتماعی است. در تحلیل محتوای مصاحبه‌های انجام شده برای تعیین نقاط قوت و ضعف و تهدیدها و فرصت‌های پیش روی استان در توسعه فرهنگی و هنری از روش سوات^۱ استفاده شد. سوات در واقع، سرواژه عبارات قوت‌ها^۲، ضعف‌ها^۳، فرصت‌ها^۴ و تهدیدات^۵ است. نقطه قوت عبارت است از شایستگی ممتازی که به وسیله آن سازمان می‌تواند در زمینه‌هایی مانند نوع منابع مالی، تصویر مثبت ذهنی میان خریداران، روابط مثبت با تأمین‌کنندگان و مواردی از این دست در مقایسه با رقبا برتر باشد. نقطه ضعف نوعی محدودیت یا کمبود در منابع، مهارت‌ها و امکانات و توانایی‌هایی است که به‌طور محسوس مانع عملکرد اثر بخش سازمان بشود. عملکرد مدیریت نیز در تشدید نقاط ضعف مؤثر است. فرصت عبارت است از یک موفقیت مطلوب عمده در محیط خارجی سازمان تهدید موقعیت نامطلوبی در محیط خارجی سازمان است که می‌تواند تهدید عمده‌ای در راه موفقیت سازمان باشند از طریق تحلیل سوات که یکی از ابزارهای تدوین راهبرد است، می‌توان در برنامه‌ریزی راهبردی و تعیین راهبردها متناسب با شرایط داخلی و محیطی بهره برد. با استفاده از این تحلیل این امکان حاصل می‌شود که اولاً

-
1. SWOT
 2. Strengths
 3. Weaknesses
 4. Opportunities
 5. Threats

به تجزیه و تحلیل محیط‌های داخلی و خارجی پرداخته و ثانیاً تصمیمات استراتژیکی اتخاذ نمود که قوت‌های سازمان را با فرصت‌های محیطی متوازن سازد. (خداداد حسینی و عزیزی، ۱۳۹۸).

بر این اساس، تعداد ۱۷ نفر از نخبگان فرهنگی مورد مصاحبه قرار گرفتند. همچنین جهت اعتبار بیشتر پژوهش، تعدادی از متون پژوهشی، شامل پایان‌نامه، طرح پژوهشی و مقاله علمی در این بخش، به روش تحلیل محتوای استنباطی واکاوی شد. جامعه پژوهش عبارت بودند از خبرگان فرهنگ و هنر شامل اساتید، فرهیختگان، هنرمندان و نویسندگان برجسته، مدیران و کارشناسان شاغل در بخش فرهنگی سازمان‌های دولتی، اعضای هیئت رئیسه تشکلهای و انجمن‌های فرهنگی و هنری و

نمونه‌گیری با روش هدفمند انجام شد و معیار ورد برای مصاحبه‌شوندگان دارا بودن یکی از شرایط زیر بود.

الف) مدیر/متخصص در حوزه فرهنگ و هنر؛

ب) فعالان فرهنگی، نویسندگان و هنرمندان؛

پ) عضو هیئت علمی دانشگاه یا مؤسسه پژوهشی در زمینه فرهنگ و هنر؛

ت) پژوهش‌گر یا روزنامه‌نگار در زمینه فرهنگ و هنر.

مبنای نمونه‌گیری در این پژوهش، اشباع نظری بود و مصاحبه‌ها تا زمانی که مطالب جدیدی ارائه شد ادامه یافت. اطلاعات مربوط به اعضای جامعه پژوهش در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱-۱ - مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

مشارکت‌کنندگان	سن	جنسیت	زمینه تخصصی	زمان مصاحبه	مدت مصاحبه
مشارکت‌کننده شماره ۱	۳۹	زن	نویسنده کتاب کودک	بهمن ۱۳۹۸	۱۵ دقیقه
مشارکت‌کننده شماره ۲	۴۲	زن	هنرمند عرصه تئاتر و نمایش	بهمن ۱۳۹۸	۱۷ دقیقه
مشارکت‌کننده شماره ۳	۴۲	مرد	مسئول کانون آگهی و تبلیغات	اسفند ۱۳۹۸	۲۲ دقیقه
مشارکت‌کننده شماره ۴	۵۳	مرد	نویسنده و مدیر انتشارات جهانی	اسفند ۱۳۹۸	۱۸ دقیقه
مشارکت‌کننده شماره ۵	۴۱	مرد	مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی	دی ماه ۱۳۹۸	۲۱ دقیقه
مشارکت‌کننده شماره ۶	۳۲	مرد	استاد موسیقی	بهمن ۱۳۹۸	۲۰ دقیقه
مشارکت‌کننده شماره ۷	۶۴	مرد	نویسنده	اسفند ۱۳۹۸	۱۶ دقیقه

مدت مصاحبه	زمان مصاحبه	زمینه تخصصی	جنسیت	سن	مشارکت کنندگان
۱۵ دقیقه	دی ماه ۱۳۹۸	مدرس دانشگاه و فعال رسانه ای	مرد	۳۸	مشارکت کننده شماره ۸
۱۹ دقیقه	بهمن ۱۳۹۸	نویسنده و هنرمند سینما و تئاتر	مرد	۴۷	مشارکت کننده شماره ۹
۱۵ دقیقه	دی ماه ۱۳۹۸	شاعر و عضو هیئت علمی	مرد	۴۴	مشارکت کننده شماره ۱۰
۱۶ دقیقه	اسفند ۱۳۹۸	استاد هنرهای تجسمی	زن	۵۱	مشارکت کننده شماره ۱۱
۱۸ دقیقه	دی ماه ۱۳۹۸	نویسنده داستان و رمان	زن	۳۴	مشارکت کننده شماره ۱۲
۲۲ دقیقه	بهمن ۱۳۹۸	مدرس موسیقی	مرد	۴۱	مشارکت کننده شماره ۱۳
۱۷ دقیقه	اسفند ۱۳۹۸	عضو هیئت علمی	زن	۳۵	مشارکت کننده شماره ۱۴
۲۰ دقیقه	بهمن ۱۳۹۸	استاد هنرهای تجسمی	زن	۴۸	مشارکت کننده شماره ۱۵
۱۸ دقیقه	فروردین ۱۳۹۹	عضو هیئت علمی	زن	۴۵	مشارکت کننده شماره ۱۶
۲۰ دقیقه	فروردین ۱۳۹۹	عضو هیئت علمی	زن	۳۹	مشارکت کننده شماره ۱۷

همان گونه که جدول ۱-۱ نشان می دهد؛ از تعداد ۱۷ شرکت کننده ۶ نفر زن (۴۰ درصد) و تعداد ۹ نفر مرد (۶۰ درصد) هستند. میانگین سنی افراد شرکت کننده در پژوهش، ۴۳/۳ سال می باشد. همه شرکت کنندگان از متخصصین و صاحب نظران حوزه فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی هستند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از تحلیل متون و مصاحبه های تحقیق از روش تحلیل محتوا استفاده شده است؛ بنا بر آنچه مطرح شد، ابتدا متون و مصاحبه ها بررسی و کدگذاری گردیده و از این طریق مفاهیم متنوع مورد استفاده در این تحقیق استخراج شده اند. این مفاهیم با توجه به محتوای ظاهری در قالب دسته های مفهومی که نشان گر یک مفهوم مستقل هستند، تقسیم بندی شده و سپس مقولات مربوط به هر مفهوم مشخص شدند. شماره مربوط به مصاحبه دارای مفاهیم مورد نظر در جدول لحاظ شد.

بخش دوم: معرفی استان خراسان شمالی

مقدمه

استان خراسان شمالی در گذشته بخشی از خراسان بزرگ بود که در بهار سال ۱۳۸۳ هجری شمسی با تقسیم استان خراسان به سه استان خراسان شمالی، خراسان رضوی و خراسان جنوبی به وجود آمد. این فصل از پژوهش، شامل دو بخش است که در بخش اول به معرفی توصیفی ویژگی‌های تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی استان خراسان شمالی می‌پردازیم و در بخش دوم، شاخص‌های فرهنگی هنری استان را بر اساس آخرین گزارش‌های موجود، ارائه می‌کنیم.

موقعیت جغرافیایی خراسان شمالی

واژه «خراسان» در فارسی باستان نیامده است ولی نام شهرها و آبادی‌هایی که هر کدام جزئی از خراسان گذشته یا کنونی بوده و هستند، بارها در کتیبه‌های مختلف آمده است. این واژه ترکیبی است از «خور» به معنی خورشید و «اسان» به معنی آمدن و به معنی «جایی است که از آن، خورشید برمی‌آید» و خراسان به معنی «محل طلوع خورشید» است. در آثار و نوشته‌های سعدی نیز واژه خراسان به همان معنای «خاور» به کار رفته است (سعیدیان، ۱۳۸۸).

خراسان شمالی با وسعت ۲۸,۱۶۶ کیلومتر مربع وسعت بین مدارهای ۳۶ درجه و ۳۷ دقیقه و ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و نصف النهارهای ۵۵ درجه

و ۵۳ دقیقه تا ۵۸ درجه و ۲۰ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده و حدود ۱/۷ درصد از کل مساحت کشور را در بر می‌گیرد. این استان از شمال و شمال شرقی حدود ۲۸۱ کیلومتر مرز مشترک با کشور ترکمنستان دارد و از مشرق و جنوب با استان خراسان رضوی، از جنوب غربی با استان سمنان و از غرب نیز با استان گلستان همسایه است. خراسان شمالی از نظر ناهمواری‌ها به دو قسمت: الف) نواحی کوهستانی ب) پست و هموار تقسیم می‌شود. مرتفع‌ترین نقطه آن قله شاه جهان در رشته کوه‌های آلاداغ ۳۰۵۱ متر و پست‌ترین نقطه آن در روستای تازه یاب در قسمت خروجی رودخانه اترک با ارتفاع ۴۰۰ متر از سطح دریا قرار دارد. ارتفاع متوسط استان ۱۳۲۶ متر از سطح دریا است. کوه‌های استان از نظر زمین‌شناسی حاصل آخرین حرکات کوهزایی دوران سوم و از کوه‌های جوان می‌باشند. این کوه‌ها به دو بخش عمده رشته کوه کپه داغ و آلاداغ تقسیم می‌شوند.

رشته کوه کپه داغ: این رشته کوه در شمال استان واقع شده و به وسیله گسل عشق آباد (گسل کپه داغ) از دشت‌های پست ترکمنستان و به وسیله رودخانه اترک و دشت‌های مانه و سملقان، بجنورد، شیروان، فاروج از رشته کوه جنوبی آلاداغ جدا می‌شود. این ارتفاعات شباهت زیادی از نظر ساختار زمین‌شناسی با زاگرس دارند. وجود گسل‌های متعدد، ساختار رسوبی، نامتقارن بودن چین‌ها، فقدان فعالیت‌های آتشفشانی و وجود سنگ‌های دارای درز و شکاف در این ارتفاعات شرایط مساعدی برای ذخایر آب زیرزمینی و منابع نفت و گاز ایجاد می‌کند.

رشته کوه آلاداغ: این ارتفاعات توسط دشت‌های مانه و سملقان، بجنورد، شیروان و فاروج از رشته کوه کپه داغ جدا شده است. آلاداغ در غربی‌ترین منطقه در حوالی جاجرم به وسیله یک سری کوه‌های کم‌ارتفاع به رشته کوهستانی شاه کوه البرز می‌پیوندد. جبهه شمالی آلاداغ با یک سری پرتگاه‌های گسلی به رود اترک و جبهه جنوبی آن از طریق گسل‌هایی با دشت جاجرم ارتباط پیدا کرده است (مقیمی، ۱۳۹۱).

این استان از نظر ناهمواری‌ها به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم می‌شود. بخش شمالی کوهستانی است که در نواحی پست آن، دشت‌های حاصل خیزی ایجاد شده و شرایط مناسبی برای توسعه کشاورزی و دامداری فراهم آمده است. بخش جنوبی آن شامل دشت‌ها و تپه‌های کم‌ارتفاع می‌باشد که در مقایسه با مناطق شمالی از پوشش گیاهی کمتری برخوردار است. استان خراسان شمالی در ناحیه معتدل شمالی قرار دارد و دارای آب‌وهوایی متغیر و متنوع می‌باشد. برخی مناطق مانند بجنورد، شیروان و نواحی

جنوب آلاداغ و قسمت‌هایی از شهرستان‌های اسفراین و جاجرم دارای آب‌وهوای معتدل می‌باشند. مناطقی همچون غرب شهرستان مانه و سملقان و شمال شهرستان بجنورد (راز و جرگلان)، معتدل و دارای پوشش جنگلی می‌باشند به قسمتی که قسمتی از پارک جنگلی سرسبز «گلستان»، در این استان قرار دارد (متولی حقیقی، ۱۳۷۸).

جغرافیای تاریخی خراسان شمالی

بر اساس شواهد و مستندات تاریخی حاصل از بررسی‌های باستان‌شناختی پیشینه تاریخی این استان حداقل به دوران نوسنگی و حدود ۵۰۰۰ تا ۸۰۰۰ سال قبل می‌رسد؛ آثار سکونت انسان از دوره نوسنگی در منطقه جاجرم و سکونت اقوام آریایی (پارت‌ها) و ترک‌ها (ازبک‌ها و ترکمن‌ها) در گوشه و کنار این استان دیده می‌شود. محوطه باستانی تپه حیدران و پهلوان جاجرم قدمتی بیش از ۱۲ هزار سال دارند (توحیدی، ۱۳۶۴). قدیمی‌ترین اثر برجای مانده از تاریخ قبل از اسلام، بنای تاریخی اسپاخو در شهرستان مانه و سملقان در روستای اسپاخو قرار دارد (بزرگو، ۱۳۹۶).

تقسیمات سیاسی - اداری

محدوده کنونی استان خراسان شمالی از دیرباز بخشی از خراسان بزرگ بوده و تاریخ آن با سایر قسمت‌های خراسان بزرگ در هم تنیده است. با بررسی‌های انجام شده در خصوص باستان‌شناسی منطقه و مکشوفات به دست آمده، شامل ظروف و اشیای گوناگون و ابزارهای مختلف و به خصوص در منطقه باستانی پهلوان و تپه حیدران جاجرم، تاریخ تمدن این نواحی به دوازده‌هزار سال پیش می‌رسد. قدیمی‌ترین بنای باقی مانده، معبد سنگی اسپاخو، در روستای اسپاخو، در شهرستان مانه و سملقان قرار دارد. با پیدایش دولت هخامنشی، این نواحی جزئی از آن شد و با سقوط هخامنشیان، تحت سیطره سلوکیان درآمد. این مناطق جزء اولین قسمت‌هایی بود که توسط پارتیان از دست سلوکیان خارج شد و پس از آن نیز ساسانیان بر این نواحی حکمرانی کردند. در دوره ساسانیان، خراسان توسط یک اسپهبد، با عنوان پادوسبان، اداره می‌شد. در سال سی و یک هجری قمری، مسلمانان به خراسان رسیدند و رفته رفته مردم آن به اسلام روی آوردند. تا سال دویست و شش هجری قمری که سلسله طاهریان استقلال خود را از خلیفه عباسی اعلام کردند، این نواحی تحت حکومت عباسیان قرار داشت و سپس جزئی از حکومت صفاریان شد. ابو عبدالله مقدسی (۳۳۶ - ۳۹۱ هجری قمری)، جغرافی‌دان و جهانگرد عرب در وصف منطقه جاجرم چنین می‌گوید: ارغیان همان جاجرم بوده و کلمه ارغیان به‌طور اخص

نام روستای آن است. وی اشاره‌ای به بارو و مسجدی نیکو و هفتاد دهکده از توابع آن می‌کند. همچنین بنا به گفته یاقوت حموی (۵۷۵-۶۲۶ هجری قمری)، دایرةالمعارف نویس مشهور عرب، شهر اسفراین، مهرجان یا مهرگان نام داشته و اسفراین، اسپرآئین بوده است. اسفراین را مغولان در سال ۶۱۷ هجری قمری تاراج کردند و در حدود سال ۱۰۰۶ هجری قمری به دست ازبکان ویران گشت. در نخستین تقسیمات کشوری که پس از انقلاب مشروطیت و در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید، این نواحی جزئی از ولایت «خراسان و سیستان» گردید. سپس با ایجاد استان شمال شرق در سال ۱۳۱۶ هجری شمسی، به‌عنوان شهرستان بجنورد به آن پیوست. با تقسیم استان خراسان به سه استان به نام‌های خراسان جنوبی، خراسان رضوی و خراسان شمالی در سال ۱۳۸۳، شهرستان‌های بیشتری در محدوده این استان به وجود آمد (افشار سیستانی، ۱۳۹۲، ۲۶۸).

استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۵ از نظر تقسیمات کشوری دارای ۸ شهرستان، ۱۹ بخش، ۴۵ دهستان، ۲۲ شهر، ۸۴۰ آبادی دارای سکنه، ۴۶۰ آبادی خالی از سکنه است. مساحت این استان، در حال حاضر: ۲۸،۴۳۴ کیلومتر مربع است. شهرستان مانه و سملقان با وسعت ۶،۰۵۳ کیلومتر وسیع‌ترین و شهرستان فاروج با ۱،۶۱۵ کیلومتر کوچکترین شهرستان استان به شمار می‌روند (گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

جدول ۱-۲. مشخصات شهرستان‌های استان خراسان شمالی بر اساس تقسیمات کشوری

نام شهرستان	مساحت	تعداد شهر	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد آبادی ها
اسفراین	۵۰۱۹	۲	۲	۷	۳۷۳
بجنورد	۳۶۱۹	۳	۲	۵	۱۹۶
جاجرم	۳۴۸۶	۳	۳	۵	۱۱۳
شیروان	۳۹۴۵	۴	۳	۹	۱۷۵
فاروج	۱۶۱۵	۲	۲	۵	۱۰۴
گرمه	۲۱۵۹	۳	۱	۲	۶۴
مانه و سملقان	۶۰۵۳	۴	۳	۶	۱۸۶
راز و جرگلان	۲۵۳۸	۱	۳	۶	۸۷

معرفی شهرهای استان خراسان شمالی

شهرستان بجنورد

شهرستان بجنورد مرکز استان خراسان شمالی با مساحت حدود ۶,۱۵۷ کیلومتر مربع دارای سه شهر بجنورد، گرمخان و چناران شهر، سه بخش، هشت دهستان و بیست و دو آبادی است. خاستگاه نخستین شهر، در جایی به نام (جر) یا (جرمگان) یا (جرمغان) قرار داشته است که در یورش مغول به خراسان از بین رفته است. سپس شهر در جایی به نام بیژن (بیژن یورت یا بیژن گرد) ایجاد شد، شهر بجنورد در ریشه (بیژن گرد) که نامی باستانی است؛ خوانده می‌شده است، زیرا گرد به معنی شهر و آبادی است. بنابراین بجنورد به معنی شهر بیژن است. بیژن گرد در گذر زمان به (بوزن گرد) تبدیل شد؛ سپس عرب‌ها آن را (بوزن جرد) خواندند و سرانجام برای این که آسان‌تر بیان شود، دگرگون گشته و به گونه (بجنورد) درآمده است. نویسنده کتاب ایران نامک، پیشوند (بج) واژه بجنورد را دگرگون یافته (ووجه) هندو ایرانی به معنی سرزمین چیره بر رودخانه و آب روان دانسته است (افشار سیستانی، ۱۳۹۲، ۲۶۸). شهر کنونی بجنورد در حدود سال ۱۱۰۰ ق/ ۱۶۸۹ م به وسیله تولی خان دوم، یکی از امیران ایل شادلو بنا شد. این شهرستان، از شمال با کشور ترکمنستان، از شرق به شهرستان شیروان، از غرب به شهرستان مانه و سملقان و از جنوب به شهرستان‌های اسفراین و جاجرم محدود می‌باشد. بخش اعظمی از شهرستان بجنورد در پیرامون رود اترک و نیز بخش غربی شهرستان تحت تأثیر توده هوای مرطوب دریای خزر قرار دارد که با داشتن رطوبت فراوان موجب سرسبزی و خرمی گیاهان در بهار و تابستان می‌شود. رشته کوه کپه داغ در شمال به عنوان مرزی طبیعی بین ترکمنستان و شهرستان بجنورد و رشته کوه آلاداغ در جنوب غربی بجنورد قرار گرفته است. جلگه بجنورد با چشمه‌ها، رودها، جنگل‌ها و کوه‌های بلندی که گرداگرد آن را چون نگینی دربر گرفته‌اند، از جمله زیستگاه‌های مناسب در بخش شمال غربی خراسان است. به استناد متون تاریخی در سده‌های پنجم تا هشتم هجری، بخش وسیعی از ناحیه بجنورد، مسکونی و آباد بوده است. در آغاز دوران مغول و تیموری، منطقه بجنورد نیز مورد آسیب‌ها و خسارات فراوانی واقع شد. اقتصاد این شهر و روستاهای پیرامون آن، بر پایه کشت، باغداری، پرورش دام، بازرگانی، کارهای اداری، کارگری و صنایع دستی استوار است و مردم پیرو آئین اسلام و مذهب شیعه هستند و به زبان‌های فارسی، کردی و ترکی سخن می‌گویند. فرآورده‌های آن گندم، جو، برنج، حبوب، پنبه و لبنیات است (تائیری، ۱۳۹۳).

شهرستان شیروان

شیروان در شمال شرقی استان قرار گرفته و از شمال به کشور ترکمنستان، از جنوب به شهرستان اسفراین، از شرق به شهرستان فاروج و از غرب به شهرستان بجنورد محدود می‌شود. این شهرستان با مساحت حدود ۳,۹۰۴ کیلومتر مربع دارای سه شهر، سه بخش، نه دهستان و صد و شصت و نه آبادی است. در مورد وجه تسمیه شیروان چنین آمده است:

نام شیروان منسوب به شیری است که شکل و شمایل آن در دامنه کوه شمالی اغزقاپولی در امتداد شرقی کوه قراول چنگه وجود دارد.

نام شیروان منسوب به شکارچپانی است که در قرون گذشته در کوهستان منطقه شیروان به شکار شیر اشتغال داشته‌اند.

به دلیل وجود باغ‌های زیاد انگور، تهیه کشمش و شیرۀ انگور در آن رواج داشته و به همین دلیل شیرۀ انگور را در مکان‌هایی که سقف شان به صورت شیروانی بوده تهیه می‌کردند.

بنا بر شواهد تاریخی، اقوام پارت در ناحیه شیروان حکومت می‌کردند که قبورشان در اقصی نقاط منطقه و در قسمت‌های جنوب و جنوب شرقی تپه نادری وجود داشته است. در کتاب ایران عهد باستان تألیف دکتر محمدجواد مشکور می‌خوانیم که چند شهر از جمله شیروان در قسمت علیای رود اترک به‌عنوان پایتخت اشکانیان بوده است. شیروان در دوره صفویه و افشاریه از تاریخ بسیار غنی برخوردار بود، به طوری که در این دوره، از مراکز مهم تصمیم‌گیری‌های سیاسی بوده است. بین سالهای ۱۲۵۰ تا ۱۲۶۴ ه. ق. در زمان پادشاهی محمد شاه قاجار، از مناطق مهم اصلی درگیری‌ها و جنگ‌های حکام محلی بوده است. از وقایع تاریخی این دوره می‌توان به مسافرت‌های ناصرالدین شاه به این خطه و قرارداد فیروزه با روسیه تزاری اشاره کرد. زبان و گویش مردم شهر آمیزه‌ای از گویش‌های محلی و زبان ترکی است که قدمت آن به چند قرن می‌رسد (مقیمی، ۱۳۹۱).

شهرستان جاجرم

جاجرم در جنوب غربی استان خراسان شمالی واقع شده است. مساحت این شهرستان حدود ۳,۵۰۰ هکتار می‌باشد. این شهرستان از سه بخش مرکزی، سنخواست و شوقان تشکیل گردیده است. از طرف شمال به شهرستان بجنورد مرکز استان خراسان شمالی، از شمال غربی به استان گلستان و از طرف جنوب و غرب به استان سمنان و شهرستان شاهرود و از مشرق به شهرستان‌های اسفراین و سبزوار محدود می‌شود. نام جاجرم معرب کلمه

«جاگرم» می‌باشد که ظاهراً نامی با مسمای این شهر و ناحیه است در مقایسه با نواحی شمالی‌تر آن که کوهستانی و سردسیر است، آغاز شکل‌گیری این شهر به همان زمانی که در تمدن‌های تپه حصار دامغان، تپه سلیک کاشان و تپه یحیی بوده است، می‌رسد که باید حداقل قدمتی ۴ الی ۵ هزار سال داشته باشد و حتی در سده‌های بعد از هجرت نیز همچنان از نظر آب‌وهوایی از موقعیت خوبی برخوردار بوده است که باعث دوام و گسترش این ناحیه گردیده است. شهرستان جاجرم دارای آب‌وهوایی گوناگون است به طوری که در قسمت‌های شمالی معتدل کوهستانی و دشت‌های جنوبی آن قلمرو آب‌وهوای نیمه بیابانی با زمستانی ملایم و تابستانی گرم و خشک است. رودهای دربند و کال شور جاجرم تنها جریان‌های قابل ملاحظه در این منطقه هستند. اساس فعالیت‌های اقتصادی شهرستان بر پایه کشاورزی و دامپروری بوده است که مهمترین محصولات کشاورزی این منطقه گندم، جو، پنبه، چغندر قند و صیفی‌جات است. در سال‌های اخیر پسته کاری که سابقه‌ای تاریخی در جاجرم دارد نیز دوباره احیا گردیده است. شهرستان جاجرم به دلیل اتصال به راه آهن سراسری کشور اهمیت اقتصادی این منطقه را دوچندان کرده است و تنها شهرستان استان می‌باشد که دارای راه آهن سراسری است (متولی حقیقی، ۱۳۸۷).

شهرستان اسفراین

اسفراین در جنوب شرقی استان خراسان شمالی قرار گرفته و از شمال به شهرستان‌های بجنورد و شیروان، از شمال شرقی به شهرستان فاروج، از غرب به شهرستان جاجرم و از جنوب و جنوب شرقی به استان خراسان رضوی محدود می‌شود. این شهرستان با مساحت بالغ بر حدود ۵,۳۴۵ کیلومتر مربع دارای دو شهر اسفراین و صفی‌آباد، دو بخش، هفت دهستان و صد و پنجاه آبادی است. در وجه تسمیه اسفراین برخی معتقدند، این شهر را اسفندیار بنا نهاده است و بنابراین به نام بانی آن، اسفراین نامیده شده است. اسفراین جزء اولین مراکز جمعیتی است که اقوام آریایی پس از ورود به ایران در آن سکنی گزیدند. درباره بنیان‌گذار اسفراین، در منابع و مآخذ تاریخ و جغرافیا مطالب فراوان است ولی آنچه بدیهی است این نکته است که منابع ایران، تقسیم دنیای روزگار گذشته را به فریدون نسبت می‌دهند که بین سه فرزند خود سلم، تور و ایرج تقسیم کرد. آنچه مسلم است خراسان و اسفراین که شهرکی در آن زمان بوده است، در ایران زمین واقع شده و سازنده آن را باید کسانی دانست که نژاد ایرانی داشته باشند. همچنان که بانی اسفراین را اسفندیار پسر گشتاسپ می‌دانند که از پادشاهان کیانی ایران است و به قاعده انتساب آن را اسفراین خوانده‌اند. این شهرستان، زمانی به دلیل موقعیت راهبردی خود بر سر شاهراه ابریشم

بسیار رشد یافته بود. خرابه‌های معروف به شهر بلقیس، بزرگترین اثر باستانی شناسایی شده در سه کیلومتری جنوب این شهرستان است که بیش از هزاران سال تاریخ اسفراين را در خود جای داده است. امروزه از شهر بلقیس به‌غیر از بقایای ارگ و خندق اطراف آن، بخش‌هایی از حصار شهر بند و بقایای یک بنای آرامگاهی معروف به مقبره شیخ آذری و نیز ویرانه‌های معروف به منارتیه اثر دیگری در سطح زمین باقی نمانده است. مجموعه آثار شهر بلقیس در سال ۱۳۸۰ به شماره ۴۴۹۷ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است (زننده دل: معصومی و یعقوبی فاز، ۱۳۹۰). اسفراين به علت واقع شدن در شاهراه ورودی اقوام مهاجر به ایران از جمله قوم مغول، ازبک‌ها و افغان‌ها در طی قرون اسلامی بارها مورد تجاوز و تخریب این اقوام قرار گرفته است (مروی، ۱۳۹۴). اقوام ترک و تات از ساکنان اصلی این شهرستان هستند که هریک فرهنگ و هنرهای مختص به خود را دارند. قدمت سکونت کردهای این شهرستان به عصر صفویه باز می‌گردد. ترک‌ها که عموماً ساکن صفی آباد هستند ریشه‌ای ۳۰۰ ساله دارند و تات نشینان نیز در برخی روستاها از جمله رویین با قدمتی هزار ساله سکونت دارند. وجود تنوع قومیتی، جذابیتی کم نظیر به این منطقه بخشیده است.

شهرستان فاروج

پس از تقسیم استان خراسان به سه استان، بخش فاروج هم از شهرستان قوچان جدا و با ارتقاء به شهرستان به‌عنوان یکی از شهرستان‌های استان خراسان شمالی معرفی گردید. این شهر در شرق استان خراسان شمالی واقع شده است و از شمال و شرق به شهرستان قوچان، از جنوب به شهرستان اسفراين و از غرب به شهرستان شیروان محدود می‌شود. این شهرستان با مساحت حدود ۱۷۳۶ کیلومتر مربع دارای دو شهر فاروج و تیتکانلو، دو بخش مرکزی و خبوشان، پنج دهستان و هفتاد و دو آبادی است. فاروج در دره وسیع و دشت پیرامون رود اترک و بین رشته کوه‌های کپه داغ در شمال و آلا داغ در جنوب شکل گرفته است. به دلیل وجود منابع آب کافی و از جمله رودخانه اترک، کشاورزی در منطقه رونق بسزایی دارد و امروزه به یکی از مراکز مهم کشت غلات، انگور، زعفران، گل محمدی و نیز تولید و عرضه آجیل تبدیل شده است. کوه شاه جهان با ارتفاع ۳,۰۵۱ متر به‌عنوان بلندترین قله خراسان شمالی در جنوب شهرستان فاروج قرار دارد. ارتفاعات و دامنه‌های کپه داغ و آلا داغ یکی از کانون‌های رونق زندگی عشایری ایلات و طوایف کرمانج قهرمانلو، باشکانلو، تیتکانلو، بادانلو، توپکانلو و... است. دشت فاروج از دیرباز مورد توجه جوامع انسانی بوده است. تپه باستانی یام واقع در ۵ کیلومتری شهر فاروج، تپه زوبار،

گلو تپه تیتکانلو، تپه خیرآباد، تپه طویل و وجود مراکز سکونتی و قلعه‌های نظامی-تجاری عظیم دوره اشکانی و ساسانی نظیر محوطه باستانی ویرانشهر واقع در تیتکانلو حاکی از غنای تاریخی و به‌ویژه حضور پررونق اشکانیان و ساسانیان در پهنه دشت فاروج است. برخی مورخین، بخش خوشان فاروج را همان «استوا یا آستائوین» تختگاه اولیه اشکانیان می‌دانند. وجود آرامگاه بسیار زیبای «بابا و بی‌بی» و نیز گورستان تاریخی خسرویه با سنگ قبور صندوقی بسیار زیبا و پرتکلف نشانه‌ای از تاریخ باشکوه دوران اسلامی این خطه است. از نگاه فرهنگ سنتی و مردم شناسی، فاروج کانون پررونق و متنوع زندگی سه قوم تات، کرد و ترک است. تات‌ها در گوشه جنوب غربی (روستاهای مایوان، سه گنبد، استاد و خسرویه)، کردها در مرکز و اکثر نقاط شهرستان و ترک‌ها بیشتر در شهر فاروج و روستاهایی چون اسفجیر، نجف آباد و کوران ترکیه تمرکز دارند. موسیقی مقامی و کشتی چوخه را باید شاخص‌ترین نماد فرهنگ سنتی این شهرستان دانست (قربانپوریامی، ۱۳۸۹).

شهرستان مانه و سملقان

مانه و سملقان به مرکزیت شهر آبخانه یا همان اشکانه در شمال غربی استان خراسان شمالی واقع شده و از شمال و شرق به شهرستان بجنورد، از جنوب به شهرستان جاجرم، از جنوب غربی به شهرستان گرمه و از غرب به استان گلستان محدود می‌شود. فاصله مرکز شهرستان مانه و سملقان تا بجنورد ۴۰ کیلومتر و تا مشهد ۲۸۰ کیلومتر است. این شهرستان با مساحت ۶,۲۰۰ کیلومتر مربع دارای چهار شهر آبخانه، پیش قلعه، قاضی، شهرآوا، سه بخش، شش دهستان و ۱۳۳ آبادی و مکان می‌باشد. این شهرستان شامل دو بخش است که از نظر جغرافیایی نیز از هم متمایز هستند: مانه و سملقان. دشت سملقان دشت کوچک و حاصلخیز میان کوهی است که در دامنه‌های شمالی کوه آلاداغ، دومین کوه بلند استان خراسان شمالی، قرار دارد و از این رو دارای جنگل‌های اُرس و پوشش گیاهی و جانوری نسبتاً متراکم است. دورتادور این دشت را منطقه کوهستانی در بر گرفته است و به همین علت دسترسی به آن چندان آسان نبوده، در گذشته از مسیر دره‌های باریک رودها به‌خصوص اترک برای گذر و عبور از این دشت استفاده می‌شد و امروزه به مدد جاده سازی مدرن رفت‌وآمد از این دشت تسهیل شده و مسیر اصلی اتصال مشهد به گرگان است. مانه بخشی نسبتاً کوهستانی است که از نظر جغرافیایی حاصل اتصال چندین دره باریک است که رود اترک و برخی از سرچشمه‌های آن در دره‌های آن جاری است و از این نظر با دشت سملقان که دشت کوچک میان کوهی حاصلخیز است، تفاوت فاحش دارد.

از نظر اقلیمی این منطقه بین منطقه سرد و خشک خراسان و معتدل و مرطوب دشت گرگان قرار دارد. به طوری که بر اثر همین تأثیرات در تابستان‌ها رطوبت هوا در این منطقه به طور محسوس در مقایسه با سایر مناطق خراسان افزایش می‌یابد. شهر آشخانه مرکز شهرستان مانه و سملقان، شهر کوچکی است در نیمه شرقی دشت میانکوهی سملقان که امروزه بر سر راه اصلی بجنورد به استان گلستان واقع شده است (دانا و هژبری نوبری، ۱۳۹۷). شیرین دره و به‌ویژه روستای محمدآباد، حصه‌گاه و... از دیرباز کانون شالیکاری و کشت برنج است و برنج این منطقه در استان شهرتی درخور دارد. اقلیم خوش‌آب‌وهوا و وجود منابع سرشار طبیعی در این شهرستان از دیرباز موجب جلب توجه جوامع انسانی و شکل‌گیری فرهنگ و تمدن‌های درخشان در منطقه شده است (متولی حقیقی، ۱۳۸۷).

شهرستان راز و جرگلان

شهرستان راز و جرگلان به مرکزیت شهر راز، در گوشه شمال غربی استان خراسان شمالی قرار دارد؛ از شمال با کشور ترکمنستان، از شرق به شهرستان شیروان، از غرب به شهرستان مانه و سملقان و استان گلستان و از جنوب به شهرستان‌های بجنورد و مانه و سملقان محدود می‌شود. این شهرستان با مساحت حدود ۳,۱۳۸ کیلومتر مربع یک شهر و سه بخش دارد. بخش وسیعی از شهرستان راز و جرگلان مناطق کوهستانی و دره‌های نه‌چندان عمیق است. رودها و حوزه‌های آبریز منطقه شامل رود سومبار، رود جرگلان و رود غلامان در شمال منطقه و حوزه آبریز رود تنگه ترکمن در جنوب شهرستان است. رشته‌کوه کپه داغ و دره سومبار در شمال به‌عنوان مرزی طبیعی بین ترکمنستان و شهرستان قرار گرفته است و از جنوب به ارتفاعات شهرستان بجنورد و شهرستان مانه و سملقان محدود می‌شود. تات‌های راز و راستقان از ساکنان بومی و اصیل منطقه هستند؛ آن‌ها ریشه‌دارترین قوم استان خراسان شمالی و از جمله منطقه راز و جرگلان هستند و ترک‌های غلامان و کرمانج در سده‌های متأخر اسلامی در راز و جرگلان استقرار یافته‌اند. ترکمن‌ها نیز در اواخر دوره قاجاری و تحت فشارهای حکومت تزار روسیه به این مناطق پناه آورده و سکنی گزیده‌اند (عرب زاده، عباس، ۱۳۹۰).

شهرستان گرمه

این شهرستان در جنوب غربی استان خراسان شمالی قرار گرفته و از شمال به شهرستان مانه و سملقان، از شمال غربی به استان گلستان، از غرب و جنوب به استان سمنان، از جنوب و شرق به شهرستان جاجرم محدود می‌شود. این شهرستان با مساحت ۲,۴۰۷ کیلومتر مربع دارای سه شهر گرمه، درق و ایور، هفده روستا و ۲۷ آبادی است. در منابع

تاریخی متعلق به اواخر دوران تاریخی و دوران اسلامی از گرمه به «جرمق» یاد شده است. میراث ماندگار جاده ابریشم و آثار ارزشمندی چون رباط دینارزاری، رباط قره بیل، رباط عشق و آرچه رباط خمبی و نیز قلاع تاریخی مهمی چون قزلب قلعہ دشت (سلجوقی)، قلعہ با شکوه جلال‌الدین (خوارزمشاهی)، قلعہ خواجه سنگاور، نارنج قلعہ و قلعہ منیرآباد (قرن ۷ و ۸ هجری) نشان دهنده اهمیت و رونق گرمه در دوران میانه اسلامی می‌باشند. اقتصاد این منطقه عمدتاً بر مبنای کشاورزی، دامپروری و در دهه‌های اخیر حمل و نقل و صنایع وابسته است. باتوجه‌به وضعیت اقلیمی، کشاورزی در بیشتر مناطق شهرستان به شکل کشت آبی است و محصولات عمده زراعی عبارتند از: گندم، جو، چغندر، پنبه، آفتابگردان، زیره، انواع صیفی‌جات و محصولات باغی. شهرستان گرمه با ترکیب فرهنگی و زبانی تاتی و فارسی و مردمی سنت‌گرا و متدین و مذهبی است. هر سه شهر گرمه، ایور و درق دارای مسجد جامع بوده‌اند. ملا صالح جرمقی از جمله مفاخر شعر و ادب گرمه در دوره قاجار به شمار می‌آید (متولی حقیقی، ۱۳۸۷).

گرایش‌های دینی ساکنان استان خراسان شمالی

از نظر گرایش‌های مذهبی، اکثریت ساکنان این استان مسلمان هستند. به طوری که طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۷ مسلمانان ۹۹/۸۳ درصد جمعیت این استان را تشکیل می‌دهند. به طور کلی به دلیل وقایع تاریخی و نیز گرایشی که مردم خراسان به اهل بیت علی بن ابیطالب (ع) داشتند، از همان قرون اولیه، شیعی مذهب بوده‌اند. کرمانج‌های خراسان شمالی به لحاظ مذهبی، تماماً شیعه مذهب‌اند و گویا یکی از عمده دلایل کوچ این قوم به خراسان رضوی و شمالی نیز قرابت مذهبی با دیگر ایرانیان است. زمینه‌های شیعه‌گری و عشق به اهل بیت عصمت و طهارت در میان بسیاری از کردها به ویژه کردهای کرمانج وجود داشته است و این گرایش نقش تعیین‌کننده و اساسی در شکل‌دهی باورها و تعیین مسیر زندگی این دسته از کردها ایفا نموده است. به رغم مشابهت‌های زبانی و فرهنگی، کردهای خراسان رضوی و شمالی در اصلی به نام «مذهب تشیع» با کردهای غرب تفاوت عمده و واضحی دارند. مذهب تشیع به عنوان مذهب صد درصد کرمانج‌های خراسان رضوی و شمالی به شمار می‌آید و از نظر احساس تعلق به آموزه‌ها و آئین‌های مذهبی جزء اقوام پیشرو کشور به شمار می‌آیند. به طوری که می‌توان ادعا کرد امروزه مذهب در بین کرمانج‌ها امری صرفاً اعتقادی نیست، بلکه تمام شؤون جامعه کرمانج‌های خراسان رضوی و شمالی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (خانی، خراسانی طرقی و شیرازی، ۱۳۹۷). ترکمن‌ها جزء مسلمانان

اهل تسنن و پیرو مذهب حنفی می‌باشند (محمدی، ۱۳۹۶). در کنار مسلمانان، مسیحیان و زرتشتیان نیز به‌عنوان عمده‌ترین اقلیت‌های مذهبی در این استان زندگی می‌کنند. آخرین آماری که از گرایش‌های مذهبی استان خراسان شمالی وجود دارد؛ در جدول ۲-۲ نشان داده شده است (گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲. گرایش‌های مذهبی ساکنان استان خراسان شمالی

نام دین	مرد	زن
مسلمان	۴۳۲,۸۸۶	۴۲۸,۷۸۲
مسیحی	۵۵۴	۴۸۲
کلیمی	۸	۵
زرتشتی	۶۸	۵۶
سایر ادیان	۲۹	۳۵
نامشخص	۸۸	۹۹
تعداد کل	۴۳۳,۶۳۳	۴۲۹,۴۵۹

منبع: سالنامه آماری سال ۱۳۹۷

گرایش‌های قومی در خراسان شمالی

خراسان شمالی از نظر تنوع فرهنگ و نژاد در کشور جایگاه منحصر به فردی دارد. اقوام ساکن در استان خراسان شمالی شامل فارس‌ها (بومی، تات و غیره)، کرمانج‌ها، ترک‌ها و ترکمن‌ها می‌باشند که با وجود اینکه سال‌ها است با یکدیگر در تعامل اند؛ به سنت‌ها و آئین‌های دیرینه خود پایبند مانده‌اند. طبق اسناد معتبر در کتاب اوستا، اولین ساکنان خراسان بزرگ اقوام سکاکاها و داهه‌ها بودند که با ورود آریایی‌ها به این ناحیه و آمیختگی این اقوام، نژاد پارت به وجود آمد و در حدود دویست و پنجاه سال قبل از میلاد اولین هسته زندگی اجتماعی توسط این اقوام در منطقه شمال خراسان پا گرفت. پارت‌ها که در تاریخ به دلاوری و شجاعت و جنگجویی معروف‌اند در دره‌های سرسبز و حاشیه رود اترک پراکنده و سرزمین خود را پارت نامیدند و دولت مقتدر اشکانی را پایه‌ریزی کردند. خراسان قبل از هجرت مسکن هیتالیان (اقوام گرایلی و ترک‌ها) بود و تا ظهور اسلام در سال ۳۱ تا ۳۳ ه. ق. با ادیان زرتشتی و مسیحی و ... زندگی می‌کردند. بعد از پذیرش اسلام و تشکیل سلسله‌های طاهریان، صفاریان و سامانیان و به‌ویژه تشکیل دولت‌های ترک نژاد غزنویان، سلجوقیان، خوارزمشاهیان و حمله مغولان، تیموریان، ازبکان و قراقویونلوها به علت

درگیری‌ها و جنگ‌های طولانی اختلاط نژاد ویژه‌ای در شمال خراسان به وجود آمده است. قبل از کوچانیدن کردها توسط شاه اسماعیل در سال ۹۱۶ ه. ق. و شاه عباس صفوی در سال ۱۱۰۱ ه. ق. به خراسان بزرگ که شامل چهل هزار خانوار کرد و سه هزار خانوار ترک بود، شهر شیروان، به‌عنوان مرکز حکومت شمال خراسان شناخته می‌شد (سویدانلویی، ۱۳۹۵). نکته قابل اهمیت در مورد هم‌جواری اقوام در خراسان شمالی این است که اگر آئین، باور یا نشانی از یک قوم به سایر اقوام این استان سرایت کند به همان اسم اصلی بیان می‌شود و این نشانگر ارزش و احترامی است که مردم این استان برای فرهنگ‌های مختلف قائل‌اند. مثلاً برای نام نقوش به کار رفته در دست‌بافته‌ها، زمانی که نقشی از یک قوم وارد فرهنگی قومی دیگر می‌شود به همان نام خوانده می‌شود؛ همانند نقش جیران که از فرهنگی ترکی به کرمانجی وارد شده؛ اما به همان نام ترکی مشهور است. در این بخش از پژوهش، به معرفی مهم‌ترین قومیت‌های ساکن در استان می‌پردازیم.

کردهای خراسان شمالی

مردم کردتبار منطقه خراسان بنا به منابع تاریخی نوادگان کردهایی هستند که در زمان شاه عباس از منطقه باختری دریاچه ارومیه به این نواحی برای نگاهداری از مرزهای ایران کوچ داده شدند. بنا به روایتی دیگر شاه عباس آنان را به‌خاطر تضعیف سرکشی خان‌های کرمانجی و به کار بردن آنان در مقابله با حملات بی‌امان ازبکان به خراسان بزرگ کوچاند (توحیدی، ۱۳۷۹). سفالینه‌های به‌دست‌آمده حاکی از این است که این قوم دست‌کم از هفت هزار سال پیش دارای تمدنی درخور توجه بوده چنانکه بعضی اقوام مجاور را به طمع دست‌اندازی و انتفاع از ماحصل تمدن آنان انداخته است. امروزه کردها را در چند شاخه مهم دسته‌بندی می‌کنند. مهم‌ترین راه برای تقسیم‌بندی اقوام کرد تقسیم‌بندی آن‌ها از لحاظ لهجه است در این تقسیم‌بندی کردها به پنج شاخه تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

- کرمانج‌ها؛
- سوران‌ها؛
- لر‌ها؛
- زازاها؛
- هورامان‌ها؛

چنانچه مشاهده می‌شود؛ در این تقسیم‌بندی کرمانج‌ها از مهم‌ترین گروه‌های اقوام کرد هستند (حسن زاده، ۱۳۸۹). کرمانج که به «کرد شمال» نیز معروف است کم و بیش

حدود هفتاد و یک درصد تمام کردهای جهان را که امروزه در بیش از سی و یک کشور جهان پراکنده‌اند شامل می‌شود. مهمترین نقاط اسکان کرمانچ‌ها در خراسان عبارت‌اند از شهرهای: قوچان، بجنورد، اسفراین، شیروان، مشهد، چناران، درگز، کلات، آشخانه، مانه و سملقان، فاروج، باجگیران و ... اما در مجموع حضور کرمانچ‌ها در روستاها نمود بیشتری دارد تا در شهرها چرا که اغلب آنان به مشاغلی همچون دامداری و کشاورزی مشغولند (سویدانلویی؛ ۱۳۹۵).

ترکمن‌ها

ترکمن در خراسان به مردم ترکمن ساکن خراسان شمالی و غرب ترکمن صحرا گفته می‌شود (خانی؛ خراسانی طرقي و شیرازی، ۱۳۹۳). آن‌ها به زبان ترکمنی سخن می‌گویند و بیشتر آنان مسلمان و پیرو مذهب سنی حنفی هستند و در خراسان شمالی ساکن‌اند. پیشینه و فرهنگ آن‌ها با دیگر مردم ترکمن پیوند و شباهت دارد و این تقسیم‌بندی ترکمن‌های خراسان بر اساس منطقه جغرافیایی در مقابل ترکمن‌های جمهوری ترکمنستان و استان گلستان در کوهستان‌های غربی بجنورد است. همچنین، در آن قسمت که طایفه‌های «گوکلان»، «تکه» و «نخورلی» مستقر هستند دهستان‌هایی در همسایگی ترکمن‌ها دیده می‌شود که مردمش در برخی دهکده‌ها از گروه‌های خراسانی هستند. (بیگدلی، ۱۳۶۹).

قوم ترک

بر اساس شواهد تاریخی، نخستین هسته زندگی اجتماعی قوم ترک حدود ۲۵۰ سال قبل از میلاد در ناحیه خراسان شمالی شکل گرفت. ترک‌ها در سرزمین سرسبز و جنگلی خراسان شمالی در حاشیه رود اترک و دیگر حوضه‌های آبریز این رودخانه پراکنده شدند. قبل از کوچ کردن کردها به خراسان در سال ۹۱۶ و ۱۰۱۱ هجری قمری ترک‌ها در این ناحیه زندگی می‌کردند، زیرا بعد از مهاجرت، کردها درگیری‌هایی با ساکنان بومی و ترک‌زبان داشتند. قوم ترک در داخل ایران مهاجرت‌های داخلی متعددی نیز داشتند و برای یافتن چراگاه و مکان‌های سرسبز به مناطق مختلف کوچ می‌کردند. بیشتر روستاهای ترک‌نشین خراسان شمالی تاریخی بسیار قدیمی دارد. در خراسان امروزی ترک‌ها به چند دسته تقسیم شده‌اند؛ گروهی از قدیم در نیشابور و بام و صفی‌آباد زندگی می‌کردند، گروهی دیگر در درگز و عده‌ای نیز در قوچان و شیروان همچنین اسفراین و بجنورد ساکن شده‌اند. بر اثر بعد زمانی و مکانی که برای این قوم به وجود آمده است، زبان آن‌ها به شکل محلی صیقل پیدا کرده و لهجه به وجود آمده است. چگونگی ایجاد لهجه در میان قوم ترک نشان‌دهنده قدمت حضور این قوم در ایران است. با مقایسه روستاهای فارس‌نشین و

ترک‌نشین خراسان، درمی‌یابیم که روستاهای ترک‌نشین بسیار قدیمی و پرجمعیت است. روستاهای بزرگ ترک‌نشین شیروان همچون زوارم، دوین، حسین‌آباد، ورقی و علی‌آباد و روستای خیلی بزرگ و قدیمی باغان که تاریخ آن از زمان صفویه مدون شده است از درجه اهمیت بالایی برخوردارند. ترکان خراسان شمالی اکثراً از بازماندگان غزنوی بوده‌اند. البته در زمان حکومت قاجاریه به دلیل مسائل سیاسی و اجتماعی خاص در آن دوران و همچنین به دلیل جلوگیری از وحدت و شورش احتمالی قوم کرمانج در خراسان شمالی تعدادی از ترکان منطقه قفقاز و آذربایجان به خراسان شمالی کوچانیده شدند. اگرچه ترک‌زبان‌ها در این منطقه ابتدا از سوی کرمانج‌ها مورد بی‌مهری قرار گرفتند؛ اما پس از مدتی این اختلافات مرتفع گردید و در حال حاضر، قومیت‌های ترک، کرد و فارس با همدلی و وحدت در این استان زندگی می‌کنند. نکته قابل اهمیت این است که ترک‌های خراسان شمالی با وجود اینکه پیش از ورود به این استان زندگی عشایری داشتند؛ پس از استقرار در این سرزمین به یکجانشینی روی آوردند. اما کردها زندگی عشایری را همچنان ترجیح دادند (متولی حقیقی، ۱۳۷۸).

تات‌ها

ترکان به ایرانیانی که ساکنین اولیه و اصلی ایران بودند تات می‌گفتند (متولی حقیقی، ۱۳۷۸). قوم تات در بخش‌های زیادی از خراسان شمالی پراکنده‌اند. این که آن‌ها چگونه در این مناطق حضور پیدا کردند مجهول است. مشیرالدوله در مورد نژاد مردم شمال شرقی خراسان می‌نویسد: در مورد نژاد پارت‌ها مدت‌ها میان مورخین اختلاف نظر وجود داشت به طوری که عده‌ای از مورخین مردم خراسان را از نژاد آریایی و عده‌ای از نژاد مغولی و چینی (گرانیت ایلی) و بعضی هم از اختلاط هر دو نژاد می‌دانستند؛ اما پس از مطالعات دقیق معلوم گردید نژاد مردم خراسان فعلی آریایی است. بنابراین، می‌توان احتمال داد که از بازماندگان پارت‌های آریایی باشند که زمانی در خراسان سکونت یافتند و دولت اشکانیان را بنیان‌گذاری کردند. ساکنان رویین، ارکان، کسرق، بیدواز، نیش کیش، گنجدان کوران، قلعه شور در اسفراین، گیفان، طبر، راز، محمدآباد در بجنورد و مهرآباد، برزل‌آباد، حصار سه‌یک‌آب، فیض‌آباد، اسلام‌آباد، امان‌آباد، کارخانه قند، منصوران، امامزاده مشهد طرقي، برزلی، گلیان، مشهد طرقي علیا و سفلی و ورک در شیروان به زبان تاتی صحبت می‌کنند. تات قوم بومی خراسان است و مهاجر نیست. قدمت قوم تات جلوتر از ترک‌های گرایلی است که بومی‌های اولیه خراسان شمالی بودند و در زمان شاه اسماعیل و شاه عباس صفوی کرمانج‌ها آمدند (عرب زاده، ۱۳۹۰).

موسیقی محلی استان خراسان شمالی

موسیقی شمال خراسان به دو دسته مقام‌های آوازی و مقام‌های سازی تقسیم می‌شود. بخشی‌ها نوازندگان دوتار، آوازخوان، داستان‌گو و روایتگر افسانه‌ها و داستان‌های کردی و ترکی بوده‌اند؛ از این رو دوتار، شاخص‌ترین ساز همراهی‌کننده موسیقی آوازی این خطه محسوب می‌شود. نوازندگان و خوانندگانی که به مراحل کمال می‌رسیدند از جانب مردم به آن‌ها بخشی گفته می‌شد. یکی از مهم‌ترین شکل‌های اجرایی موسیقی بخشی‌های خراسان شمالی، داستان‌گویی است. این داستان‌ها شامل شاه اسماعیل، زهره و طاهر، ابراهیم ادهم، اصلی و کرم، کوراوغلی، غریب و شاه صنم، لیلی و مجنون، معصوم، دوست محمد، گل افروز، گل صنوبر و... است. داستان توسط بخشی به آواز و با همراهی دوتار اجرا می‌شود. بخش آوازی را می‌توان به دو گونه کاملاً مشخص بیان محاوره‌ای و نقلی؛ و بیان آوازی تقسیم کرد. موسیقی در شیوه داستان‌گویی از مقام‌های گوناگون تشکیل یافته است. از بخشی‌های مهم و بزرگی که در منطقه برای خود جایگاهی باز نموده بودند، می‌توان به مرحوم خلیل بخشی اشاره نمود که بنا به اظهارات بزرگان منطقه گذر زمان همانند او را نخواهد دید، نوازندگی و تسلط او به دوتار و صدای زیبا و دلنواز او و تسلط به زبان ترکی همه و همه او را سرآمد تمام بخشی‌ها نموده بود؛ به‌خصوص که آن مرحوم طعم تلخ شکست در عشق چشیده و ترک خانه و کاشانه و دیار خود نموده بود. از دیگر بخشی‌های منطقه اسفراین که همه و همه در زمان خود سرآمد بودند می‌توان به گل محمد بخشی ملقب به بخشی لنگ و سید بخشی ملقب به دله بخشی و مصادق بشی ملقب به ساقو روئینی و علی محمد بخشی معروف به گورانه بخشی و امام قلی بخشی و حاجی بهرام و رسول زنبیل‌باف و ملا رمضان استادی از روستای خوش اشاره کرد. همچنین مرحوم مختار زنبیل‌باف که در سخنوری و داستان‌سرایی از بزرگان بود و مرحوم پرویز دردی از پدیده‌های عصر حاضر و ولی محمد ابراهیم باقری تنها بازمانده از نسل بخشی‌ها را می‌توان نام برد (نوروزی، ۱۳۸۹).

واژه مقام در خراسان معمولاً مترادف با آهنگ به کار می‌رود. برخی مقام‌ها، مختصرتر و برخی گسترده‌تر و پیچیده‌تر هستند و از چندین شاخه تشکیل شده‌اند. از مهم‌ترین مجالس برای خودنمایی و هنرنمایی بخشی‌ها، مجالس عروسی بود. در قدیم عروسی‌های شمال خراسان روزها و شب‌های متوالی به درازا می‌کشید و در طول روز و اوایل شب مردم در فضای باز با نوای سازهای بیرونی مثل قوشمه و سرنا و دهل به رقص و پایکوبی می‌پرداختند و سپس به اندرون می‌آمدند و با گوش دادن به ساز اندرونی دوتار تا سپیده‌دم

آواز و روایت‌ها و داستان‌های عاشقانه و حماسی را گوش می‌دادند. روایت‌گویی و داستان‌گویی وظایف اصلی بخشی‌ها بود. بخشی‌ها شرایط مجلس را در نظر گرفته و باتوجه‌به کیفیت و ترکیب مجلس، داستانی را در نظر گرفته و شروع می‌کردند که گاهی ساعت‌ها به طول می‌انجامید و در بعضی موارد به شب یا شب‌های دیگر موکول می‌شد. قسمتی از داستان به شکل نقلی معرفی می‌گشت و قسمت‌های موزون به‌صورت آواز در قالب مقام‌های رایج منطقه اجرا می‌شد و باید متذکر شد که ذوق و سلیقه بخشی و وزن شعر در انتخاب آهنگ بسیار مؤثر بود. داستان‌ها و روایت‌ها اکثراً به زبان ترکی بود ولی قاعدتاً بخشی باید به زبان عاشق‌ها همیشه روایت‌گران موسیقی کرمانجی بوده و هستند که می‌توان در عصر حاضر به ولی رحیمی معروف به ولی عاشق آخرین بازمانده نسل عاشق‌ها اشاره نمود. عاشق‌ها که معمولاً از کردهای کرمانج هستند نوازندگان سازهایی چون سرنا (پیق) قشمه، دهل، دایره و کمانچه و نی (بلیر یا بلور) می‌باشند. اصلی‌ترین ساز عاشق‌ها کمانچه و تنبک جهت همراهی کمانچه می‌باشد و کار اصلی آن‌ها اجرای موسیقی سازی و اجرای رقص می‌باشد (نوروزی، ۱۳۸۹). به اعتبار حضور اقوام کرد و ترک، وجه غالب موسیقی این منطقه، موسیقی ترکی و کردی است و نوازندگان آن به دو گروه اصلی عاشق‌ها و بخشی‌ها تقسیم می‌شوند. عاشق‌ها عموماً از کردهای کرمانج و نوازندگان سازهایی چون سرنا (پیق)، قشمه، دهل، دایره (دب)، کمانچه و نی (بلیر) هستند. با وجود این نواختن دایره و نی از وظایف عمده عاشق‌ها به‌شمار نمی‌رود. کار اصلی آن‌ها اجرای موسیقی سازی و اجرای رقص است. از اساتید هنر و موسیقی برجسته این استان می‌توان به دکتر رضا فرزانه کاکلی معروف به دکتر شاهرضا، استاد رحیم خان بخشی هنامه‌ای، استاد محمدحسین یگانه و استاد حاج قربان اشاره کرد (صفرزاده، مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸).

زبان‌شناسی و گویش‌های محلی اقوام ساکن در استان

به دلیل اقامت اقوام گوناگون، تنوع لهجه‌ها در استان خراسان شمالی زیاد است. مهم‌ترین گویش‌های مرسوم در این استان عبارتند از: زبان کرمانجی، ترکی و تاتی.

گویش کرمانجی

این گویش بیشترین گویشوران را در استان به خود اختصاص می‌دهد و متعلق به گروه کرمانج شمالی زبان کردی است. این گویش تحت تأثیر زبان‌های ترکی و فارسی خراسانی قرار گرفته و اغلب کرمانج‌ها به زبان ترکی و فارسی هم سخن می‌گویند. تنوع گویش کرمانجی چشمگیر است به‌طوری‌که از قریه‌ای تا قریه‌ای دیگر فرق می‌کند.

گویش ترکی

محققان ترکان را از نژاد زرد و زبان آن‌ها را جزء زبان‌های آلتائیک در شمال چین و آسیای میانه می‌دانند. ترکی جزء زبان‌های پسوندی است و واژه سازی از راه افزودن پسوند امکان پذیر است و بُن فعل همیشه بدون تغییر در آغاز واژه جدید می‌آید. تعدد مصوت‌ها قدرت و قابلیت زبان ترکی را برای نام‌گذاری و بیان مفاهیم بیشتر می‌کند. در این زبان تقریباً افعال بی‌قاعده وجود ندارد و از این جهت یادگیری آن آسان و سبب گسترش و نفوذ آن گردیده است. بیشتر کارشناسان این زبان را شبیه لهجه ازبکی می‌دانند که تحت تأثیر لهجه‌های ترکمنی و ترکی آذری قرار گرفته است. گرایلی، آذربایجانی، قره مقصودلو، رمضان لو، بیات، تیمور تاش، تاتار و جغتایی از معروف‌ترین اقوام ترک‌زبان استان‌اند (عرب زاده، ۱۳۹۰).

گویش تاتی

تات‌ها بومیان استان بوده و از بازماندگان پارت‌ها هستند و رواج گویش تاتی در استان و شهرستان بجنورد، یادآور دیرینگی این سرزمین است. در مناطق گیفان، راز، گرمه، جاجرم، روستاهای فیروزه، رویین، استاد، خسرویه، مایوان، گلیان، دره اردوغان بیدواز و ... گویش تاتی زبان اصلی مردم است. گویش رایج تاتی در شمال خراسان با گونه‌های دیگر خود به لحاظ ساختاری متفاوت است. بسیاری از لغات و واژه‌های زنده این گویش را می‌توان در متون کهن فارسی یافت (متولی حقیقی، ۱۳۷۸).

آئین‌ها و سنت‌های خراسان شمالی

در تاریخ فرهنگ و تمدن ایرانی، جشن‌ها و روزهای عید، ریشه در تاریخ اسطوره‌ای ایران باستان یعنی سلسله پیشدادی دارند. جشن‌ها و آئین‌های استان خراسان شمالی به جشن‌های مذهبی، ملی و محلی تقسیم می‌شوند. اعیاد ملی، مذهبی و محلی در استان خراسان شمالی بر حسب کیش و آئین هر یک از اقوام نزد آن‌ها پاس داشته می‌شوند. در این بخش از پژوهش، ضمن معرفی جشن‌ها و آئین‌های خراسان شمالی به توضیح مختصری در زمینه آئین‌ها و آداب و رسومی که به‌طور خاص در مراسم ملی و مذهبی این استان برگزار می‌شود می‌پردازیم و از توضیح مواردی که مشابهت زیادی با سایر استان‌های کشور دارد؛ خودداری می‌کنیم.

مراسم و جشن‌های مذهبی

جشن‌های بزرگ مذهبی در استان خراسان؛ جشن‌هایی است که در دو فرقه مسلمان؛ یعنی شیعه و سنی رواج دارند و مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از آئین‌ها و مراسم ماه رمضان،

آئین‌های عزاداری ائمه اطهار و جشن‌های مذهبی که مهترین آنها میلاد حضرت محمد (ص) و ائمه اطهار، مراسم‌های ماه مبارک رمضان و آداب روزه گرفتن، جشن بزرگ عید فطر و عید قربان، جشن بزرگ غدیر خم جشن بزرگ بعثت حضرت محمد (ص) و جشن میلاد دیگر امامان معصوم (ع) می‌باشند.

آداب روزه‌داری در خراسان شمالی

با نزدیک شدن ماه رمضان مردم استان برای نظافت خانه و کاشانه و مسجد محل خود اقدام می‌کنند. از جمله آئین‌های خاص استان مراسم بیداریاش سحری با چاوش خوان‌ها و تشت‌های مسی بوده است. در زمان‌های گذشته تشخیص زمان دقیق سحری به دلیل نبود امکانات مشکل بود؛ بنابراین افراد از طریق حرکت ستاره‌ها زمان سحر را تشخیص می‌دادند. عشایرو کوچ نشینان و چوپان‌های خراسان شمالی چون بیشتر وقت خود را در بیابان سپری می‌کردند از این روش برای تشخیص سحری استفاده می‌کردند و در هنگام سحر نیز افراد خوش الحان با چاوش خوانی مردم منطقه را برای خوردن سحری بیدار می‌کردند. در مناطقی که چاوش خوان وجود نداشت افراد با کوبیدن بر تشت‌های مسی که به اعتقاد آنان موجب ایجاد فضایی معنوی شده و آرامشی خاص به فضا می‌بخشید مردم را به عبادت کردن و خوردن سحری دعوت می‌کردند. در بجنورد در زمان سحری دو طبل نواخته می‌شد، طبل‌هایی آهنگین که هر کدام دارای معانی خاصی بودند. آهنگ طبل اول بدین گونه بود که «قره خاتون تو پلو بیشر» یعنی پیرزن بلند شو غذا درست کن و آهنگ طبل دوم می‌گفت: «قره خاتون قازانه دیشر» یعنی پیرزن دیگ غذا را پایین بیار، که در واقع به معنای آماده بودن سحری و موعد بیدار شدن سایر افراد خانواده بود (رحمتی، ۱۳۹۴).

در میان کرمانج‌ها نیز رسم بود افرادی که تازه به سن شرعی روزه‌داری می‌رسیدند. در هنگام افطار از سوی بزرگ‌تر خانواده هدیه و چشم روشنی دریافت می‌کردند، افرادی هم که به سن روزه‌داری نرسیده اما به دلیل علاقه به این فریضه الهی روزه می‌گرفتند؛ نیز از سوی بزرگ‌ترهای فامیل جایزه دریافت می‌کردند. دادن افطاری توسط بزرگ‌ترهای فامیل و دعوت از کوچک‌ترها از دیگر رسوم رایج در میان مردم این منطقه بود و پخت حلیم در ایام ماه رمضان در قهوه‌خانه و کافه‌ها و توزیع آن و پخت زولبیا و بامیه و پشمک توسط قنادی‌ها از دیگر غذاها و شیرینی‌های ویژه این ایام بود که هنوز نیز رواج دارد. در بین اقوام خراسان شمالی دید و بازدید و سرکشی از یکدیگر و عیادت از مریض از جمله کارهایی است که مردم خراسان شمالی بعد از افطار انجام می‌دهند. کمک به محرومان و

بردن افطاری برای آن‌ها در طول ماه مبارک رمضان و به‌ویژه در شب‌های احیاء از دیگر آئین‌های مرسوم بین مردم است. برپایی مراسم نقالی در قهوه‌خانه‌ها و خواندن شاهنامه، اسکندرنامه و مختارنامه و بازی‌هایی چون گل بازی، پادشاه و وزیر در حد فاصل افطار تا سحر از برنامه‌های جانبی ویژه این ایام است (رحمتی، ۱۳۹۴).

یا رمضان

مراسم «یا رمضان» از آداب و رسوم ترکمن‌های استان خراسان شمالی است. در این آئین که در شب‌های سوم، چهاردهم و بیست و هفتم ماه مبارک رمضان برگزار می‌شود تعدادی از جوانان بعد از صرف افطار تجمع کرده و با انتخاب یکی از جوانان به‌عنوان سرگروه اشعاری را در وصف ماه مبارک رمضان و روزه داری به زبان ترکمنی قرائت می‌کنند. آنان سپس در کوچه و خیابان راه افتاده و به در هر خانه‌ای که می‌رسند صاحبخانه انعامی به آن‌ها اهدا می‌کند. در پایان سه شب برگزاری این مراسم جوانانی که در برپایی این مراسم شرکت داشته‌اند هدایای نقدی و غیرنقدی را بین یکدیگر تقسیم و یا آن را برای تدارک یک افطار و یا سحری دسته‌جمعی استفاده می‌کنند.

آی گورمک

در بین ترکمن‌های اهل سنت تلاش برای رؤیت هلال ماه اهمیت بیشتری دارد و به آن «آی گورمک» می‌گویند. ترکمن‌های خراسان شمالی معتقدند اگر کسی با پایان یافتن ماه رمضان، هلال ماه شوال را در آسمان مشاهده کند به اندازه کسی که تمام روزهای ماه رمضان را روزه گرفته ثواب می‌برد و به همین دلیل نیز در روز پایانی ماه رمضان بسیاری از افراد حتی کهنسالان به پشت بام‌ها رفته و سعی در رؤیت هلال ماه می‌کنند.

آئین‌های عزاداری محرم

خراسان شمالی در ایام محرم با آئین‌های ویژه‌ای به عزاداری می‌پردازند، آئین‌هایی که تا کنون چهارده مورد آن به ثبت ملی رسیده است. این آئین‌های ثبت شده پیشین شامل تعزیه ترک‌ها و تعزیه کردهای شمال خراسان، بیل گردانی بنی اسد، آئین نخل گردانی، علم گردانی جاجرم، پرده خوانی روز عاشورای خراسان شمالی، تعزیه خوانی بجنورد، آئین شام غریبان، آئین علم بندان، آئین سینه زنی حسن، حسین و... است.

علم‌بندی و علم گردانی، آئین کردهای اسفراین و ترک‌های بجنورد

علم‌بندی یکی از آئین‌های کهن عزاداری ماه محرم در خراسان شمالی به شمار می‌رود که بیشتر در شهرستان اسفراین رایج بوده و اکنون نیز در غالب مناطق این شهرستان اجرا می‌شود. این آئین در ابتدای ماه محرم برگزار می‌شود به گونه‌ای که غالب مردم به‌خصوص

سادات عزاداری ماه محرم را با برگزاری این آئین آغاز می‌کنند، کیفیت علم‌پندی به این گونه است که سادات و بزرگان محل یا روستا در مقابل مسجد گرد هم آمده و بر تیری چوبی به ارتفاع سه الی پنج متر پارچه‌های سیاه و سبز آویخته و نمادی می‌سازند از علم کربلا و آنگاه آنان که قدرت مناسب و اندام ورزیده‌ای دارند علم را در دست گرفته و به عزاداری و نوحه خوانی می‌پردازند.

نخل گردانی در جاجرم

یکی دیگر از آئین‌های ویژه عزاداری امام حسین (ع) در خراسان شمالی نخل گردانی است؛ همزمان با روز عاشورا هیئت‌ها و دسته‌های زنجیرزنی در حسینیه بزرگ گرد هم آمده و از هر هیئت یک نفر به مدت چند دقیقه نوحه خوانی کرده و دیگران سینه یا زنجیر می‌زنند و این سینه‌زنی و عزاداری تا ظهر عاشورا ادامه دارد. پیش از عزاداری، مردم جاجرم بر اساس سنتی چند صدساله دو نخل چوبی و فلزی را به میدان حسینیه این شهر می‌آورند. نخل چوبی نمادی از تابوت امام حسین (ع) می‌باشد و با پارچه‌های سبز و مشکی و کلاه‌خود و شمایل اهل بیت (ع) تزئین شده است. قدمت چوب‌هایی را که در ساخت این نخل استفاده شده است؛ حدود ۳۰۰ سال تخمین می‌زنند. اگرچه قسمت پایین نخل با چوب‌های جدیدتر ترمیم شده است. اما در قسمت بالا و در اصطلاح تاج نخل قدمت خود را حفظ کرده است. در دو قسمت نخل علم‌هایی نصب شده است که حدود ۳۰۰ سال قدمت دارند. دو شمشیر در جلو و دو شمشیر در پشت نخل نصب می‌شود. حدود ۴۰ نفر در برداشتن و حمل نخل مشارکت می‌کنند. نوعی نخل موسوم به نخل دهقانی که آهنی می‌باشد در پشت نخل چوبی حرکت داده می‌شود. پس از ورود نخل‌ها به میدان حرکت آن‌ها سرعت گرفته و عزاداران نیز پشت سر نخل‌ها حرکت می‌کنند. نخل‌ها و عزاداران چهار بار دور میدان می‌چرخند، در دور سوم نخل اول به زمین گذاشته می‌شود و در دور چهارم نخل دوم، اما علم‌ها و عزاداران همچنان گرد میدان می‌چرخند و در همان حال نیز عزاداری و سینه زنی می‌کنند پس از چند چرخش نخل‌ها در جای مخصوص خود گذاشته می‌شوند و مردم برای زیارت قبور به سوی بقعه‌ی خواجه مهزیار حرکت می‌کنند. در هنگام نخل گردانی دو نفر بر نخل‌ها سوار شده و بر روی نیشه‌های این نخل‌ها به نماد سرهای بریده شهدای کربلا میوه‌های سیب و انار می‌گذارند. بر اساس اعلام اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری آئین نخل گردانی در جاجرم افزون بر ۴۰۰ سال قدمت دارد و در سال ۱۳۹۰ نیز در فهرست آثار معنوی این سازمان به ثبت رسیده است.

عاشورا بایرام

ترکمن‌های خراسان شمالی اهل تسنن هستند و آئین حنفی دارند. آن‌ها احترام خاصی برای اهل بیت قائل‌اند و با شروع ماه محرم جشن و شادی را کنار می‌گذارند و نیت روزه می‌کند. برخی چند روز و برخی هم تمام ایام ماه محرم و صفر را روزه می‌گیرند. اگرچه روزه در روز عاشورا به اعتقاد شیعیان حرام است؛ ترکمن‌ها در این روز روزه می‌گیرند و ثواب آن را به روح شهدای کربلا هدیه می‌کنند. قوم ترکمن سینه‌زنی و عزاداری ندارند اما اعمالی همچون نذری دادن؛ قرآن خواندن و نثار فاتحه برای شهدای کربلا را در منازل و مساجد انجام می‌دهند. که در اصطلاح آن را عاشورا بایرام می‌نامند. لازم به ذکر است که واژه بایرام به معنای شادی و سرور است که در این مورد به معنای عزاداری است. از دیگر رسومی که قوم ترکمن در ایام محرم به جای می‌آورند؛ این است که هر گاه نوزاد پسری در این ماه متولد می‌شد، نام عاشورگلدی، عاشورمحمد، عاشوربردی، عاشورقلی، عاشوربای، عاشور و اگر نوزاد دختر بود نام‌های عاشوربی‌بی، عاشورسلطان، عاشورتاج و یا عاشورا نامگذاری می‌شده است (رضایی، ۱۳۹۳).

آئین‌ها و مراسم ملی

عید نوروز

در میان جشن‌های ملی؛ جشن‌های ویژه عید نوروز مهم‌ترین و بزرگ‌ترین جشن‌ها به شمار می‌آیند. نخستین جشن ایرانی به نام نوروز از زمان پادشاهی جمشید مرسوم شد و در زمان‌های بعد، جشن‌ها و آیین‌های دیگری چون تیرگان، مهرگان، سده و غیره در فرهنگ ایران پدید آمدند. ترکمن‌ها عقیده دارند زمانی که جمشید به‌عنوان چهارمین پادشاه پیشدادیان بر تخت سلطنت نشست آن روز را نوروز نامیدند. ترکمن‌ها در این روزها با پختن غذاهای معروف نوروزی مانند: نوروزکجه، نوروزبامه، سمنی (سمنو) و اجرای بازی‌های مختلف توسط جوانان ترکمن حال و هوای دیگری به این جشن و شادی می‌دهند. در ایام نوروز مسابقات مختلفی در بین ترکمن‌ها برگزار می‌شود که می‌توان به مسابقات اسب دوانی، کشتی، پرش برای گرفتن دستمال از بلندی، خروس جنگی، شاخ زنی می‌ش‌ها، شطرنج بازی، مهره بازی، تاب بازی اشاره نمود. ضمن آنکه دید و بازدید در ایام نوروز در میان مردم ترکمن از جایگاه و منزلت خاصی برخوردار است (سعیدیان، ۱۳۸۸).

چهارشنبه سوری

چهارشنبه سوری ازدو کلمه چهارشنبه و سوری که همان «سور» فارسی به معنای «مهمانی»

جشن و سرخ» است و به معنای چهارشنبه سرخ، مقدمه جدی شروع شدن جشن نوروز است. اهالی خراسان شمالی در شب چهارشنبه‌سوری، آخرین چهارشنبه سال از نیاکان خود آیین‌های متنوعی را به یاد دارند که هنوز نیز اعتقاد زیادی برای به جای آوردن این گونه سنت‌ها دارند. یکی از این سنت‌های قدیمی که هنوز در بیشتر شهرستان‌های خراسان شمالی رایج است و نوجوانان و جوانان زیادی رغبت به اجرای آن دارند آیین «ملاقه‌زنی» است. نوجوانان پسر در این روز با بر سر کردن چادر و پوشاندن سر و صورت، ملاقه به دست به پشت در خانه‌ها رفته و با خواندن ترانه‌های محلی، آمدن بهار را نوید می‌دهند. «خله‌خله خلتمه به، سوا گلیم می‌رتمه به» با برابرای فارسی «خاله خاله عیدی من را بده، فردا نیز می‌آیم. تخم مرغی بده»، «خله‌خله خلته گلده، اینچنه کلچه گلده»، «خاله خاله عیدیم را بده، کیسه‌ای آمد کلوجه‌ای گذار» از جمله ترانه‌هایی است که جوانان در آیین ملاقه‌زنی شب چهارشنبه‌سوری در پشت در خانه‌ها زمزمه می‌کنند. نواهایی چون «چله چخته بهار گلده خربزه و خیار گلده»، «چله‌رفت و بهار آمد خربزه و خیار آمد» گویی تلنگر زنده شدن طبیعت و شادی آمدن عید نوروز را به همگان می‌دهند برخی از دیگر آیین‌های چهارشنبه‌سوری که در مناطقی از استان خراسان شمالی مرسوم است بوته‌افروزی، فالگوشی، فاشق زنی، کوزه‌شکنی، فال کوزه، آتش چهارشنبه‌سوری، آجیل مشکل‌گشا و شال‌اندازی است. آتش نزد ایرانیان نماد پاکی، روشنی، طراوت، سازندگی و تندرستی است، در غروب هنگام بوته‌هایی را روی هم می‌گذاشتند و خورشید که به تمامی پنهان می‌شد، آن را می‌افروختند و در بعضی نقاط ایران برای شگون، وسایل دور ریختنی خانه از قبیل پتو، لحاف و لباس‌های کهنه را نیز می‌سوزانند. آتش می‌توانست در بیابان‌ها در رهگذرها و یا در پشت بام خانه افروخته شود و وقتی آتش شعله می‌کشید از رویش می‌پریدند و ترانه‌هایی که در همه آن‌ها برکت، خواهش، سلامت و بارآوری و پاکیزگی بود خوانده می‌شد آتش چهارشنبه‌سوری را خاموش نمی‌کردند تا خودش خاکستر شود و سپس خاکسترش را که از دیدگاه آنان مقدس بود کسی جمع کرده و بی‌آنکه پشت سرش را بنگرد بر سر نخستین چهارراه می‌ریخت و در بازگشت اهل خانه که می‌پرسیدند کیست؟ می‌گفت: «منم» - از کجا می‌آیی؟ «از عروسی»، - چه آورده‌ای؟، «تندرستی». از نظر مسلمانان آتش نماد پاکی، از بین بردن بیماری‌ها، زدودن سرما، بدی و پژمردگی از تن بوده و امروز هم رسم اسفند دود کردن و گرد خانه تاب دادن از این اعتقاد سرچشمه می‌گیرد.

مراسم خان خان

در شهرستان بجنورد تا چند ده سال پیش، در ایام نوروز مراسمی اجرا می‌شده است که در اصطلاح محلی به آن «خان خان» می‌گویند. در این مراسم، مسخره‌ای را عنوان خان داده برای او بارگاهی در میدان مرکزی شهر می‌آراستند، کسی را وزیر او می‌کردند و به مدت سیزده روز تمام حکومت بر شهر، یکسره در اختیار او نهاده می‌شد. گفتند که حتی خان‌های پر قدرت و پرافاده‌ای همچون سردار مقتدر بجنوردی نیز به رضای خاطر در این سیزده روز سر به فرمان خان نوروزی می‌گذاشتند. مردم بجنورد مراسم «خان خان» را با غرور تمام نوعی نقد اجتماعی بسیار پیشرفته می‌شمردند، زیرا خان نوروزی چند روز، علی‌الرسم حق داشته است در مسایل اجتماعی قضاوت کند و احکام او (جز در موارد پیچیده‌ای نظیر قتل نفس) به اجرا گذاشته می‌شد و این خود فرصتی به دست او می‌داده است تا در مدت کوتاه فرمان‌فرمایی خویش، شیوه حکومت و عدالت خان‌های محلی را با درجه زیادی از بزرگ‌نمایی، زیر ذره‌بین طنز به باد ریشخند و استهزا بگیرد! شک نیست که تحمل یک چنین انتقادی، حتی در لفافه مراسم سنتی، از قدرت‌های خودکامه ملوک‌الطوایفی اواخر عصر قاجار سخت بعید می‌نماید و قابل قبول‌ترین صورت قضیه این است که هرگز مردم هوشمند و بیدار دل را مجال آن نمی‌داده‌اند که به تخت خان چند روزه تکیه زنند و مصون از هر تعرضی، از این پایگاه، کاریکاتور تلخی از واقعیت در برابر چشم مردم تصویر کنند و از خواب بی‌خبری‌شان برانگیزانند. حق این است که مراسم، تنها در مرحله سرگرمی و دیوانه بازی و مسخرگی به انجام می‌رسید. دلچک بازی «خان خان» به عنوان نقدی اجتماعی، تصویری چنداندموکراتیک است که از یک سو با خودکامگی مطلق عصر قاجار و از سوی دیگر با فقدان کامل آگاهی‌های اجتماعی و سیاسی مردم روزگار کوچک‌ترین امکان بروز و ظهور نداشته است. با این همه، در مراسم خان خان طعنه‌ای سخت شیرین نهفته است: آنجا که در آخر کار، در پایان مراسم، در گردش روز سیزده فروردین، مردم بجنورد بر خان چند روزه می‌شورند، بر سر او می‌ریزند و کشان کشان، او را به گردشگاه بش قارداش (پنج برادران) می‌برند و با سرنگون کردن وی به آبگیر بزرگی که در آنجاست، در واقع برای بازگشت به میان مردم تطهیرش می‌کنند (عرب زاده، ۱۳۹۰).

کشتی باچوخه

اسم «چوخه» که امروزه بر کشتی محلی خراسان گذاشته شده از لباسی که کشتی‌گیران در هنگام مبارزه به تن می‌کنند، گرفته شده و آن شنل کوتاهی است که کشتی‌گیران آن را

با شال سفید رنگی محکم می‌کنند. کشتی باچوخه در خراسان شمالی از تاریخچه کهنی برخوردار است و این ورزش محلی و بومی در بسیاری از مراسم محلی به‌خصوص جشن عروسی نیز رایج بوده است. این ورزش از سال ۱۳۴۲ برای اولین بار با حمایت «منوچهر لطیف» در شهر شیروان برگزار شده و پس از آن با همکاری هیئت کشتی خراسان سابق این ورزش در روز عید فطر برگزار شده و به‌عنوان تقویم ورزشی در فعالیت ورزشی استان خراسان سابق قرار گرفت.

مدت مسابقه چوخه ده دقیقه است که اگر در این مدت نتیجه مسابقه معلوم نشود، کشتی‌گیران با استراحت کوتاهی، پنج دقیقه دیگر نیز به مسابقه ادامه می‌دهند تا پهلوان اول مشخص شود. در این رقابت چوخه کاران لباس‌های محلی شامل یک پیرامه، پیراهن و کمر بند می‌پوشند. کشتی‌گیران حق گرفتن زیر زانوی حریف را ندارند و در خاک نیز هیچ فنی اجرا نمی‌شود. در این کشتی پهلوانان قبل از ورود به میدان مبارزه وضو می‌گیرند و با حالت معنوی وارد میدان شده و پس از روبروسی با حریف با دستور داور که معمولاً از پیش کسوتان کشتی باچوخه است، مبارزه را آغاز می‌کنند و در پایان نیز برنده و بازنده همدیگر را در آغوش می‌گیرند تا منش پهلوانی آن‌ها به اثبات برسد. هر ساله سیزده و چهارده فروردین ماه در بهار طبیعت بزرگترین مراسم کشتی چوخه قهرمانی ایران در شهرستان اسفراین برگزار می‌شود. این مراسم اولین و تنها مراسم کشتی چوخه سنتی ایران است که در فضای بیرونی و بر روی خاک در گود زینعلی خان (شمال شهر اسفراین) برگزار می‌شود. در این رقابت زیبا کشتی‌گیران با فنون خاص چوخه همراه با نواخته شدن دهل و سورنا باهم به رقابت می‌پردازند. هر ساله بیش از ۲۰۰ هزار نفر از این رقابت‌ها دیدن می‌کنند (سعیدیان، ۱۳۸۸).

جاذبه‌های تاریخی و گردشگری استان خراسان شمالی

وجود ۶۰۶ اثر تاریخی و محوطه‌های باستانی متعدد با سوابقی چندین هزار ساله بیانگر غنای تاریخی این استان می‌باشد. خراسان شمالی (گنجینه فرهنگ‌ها) با قومیت‌های مختلف کرمانج، فارس (تات)، ترک، ترکمن، کرد و اقلیت‌های بلوچ، عرب، لر، ترک‌ها و فارس‌های مهاجر دیار وفاق مذهب و قومیت می‌باشد. ارگ تاریخی بلقیس در اسفراین، بنای سنگی اسپاخو در مانه و سملقان، قلعه جلال‌الدین مفخم، پارک ملی گلستان، روستای زیبای درکش در مانه و سملقان، روئین در اسفراین، گلیان در شیروان، مایوان و خسرویه در فاروج و بش قارداش، بابا امان و اسفیدان در بجنورد از جاذبه‌های گردشگری این استان محسوب می‌شوند (سعیدیان، ۱۳۸۸). در یک نگاه کلی آثار باستانی خراسان شمالی را

می‌توان به دو بخش آثار مذهبی، شامل بقعه امامزادگان، زیارتگاه‌ها، حسینیه‌ها و آثار تاریخی شامل عمارت‌های حکام، باغ‌های تاریخی و منازل بزرگان این استان تقسیم کرد؛ در این پژوهش به معرفی مختصر جاذبه‌های تاریخی استان بسنده می‌شود.

آستانه مبارک امامزاده سید عباس فرزند موسی بن جعفر (ع)

امامزاده سید عباس در شهر بجنورد، به‌عنوان مشهورترین و پرنفوذترین معصوم‌زاده این خطه شناخته می‌شود. آن حضرت در دوران خلافت بنی عباس از مدینه منوره وارد خراسان شد و در اواخر قرن دوم هجری وفات یافت. بنای این امامزاده که در روزگار قدیم بر فراز تپه‌ای باستانی در مجاورت شهر بجنورد ساخته شده با گنبدی فیروزه‌رنگ خودنمایی می‌کند (محمدی، ۱۳۹۶).

امامزاده سید هادی فرزند امام موسی کاظم (ع)

مقبره امامزاده سید هادی واقع در چهار کیلومتری غرب تفرجگاه بیلاقی بش قارداش در جنوب بجنورد از دیگر زیارتگاه‌های این استان است. مقبره این امامزاده که در روستای تاریخی ارگ قرار دارد با گنبدی خشتی در میان باغی بزرگ ایجاد شده که درختان کهن سال و سر به فلک کشیده آن، مناظر و چشم‌اندازهای زیبایی را ایجاد کرده است (عرب زاده، ۱۳۹۰).

امامزاده محمد رضا (ع)

آرامگاه یکی دیگر فرزندان امام هفتم شیعیان در فاصله ده کیلومتری شمال غربی شهر به فاصله یک کیلومتری در شرق روستای لنگر بجنورد واقع شده است. بنای نخستین این بقعه در دوره تیموریان و در زمان سلطان حسین بایقرا ساخته شده است.

مرقد امامزاده زین بن علی بن حسین از نوادگان امام حسین (ع)

این مکان زیارتی در فاصله چهارده کیلومتری جنوب شرقی بجنورد در روستای کوهستانی در صوفیان واقع است. بنای این امامزاده در دامنه تپه‌ای زیبا مشرف به دره‌ای مشجر در صوفیان قرار گرفته و محلی تفریحی و زیارتی محسوب می‌شود.

امامزاده حمزه رضا - شیروان

این آرامگاه در شش کیلومتری شیروان واقع شده و از آثار دوران غزنوی (قرن پنجم هجری) است. این بنا از آجر و گچ و چوب ساخته شده است و در مجاور بقعه بنای چهار تاقی (مقبره تیموری) قرار دارد که به نام تپه تیموری معروف است. امامزاده حمزه رضا را فرزند امام موسی بن جعفر (ع) می‌دانند (مقیم، ۱۳۹۱).

آرامگاه رشیدالدین محمد بیدوازی

شیخ رشید الدین محمد بیدوازی (م. ۸۶۶ هجری) از مشایخ صوفیه در سال ۸۷۷ هجری

وفات یافته و در زادگاهش بیدواز به خاک سپرده شده است. بر مزار او یک بنای ساده هشت ضلعی گنبددار با سنگ لاشه و ساروج وجود دارد. در بخشی از کتیبه موجود در آرامگاه، صاحب قبر را محمد رشیدالدین نواده شیخ همام و نبیره شیخ احمد غزالی معرفی کرده است (اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی، ۶۶-۵۵).

آرامگاه بابا و بی بی

این آرامگاه در روستای سرسبز خسرویه در بخش مرکزی فاروج ۲۶ کیلومتری شهرستان فاروج واقع شده است. آرامگاه بابا و بی بی مربوط به دوره تیموری می باشد و در داخل روستا واقع شده است؛ دارای یک سالن بزرگ و مرتفع و گنبد شیروانی پوش مخروطی و یک اتاق کوچک می باشد. صندوق چوبی آرامگاه مستطیل است و ارتفاع آن یک و نیم متر و طول آن دو متر است. جنس صندوق از چوب گردوست و بر روی آن نوشته هایی از آیات قرآن و نقوش اسلامی حکاکی شده است. آرامگاه بابا و بی بی در قسمت غربی روستای خسرویه و بر روی کوهپایه واقع شده است و ایوان آرامگاه دارای طاق مرتفع می باشد. این اثر در تاریخ ۸ مرداد ۱۳۸۱ با شماره ثبت ۵۹۴۵ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است (قدیمی، ملکیان و سفیانیان، ۱۳۹۵).

امامزاده عبدالله کوران - اسفراین

این امامزاده در ۳۰ کیلومتری غرب اسفراین و در نزدیکی آبادی کوران قرار دارد و بنای آن مستطیل شکل است. صندوق چوبی مقبره به دوره قاجار تعلق دارد.

مکان زیارتی و سیاحتی ایوب پیامبر

در فاصله ۸۵ کیلومتری شمال بجنورد و در روستایی به همین نام از توابع بخش حصار گرمخان در حاشیه مرز ایران با جمهوری ترکمنستان قرار گرفته است. علاوه بر مقبره موسوم به ایوب پیامبر، وجود چشمه آب گرم گه مردم برای آن خواص درمانی و شفابخشی قائل هستند، سالانه شمار زیادی از زائران و گردشگران را به این ناحیه می کشاند (شکری، ۱۳۹۷).

حسینیه جاجرمی ها

بنای حسینیه جاجرمی ها واقع در بجنورد، ابتدای خیابان طالقانی شرقی، کوچه جاجرمی، از بناهای اواخر دوره قاجار است و به استناد کتیبه موجود در سال ۱۳۲۵ هجری قمری به دست استاد غلامرضا بنا یزدی ساخته شده است. این بنای کوچک و زیبا با پلان مربع و حدود ۶۰۰ متر مربع مساحت نمونه ارزشمندی از معماری سنتی از نوع حیاط مرکزی است (سعیدیان، ۱۳۸۸).

آیین‌خانه مفخم (موزه اسناد و نسخ خطی)

عمارت معروف به آیین‌خانه مفخم یکی از یادمان‌های برجسته دوره قاجار در شهر بجنورد و در منتهی الیه شمالی خیابان شریعتی قرار دارد. در دوره قاجاری بنای آیین‌خانه همراه با آثار دیگری از جمله عمارت مفخم، کلاه فرنگی، حوضخانه و سر در باغ بزرگی قرار داشته و مجموعه دارالحکومه سردار مفخم را تشکیل می‌داده است. این بنا در حدود سال ۱۳۰۰ هجری، همزمان با دوره حکومت ناصرالدین شاه به دستور یارمحمدخان شادلو، معروف به سردار مفخم بجنوردی ساخته شده و به‌عنوان فضای اداری و دیوانی، برای انجام دیدارهای رسمی سردار با رجال سیاسی عهد قاجار و نیز انجام مراسم تشریفات نظامی و رایزنی در باب مسائل سیاسی و اجتماعی با سران ایل شادلو و ... مورد استفاده قرار می‌گرفته است. معروف است که طراحی نقشه ساختمانی آیین‌خانه به دست میرزا مهدی خان شقاقی (ممتحن‌الدوله) اولین مهندس معمار ایرانی که از دانشکده معماری پاریس فارغ‌التحصیل شده بود، انجام شده است (محمدی، ۱۳۹۶).

عمارت مفخم (موزه باستان‌شناسی و مردم‌شناسی)

عمارت مفخم بزرگ‌ترین و شاخص‌ترین اثر تاریخی در استان خراسان شمالی است که در اوایل دهه ۱۳۰۰ هجری قمری به دستور یارمحمدخان شادلو معروف به سردار مفخم، حاکم منطقه شمال خراسان، به‌عنوان محل سکونت وی و خانواده‌اش ساخته شده است. این بنای مجلل ۳۴ اتاق با دو تالار بزرگ دارد. نمای اصلی ساختمان در سمت جنوب است که سراسر آن به زیباترین وجهی با انواع فنون کاشی‌کاری معرق، معقلی، هفت‌رنگ و با طرح‌ها و نقوش انسانی، حیوانی، اسلیمی، ختایی و هندسی زینت یافته است. مصالح به‌کاررفته در بنا آجر با ملات گچ است و هر طبقه ساختمان دارای دو ایوان شمالی و جنوبی می‌باشد، سرتاسر بنا با کاشی‌های خشتی و هفت‌رنگ زیبا در اندازه و شکل‌های مختلف به رنگ‌های فیروزه‌ای، زرد، صورتی، بنفش، سفید، سبز، سرخ و سیاه کاشی‌کاری شده و هر ستون با طرح و نقش خاص خود زینت داده شده است. نمای بیرونی ساختمان با تصاویری از دو فرشته بالدار، چهره‌های انسانی، نقاشی از گل و گیاه و پرند، طبیعت و طرح‌های هندسی، - هنر سده سیزده را به تماشا می‌گذارد. این بنای تاریخی با شماره ۹۵۲ در فهرست آثار تاریخی به ثبت رسیده است. بنای عمارت مفخم پس از مرمت و احیا به موزه بزرگ باستان‌شناسی و مردم‌شناسی استان تبدیل شده است (قدیمی، ملکیان و سفیانیان، ۱۳۹۵).

کوشک باغ علی آباد

کوشک تاریخی باغ علی آباد واقع در روستای علی آباد در شمال غربی شهر بجنورد، بنایی است زیبا در دو طبقه با پلان مستطیل که در دوره قاجاریه در مرکز باغی بزرگ ساخته شده است. بنا دربرگیرنده اتاق‌های مسکونی و حوض‌خانه‌ای بوده است که ساکنان از آن‌ها استفاده می‌کرده‌اند. در زیر سقف حوض‌خانه رسمی‌بندی و کاربندی‌های زیبایی گچی دیده می‌شود که گویای هنر معماری ایرانی است. از این بنا در برخی از سفرنامه‌های قدیمی نیز نام برده شده است، به‌عنوان نمونه چارلز مک‌گریگور در سفرنامه خود، به آن اشاره کرده است. ناصرالدین‌شاه قاجار هم در سفرنامه دوم خود به این باغ اشاره کرده و آن را از املاک سهام‌الدوله یا همان کلاه‌فرنگی دانسته است. در زمان حکمرانی سردار مفخم، حاکم بجنورد، این کوشک تفرجگاهی برای گذران وقت و شکار حکمرانان بوده است. این باغ و بنای تاریخی با شماره ۴۹۵۳ در سال ۱۳۷۰ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده و در سال‌های گذشته مرمت شده است (شکری، ۱۳۹۷).

گرمابه تاریخی و موزه مردم‌شناسی فاروج

حمام خزینه‌ای جاجرم با ۷۰۰ مترمربع مساحت در دل بافت تاریخی شهر و در کنار بقایای ارگ قدیم شهر معروف به نارین قلعه و مسجد جامع تاریخی شهر قرار گرفته و به دوره متاخر اسلامی تعلق دارد. این حمام تاریخی در بین عموم به «حمام اسماعیل‌زاده» که نام بانی حمام می‌باشد نیز معروف است که در دوره قاجاریه ساخته شده و معمار آن «کریم اقبال» می‌باشد. ورودی حمام از طریق یک سردر و پنج پله به رخت‌کن حمام راه می‌یابد که خود با یک دالان ارتباطی موسوم به میاندر به گرمخانه متصل می‌شود. میاندر دالان موربی است که نوعی فضای گذر برای دستیابی از فضای گرم و مرطوب گرم‌خانه به سرد و خشک‌تر رخت‌کن است. سایر بخش‌ها خزینه و چند اتاقک با سقف گنبدی را تشکیل می‌دهد. در مجموع، این حمام از پنج قسمت شامل سه قسمت درونی و دو قسمت بیرونی تشکیل شده است. قسمت‌های درونی حمام عبارتند از رخت‌کن یا سربینه، گرم‌خانه، خزینه و آب‌انبار. قسمت‌های بیرونی نیز شامل گلخن، منبع آب گرم و سرد و مخزن سوخت است. این بنا به‌دلیل ویژگی‌های شاخص فرهنگی و تاریخی در سال ۱۳۸۶ به شماره ۲۲،۲۱۲ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. مطالعات و مرمت حمام تاریخی جاجرم از سال ۱۳۸۶ آغاز شده و در ۱۳۹۰ به‌عنوان موزه تاریخ شهر به بهره‌برداری رسیده است (محمدی، ۱۳۹۶).

مقبره شهدا

بنای یادبود مقبره شهدا در خیابان ۳۲ متری شهدا از آثار ارزشمند معماری اوایل دوره پهلوی اول در شهر بجنورد است که در گذشته در مرکز باغی ساخته شده بود. این بنا مدفن چند تن از افسران ارتش است که در واقعه سرکوب شورش لهابک خان (که در سال ۱۳۰۴ در منطقه، علم طغیان برافراشته بود) کشته شده و پیکرشان در این مکان به خاک سپرده شد.

مجموعه سبزه میدان

مجموعه تاریخی سبزه میدان واقع در ابتدای خیابان شهید بهشتی شمالی، متشکل از یک کاروانسرا، حمام، راسته بازار و چند قهوه‌خانه از آثار دوره قاجار، امروزه به یکی از جاذبه‌های مهم گردشگری شهر بجنورد تبدیل شده است. شاخص‌ترین بنای این مجموعه کاروانسرای سردار می‌باشد که طرح کلی آن از یک میان سرا و ۳۴ حجره در اطراف آن تشکیل شده است. بنای حمام تاریخی در شمال شرقی مجموعه قرار دارد. مسجد انقلاب در نزدیکی این میدان تاریخی جزء جاذبه‌های فرهنگی به شمار می‌آید. بازار سنتی شهر بجنورد و نیز «چهارشنبه بازار» و «بازار پای توپ» اندکی بالاتر در جهت شمالی، محل خرید لوازم ضروری زندگی، لبنیات و خشکبار اعلا و گیاهان دارویی استان است (قدیمی، ملکیان و سفیانیان، ۱۳۹۵).

آتشکده اسپاخو

اثر مشهور آتشکده اسپاخو در روستایی به همین نام و در ۶۱ کیلومتری جنوب غرب شهر آشنخانه مرکز شهرستان مانه و سملقان در نزدیکی جاده گرگان به بجنورد قرار دارد. در روستای اسپاخو تا کنون ۱۴ اثر و محوطه تاریخی شامل آتشکده اسپاخو، قلعه شهر سوخته، معدن تاریخی، ساختارهای آرامگاهی، قلعه ساسانی، محوطه باستانی اسپاخو، حمام، راه قدیمی، محوطه ساسانی، رشته قنات قدیمی، محوطه اسلامی و محوطه چشمه علی اصغر شناسایی شده است. اما مهم‌ترین و شاخص‌ترین اثر این مجموعه، آتشکده اسپاخو می‌باشد که بر روی تپه‌ای به نسبت بلند در جنوب روستای امروزی اسپاخو قرار دارد (اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی، ۱۵۰-۱۴۵). این اثر به‌عنوان پابرجاترین اثر باستانی از سده‌های پیش از اسلام در خراسان و تنها بنای باقی مانده از دوره ساسانیان در شمال شرقی کشور است که از نگاه تاریخی اهمیت ویژه‌ای دارد. معماری این بنا از ترکیب گنبد و ایوان الگو گرفته است، ترکیبی که سابقه کهنی در معماری بناهای دوران تاریخی و اسلامی دارد. برخی از صاحب‌نظران معتقدند این

بنا از پای فیل الگو گرفته و به همین دلیل مشهور به پافیلی است که از پابرجاترین انواع معماری شمرده می‌شود.

شهر تاریخی بلقیس

ارگ بلقیس در سه کیلومتری جنوب شهر اسفراین کنونی از سده‌های نخستین اسلام شکل گرفته و تا پایان دوره صفوی و اوایل قاجار زندگی در آن جریان داشته است. شهر بلقیس شرایط و ویژگی‌های کامل یک شهر اسلامی را داراست و از بخش‌های مختلف شامل ارگ، شارستان و تأسیسات مختلف شهری چون بازار، مسجد و ... برخوردار بوده است.

آرامگاه شیخ آذری

این آرامگاه در جنوب شهر اسفراین در حدود یک کیلومتری شمال شرقی خرابه‌های شهر تاریخی بلقیس و در میان اراضی کشاورزی واقع شده است. حمزه‌بن‌علی آذری متخلص به شیخ آذری از شاعران و عارفان قرن نهم هجری خطه خراسان است (شکری، مریم، ۱۳۹۷).

قلعه صعلوک

این قلعه دژی استوار بر جبهه جنوبی ارتفاعات سالوک است که قدمت آن به قرن شش و هفت هجری می‌رسد. این قلعه بسیار صعب‌العبور و یکی از مهم‌ترین قلاع نظامی دوره اسلامی در شمال خراسان است. در داخل قلعه بقایای تاسیساتی مانند انبار آذوقه و غلات، حمام، آسیاب، زندان و مقر فرمانده قلعه و ... وجود دارد که مجموع مساحت قلعه را به بیش از یک هکتار می‌رساند.

مقبره بابا قدرت

این مقبره واقع در غرب روستای دهنه اجاق اسفراین، به شیوه دستکند قرار گرفته است و تمام اجزاء تشکیل دهنده آن در دل یک تپه طبیعی حفر شده می‌باشد. برخی پژوهشگران صاحب این قبر را «درویش حسین بن محمد» و سازنده «بقعه امامزاده کوران» می‌دانند.

چهار تاقی تیموری

این بنا در شش کیلومتری شهر شیروان واقع شده است که به «عید خواجه» یکی از سرداران تیمورگورکانی منسوب است. بنای آرامگاه از بیرون دارای نمای هشت ضلعی و از داخل به صورت چهار ضلعی است. نقاشی‌های منحصر به فردی از صحنه شکار و نقوش گیاهی زوایای داخل آرامگاه را زینت بخشیده است.

تپه باستانی ارگ نادری

این تپه یکی از مهم‌ترین محوطه‌های باستانی شهرستان شیروان است که قدمت سکونت در آن به حدود شش هزار سال پیش می‌رسد. در دوره اسلامی گرداگرد تپه حصار با

چند برج ایجاد شده و به همین جهت به ارگ نادری معروف شده است.

غارهای دستکند هنامه

غارهای هنامه از مجموعه فضاهای دستکند تشکیل شده که برای ایجاد یک روستا با موقعیت تدافعی ویژه در دل کوه کنده شده است. غارهای هنامه در قرن چهارم و پنجم هجری ساخته شده و در دوره‌های بعد و به‌ویژه در زمان نا امنی مورد استفاده قرار می‌گرفته است (قدیمی، ملکیان و سفینیان، ۱۳۹۵).

تپه باستانی یام

این تپه بزرگترین محوطه شناسایی شده در دره رود اترک علیا در خراسان شمالی می‌باشد که آثار چندین هزاره استقرار، از دوره پیش از تاریخ تا دوره اسلامی را در خود جای داده است.

صنایع دستی استان خراسان شمالی

وضعیت صنایع دستی استان خراسان شمالی، به علت تنوع فرهنگی و بافت سنتی جمعیتش از شرایط مطلوبی برخوردار است و یکی از نقاط قوت استان محسوب می‌شود در حال حاضر بیش از ۶۰ رشته صنایع دستی در استان خراسان شمالی فعال است که ۴۵ اثر آن دارای نشان مرغوبیت ملی و چهار اثر دارای مهر اصالت بین‌المللی یونسکو هستند. اهمیت صنایع دستی از نگاه مسئولان استان دور نمانده است و گواه این مدعا وجود خانه صنایع دستی در استان است. خانه صنایع دستی در محل مجموعه فرهنگی-تاریخی خانه جاجرمی واقع در کوچه جاجرمی بجنورد می‌باشد. این بنا در سال ۱۳۲۵ ه. ق. توسط غلامرضا بنا، استاد کار یزدی ساخته شده و از یادمان‌های دوره قاجار در شهر بجنورد قلمداد می‌شود. این بنا به‌عنوان اولین خانه صنایع دستی کشور مورد بهره‌برداری قرار گرفته است.

سفره کردی

یک نوع گلیم با بافت پیچ است و همانطور که از نامش پیداست به‌خاطر جنس پشمی آن و راه ندادن رطوبت به داخل و خارج، وسیله‌ای برای نگهداری نان در میان عشایر بوده است. سفره کردی تنها بافته‌ای است که سهم بسزایی در صادرات صنایع دستی خراسان شمالی دارد. آنچه از نمادها در سفره کردی مشاهده می‌شود همه شکر به درگاه خدا و احترام به طبیعت و نعمات الهی است که این مقوله به زیبایی و سادگی درون مایه مذهبی را به ما نشان می‌دهد. این گلیم روزگاری به دلیل نقوش به کار رفته در آن وسیله‌ای مقدس تلقی می‌شد (ذوالفقاری، ۱۳۹۷).

پلاس

پلاس نوعی گلیم پشمی و درشت بافت است که از دیرباز به عنوان یک زیرانداز مناسب برای محافظت از رطوبت، سرما و گرمای زمین به منظور مفروش نمودن کف چادر عشایر و نیز خانه‌های روستایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. پلاس در سایر نقاط نیز بافته می‌شود ولی بافت گونه «پیچ» آن منحصر به خطه خراسان شمالی است (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

گلیم بافی

گلیم در واقع نوعی فرش بدون پرز است که با درگیری تار و پود به یکدیگر ایجاد می‌شود. گلیم در قالب خورجین، پادری، پشتی، رختخواب بند، کوله پشتی، کیف زنانه، جوراب، دستکش و بازوبند کاربرد دارد. معمولاً گلیم از ابریشم، موی بز و دیگر حیوانات اهلی بافته می‌شود (بزرگو، ۱۳۹۶). گلیم‌های خراسان شمالی، معمولاً پیچ باف است و رنگ‌های ملایم و تیره در آن‌ها به کار رفته است. این گلیم‌ها درخشش و سرزندگی گلیم‌های شمال غربی ایران را ندارند.

فرش کردی

فرش‌های عشایری و روستایی ممتازترین نوع بداهه آفرینی و زیبایی در فرش ایران محسوب می‌شوند. در ساختار نقوش فرش کردی شمال خراسان هیچ الگوئی نبوده که به عنوان نقشه استفاده شود، به همین دلیل بافنده همچون نقاش، نقوش را ذهنی به وجود می‌آورد. الهام از طبیعت، گرایش به اشیاء و حیوانات پیرامون زندگی، در این نوع قالی تجسم چشم‌گیری دارد. دارهای قالی بافی کردها افقی است، بنابراین نمی‌توانند فرش‌هایی با اندازه‌های بزرگ ببافند. در بین بافندگان کردی بیشتر گره ترکی مورد استفاده قرار می‌گیرد. تعداد گره در واحد سطح برحسب نوع فرش بسیار متغیر است، در فرش‌های ایلی تعداد آن کمتر است و بنابراین بیشتر بافته‌های کردی درشت بافت هستند و ضخیم و خشن. این فرش محصول ذوق و هنر زنان عشایر خراسان شمالی است و رنگ‌های مورد استفاده آن عمدتاً گرم است که این از عشق، زندگی و امید به آینده نزد عشایر حکایت دارد (بخشی و علی وندشعاری، ۱۳۹۵).

قالی و پشتی ترکمن

هنر دست زنان ترکمن استان است که که در منطقه جیرگلان در شمال بجنورد و نیز شهرستان‌های مانه و سملقان رواج دارد. پشتی ترکمن بیشتر شبیه قالیچه است و اغلب نقوشی با نام گلچپه و قره نقش در بافت پشتی به کار می‌رود (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

نساجی سنتی

یکی از رشته‌های بومی و فعال استان پارچه بافی است که در روستای روئین (دهکده نساجی کشور) در اسفراین و شهر ایور در شهرستان گرمه متداول است (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

ابریشم بافی

ابریشم به واسطه نرمی، شفافیت، ظرافت و استحکام فوق‌العاده‌ای که داراست یکی از مهمترین و گرانبهاترین الیاف نساجی به شمار می‌رود. در منطقه راز و جرگلان این هنر از قدمت زیادی برخوردار است (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

چننه و کیف دستی

کیف‌های دست بافته خراسان شمالی کاربردهای گوناگونی دارند و برای حمل اشیایی همچون زیورآلات شخصی، آینه، پول و... مورد استفاده قرار می‌گیرد. کیف‌های مخصوص حمل پول برای بهتر نگه داشتن سکه و اسکناس در قسمت فوقانی خود جمع شده و گره می‌خورد و از سایر انواع کیف‌ها بزرگتر است (بدرگو، ۱۳۹۶).

چوخه بافی و پی تاوه

زیلوبافی

درباره چگونگی شکل‌گیری این هنر برخی بر این باورند که زیلو بافی متأثر از حصیر بافی و مرحله تکامل یافته آن است. برخی نیز واژه زیلو (zillu) در فرهنگ غرب را برگرفته از واژه حصیر می‌دانند و معتقدند این واژه از ایران به فرهنگ غرب وارد شده است. زیلوبافی در استان‌های دیگر نیز رواج دارد (یاوری، ۱۳۸۹).

جاجیم

جاجیم گونه‌ای زیرانداز دو رویه است. جاجیم شباهت زیادی به پلاس دارد؛ اما از پلاس نازک‌تر است. این نوع دست بافته، ضخیم، راه راه و رنگین است و به‌عنوان زیرانداز، پتو، روتختی، جل اسب و کفپوش منازل کاربرد دارد (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

چاروق دوزی

چاروق یا چارق کفشی چرمی است که پای‌افزار دهقانان است. چاروق در واقع، پاپوش سنتی مردم خراسان شمالی است که دارای بندها و تسمه‌های بلند است که به ساق پا می‌پیچند. این اثر در فهرست آثار ملی کشور به شماره ۶۶ به ثبت رسیده است (بدرگو، ۱۳۹۶).

رودوزی سنتی

رودوزی‌های رایج در خراسان شمالی عبارتند از: ترکمن دوزی، کردی دوزی، سوزن دوزی روی پوستین، سوزن دوزی روی چارق، مليله دوزی و منگوله دوزی (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

نمدمالی

نمد از کهن‌ترین و ساده‌ترین زیراندازهای تهیه‌شده توسط بشر است. این هنر در راز و جرگلان، مانه و سملقان و جاجرم بیشتر به چشم می‌خورد. مهم‌ترین تولیدات نمدی امروز به‌صورت زیراندازهای نمدی، پادری، تن پوش‌های نمدی، نمد چوفا، کپنک، کلاه و امثال آن‌ها ارائه می‌گردد (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

کلاه بافی

کلاه کرکی را شاید بتوان از گرم‌ترین کلاه‌های دست بافت نامید که از مدت‌ها پیش در رنگ‌های مختلف بافته می‌شد. جنس نخ مورد استفاده در این نوع کلاه، کرک است. شهرستان‌های گرمه، جاجرم و بجنورد مراکز تولید کلاه در استان می‌باشند که به نام کلاه کرکی معروف‌اند. این هنر به شماره ۸۸ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است (بزرگر، ۱۳۹۶).

حجاری روی سنگ

کنده کاری طرح بر روی سنگ توسط تیشه، میله یا سیخ مخصوص، سوهان و... است که برای ساخت کاسه، بشقاب، گلدان، لیوان و انواع سرویس‌های رومیزی و... به کار می‌رود. حجاری بیشتر در شهرستان بجنورد و اطراف آن فعال (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

جوراب بافی

جوراب بافی یکی از زیر شاخه‌های پوشاک محلی در فرهنگ‌های مختلف است. استفاده از مواد اولیه بومی همچون ابریشم و پشم و نیز بهره‌گیری از عناصر موجود در طبیعت جلوه‌ای بومی به این صنعت می‌دهد. بافتن جوراب توسط پنج‌میل انجام می‌شود و این هنر در شهرستان فاروج از قدمت بالایی برخوردار است و بیشتر جوراب‌های ضخیم پشمی مورد استفاده چوپانان و روستائیان جهت گرم نگه داشتن پا در فصول سرد سال را شامل می‌شود (یاوری و سرخوش، ۱۳۹۷).

چلنگری

چلنگری ساخت اشیای آهنی چون قفل، کلید، چفت، زره، زنجیر، انبر و... می‌باشد که به‌وسیله ابزاری مانند سیخ، قلاب، چکش، سندان، سمبه، انواع انبر، قیچی و... انجام

می‌شود. بیشترین فعالیت در این رشته در شهرهای بجنورد و اسفراین انجام می‌گیرد. (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

سفالگری

هنر سفالگری به دلیل عمومیت و مردمی بودن آن در هر منطقه گویای ویژگی‌های اقلیمی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری کسانی است که در آن منطقه می‌زیسته‌اند. در استان چندین کارگاه در رشته سفال، حجم و سفال نقش برجسته فعالیت می‌کنند. (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

ساخت سازهای سنتی

استان خراسان شمالی در موسیقی مقامی شهرتی فراگیر دارد؛ به همین دلیل هنر ساخت سازهای سنتی را نیز به یکی از اصیل‌ترین و قدیمی‌ترین هنرهای استان تبدیل کرده است. دوتار ساز مخصوص اقوام ساکن خراسان است که صدای چهار نعل اسب را ایجاد می‌کند و ساخت آن بسیار متداول است. از دیگر سازهای سنتی استان می‌توان به قوشمه، سُرنّا، دُهل، کمانچه و... اشاره کرد (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

پوشاک محلی خراسان شمالی

پوشاک به‌عنوان پدیده‌ای هنری، روایت‌گر فرهنگ، سلیقه و بینش اجتماعی یک قوم است. خراسان به دلیل شرایط جغرافیایی و نواحی اقلیمی مختلف، همچنین با برخورداری از دشت‌ها و کوهپایه‌های حاصل‌خیز و سرسبز، اقوام مختلفی را در دوره‌های گوناگون تاریخی در خود جای داده و انواع بسیاری از سبک‌های پوشاک، به لحاظ طرح، رنگ و زینت، متمایز می‌گردد. خراسان، پیشینه‌ی تاریخی و فرهنگی پررنگی داشته است و اقوام و طایفه‌های مختلف در این خطه به دلیل شرایط جغرافیایی و فرهنگی سکونت می‌یافتند که هر کدام فرهنگ، پوشش، آداب و رسوم و گویش خاصی را با خود به همراه می‌آوردند. لباس‌های محلی مردم خراسان شمالی با داشتن تنوع چشمگیر رنگ و طرح، علاوه بر اینکه پوشش اسلامی و کاملی برای زنان و مردان محسوب می‌شود، به علت اینکه اغلب برگرفته از زیبایی‌های طبیعت و رنگ‌های شاد فصل بهار هستند، سبب آرامش روحی و روانی استفاده‌کنندگان نیز می‌شود.

پوشاک زنان کرمانج خراسان شمالی

زن کرمانج در جامه محلی کاملاً پوشیده و محجبه است. پوشش زنان کرمانج خراسان شمالی شاخصه‌های منحصر به فردی دارد که نوع پارچه، زینت‌ها، نام‌ها و پردازش رنگ از جمله این ویژگی‌ها است. این لباس اغلب شامل پنج قسمت «یاشار» و یا چارقُد، «کراس» (بلوز)،

«شیلوار» (دامن)، «جلیقه» و «شلیته» است. یاشار و یا چارقده که در اصطلاح امروزی روسری گفته می‌شود، شال حریر مخصوصی است که به‌عنوان پوشش سر استفاده می‌شود و به گونه‌ای است که سر و حتی چهره زن، به جز چشمان وی را نیز می‌پوشاند. «سربند» نیز دستمال یزدی است که اغلب ترکیبی از رنگ‌های قرمز و مشکی بوده و برای محکم کردن یاشار بر روی آن بسته می‌شود. کراس لباس بالاتنه بوده و به پیراهن بلند ساده‌ای گفته می‌شود که یقه خاصی ندارد و پائین آن نیز چین دار است. شیلوار یا پارچه، دامن پرچینی است که در پوشش دخترها نارنجی و یا زرد رنگ بوده و در خانم‌ها نیز به رنگ قرمز و از پارچه مخملی تهیه می‌شود. شلیته دامنی بلندی تا محدوده زانو و از جنس مخمل بوده که با رنگ‌های متنوع حاشیه دوزی می‌شود. جلیقه که معمولاً از جنس مخمل بوده و سکه‌های قدیمی که در قدیم به‌عنوان پس انداز خانم‌ها به آن دوخته می‌شد و به مرور زمان به جزئی از لباس تبدیل شده است؛ زیبایی خاصی به آن می‌بخشد و اغلب نیز کراس و جلیقه با شلیته هم‌رنگ انتخاب می‌شدند. البته علاوه بر این پوشش‌ها باید «گار» یعنی گوشواره‌ای بلندی که به دو طرف عرقچین متصل و روی آن یاشار و سربند بسته می‌شد، «کله»، پوششی از جنس پارچه مخمل که بر روی کراس پوشیده می‌شد، جوراب و ... را نیز اضافه کرد که به بنا به شرایط و فصول مختلف سال پوشیده می‌شدند و با یکدیگر پوششی مرکب از رنگ‌ها و پیام‌ها را ایجاد می‌کردند. ناگفته نماند که در حال حاضر، پوشش اصیل کرمانجی در میان عشایر و بیشتر در بین زنان مسن‌تر رایج است (یاوری و سرخوش، ۱۳۹۷).

پوشاک مردانه کرمانج‌های خراسان شمالی

پوشاک مردان نیز شامل «عرق چین»، «که لاو»، «لچگ» و ... بود که همانند پوشاک بانوان دارای رنگ‌های شاد و برگرفته از طبیعت بودند.

پوشاک زنان ترکمن خراسان شمالی

پوشش بانوان ترکمن خراسان شمالی نیز با استفاده از ابریشم و پشم گوسفندان تهیه می‌شد و اغلب شامل «چاوک»، «کولته»، «چلپی» و «یلک» می‌شد. چاوک لباسی شبیه به مانتوهای امروزی بوده که پارچه آن از ابریشم قرمز رنگ بوده و آستر زیر پارچه نیز در حاشیه‌ها و سراسر آن‌ها سوزن دوزی دارد. کولته شبیه کت بوده و این لباس به‌صورت آویز روی دوش در مجالس استفاده می‌شده است. چلپی، زیباترین لباس سوزن دوزی ترکمن و از جنس ابریشم است که با دارا بودن تنوع و ظرافت خاص در مراسم ازدواج به عروس می‌پوشانند. یلک تنها لباسی است که با زیورآلات و سکه تزیین می‌شود و بر سر می‌اندازند و جنس آن نیز از ابریشم است (سعیدیان، عبدالحسین، ۱۳۸۸).

پوشاک مردان ترکمن خراسان شمالی

پوشش مردان ترکمن خراسان شمالی نیز با استفاده از ابریشم و پشم گوسفندان تهیه می‌شود و معروفترین آنها «اچمک»، «دون» است. اچمک، نوعی لباس دارای دو بخش بیرونی و داخلی است که بخش بیرونی آن از پارچه‌های مشکی که روی آن طرح‌هایی به شکل لوزی، به رنگ‌های متفاوت و از جنس ابریشم تشکیل شده و درون آن از پوست بره مشکی تهیه شده است و آن را معمولاً مردان در فصول سرد پاییز و زمستان می‌پوشند. دون یا قرمزدون لباس محلی مردان ترکمن است که جنس آن ابریشم قرمز تیره و با راه راه مشکی بوده و نوع سوزن دوزی آن قیطان دوزی است که با عرض دو سانت و به رنگ مشکی و قرمز در کنارها و سراسر لباس دوخته می‌شود (یاوری و سرخوش، ۱۳۹۷).

کفش محلی خراسان شمالی

«چاروق»، پای پوش سنتی غالب مردم خراسان شمالی نیز اعم از کرد و ترک و ترکمن بوده است که از چرم طبیعی تهیه می‌شود و نوک آن نیز اندکی برگشته بود. این کفش سنتی با نخ‌ها و اشکال مختلف تزیین می‌شود و دارای بندها و تسمه‌های بلندی بود که بندهای آن را به ساق پا می‌پیچیدند و برای زیباتر شدن چاروق نیز در نوک برگشته آن از منگوله‌ای تهیه شده از نخ‌های ابریشم رنگی استفاده می‌شود.

وضعیت توسعه اقتصادی در استان خراسان شمالی

خراسان شمالی یک استان در حال توسعه و پیشرفت است که ظرفیت‌های خوبی در زمینه‌های مختلف دارد. از جمله می‌توانیم به بخش کشاورزی و دامپروری و صنایع مرتبط اشاره کنیم. صنعت گردشگری و حوزه تجارت نیز، به دلیل موقعیت طبیعی و جغرافیایی آن، از مواردی است که می‌تواند باعث رونق اقتصادی منطقه گردد. استان خراسان شمالی در حال حاضر، از ظرفیت‌های صنعتی مناسبی برای توسعه برخوردار است که از جمله این ظرفیت‌ها می‌توان به وجود مجتمع پتروشیمی بجنورد، کارخانه سیمان بجنورد و ایجاد کارگاه‌های کوچک تولیدی در شهرهای استان می‌شود اشاره کرد. عوامل تأثیرگذار در توسعه این استان را می‌توان به سه بخش (۱) کشاورزی و دامپروری (۲) گردشگری و صنایع دستی (۳) بخش صنایع تقسیم کرد.

کشاورزی و دامپروری

حوزه کشاورزی به‌عنوان قدیمی‌ترین فعالیت تولیدی، مهمترین فعالیت اقتصادی همه کشورهای جهان از گذشته تاکنون بوده است. امروزه نیز بخش کشاورزی در بسیاری از

کشورهای در حال توسعه بخش غالب اقتصاد ملی به شمار می رود، به طوری که رشد و توسعه اقتصادی این کشورها ارتباط بسیار تنگاتنگی با توسعه کلی بخش کشاورزی آنها دارد و به عبارتی دیگر توسعه کشاورزی در چارچوب توسعه ملی کشور مورد بحث قرار می گیرد. در حال حاضر استان خراسان شمالی، یکی از مناطق مهم کشاورزی و دامداری شمال شرقی کشور است و فعالیت های متنوعی در هر دو بخش به شیوه سنتی و صنعتی انجام می شود دره ها و دشت های حاصل خیز و نزولات جوی کافی، شرایط مناسبی را برای توسعه کشاورزی و دامداری در این استان فراهم آورده است. استان خراسان شمالی دارای ۱۰,۲۰۲,۳۸۱ هکتار اراضی آبی و ۱,۵۱۵,۰۸۷ اراضی زراعی دیم و ۳,۶۷۵,۱۲۵ هکتار باغات می باشد. در استان، ۳۳ نوع محصول زراعی و ۲۶ نوع محصول باغی تولید می شود (طرح ملی توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار، ۱۳۹۵). محصولات کشاورزی استان عمدتاً شامل غلات، نباتات صنعتی، حبوبات، نباتات علوفه ای، صیفی جات و محصولات سردرختی می باشد. تولید خشکبار مرغوب در این استان از رونق بسیاری برخوردار است و در سال های اخیر توجه ویژه ای به تولید پسته شده که سابقه ای تاریخی در منطقه دارد. توسعه بخش کشاورزی در این استان، نیازمند عزم جدی برای صنعتی کردن کشاورزی است.

گردشگری و صنایع دستی

در عصر مدرن گردشگری به یک صنعت سودآور تبدیل شده است کشورهای دنیا علاوه بر نگاه اقتصادی، اهداف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را نیز از طریق این صنعت دنبال می کنند؛ اما همچنان توسعه اقتصادی در مکان اول اهمیت است. تجربه برخی از کشورهای آسیای جنوب شرقی و عربی نشان می دهد، می توان با اتکاء به صنعت توریسم قوی، اقتصاد یک کشور را تحول اساسی بخشید. گردشگر خارجی در دسترس ترین صادرکننده صنایع داخلی است و گردشگری برای کشورها یک فعالیت قدرتمند در اقتصاد محسوب می شود. استان خراسان شمالی از استان هایی است که جاذبه های بسیاری در صنعت گردشگری دارد. قرار گرفتن در مسیر مشهد و استان های شمالی و دریای خزر از جمله قابلیت های استان برای توسعه گردشگری است. توجه و حمایت از صنایع دستی این منطقه از جمله انواع قالی، جاجیم و گلیم بافی در توسعه استان اثرگذاری ویژه ای دارد. با وجود ظرفیت های ذکر شده اما به دلیل نامناسب بودن روش کار و عدم حمایت کافی و نبود برنامه ریزی مناسب شاهد مهاجرت روستاییان این استان و رشد حاشیه نشینی در اطراف شهرها هستیم که این مسئله خود آسیب های اجتماعی نگران کننده ای را به دنبال

دارد (زنده دل و همکاران، ۱۳۹۰).

صنعت و معدن

بخش صنعت در اقتصاد کشور نقش مهمی در ایجاد ارزش افزوده و اشتغالزایی ایفا می‌کند. حوزه صنعت به نسبت سایر بخش‌ها، از تنوع بالایی برخوردار بوده و سرمایه مورد نیاز برای تدوام فعالیت آن‌ها نیز در اقتصاد وجود دارد. بسیاری از صاحب‌نظران، توسعه صنعتی را لازمه توسعه و رشد اقتصادی پایدار می‌دانند، از این رو به دلیل آثار چشمگیر بخش صنعت بر متغیرهای کلان اقتصادی از جمله تولید، مصرف، سرمایه‌گذاری، اشتغال، صادرات و به‌طور کلی نقش کلیدی صنعت در فرآیند توسعه ملی، ضروری است حمایت مؤثر و مناسبی برای افزایش قدرت رقابتی و ارتقای بهره‌وری این بخش و دستیابی به اهداف رشد اقتصادی به عمل آید. بخش صنعت و معدن یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی و بزرگ‌ترین بخش مولد (در کنار بخش کشاورزی و گردشگری) کشور به شمار می‌رود، به طوری که این بخش، سهمی معادل ۱۷ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور، یا همان GDP، را به خود اختصاص داده است. این بخش با توجه به گستردگی فعالیت‌ها و تعدد مراکز تولیدی توانسته است ۶۳ درصد از اشتغال بخش مولد و ۳۳ درصد از اشتغال کل کشور را تأمین کند که با این موضوع نقش مهمی را در تولید و اشتغال کشور ایفا می‌کند. وجود معادن غنی به‌ویژه معدن بوکسیت که مهم‌ترین منبع تولید آلومینیوم و ترکیبات آن است، این استان را به یکی از مراکز عمده احداث کارخانجات بزرگ تولیدی کشور تبدیل شده است. کارخانه تولید آلومینای جاجرم یکی از طرح‌های عظیم ملی است که در شهر جاجرم احداث شده است. مجتمع پتروشیمی و کارخانه قند شیروان نیز که حدود نیم قرن از تأسیس آن سپری می‌شود، از دیگر مؤسسات مهم استان به شمار می‌روند. همچنین در این استان کارخانه‌های ریسنده‌گی، بافندگی، تولید اسفنج و الیاف و ده‌ها کارگاه و کارخانه کوچک و بزرگ دیگر در بخش فلزکاری، مواد غذایی، شیمیایی، ساختمانی، چوبی و سلولزی فعالیت می‌کنند (زنده دل و همکاران، ۱۳۹۰).

گروه‌ها و جریان‌های شاخص فرهنگی و هنری

از جمله عواملی که می‌تواند در رشد فرهنگی و اجتماعی یک سرزمین نقش داشته باشد، انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد هستند. این سازمان‌ها می‌توانند با تکیه بر انگیزه مردمی و خرد جمعی، بسیاری از فعالیت‌های هزینه‌بر را به‌صورت رایگان، یا با هزینه‌های اندک و با کیفیتی انکارناپذیر انجام دهند. استان خراسان شمالی به دلیل برخورداری از بافتی

منسجم و مردمی فرهنگ دوست از این نعمت بهره برده است. در این بخش از پژوهش به تعدادی از این انجمن‌ها اشاره می‌شود.

انجمن ادبی اندیشه شریف

این انجمن به همت قدرت‌الله شریفی شاعر بلندآوازه شیروان تأسیس شد و می‌توان وی را پدر انجمن اندیشه شریف شیروان نامید. این انجمن محفل شاعران جوانی است که به خوانش اشعار خود و نقد اشعار می‌پردازند از اعضای این انجمن می‌توان به هیوا مسیح شاعر سرشناس کشور اشاره کرد (مقیمی، ۱۳۹۱).

کانون اندیشه‌گران جوان روستای روئین

اولین جرعه تشکیل کانون در سال ۱۳۷۸ و توسط احمد طیبی مسئول وقت اداره ارشاد اسلامی زده شد و در سال ۱۳۷۹ کانون اندیشه‌گران جوان روستای روئین به‌عنوان نخستین سازمان غیر دولتی در روستاهای ایران با مجوز رسمی از سازمان ملی جوانان تأسیس گردید و فعالیت خود را رسماً از همان سال آغاز نمود. فعالیت‌های داوطلبانه جوانان کانون اندیشه‌گران جوان در راستای اهداف اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان شمالی بوده که دستاوردهای بسیاری را برای استان و روستای روئین در پی داشته است و می‌تواند به‌عنوان الگویی مناسب برای سایر روستاهای استان قرار گیرد. کانون اندیشه‌گران جوان روستای روئین در طی سیزده سال فعالیت مستمر خود در حوزه‌های مختلف از جمله میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری توانسته است نقش خود را به خوبی ایفا نماید.

از جمله فعالیت‌های کانون اندیشه‌گران جوان در یک دهه اخیر می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- برگزاری اولین همایش هم‌اندیشی برای آبادانی روئین در سال ۱۳۸۲؛
- تهیه فیلم مستند و بیش از ۱۵۰۰ عکس دیجیتال از میراث تاریخی، فرهنگی و طبیعی روستای روئین؛
- چاپ اولین پوستر تبلیغاتی روئین و ارسال بیش از سه هزار عدد لوح فشرده و پوستر به سراسر ایران از جمله وزارتخانه‌ها، سازمان‌های دولتی و غیر دولتی و ادارات کل میراث فرهنگی استان‌ها؛
- ارائه بیش از ده طرح در زمینه توسعه، عمران و آبادانی روئین با توجه به پتانسیل‌های موجود به نهاد ریاست جمهوری اسلامی ایران در فروردین ماه ۱۳۸۵ و دریافت نامه ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران در خرداد ماه ۱۳۸۵ جهت پیگیری مسائل

و مشکلات روستای روئین؛

- ارائه طرح مطالعات راهبردی و ساختاری روستای هدف گردشگری روئین با همکاری دانشجویان مدیریت جهانگردی دانشگاه‌های تهران و مهندسان مشاور ایده‌پردازان توسعه به سفارش سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور؛
- پیگیری مستمر برای ساخت بنای امامزاده اسحاق (ع) و گلزار شهدا به‌عنوان نماد تاریخ و فرهنگ و تمدن روئین؛
- افتتاح اولین کارگاه کارآفرینی روستایی سازمان جوانان استان در زمینه آموزش هنر منبت کاری (نمازی، ۱۳۹۱).

جمعیت دوستداران فرهنگ و تمدن خراسان شمالی

این انجمن با حرکت داوطلبانه گروهی از علاقه‌مندان به تاریخ، فرهنگ و تمدن این منطقه در راستای اهداف و نیازهای استان خراسان شمالی فعالیت خویش را آغاز کرد. در حال حاضر، این جمعیت با استقلال کامل در کار، حافظ فرهنگ و تمدن خراسان شمالی است. مهم‌ترین اهداف این جمعیت عبارتند از:

- معرفی مفاخر علمی و فرهنگی استان؛
 - مطالعه و تحقیق در خصوص جاذبه‌های سیاحتی، زیارتی و گردشگری استان؛
 - تحقیق و پژوهش در زمینه‌های پیشینه تاریخی و میراث فرهنگی؛
 - معرفی آثار ارزشمند فرهنگی، تاریخی، صنایع دستی، گردشگری، مردم‌شناسی، فرهنگ عامه، اسناد و مدارک، اشیاء تاریخی از طریق نمایشگاه‌ها، همایش‌ها، جشنواره‌ها، سمینارها و مراسم‌ها در سطح استان.
- این انجمن در راستای تحقق اهداف خود تاکنون فعالیت‌هایی به شرح زیر انجام داده است.

۱- تشکیل کمیته‌های تخصصی و فرعی شامل: پژوهشی؛ گردشگری؛ میراث فرهنگی؛ صنایع دستی؛ فرهنگ عامه؛ تاریخ؛ ارتباطات؛ حرف و صنایع؛ نشریه؛ زبان و قومیت‌ها؛ اجتماعی.

۲- اجرای برنامه‌هایی در راستای شناسایی و شناساندن چهره‌ها، مفاخر علمی و فرهنگی استان اعم از شعرا، نویسندگان، هنرمندان و... بررسی اقلیمی، فرهنگی.

۳- مطالعه و تحقیق در خصوص جاذبه‌های سیاحتی، زیارتی و گردشگری استان؛ تحقیق و پژوهش در زمینه‌های پیشینه تاریخی، میراث فرهنگی، تاریخ طبیعی، باستان‌شناسی، مردم‌شناسی، مردم‌نگاری، جامعه‌شناسی، قومیت‌شناسی، فرهنگ عامه، صنایع

- دستی و هنرهای سنتی، تاریخ شفاهی، زبان و گویش‌های محلی در سطح استان.
- ۴- معرفی آثار ارزشمند فرهنگی، تاریخی، صنایع دستی، گردشگری، مردم‌شناسی، فرهنگ عامه، اسناد و مدارک، اشیاء تاریخی از طریق نمایشگاه‌ها، همایش‌ها، جشنواره‌ها، سمینارها و مراسم در سطح استان.
- ۵- مشارکت در نمایشگاه‌های محلی، استانی و ملی.
- ۶- ترغیب و تشویق مردم به مشاهده جاذبه‌های گردشگری، زیارتی، سیاحتی، تاریخی در سطح استان.
- ۷- ترغیب و تشویق مردم به اهدای اشیاء، اسناد و مدارک، به موزه بزرگ باستان‌شناسی و مردم‌شناسی استان.
- ۸- جلب حمایت معتمدان به اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و جمعیت.
- ۹- انتشار گزارش عملکرد به صورت آمارنامه نموداری.
- ۱۰- تهیه و چاپ بروشور، کاتالوگ، کارت معرفی و...
- ۱۱- بازدید علمی، آموزشی و تفریحی.
- ۱۲- برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی، توانمندسازی و مهارتی در راستای اهداف جمعیت و بهره‌گیری از اساتید مجرب و کارشناسان و اعطای گواهی‌نامه معتبر پایان دوره.
- ۱۳- برگزاری جلسه‌ها و نشست‌های تخصصی در زمینه‌های تاریخ و فرهنگ استان.
- ۱۴- برگزاری مسابقات با موضوعات مختلف فرهنگی، علمی، تاریخ، آموزشی در راستای اهداف جمعیت.
- ۱۵- برقراری سایت اینترنتی و به روزرسانی مستمر با بهره‌گیری از متخصصان در تأمین مطالب با حوزه تخصصی جمعیت و ارائه خدمات اینترنتی.
- ۱۶- معرفی و اطلاع‌رسانی در خصوص ارزش‌های میراث فرهنگی، آثار تاریخی، فرهنگی، صنایع دستی، گردشگری، اجتماعی ساختار تشکیلاتی و تدوین چارت تشکیلاتی و نظم در جلسات شورای مرکزی و نظم اداری.
- ۱۷- برقراری ارتباط و مبادلات علمی و فرهنگی با دانشگاه‌ها، مؤسسات و نهادهای مرتبط در سطح استان.
- ۱۸- برقراری ارتباط با سایر تشکل‌ها. (برگرفته از سایت اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان شمالی).

انجمن میراث‌داران فردای خراسان شمالی

هدف از تشکیل این انجمن، تشویق و ترغیب و حمایت مردم به احیای صنایع دستی (گلیم، فرش، لباس‌های محلی و سنتی) و هنرهای سنتی؛ احیای غذاهای سنتی و آداب و رسوم محلی و غیره؛ حفظ و احیای صنایع دستی بومی و انجام فعالیت‌های فرهنگی در راستای توجه مردم به صنایع دستی بومی استان خراسان شمالی است. انجمن برای دستیابی به اهداف خود، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی در راستای توجه مردم به صنایع دستی بومی استان، برگزاری و شرکت در جشنواره‌ها جهت عرضه محصولات تولیدی صنایع بومی استان خراسان شمالی و شرکت در نمایشگاه‌های مختلف صنایع دستی را در دستور کار خود قرار داده است. (برگرفته از سایت اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان شمالی).

انجمن موسیقی خراسان شمالی

این انجمن در بهار سال ۱۳۹۲ به منظور حمایت از هنرمندان و تولیدات هنری موسیقایی استان و نیز با توجه به لزوم تمرکز زدایی در خصوص برنامه‌ریزی برای فعالیت‌های موسیقایی در کشور، بر اساس آیین نامه ابلاغی انجمن موسیقی ایران تأسیس شد. حسین حصاری، مسئول دفتر موسیقی حوزه هنری این استان و از فعالین عرصه موسیقی مقامی خراسان شمالی، به عنوان نخستین مدیرعامل انجمن موسیقی خراسان شمالی منصوب شد. در حال حاضر ده نفر که به تأیید انجمن موسیقی کشور نیز رسیده‌اند به عنوان اعضای هیئت امنای انجمن موسیقی خراسان شمالی، فعالیت می‌کنند. فعالیت‌هایی چون تدوین بانک اطلاعات موسیقی خراسان شمالی در حوزه‌های موسیقی مقامی، پاپ، کلاسیک، سنتی و ... انجام پژوهش‌های موسیقی، آموزش موسیقی و ... از جمله برنامه‌های این انجمن موسیقی است. گفتنی است، انجمن موسیقی بجنورد از سال ۸۷ فعالیت خود را در این شهر آغاز کرده بود اما انجمن استانی فعالیت خود را از سال ۱۳۹۲ آغاز کرد (صفرزاده؛ مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸).

کانون شکوه سنخواست

سنخواست یکی از بخش‌های سه‌گانه شهرستان جاجرم است. کانون شکوه سنخواست در سال ۱۳۸۴ به ثبت رسید و با اهداف مذهبی، هنری، ورزشی، صنایع دستی، اشتغال‌زایی، گردشگری و آموزشی تأسیس شد. در حال حاضر این کانون دارای ۴۰۰ نفر عضو می‌باشد.

اقدامات این کانون در طول سال به شرح ذیل می‌باشد:

- ۱- برگزاری کلاس‌های متعدد آموزش صنایع دستی در رشته‌های گلیم بافی، سرمه دوزی، معرق، کلاه بافی، عروسک بافی، و غیره.
- ۲- شرکت در نمایشگاه‌های صنایع دستی شهرستانی، استانی و ملی.
- ۳- برپایی نمایشگاه‌های مختلف فصلی در سطح شهرستان.
- ۴- برگزاری اردوهای گردشگری، سیاحتی و زیارتی در سطح استان و برون استانی با هدف توسعه فرهنگ گردشگری و آشنایی اعضا با جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی.
- ۵- بازدید از محوطه تاریخی چلو به منظور فرهنگ‌سازی و حفاظت از آثار تاریخی و آشنایی اعضا با تاریخ منطقه.

با برگزاری کلاس‌های آموزشی صنایع دستی این کانون، درصد بالایی از خواهران هنرجو موفق به گرفتن گواهی مهارت و کارت صنعتگری شده و توانستند از خدمات بیمه مشاغل خانگی بهره‌مند شوند. اکثر اعضای این کانون خواهران دارای مدرک کارشناسی و کارشناسی ارشد هستند. هدف کانون این است که با آموزش صنایع دستی زمینه اشتغال‌زائی آنان را فراهم و در بهبود اقتصاد خانواده‌ها گام مهمی بردارد. (برگرفته از سایت اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان شمالی).

انجمن ادبی عارف بجنوردی

این انجمن در سال ۱۳۶۴ با همت شاعران و ادب‌دوستان خراسان شمالی از جمله داراب بدخشان، عبدالحسین رخصتی، قاسم مهرنیا، محمدتبریزی، سیداحسان سیدی زاده، پارسا و ارسلان قدسی تأسیس شد. بر اساس اساسنامه انجمن، موضوع فعالیت انجمن عبارت است از:

- الف- نقد و بررسی آثار شعراء و نویسندگان.
- ب- برگزاری جلسات نقد ادبی، همایش، کنگره، بزرگداشت و گرامی‌داشت، تجلیل و یادبود شعرا و برگزاری اردوهای زیارتی، علمی و سیاحتی.
- ج- همکاری و تعامل با انجمن‌های ادبی شهرستان‌های هم‌جوار داخل و خارج استان.
- د- جذب شعرای جوان و تشویق آن‌ها برای حضور و فعالیت بیشتر در انجمن (بدون درنظر گرفتن شرایط سنی)

ه- تلاش در راستای ترقی و تعالی و نشر شعر و داستان بومی و محلی.

انجمن درآمد ثابتی ندارد؛ هزینه‌های آن از طریق وجوه نقدی و اموال منقول و غیر منقول و هدایایی که از سوی اشخاص حقیقی به انجمن واگذار می‌شود، تامین می‌شود و هیچ‌گونه منبع درآمد دولتی‌ای ندارد. (برگرفته از وبلاگ بجنورد ۱۴۰۰، ۱۳۹۵).

انجمن هنرهای تجسمی بجنورد

انجمن هنرهای تجسمی بجنورد به منظور گسترش، پیشبرد و ارتقای علمی هنرهای تجسمی و توسعه کیفی نیروهای متخصص و بهبود بخشیدن به امور آموزشی و پژوهشی در زمینه‌های هنرهای تجسمی و هنرهای اسلامی، تشکیل گردید. این انجمن موسسه‌ای غیرانتفاعی است و دارای شخصیت حقوقی مستقل تحت پوشش و نظارت اداره فرهنگ و ارشاد شهرستان بجنورد فعالیت می‌نماید این انجمن در سال ۱۳۷۷ شروع به کار کرد. اهداف انجمن عبارت‌اند از:

- تعلیم و ترویج هنرهای تجسمی نقاشی و زیرمجموعه‌های آن، مجسمه‌سازی و زیرمجموعه‌های آن، صنایع دستی و زیرمجموعه‌های آن، گرافیک، عکاسی، خوشنویسی، طراحی صنعتی (پارچه، فرش، لباس) و هنرهای مفهومی، شهرسازی و معماری؛
- دفاع نمودن از حقوق هنرمندان هنرهای تجسمی در شهرستان؛
- ایجاد ارتباط و همکاری مطلوب در بین هنرمندان؛
- ایجاد ارتباط و تعامل با سایر مؤسسات هنری و فرهنگی (متولیان هنر) به منظور رشد، اعتلاء، نوآوری و افزایش غنای هنری و فرهنگی شهرستان و نیز معرفی دستاوردها به سایر استان‌ها و کشور؛
- آموزش هنرهای تجسمی و ارتقاء سطح دانش و فنون مرتبط با این هنرها؛
- همکاری و جذب امکانات مالی و فنی از سازمان‌ها، ادارات و ارگان‌های متولی هنر جهت ارتقاء هنر شهرستان؛
- توجیه و ملزم نمودن ادارات و سازمان‌ها بر طبق ضوابط و قوانین موجود و مصوبه‌های الزام‌آور دستگاه‌های موردنظر جهت استفاده از تخصص و مهارت هنرمندان شهرستان در اجرای پروژه‌های شهرستان؛
- برگزاری نمایشگاه‌ها، سمینارها، نشست‌ها، همایش‌های علمی، فرهنگی و هنری؛
- تلاش به امر پژوهش در هنرهای تجسمی قدیم و نوین جهت شناخت ظرفیت‌ها؛
- حضور فعال در نمایشگاه‌ها، جشنواره‌ها، همایش‌های کشوری و جهانی با مساعدت دستگاه‌های ذیربط؛
- کوشش در جهت جمع‌آوری، خرید و فروش و برگزاری کارگاه‌های نمایش آثار هنرمندان؛
- ترتیب برگزاری برنامه‌های بزرگداشت و تجلیل از هنرمندان و اعزام هنرمندان به

اردوهای هنری داخل و خارج از کشور جهت ارتقاء سطح هنری با هماهنگی و از طریق کانال‌های قانونی؛

- تبادل استادان برای همکاری در امر تعلیم هنرهای تجسمی در مراکز رسمی آموزشی، اداری و مؤسسات فرهنگی هنری
- همکاری با اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی جهت رفع موانع توسعه هنرهای تجسمی اعم از موانع تولید یا توزیع و ارائه طرح‌های بهتر و پیگیری تا حصول نتیجه؛
- تلاش برای فراهم نمودن امکان برقراری ارتباط فعال با سایر انجمن‌ها و مراکز هنری به‌ویژه انجمن هنرهای تجسمی کشور؛ (صفرزاده؛ مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸).

- انجمن خیرین قرآنی استان خراسان شمالی
- انجمن خیرین قرآنی استان خراسان شمالی با هدف بهره‌گیری از کمک خیرین در خصوص توسعه برنامه‌های قرآنی در زمینه‌های مختلف، در سال ۱۳۹۷ زیر نظر اداره کل تبلیغات اسلامی استان تشکیل شد. مجمع خیرین قرآنی استان طی سال گذشته در استان با دعوت از ۱۱۰ خیر شروع به فعالیت کرد. ریاست انجمن به عهده مدیر کل تبلیغات اسلامی استان است و اعضای اصلی انجمن بر اساس آئین‌نامه‌های موجود، از بین داوطلبان عضویت در انجمن انتخاب می‌شوند.
- اهداف این انجمن عبارتند از:
- تبلیغ و گسترش فرهنگ قرآنی و علوم اهل بیت از طریق جذب کمک‌های مردمی و دولتی؛
- حمایت و پشتیبانی مالی، حقوقی، اجتماعی و علمی از مراکز و نهادهای فرهنگی قرآنی غیردولتی در استان اصفهان و مناطق محروم سراسر کشور؛
- راه‌اندازی و پشتیبانی از هرگونه فعالیتی که در جهت احیا و ارتقا فرهنگ قرآنی و گسترش فرهنگ اهل بیت و تحکیم و اشاعه مبانی دینی و ارزش‌های انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و نظایر آنها لازم باشد؛
- برنامه‌ریزی و اقدام برای هرگونه فعالیت عام‌المنفعه و خداپسندانه با هدف جذب کمک‌های مردمی به منظور تقویت بنیه مالی و نیل به اهداف مؤسسه؛
- آموزش و افزایش سطح علمی و تخصصی مربیان و مدیران قرآنی مناطق مستعد و محروم کشور با حضور استادان کشوری و بین‌المللی، بازدید از مؤسسات مطرح قرآنی و گردشگری فرهنگی و تفریحی؛ (برگرفته از وبلاگ بجنورد ۱۴۰۰، ۱۳۹۴).

مشاهیر معاصر استان خراسان شمالی

فرهنگ، هنر و تمدن یک سرزمین از انسان‌های هنرمند و فرهنگ دوست و تلاش‌های آن‌ها استمرار و رونق می‌یابد. در این بخش از پژوهش به معرفی چهره‌های شاخص فرهنگی، هنری و علمی استان خراسان شمالی در عصر جدید می‌پردازیم تا از این طریق بتوانیم، بالندگی این استان را به نمایش بگذاریم. چهره‌های شاخص در این استان کم نیستند؛ اما در این پژوهش، سعی ما بر این بوده است که تعدادی از مشهورترین هنرمندان، نویسندگان، شاعران، پژوهشگران و هنرمندان را به اختصار معرفی کنیم.

رستم مهرگان

سابقه حنجره نوازی به بیش از ۲ هزار سال می‌رسد و زمانی حنجره نوازی یکی از کارهای مهم شبانان و شکارچیان ایران بوده است «رستم مهرگان» پدیده موسیقی ایران و تنها بازمانده حنجره نوازان در سال ۱۳۳۳ در یکی از روستاهای شیروان به دنیا آمد. رستم مهرگان با الهام از پدرش به موسیقی علاقه‌مند شد. او از هشت‌سالگی از حنجره‌اش برای برخی اصوات استفاده می‌کند و احساس می‌کند که می‌تواند با کمک تارهای صوتی‌اش نی‌نوازی کند. رستم در دوازده‌سالگی در کارش توانمند و استاد شد و آوازه نی‌نوازی‌اش فراگیر شد. مهرگان در نخستین جشنواره نی‌نوازان کشور با رای هیئت داوران به دریافت دیپلم افتخار نائل شد. وی از آن پس در جشنواره‌های کشوری و استانی بسیاری، بدون رقیب به اجرای آهنگ‌ها و سرودهای اصیل مقامی و موسیقی ناب ایرانی مبادرت ورزید. مهرگان، همچنین، در کشورهای ترکیه و امارات (دبی) به اجرای برنامه پرداخت ولی به علت نداشتن توانایی مالی و پشتیبان زمینه حضور او در کشورهای دیگر فراهم نشد. علی‌رغم کم‌توجهی به این هنرمند موسیقی کشور، وی بیشتر از ۵۰ لوح تقدیر و جایزه از جشنواره‌های مختلف هنری در سطح استان و کشور دریافت نمود. وی را تنها استاد حنجره‌نوازی بدون نی در کشور دانسته‌اند (مقیم، ۱۳۹۱). رستم مهرگان در سال ۱۳۹۸ در سن ۶۵ سالگی در اثر سکته قلبی درگذشت.

حسین ولی نژاد

حسین ولی نژاد معروف به حسین بخشی از دوتار نوازان و خوانندگان سرشناس کرمانج استان خراسان شمالی است. او دوتار را نزد پدرش و در محضر استادانی همچون همراه بخشی گلستانی، حاج حیدر کارگر و علی اکبر بخشی گلستانی آغاز کرد. وی از دوتارنوازان برجسته خراسان شمالی است که به لهجه‌های رایج استان (ترکی، کردی، تاتی) به داستان‌سرایی، منقبت خوانی و نعت خوانی می‌پردازد. این هنرمند که بیش از ۳۰ سال

سابقه فعالیت مستمر دارد، تاکنون در جشنواره‌های مختلف موسیقی داخلی و خارجی شرکت کرده است. استاد حسین بخشی موفق به دریافت نشان درجه ۲ هنری از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی شده است (صفرزاده؛ مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸).

محمد حسین ظهیریان (مصلح)

او در سال ۱۳۰۶ شمسی در شیروان به دنیا آمده است و اشعاری ساده، روان و گیرا دارد. وی به زیبایی آهنگ و فصاحت بیان شهرت دارد و اشعارش در اکثر مجله‌های ادبی بارها چاپ شده است. اخیراً کتاب شعری با نام «کوچه‌باغ خنده» از ایشان به چاپ رسیده است. (مقیم، ۱۳۹۱).

نیلوفر کاظمیان

نیلوفر کاظمیان هنرمند نقاش بجنوردی در سال ۱۳۴۷ در تهران به دنیا آمد و تحصیلات خود را در رشته زیست‌شناسی در سال ۷۱ به اتمام رساند و تحصیلات تکمیلی خود را در سال ۸۷ در رشته پژوهش هنر در دانشگاه هنر تهران گذراند. وی از سال ۶۶ پا به عرصه هنر نقاشی گذاشت. حضور طولانی و پررنگ این هنرمند در عرصه‌های هنری تا به امروز ادامه دارد و در حال حاضر مشغول تدریس هنر نقاشی در بجنورد است. وی در سال ۱۳۶۸ در جشنواره هنرهای تجسمی کشور شرکت کرد و توانست رتبه کشوری و دیپلم افتخار دریافت کند. از سال ۱۳۷۲ نیز همکاری خود را با اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شروع کرد و با اخذ مجوز تأسیس آموزشگاه آزاد هنری در سال ۱۳۷۶ آموزش نقاشی را به‌طور رسمی شروع کرد. وی مدت بیست سال است که به کار آموزش هنرهای تجسمی مشغول است و در رشته طراحی رتبه سوم کشوری را داراست (کاظمیان، مصاحبه شخصی، اسفند ۱۳۹۸).

عیسی قلی پور

متولد ۱۳۲۱ روستای گودر سلاخ بجنورد. شروع فعالیت از ۱۴ سالگی نزد پدر و ادامه کار با استاد حسن یزدانی (حسن بخشی) نوازنده قوی دوتار که به «عیسی بخشی» مشهور و حافظ بسیاری از داستان‌ها، مقام‌ها و آهنگ‌های کهن منطقه شمال خراسان است. دارای عناوین ممتاز هنری از جشنواره‌های ملی، استانی و خارجی است (صفرزاده؛ مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸).

شیخ حسن داوری

وی در سال ۱۳۰۷ ش. در روستای چنماقلو از توابع شهرستان مانه و سملقان دیده به جهان گشود. پس از پایان تحصیلات مقدماتی رهسپار مشهد شد و در مدرسه نواب به کسب معارف اسلامی پرداخت و از محضر اساتیدی چون آخوند خراسانی، سبزواری، خزعلی و

کفایی بهره برد. وی پس از ۲۲ سال اقامت در مشهد مقدس در سال ۱۳۳۲ به روستای قاضی از توابع آشخانه برگشت و به تعلیم و تربیت جوانان و ارشاد مردم پرداخت. از جمله کارهای وی دایر کردن مکتب قرآن و بنیان‌گذاری مساجد در روستاهای سملقان بود. او در راه مبارزه با بهائیت جدیت و تلاش بسیاری از خود نشان داد و در ادامه سستیز با پیروان این فرقه ضاله کارش به زندان کشید. وی در یازدهم بهمن ماه ۱۳۶۷ ه.ش. رخت از جهان بریست و در معصوم‌زاده بجنورد به خاک سپرده شد (برگرفته از وبلاگ بجنورد ۱۴۰۰، ۱۳۹۲).

کلیم‌الله توحیدی

کلیم‌الله توحیدی در دی ماه ۱۳۲۰ هجری شمسی در روستای اوغاز تازه متولد شد. منزل پدری او یک مجمع فرهنگی- مذهبی مردم منطقه بود که از نیاکانش به‌طور موروثی به او رسیده و سپس به کلیم‌الله منتقل گردید. کلیم در شهریور ۱۳۴۲ به خدمت سربازی رفت. در دوران خدمت سرودی برای لشکر ساخت که از رادیو لشکر گرگان که هفته‌ای یک بار پخش می‌شد، اجرا گردید. او با سربازان کرمانج و موسیقی‌دانان لشکر گرگان روزهای جمعه سمینار موسیقی ترتیب می‌داد. کلیم که به زبان‌های کردی، ترکی و فارسی شعر می‌سرود، در مرکز لشکر با سرهنگ نوعی معاون قرارگاه به شعر و شاعری و مشاعره پرداخت و به تکمیل وزن و قافیه اشعار خویش مشغول شد. کلیم‌الله توحیدی با استفاده از مطالعات تاریخی و تحقیق و پژوهش میدانی و کتابخانه‌ای توانسته است نگاهی دقیق و علمی به تاریخ و سرگذشت اقوام کرد داشته باشد و در این زمینه کتاب‌ها و مقالات متعددی را به رشته تحریر درآورده است که از جمله آن‌ها می‌توان به کتاب‌های حرکت تاریخی کرد به خراسان در هشت جلد، دیوان جعفرقلی، اسفراین دیروز و امروز، ترانه‌های کرمانجی با ترجمه فارسی، درخت چهل دستان و نادر صاحبقران اشاره کرد (مقیم، ۱۳۹۱).

علی رحیمی

این خوشنویس معاصر در سال ۱۳۴۵ در شهرستان شیروان به دنیا آمد. وی بنیان‌گذار انجمن خوشنویسان شیروان می‌باشد و مدت ۲۳ سال مسئولیت این انجمن را بر عهده داشته است. وی اولین خوشنویس خراسان شمالی است که مدرک ممتاز خوشنویسی را کسب کرده است. علاوه بر این استاد رحیمی تاکنون مطالعات و پژوهش‌های متعددی در زمینه هنر خوشنویسی به رشته تحریر در آورده است که از آن جمله می‌توان به تألیف کتاب مشق عشق اشاره کرد. آثار خوشنویسی این هنرمند در نمایشگاه‌های داخل و خارج

از کشور به نمایش گذاشته شده است که از جمله این نمایشگاه‌ها می‌توان به برگزاری نمایش آثار ایشان در بهمن ماه ۱۳۸۸ در لاهور پاکستان اشاره کرد (مقیم، ۱۳۹۱).

قدرت‌الله شریفی

قدرت‌الله شریفی در سال ۱۳۱۴ در شهر شیروان به دنیا آمد. وی از یازده سالگی شعر می‌نوشت. اشعار او از سال ۱۳۳۸ در مطبوعات و بیش از ۳۰ نشریه قدیم و جدید به‌طور مرتب چاپ شده است. به استناد تاریخ مطبوعات، در سالهای قبل از انقلاب، اشعار قدرت‌الله شریفی در کنار اشعار فریدون مشیری، آزاد، نادر نادرپور و... در مجله‌های گوناگون و نامدار شعر به چاپ رسیده است. اشعار این شاعر در بیش از ده کتاب مجموعه شعر طی سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۸۲ در کنار شعر شاعران دیگر منتشر شده است. کتاب‌های عطش سبز شدن (سال ۱۳۷۵)، عطری به رنگ سرخ گل ناز (سال ۱۳۸۷) و باید به گل مجال تنفس داد (سال ۱۳۸۷) مجموعه شعرهای شریفی است که به جامعه ادبی ایران تقدیم شده است. شریفی مدت ۳۰ سال مدیر انجمن ادبی اندیشه و شریف شیروان بود و بیش از نیم قرن است که شاگردانی موفق و صاحب نام و کتاب را به جامعه فرهنگی ایران تقدیم کرده است. قدرت‌الله شریفی در دی ماه ۱۳۹۴ در شیروان در گذشت (مقیم، ۱۳۹۱).

مهرداد صدقی

مهرداد صدقی طنزپرداز موفق کشور در سال ۱۳۵۶ در شهرستان بجنورد به دنیا آمد. وی تحصیلات خود را در مدارس مختلف بجنورد (ابتدایی: امام خمینی و قدس. راهنمایی: ابوریحان بیرونی. دبیرستان: دانش و حسن آبادی) گذراند و در سال ۱۳۷۵ در رشته صنایع چوب و کاغذ دانشگاه گرگان پذیرفته شد و در همین دانشگاه مقاطع ارشد و دکترا را هم ادامه داد. وی در حال حاضر عضو هیئت علمی دانشگاه گنبد کاووس است. از آثار وی می‌توان به مغز نوشته‌های یک جنین، مغز نوشته‌های یک نوزاد، نقطه ته خط، رقص با گربه‌ها، آبنبات هل‌دار، تعلیمات غیر اجتماعی، آبنبات پسته‌ای، میرزا روبات اشاره کرد. آثار وی عمدتاً طنز هستند اما در زمینه نگرش به طنز با هم متفاوتند. برخی داستان طنز، برخی نثر کوتاه طنز و بعضی‌ها هم مثل کتاب رقص با گربه‌ها طنز تلخ هستند (صدقی، مصاحبه شخصی، بهمن ۱۳۹۸).

حسین فرخنده

در سال ۱۳۵۷ در شهر آشخانه مرکز شهرستان مانه و سملقان متولد شد، تحصیلات ابتدایی تا متوسطه را در همین شهر گذراند. در سال ۱۳۷۵ در مقطع کارشناسی رشته

فلسفه در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران پذیرفته شد و پس از پایان این مقطع دوران کارشناسی ارشد فلسفه را دانشگاه تربیت مدرس تهران به اتمام رساند. وی پس از اتمام خدمت سربازی در سال ۱۳۸۴ به انجام خدمت در اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی پرداخت. وی تصدی معاونت‌های فرهنگی، هنری و اداری، مالی و مشاور مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی را در کارنامه دارد. اجرای دو نمایشگاه بزرگ رسانه‌های دیجیتال، مدیر برگزاری چند دوره نمایشگاه بزرگ کتاب استان، دبیر اجرایی سه دوره جشنواره ملی تئاتر رضوی، دبیر جشنواره تئاتر منطقه یک کشور و دبیر چندین جشنواره استانی و ملی در رشته‌های فرهنگی و هنری بوده است. وی از مهرماه سال ۱۳۹۳ تاکنون به‌عنوان مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان خراسان شمالی مشغول به فعالیت در عرصه‌های فرهنگی و هنری استان می‌باشد (فرخنده، مصاحبه شخصی، اسفند ۱۳۹۸).

حسن روشن

حسن روشن در سال ۱۳۵۴ در روستای قزل قان بجنورد به دنیا آمد. مدرک کارشناسی خود را از دانشگاه آزاد شیروان در رشته زبان و ادبیات فارسی گرفت و تحصیلات خود را در همین رشته تا مقطع کارشناسی ارشد ادامه داد. وی از همان دوران کودکی به دلیل قرائت شاهنامه، گلستان و بوستان در فضای شعری قرار و با شعر انس گرفت. روشن به دو زبان فارسی و کرمانجی شعر می‌گوید. در زبان فارسی قالب‌های مثنوی، غزل و شعر نو را تجربه کرده است اما بیشتر او را به‌عنوان شاعر غزل‌سرا می‌شناسند. مضامین بیشتر اشعار وی اجتماعی، شخصی و عاشقانه است. این شاعر غزل‌سرا در زبان کرمانجی نیز منظومه «چیسکا» را سروده که روایتی است از رسوم و دردهای فراموش شده و دغدغه‌های او با زندگی ایللیاتی‌اش. این شاعر به‌غیر از پرداختن به شعر در زمینه نقد ادبی، نویسندگی و پژوهش‌های ادبی و ترجمه و تصحیح متون نیز فعالیت دارد. از مهم‌ترین آثار روشن می‌توان عنوان‌های زیر را نام برد: گزاره‌های ناگزیر؛ گزیده‌ای از شعر امروز شاعران بجنورد، جنگل جدال قیچی اعداد بود و مه؛ مجموعه‌ای از غزل و مثنوی‌های او، موسیقی شعر شاملویی؛ نقد و بررسی و تحلیل شعر نیمایی و آزاد ایران، حدیث ماه و نخلستان؛ گزیده شعر دفاع مقدس با همکاری اباصلت رضوانی گزیده شعر امروز شبه قاره؛ به زبان اردو و انگلیسی (این اثر به فارسی ترجمه و منتشر شده است). وی در زمینه تصحیح متون کلاسیک نیز آثار بیدل دهلوی را در کارنامه خود دارد (وبلاگ خراسان سرزمین آفتاب؛ اسفند ۱۳۹۱).

یحیی علوی فرد

یحیی علوی فرد در سال ۱۳۵۲ در روستای باغچق زاده شد. او در سال ۱۳۸۲ موفق به اخذ مدرک کارشناسی در رشته روان‌شناسی گردید و هم‌اکنون کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه قم است. آثار متعددی در حوزه ادبیات کودک و نوجوان از علوی فرد منتشر شده است، که می‌توان فصل‌ها زیبایند، بهار ماندنی، نوآوری این است، بیا ببین جهان ما، دوست دارم عکاس باشم و معنی گنجشک را نام برد. او در سال ۲۰۰۱ برگزیده پنجمین جشنواره مطبوعات کودک و نوجوان شد و کتاب «نوآوری این است» از آثار این نویسنده به‌عنوان برگزیده ششمین دوره کتاب فصل جمهوری اسلامی انتخاب شد. همچنین این اثر از او به زبان‌های عربی و فارسی ترجمه شده و به چاپ رسیده است و به‌عنوان کتاب سال استان قم برگزیده شد، همچنین در جشنواره ملی ملک الشعرای بهار مقام نخست را به خود اختصاص داد. علوی فرد هم‌اکنون مدیرمسئول انتشارات عمو علوی است و به تدریس در دانشگاه‌ها و مراکز علمی و آموزشی مشغول است. کتاب‌های علوی فرد، تاکنون به زبان‌های انگلیسی، عربی، تاجیکی، اسپانیولی و کردی به چاپ رسیده‌اند. علوی بر خلاف بیشتر شاعران کودک و نوجوان سعی می‌کند به قالب چهارپاره بسنده نکند و در قالب‌های غزل و شعر نیمایی نیز فعالیت دارد. علوی فرد در کنار سرودن شعر، نقد ادبی را جدی‌ترین فعالیت خود می‌شمارد. او در این زمینه با مجلاتی مثل کتاب ماه کودک و نوجوان و ماهنامه سلام بچه‌ها همکاری جدی‌تری دارد که بعضی از این نقدها با اسم مستعار (ی. باغچقی) به چاپ می‌رسد. او مقالات آموزشی در زمینه شعر و نشر ادبی را در مجلات انتظار نوجوان و ماهنامه ملیکا با اسم مستعار (عمو علوی) ارائه می‌کند (مقیمی، ۱۳۹۱).

عباس ناصری

عباس ناصری در سال ۱۳۵۸ در بجنورد به دنیا آمد. از سال ۱۳۷۵ کاریکاتور را با هفته‌نامه طنز پارسی آغاز کرد. چاپ نزدیک به ۲۰۰۰ اثر در مطبوعات کشوری، محلی و کتاب‌های جشنواره‌های بین‌المللی در کشورهای مختلف و دریافت جوایز بین‌المللی کارتون توریسم ترکیه، جشنواره بین‌المللی فکس برای صلح - ایتالیا - ۲۰۱۱ و برگزاری نمایشگاه‌های متعدد در داخل و خارج از کشور؛ حاصل بیش از دو دهه فعالیت ناصری در عرصه کاریکاتور است. عباس ناصری در حال حاضر با نشریه‌ها و خبرگزاری‌های مختلفی از جمله هفته‌نامه‌های طنز پارسی و پیام شرق، خبرگزاری‌های نسیم بجنورد، اترک، سیاحت شرق، ارمغان خراسان شمالی، اتفاقیه، شمال شرق شیروان، چاووش، نگاه نو، کیهان ویژه

بجنورد، شهروند ماهنامه‌های دنیای طنز، خورجین، طنز و کاریکاتور، کیهان کاریکاتور، طنز بچه مشد، نشریه نظام پزشکی خراسان رضوی، ماهنامه پیام سمندگان، مرزبانان شرق (نهیندان) نقش (همدان)، دو هفته‌نامه خانواده سبز، هفته‌نامه اتفاقاً و روزنامه‌های جام جم و اتفاقیه همکاری دارد (ناصری، مصاحبه شخصی، اسفند ۱۳۹۸).

حسین حصاری

حصاری از فعالان موسیقی مقامی و سنتی، از سال ۱۳۶۶ با فراگیری ساز دوتار وارد عرصه موسیقی شد و ردیف‌های آوازی و سه تار را نزد اساتید استان همچون آقایان قلی پور، یگانه، رحیمی، بیانی و... آموخت. حصاری دارای سابقه بیش از بیست و پنج سال تدریس در زمینه سه تار و آواز سنتی است و با برگزاری پاتوق آواز در سالن سوره حوزه هنری استان و تولید آثار موسیقی مقامی نقش مهمی را در شناساندن موسیقی شمال خراسان به کشور ایفا کرد. وی در سال ۱۳۹۵ بنا به نظر کارشناسان مرکز پژوهش و آموزش مدیریت ایران، عنوان چهره ماندگار آموزش موسیقی ایران را دریافت کرد. (حصاری، مصاحبه شخصی، بهمن ۱۳۹۸).

سید احسان سیدی زاده

احسان سیدی زاده در سال ۱۳۳۴ در بجنورد به دنیا آمد. وی پس از اتمام تحصیلات دانشگاهی در سال ۱۳۵۷ به کسوت معلمی در آمد و مدت هفت سال در مشهد در دو مقطع ابتدایی و راهنمایی تدریس کرد. بعد از بازگشت به بجنورد در دبیرستان‌ها، تربیت معلم‌ها و دانشگاه آزاد اسلامی تدریس داشت. وی در سال ۱۳۸۱ بازنشسته شد و مدت چهار سال خبرنگار و سردبیر روزنامه خراسان شمالی بود. این مدت فرصت خوبی بود تا وی بتواند با تکیه بر تجربیات ارزشمندش بیش از صد مقاله و مطلب در مورد هنر و ادبیات استان بنویسد. کتاب دانشوران بجنورد و کتاب بجنورد گذرگاه شمالی خراسان از آثار احسان سیدی زاده است. وی از سال ۱۳۶۵ دبیرانجمن ادبی عارف بجنوردی بوده است (سیدی زاده مصاحبه شخصی، اسفند ۱۳۹۸).

هاشم صادقی باجگیران

صادقی در سال ۱۳۱۴ در روستای چپان شیروان متولد شد. تحصیلاتش را در دبستان کسایی باجگیران و رودکی اوغاز شروع کرد. دوره دبیرستان را در دبیرستان جوبینی قوچان و سپس در مشهد گذراند. بعد از آن در رشته ادبیات فارسی از دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد فارغ التحصیل شد. در سال ۱۳۳۷ به استخدام اداره برق منطقه خراسان در آمد او مردی خوش ذوق و با احساس و علاقه‌مند به زادگاهش خراسان بود و به شهر

مقدس مشهد عشق می‌ورزید. وی را باید از پیشگامان افتتاح و تعالی رادیوی خراسان دانست او الفتی وصف ناپذیر با رادیو داشت. آن مرحوم به‌طور رسمی از سال ۱۳۴۳ به‌عنوان گوینده برنامه کرمانجی وارد رادیو خراسان شدند از سال ۱۳۴۸ به مدت ۱۰ سال مدیر رادیو خراسان بودند. هاشم صادقی در مدت مدیریت رادیو خراسان به تولید برنامه‌ها و تحقیق در فرهنگ خراسان پرداخت و گام‌های بلند و موفقی را در این راه پیمود که برنامه فریادها، جنگ خراسان، موسیقی محلی و... از جمله یادگاری‌های ایشان در آرشو صدا و سیمای خراسان رضوی است. استاد صادقی علاوه بر مدیریت در رادیو و زحمات شبانه روزی برای پیشبرد اهداف رادیو خراسان خود گوینده‌ای والا و سخنوری عجیب بود که گرمای کلامش به خصوص در اجرای متون حماسی بی نظیر بود. او بیشتر متن‌های ادبی را خود می‌نوشت و می‌گفت داستان‌های من، داستان زندگی مردم بود. هاشم صادقی دو بار در رقابت‌های برنامه سازی شبکه‌های سراسری کشور موفق به دریافت لوح زرین شد. جنس صدا و اجرای ایشان منحصر به فرد بود و مقلدان هیچ‌گاه نتوانستند به حلاوت و حرارت بیان ایشان ظاهر شوند. مرحوم صادقی از اوایل دهه شصت که بازنشسته گردیدند کار تألیف کتاب مرزداران دامنه کیسمار، که شرحی است بر حوادث قوچان و باجگیران، را شروع و مطالب بسیار ارزشمندی را به رشته تألیف و تحریر درآورد. استاد هاشم صادقی در سال ۱۳۸۴ درگذشت (برگرفته از وبلاگ کانون فرهنگی - تاریخی، هنری، ۱۳۹۲).

عباسعلی تیمورزاده

عباسعلی تیمورزاده تنها دارنده گواهینامه استادی خوشنویسی در استان خراسان شمالی است. وی از همان دوران تحصیل علاقه به خوشنویسی داشت اما با ورود به مرکز تربیت معلم امام محمد باقر (ع) شهرستان بجنورد در کلاس‌های خوشنویسی که به‌صورت فوق برنامه برگزار می‌گردید با توجه به راهنمایی و تشویق برادر بزرگترش شرکت کرد و به‌طور کلاسیک خوشنویسی را شروع کرد. وی از مشاوره و تدریس اساتیدی همچون، مصطفی مهدی زاده استفاده کرده و در محضر استاد امیر احمد فلسفی دوره‌های خوشنویسی را گذرانده است. تألیف کتاب آموزش خط تحریری که طرف قرارداد و صاحب امتیاز آن اداره کل آموزش و پرورش خراسان شمالی می‌باشد؛ از جمله فعالیت‌های استاد تیمورزاده است (برگرفته از وبلاگ بجنورد، ۱۴۰۰، اردیبهشت ۱۳۹۱).

آزاده حیدرزاده

آزاده حیدرزاده هنرمند عرصه تئاتر خراسان شمالی در سال ۱۳۵۷ در شهر بجنورد به دنیا آمد. وی بازیگری را از سال ۱۳۸۲ آغاز کرد. وی سابقه حضور در بیش از ۴۰ نمایش را

در کارنامه دارد و تا کنون موفق به دریافت جایزه‌های استانی، منطقه‌ای و ملی شده است که دریافت جایزه بهترین بازیگر زن در بخش مسابقه نمایش‌های رادیویی سی و هفتمین جشنواره تئاتر فجر با نمایش «مزار» از افتخارات این بانوی هنر مند است (حیدرزاده، مصاحبه شخصی، اسفند ۱۳۹۸).

زهرا داوری

زهرا داوری در اردیبهشت ۱۳۵۹ در بجنورد بدنیا آمد. وی فعالیت‌های ادبی خود را در عرصه کودک از سال ۱۳۸۶ با همکاری مجلات تخصصی کودک و نوجوان آغاز کرد و در سال ۱۳۹۳ مسئول کارگاه نقد شعر کودک در حوزه هنری بجنورد شد. از جمله افتخارات این شاعر کودک می‌توان به نامزدی هشتمین جشنواره بین‌المللی شعر فجر در سال ۱۳۹۳، نامزدی دهمین جشنواره بین‌المللی فجر در بخش کتاب کودک، با کتاب یک قاچ هندوانه، کسب عنوان نویسنده برگزیده کتاب سال ناشران ایران، مشهد، با کتاب مثل یک فرمانده، در سال، ۱۳۹۲، برگزیده جشنواره سراسری کتاب سال دفاع مقدس، تهران، با کتاب مثل یک فرمانده در سال ۱۳۹۳، برگزیده دو دوره جشنواره استانی دفاع مقدس بجنورد، برگزیده جشنواره شعر در مشهد و ایلام و برگزیده جشنواره ملی ادبیات کودک در شیراز با کتاب یک قاچ هندوانه در سال ۱۳۹۵ اشاره کرد (داوری، مصاحبه شخصی، بهمن ۱۳۹۸).

احمد شاهد

احمد شاهد، ادیب و پژوهشگر شهرستان اسفراین است که در یکم شهریور ۱۳۱۰ در اسفراین دیده به جهان گشود. وی در چهار سالگی وارد مکتب‌خانه می‌شود و قرآن را نزد بی‌بی کشوری آموخت. در هفت سالگی به مدرسه گام نهاد و برای ادامه تحصیل در دوران متوسطه به تهران رفت و دوره متوسطه را در تهران گذراند. در سال ۱۳۴۷ وارد دانشگاه تهران می‌شود و در رشته‌ی درام‌شناسی (هنرهای دراماتیک یا هنرهای نمایشی) تحصیل کرد و در سال ۱۳۵۱ فارغ‌التحصیل گردید. ایشان از جوانی به شعر و شاعری علاقه وافری داشته و شاهد تخلص اوست. سال ۱۳۴۵ اشعارش در مجله هلال و انجمن باغ صیانت به چاپ رسید و مجموعه اشعارش در کتاب دیوان شاهد جمع‌آوری شد. وی چهل و پنج کتاب درباره دانشمندان اسفراین و شرح حال آنان از هزار سال پیش تا قبل از عهد قاجار نوشته و به چاپ افست رسانده است، این کتاب‌ها به زبان‌های فارسی، ترکی و عربی است و همچنین ترجمه‌هایی نیز انجام داده است. استاد احمد شاهد صاحب امتیاز و مدیرمسئول فصل‌نامه سراسری مهرگان اسفراین و همچنین صاحب امتیاز و مدیر انتشارات

آستوئن بوده است. کتاب‌های تاریخ آستوئن اشکانی، دیوان شاهد، سرگذشت عشق، سیری در زندگی سربداران، سیری در سکه‌های شاهان ایران، تذکره شاعران اسفراین، تذکره عرفای اسفراین، درهم اسلامی، مهرگان اسفراین، دیوان شیخ آذری، جواهرالاسرار عشق و محبت، اسرارالعرفان، غزلیات حسرت اسفراینی، توصیف گویش رویینی و منتخب‌الاشعار از آثار ارزشمندی است که از این چهره ماندگار به یادگار مانده است. نخستین «پلاک ملی ماندگار خراسان شمالی» به پاس سال‌ها تلاش این چهره ماندگار در حوزه ادبیات و فرهنگ به ایشان تعلق گرفته است (خبرگزاری ایرنا، ۵ فروردین ۱۳۹۸).

حسین خیراندیش

حسین خیراندیش، متولد ۱۳۲۹ در سبزوار است که از سال ۴۵ در اسفراین زندگی می‌کند. وی استعداد خود را در هنرهای هفت‌گانه بروز داده است. اولین استعداد هنری‌اش در تراشیدن پیکره‌ای سنگی از یک هنرپیشه سینما در ۱۵ سالگی تعجب اطرافیان را به دنبال داشت و با ادامه این کار برخی از استادان این هنر از او خواستند که به دانشگاه تهران و دانشکده هنر برود و کارش را ارائه کند که وقتی در آن سال‌ها متوجه شد از لحاظ شرعی مجسمه‌سازی اشکال دارد پی‌گیر نشد. برخی از تندیس‌های زیبای شهر اسفراین نظیر مجسمه کشتی‌گیران، بلال و قوچ از آثار اوست. تابلوی خط تجسمی وی زینت‌بخش حوزه علمیه اسفراین شده است. این تابلو، در ابعاد ۳ در ۷/۵ متر از گچ ساخته شده و با خط تجسمی روی آن کار شده است. در قسمت بالا کلام «الله هی العلیا» در قسمت دوم آیه‌ای از قرآن و حدیثی از امام جعفر صادق (ع) و در قسمت سوم تاریخ زمان ساخت بنا با خط سه‌بعدی نوشته شده است. در این اثر هنری، هر حرفی قامت خود را دارد و حروف نوشته شده در عین این که به هم متصل هستند هر یک استقلال خود را حفظ کرده‌اند که نظیر این نوآوری را کسی سراغ ندارد (خیراندیش، مصاحبه شخصی، بهمن ۱۳۹۸).

رضا عیدمحمدزاده

رضا عیدمحمدزاده در سال ۱۳۴۲ در شهرستان شیروان به دنیا آمد. وی از سال ۱۳۵۸ تا کنون مسئولیت انجمن هنرهای نمایشی اداره فرهنگ و ارشاد شهرستان شیروان را به عهده گرفت. وی به‌عنوان بازیگر در نمایش‌های ولایت بی‌باران، ضیافت خون، نان به قرض حضور داشته است. وی در کسوت کارگردان به موفقیت‌های ارزشمندی دست یافته است. از جمله اینکه در سال ۱۳۸۵ با نمایشنامه «فرغون سامسونت فراری» به‌عنوان کارگردان برتر استان دست یافت. عیدمحمدزاده، فعالیت‌هایی نیز در عرصه نمایش کودک انجام داده است که از آن جمله می‌توان انتخاب وی به‌عنوان کارگردان برتر استان در نمایش کودک

(حقیقت) را نام برد. (عیدمحمدزاده، مصاحبه شخصی، بهمن ۱۳۹۸).

گزارش توصیفی وضعیت فرهنگی و هنری استان

شاخص‌های فرهنگی هنری

در فرهنگ لغت‌های فارسی معانی گوناگونی برای واژه «شاخص» آورده شده است که یکی از کامل‌ترین آن‌ها را می‌توان در فرهنگ لغت معین جستجو کرد. براین اساس، شاخص در لغت به معنی ممتاز، بلند و نماینده آورده شده است و هرچیز یا کسی است که ویژگی بارزی داشته و در بین هم‌ردیفان خود ممتاز و برگزیده باشد (معین: ۲: ۱۹۹۳). اما در تعریف علمی شاخص امری است که به وسیله آن می‌توان کمیت، کیفیت، تغییرات یا ثبوت یک موضوع را تعیین و اندازه‌گیری کرد (شورای فرهنگ عمومی: ۱۳۸۶، ۵۶). شاخص‌های فرهنگی به‌عنوان ابزارهایی برای سنجش و ارزیابی فرهنگ جاری جامعه مطرح هستند. شاخص‌های فرهنگی در همه جوامع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند و مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران جامعه قرار می‌گیرند. مهم‌ترین دلایل توجه سیاست‌گذاران به شاخص‌های فرهنگی عبارتند از:

- شاخص‌های فرهنگی می‌توانند زبان و ادبیات مشترکی را برای اطلاع رسانی، تبادل نظر و تفاهم درباره مسائل فرهنگی جامعه فراهم سازند.
- تغییر و تحولات فرهنگی در بسیاری موارد به‌صورت تدریجی و نامحسوس اتفاق می‌افتند؛ این روند نامحسوس، باعث می‌شود تا تحولات فرهنگی از دید مسئولین و صاحب‌نظران پنهان بماند. به کارگیری و ارزیابی شاخص‌های فرهنگی مانع از پنهان ماندن این تحولات می‌شود.
- به دلیل گستردگی و پیچیدگی امور فرهنگی و اجتماعی، هرگونه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در مورد مسائل فرهنگی، نیازمند شناخت و ارزیابی دقیق و علمی از وضعیت موجود است که این شناخت باید از حدس‌ها و تخمین‌های شخصی کارشناسان فراتر باشد (صالحی امیری، رویایی و سلیمی، ۱۳۹۶).

در این قسمت به‌منظور دستیابی به اهداف پژوهش و آشنایی با وضعیت فرهنگی، هنری و اجتماعی استان خراسان شمالی، شاخص‌های فرهنگی عمده بررسی شدند. داده‌های آماری از طریق مراجعه حضوری به اداره کل ارشاد اسلامی، اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری، نهاد کتابخانه‌های عمومی استان و سایر نهادهای مرتبط و در مواقع لزوم از طریق مراجعه به گزارش‌های استانی به دست آمد. در این مجال، از همه کارکنان محترم اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی، نهاد کتابخانه‌های عمومی خراسان شمالی، رؤسای

ادارات ارشاد اسلامی، کارشناسان آمار، به‌ویژه جناب آقای فرخنده، ریاست محترم اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی و سرکار خانم حمیدی کارشناس آمار و برنامه‌ریزی این اداره کل که نقش ارزنده‌ای در تولید، جمع‌آوری و ارائه اطلاعات آماری داشته‌اند؛ کمال تشکر را داریم.

وضعیت فعلی و عملکرد اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان و شهرستان‌های تابع به لحاظ ساختمان و ظرفیت اداری و بودجه دریافت‌شده در ده سال گذشته، وضعیت نیروی انسانی در مرکز و شهرستان‌های تابع، معرفی وضعیت و ظرفیت سایت اداره کل.

وزارت فرهنگی و ارشاد اسلامی، در کشور اسلامی ایران، مهم‌ترین نهادی است که وظیفه ترویج فرهنگ کشور و ساماندهی فعالیت‌های مؤسسات و فعالان حوزه فرهنگ و هنر کشور را بر عهده دارد. این وزارتخانه از طریق ادارات کل در هر استان به همه شهرها و نقاط کشور خدمات فرهنگی و هنری مناسب ارائه می‌نماید. اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی، زیر نظر وزارت ارشاد اسلامی ایران فعالیت می‌کند و وظایف این اداره کل به شرح زیر است.

- اجرای سیاست‌ها، خط مشی، مقررات، ضوابط و آئین‌نامه‌های عمومی و خاص وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در محدوده استان.
- تقویت روح تحقیق، تتبع و ابتکار در زمینه‌های فرهنگی و هنر اسلامی و ایرانی از طریق تشویق و حمایت از نویسندگان، شعراء، ادبا و هنرمندان استان و معرفی و بزرگداشت شخصیت‌های فرهنگی استان با هماهنگی معاونت مربوطه.
- برنامه‌ریزی فرهنگی و تبلیغی در جهت همکاری بیشتر مردم استان با دولت و بررسی پیرامون اثرات برنامه‌ها و فعالیت‌های دولت در افکار عمومی و انعکاس آن به معاونت امور مطبوعاتی و تبلیغاتی.
- انجام امور لازم برای حمایت، هدایت و نظارت بر کار مطبوعات محلی.
- توزیع و نشر آگهی‌های دولتی در روزنامه‌ها و مطبوعات محلی.
- حمایت از ایجاد توسعه، بهره‌برداری و تجهیز تأسیسات فرهنگی، هنری و سینمایی غیردولتی و تلاش برای فراهم آوردن امکانات و تسهیلات لازم برای آن‌ها.
- مشارکت و اقدام در ایجاد، توسعه، بهره‌برداری و تجهیز تأسیسات فرهنگی، سینمایی کتابخانه‌های عمومی استان.
- تحقیق و پژوهش و شناخت عناصر و زمینه‌های هنری و فرهنگ بومی و محلی و ارسال نتایج آن برای سطوح تحقیقاتی و مطالعاتی وزارت متبوع.

- نظارت بر کار آموزشگاه‌های آزاد هنری، فرهنگی و سینمایی استان و نیز هنرستان‌های هنری و سینمایی و صدور مجوز ایجاد، توسعه و انحلال آن‌ها در چارچوب خط مشی‌ها و آئین نامه‌های مربوطه و با هماهنگی معاونت ذیربط.
 - نظارت بر کار مراکز، کانون‌ها، انجمن‌ها و مؤسسات هنری، فرهنگی و تبلیغی و سینمایی استان از طریق صدور مجوز ایجاد، توسعه و انحلال آن‌ها با تأیید معاونت ذیربط و براساس اختیارات تفویض شده.
 - نظارت بر کار واحدهای صنفی و فعالیت مراکز هنری، فرهنگی، سینمایی، مطبوعاتی و تبلیغی و چاپ و انتشارات استان در حدود آئین نامه‌ها و مقررات.
 - برگزاری جشنواره‌ها، مجامع، نمایشگاه‌ها و سایر فعالیت‌های فرهنگی و هنری و سینمایی در استان و اعطای جوایز و اجرای طرح‌های تشویقی و حمایتی با هماهنگی معاونت مربوطه.
 - ایجاد امکانات و فراهم آوردن تسهیلات حمایتی برای تشویق و رشد روحیه کار و فعالیت هنرمندان سراسر استان به ویژه نقاط محروم.
 - نظارت بر فعالیت‌های فرهنگی، هنری و تبلیغاتی اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی در محدوده استان.
 - نظارت بر فعالیت‌های فرهنگی، هنری و تبلیغاتی اقلیت‌های مذهبی اسلامی استان.
 - تنظیم بودجه و اجرای کلیه طرح‌های عمرانی مربوطه.
 - اقدام به نمونه سازی هنری، سینمایی و فرهنگی در حد محدود و ضروری با تأکید بر نیروهای مستعد و بالقوه استان.
 - نظارت و ارزشیابی کمی و فنی مراکز نمایش «سینما، تئاتر، نمایشگاه‌ها و ...» در چارچوب سیاست‌ها و مقررات مربوطه.
 - ایجاد ارتباط مستقیم و لازم با معاونت‌های مربوطه در حوزه وزارتخانه جهت تسریع در امور و تصمیم‌گیری‌ها و انجام سفارش‌های خاص حوزه‌های معاونت.
 - انجام سایر اموری که از طریق وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی یا طبق مصوبه وزارتخانه بر عهده ادارات کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان واگذار می‌شود (وبسایت رسمی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).
- اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی از طریق ادارات و نمایندگی‌های خود، به همه شهرستان‌ها و شهرهای استان خدمات فرهنگی ارائه می‌نماید و با برنامه‌ریزی و نظارت

مستمر، فعالیت مؤسسات و فعالان حوزه فرهنگ و هنر را ساماندهی می‌کند. در جدول ۲-۳- مشخصات ادارات و نمایندگی‌های این استان نشان داده شده است.

جدول ۲-۳- وضعیت ادارات و نمایندگی‌های وزارت ارشاد اسلامی استان خراسان شمالی

ردیف	نام شهر	نام اداره	نام نمایندگی
۱	بجنورد	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان خراسان شمالی	
۲	شیروان	اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان شیروان	
۲	اسفراین	اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان اسفراین	
۴	فاروج	اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان فاروج	
۵	جاجرم	اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان جاجرم	
۶	آشخانه	اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان مانه و سملقان	
۷	گرمه	ندارد	نمایندگی فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان گرمه
۸	راز	ندارد	نمایندگی فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان راز و جرگلان
جمع کل		۶	۲

همان‌گونه که جدول ۲-۳ نشان می‌دهد؛ اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان در همه شهرها به جز دو شهرستان راز و گرمه دارای اداره می‌باشد. دو شهرستان راز و گرمه نیز از طریق نمایندگی‌های اداره کل خدمات فرهنگی و هنری وزارت ارشاد اسلامی را به ساکنین ارائه می‌دهند.

یکی از ظرفیت‌های اصلی ادارات ارشاد اسلامی استان خراسان شمالی وضعیت ساختمان و فضای مورد استفاده این ادارات می‌باشد. در جدول ۲-۴ به وضعیت ساختمان ادارات ارشاد خراسان شمالی پرداخته شده است.

جدول ۲-۴- وضعیت ساختمان ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی

مساحت ساختمان		بجنورد
ساختمان اداری، مالی و هنری	ساختمان فرهنگی	
۵۵۰	۱۴۳۰	
	۱۲۰۰	شیروان
	۴۸۲	اسفراین
	۲۱۷۸	آشخانه
	۲۲۰۰	گرمه
	۸۳۲	جاجرم
	۳۲۶	فاروج

با توجه به داده‌های جدول ۲-۴ اداره کل ارشاد اسلامی بجنورد که مرکز استان است از دو ساختمان مجزا تشکیل شده است که عبارتند از: ساختمان فرهنگی و ساختمان مالی، اداری، هنری که هر یک از دو قسمت این ساختمان در دو منطقه مختلف شهر واقع شده‌اند.

در سایر شهرستان‌ها، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی در داخل مجتمع‌های فرهنگی واقع شده‌اند. به همین دلیل برای محاسبه مساحت اداره ارشاد هر شهرستان، مساحت مجتمع فرهنگی محاسبه شده است. اداره ارشاد اسلامی شهرستان راز و جرگلان در حال حاضر فاقد ساختمان است و در داخل اداره میراث فرهنگی استان اداره‌ای به ارشاد اسلامی اختصاص یافت است (حمیدی، ۱۳۹۸ گزارش اداره کل ارشاد اسلامی خراسان، منتشر نشده). یکی دیگر از ظرفیت‌های اصلی ادارات ارشاد اسلامی استان خراسان شمالی نیروی انسانی شاغل در این ادارات می‌باشد. در جدول ۲-۵ به وضعیت نیروی انسانی ادارات ارشاد خراسان شمالی پرداخته شده است.

جدول ۲-۵- وضعیت نیروی انسانی ادارات ارشاد خراسان شمالی (بر حسب سال)

تعداد کل کارکنان		کارکنان غیر رسمی		کارکنان رسمی		سال
مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	

تعداد کل کارکنان		کارکنان غیر رسمی		کارکنان رسمی		سال
۴۲	۱۴	۲۲	۸	۲۰	۶	۱۳۹۷
۴۰	۱۲	۲۲	۶	۱۸	۵	۱۳۹۶
۳۹	۱۲	۲۵	۵	۱۷	۵	۱۳۹۵
۳۹	۸	۲۵	۴	۱۴	۴	۱۳۹۴
۳۴	۱۵	۲۳	۱۱	۱۱	۴	۱۳۹۳
۳۹	۸	۱۵	۴	۲۴	۴	۱۳۹۲
۳۹	۸	۲۷	۴	۱۴	۴	۱۳۹۱
۳۹	۶	۳۴	۴	۵	۲	۱۳۹۰

داده‌های جدول ۲-۵- نشان می‌دهد که تعداد کارکنان رسمی اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی در همه سال‌های مورد نظر کمتر از کارکنان غیررسمی بوده است. نسبت کارکنان زن به مرد قابل توجه است و تعداد کارکنان مرد از کارکنان زن بیشتر است. در سال‌های اخیر تعداد کارکنان زن افزایش یافته است.

بررسی وضعیت نوع استخدام و مدارک تحصیلی کارکنان نیز از مسائل حائز اهمیت در موضوع نیروی انسانی است.

در جدول ۲-۶ وضعیت نیروی انسانی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی از نظر نوع استخدام و مدرک تحصیلی بررسی شده است.

جدول ۲-۶- وضعیت نیروی انسانی ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی (بر حسب شهرستان)

جنسیت	نوع مدرک تحصیلی					نوع استخدام			
	مرد	زن	دکتر	فوق لیسانس	لیسانس	دیپلم و زیر دیپلم	قراردادی	پیمانی	
اسفراین	۳	۱	۰	۱	۲	۱	۲	۰	۲
راز	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰
مانه و سملقان	۴	۰	۰	۲	۲	۰	۰	۰	۴
جاجرم	۲	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۱	۱

جنسیت	نوع مدرک تحصیلی					نوع استخدام					
	مرد	زن	دکتر	فوق لیسانس	لیسانس	دیپلم و زیر دیپلم	قراردادی	پیمانی		رسمی	
	۳	۰	۰	۲	۱	۰	۱	۰	۲	فاروج	
	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	گرمه	
	۲	۱	۰	۳	۰	۰	۱	۱	۱	شیروان	
	۲۶	۱۲	۱	۱۳	۲۰	۵	۱۱	۸	۱۹	بجنورد و اداره کل	
	۴۲	۱۴	۰	۲۱	۲۸	۶	۱۶	۱۰	۳۰		
	۵۶		۵۶					۵۶			تعداد کل

همان گونه که جدول ۲-۶ نشان می‌دهد؛ در حال حاضر، تعداد ۵۶ نفر در اداره کل ارشاد اسلامی استان مشغول به خدمت هستند که بیش از نیمی از آن‌ها در مرکز استان مشغول هستند و این در حالی است که در بعضی شهرستان‌ها مانند جاجرم، گرمه و شیروان فقط یک کارمند حضور دارد و حتی در شهرستان راز هیچ کارمندی مشغول به خدمت نیست. تعداد ۳۰ نفر از کارمندان این اداره کل رسمی، ۱۰ نفر پیمانی و ۱۶ نفر قراردادی هستند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خراسان شمالی، ۱۳۹۷).

از نظر سطح تحصیلات کارمندان، وضعیت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی در موقعیت مطلوبی قرار دارد. وجود تعداد ۵۰ نفر نیروی انسانی دارای تحصیلات دانشگاهی در مقابل ۶ نفر افراد فاقد تحصیلات دانشگاهی نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد نیروی این اداره کل از دانش تخصصی برخوردار هستند. نسبت کارمندان زن به مرد از جمله موارد دیگری است که در موضوع نیروی انسانی حائز اهمیت است. در حالی که انتظار می‌رود؛ تناسب جنسیتی در به کارگیری نیروی انسانی در نهادهای فرهنگی و هنری رعایت شود؛ به کارگیری بیش از ۷۰ درصد مرد و کمتر از ۳۰ درصد زن در اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی نشان دهنده عدم توجه به تناسب جنسیتی کارکنان این اداره کل است.

در حوزه منابع انسانی توجه به آموزش از اهمیت زیادی برخوردار است. اداره کل فرهنگ

و ارشاد استان خراسان شمالی، در راستای بهینه‌سازی فعالیت‌ها و توسعه توانمندی خود علاوه بر آموزش کارکنان؛ به ایجاد اشتغال و واگذاری مراکز فرهنگی و هنری به افراد و مؤسسات علاقه‌مند مبادرت ورزیده است که بخشی از این اقدامات در جدول ۲-۷ نشان داده شده است (حمیدی، ۱۳۹۸ گزارش اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی، منتشر نشده).

جدول ۲-۷- وضعیت آموزش کارکنان و توسعه فعالیت‌ها در سال ۱۳۹۸

عنوان برنامه	تعداد	عنوان برنامه	تعداد	جمع کل تعداد
برگزاری دوره‌های آموزشی کارکنان	۱۶ دوره آموزشی	اشتغال	۱۱۷ مورد اشتغال ایجاد شده در حوزه مشاغل خانگی	۱۴۰
		واگذاری مراکز فرهنگی و هنری	۷ مورد	

همان‌گونه که جدول ۲-۷- نشان می‌دهد، کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی مختلفی در اداره کل متناسب با نیاز کارکنان این اداره کل در جهت ایجاد اشتغال برای اعضا با هدف اشتغال، توسعه مشاغل خانگی و واگذاری مراکز فرهنگی و هنری به اصحاب فرهنگ و هنر برگزار شده است.

یکی دیگر از ملزومات اصلی توسعه فرهنگی استان، وضعیت بودجه‌ای است که اداره کل ارشاد اسلامی استان به‌عنوان مهم‌ترین متولی فرهنگی در اختیار دارد. در جدول ۲-۸ وضعیت بودجه اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی در چند سال اخیر نشان داده شده است.

جدول ۲-۸- عملکرد اعتبارات اداره کل ارشاد اسلامی استان از محل درآمد عمومی (میلیون ریال)

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
اعتبارات هزینه‌ای	۱۲,۲۱۲	۱۲,۱۵۰	۱۹,۲۱۰	۲۲,۴۳۲	۳۱,۱۴۴	۳۴,۰۰۱	۳۵,۰۰۲
اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای	۱۶,۶۰۰	۱۹,۹۲۴	۲۰,۸۹۷	۱,۷۴۸	۷۸,۳۳۰	۱۷,۹۷۶	۱۸,۹۸۱

جدول ۲-۸- نشان می‌دهد؛ بودجه استان در هر سال در مقایسه با سال قبل افزایش داشته است. اعتبارات سرمایه‌ای استان همواره بیش از اعتبارات هزینه‌ای بوده است که این موضوع با توجه به نوپا بودن استان، دور از ذهن نیست و نیاز به اعتبارات سرمایه‌ای در استان، از دیدگاه مسئولین کشوری و استانی دور نمانده است. به‌منظور تبیین وضعیت اعتبار هر کدام از شهرستان‌های استان، اختصاص اعتبار به

شهرستان‌های استان توسط اداره کل ارشاد اسلامی، خراسان شمالی در سال ۱۳۹۷ به شرح جدول ۲-۹ نشان داده شده است (حمیدی، ۱۳۹۸ گزارش اداره کل ارشاد اسلامی خراسان، منتشر نشده).

جدول ۲-۹ - وضعیت اختصاص اعتبارات به شهرستان‌های تابعه در سال ۹۷

ردیف	میزان اعتبار شهرستان	کمک به فعالیت‌های فرهنگی و هنری	تنخواه هزینه‌های جاری (آب، برق و ...)	سایر پرداخت‌ها از محل اعتبارات جاری	تعمیر و تجهیز (تملك دارائی‌های سرمایه‌ای)	اعتبار احداث و تکمیل (تملك دارائی‌های سرمایه‌ای)	جمع
۱	فاروج	۸۱,۰۰۰,۰۰۰	۱۲۸,۱۶۶,۰۰۰	----	۱۹,۰۰۰,۰۰۰	۴۲۱,۰۰۰,۰۰۰	۶۴۹,۱۶۶,۰۰۰
۲	گره	----	۴۹,۵۰۴,۰۰۰	----	۳۰,۰۰۰,۰۰۰	۱,۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۱,۲۲۹,۵۰۴,۰۰۰
۳	مانه و سملقان	----	۱۰۵,۶۴۹,۸۰۰	----	۳۶,۰۰۰,۰۰۰	۴۰۹,۰۰۰,۰۰۰	۵۵۰,۶۴۹,۸۰۰
۴	اسفراین	----	۳۶,۶۲۲,۰۰۰	----	۸۸,۰۰۰,۰۰۰	----	۹۱,۶۶۲,۲۰۰
۵	جاجرم	----	۴,۱۴۰,۰۰۰	----	----	۱,۹۵۰,۰۰۰,۰۰۰	۱,۹۵۴,۱۴۰,۰۰۰
۶	شیروان	۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۷۷,۴۷۵,۰۰۰	----	----	۳۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۱۴۷,۴۷۵,۰۰۰
۷	رازو جرجان	----	۲۱,۶۹۶,۰۰۰	----	----	۹۹۲,۰۰۰,۰۰۰	۱,۰۱۳,۶۹۶,۰۰۰

همان‌گونه که در جدول ۲-۹ مشاهده می‌شود؛ اعتبارات شهرستان‌های مانه و سملقان و اسفراین کمترن میزان اعتبارات و شهرستان جاجرم بیشترین میزان اعتبار را به خود اختصاص داده‌اند. لازم به توضیح است که کلیه هزینه‌های آورده شده در جدول ۲-۷ به ریال است و پرداخت حقوق، اضافه کار، رفاهیات و سایر پرداخت‌های پرسنلی مشمول جداول پیش گفته نمی‌باشد.

وبسایت‌های سازمانی نقش مهمی در برقراری ارتباط با هنرمندان، فعالان حوزه فرهنگ و ادب استان و همچنین استفاده‌کنندگان از محصولات و رویدادهای فرهنگی و هنری است. وبسایت هر سازمان اولین نقطه برخورد و ارتباط میان مسئولین و کاربران به صورت پیوسته است از این رو طراحی وب سایت مناسب، بر اساس معیارها، اصول و استانداردهایی که نیازهای کاربران و کسب رضایت آنان در حداقل زمان میسر گردد یکی از

مهمترین دغدغه‌های مسئولین وزارت ارشاد اسلامی بوده است. هر وبسایت دارای دو نوع ویژگی است که به کارآمدی سایت و تأمین هدف مدیران سایت کمک می‌کند. ویژگی‌های ساختاری ویژگی‌هایی هستند که فارغ از محتوای سایت، از طرف طراحان سایت برای سهولت بهتر در نظر گرفته شده‌اند و استفاده از سایت را برای مدیران و کاربران تسهیل می‌کنند. داشتن امکاناتی نظیر عضویت در سایت، آمار بازدیدکنندگان و وبسایت، ایجاد امکان ارتباط با مدیران اداره کل، جستجو در سایت و ایجاد پیوند با سایر سایت‌های هم موضوع در وبسایت از جمله ویژگی‌های ساختاری مفیدی است که توانسته است این سایت را به درگاهی مطمئن برای ایجاد ارتباط با کاربران تبدیل کند. ویژگی‌های محتوایی سایت، برگرفته از نوع مطالب و محتوایی است که مدیران سایت با هدف اطلاع رسانی و آگاهی رسانی به کاربران خود در سایت بارگذاری می‌کنند (سیمپسون، ۲۰۱۶).

وبسایت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی به آدرس <https://khsh.farhang.gov.ir> در راستای ایجاد مسیر مناسبی برای ارائه خدمات فرهنگی و هنری به ساکنان استان خراسان شمالی ایجاد شده است. بررسی امکانات ساختاری و محتوایی این وبسایت در این بخش از پژوهش نشان داده شده است.

جدول ۲-۱۰. وضعیت ساختاری وبسایت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی

زبان	امکان جستجو	دامنه سایت	صفحه خانگی	شیوه تماس با مدیران	منوهای سایت	پیوندهای مفید	آمار بازدیدکنندگان
فارسی انگلیسی عربی	دارد	gov	دارد	پست صوتی، تلفن گویا، دورنگار، رایانامه، پیامک، تلفن	منوی اصلی منوی سریع	شبکه ملی فرهنگ ساماندهی مد و لباس خانه فرهنگ ایثار و مقاومت جشنواره مطبوعاتی جشنواره بین‌المللی شعر فجر جشنواره بین‌المللی رسانه‌های دیجیتال بنیاد رودکی انجمن سینمای جوان امور بین‌المللی سینما	تعداد کاربران، بازدیدکل، بازدید روز، پربازدیدترین روز، پربازدیدترین‌ها

همان‌طور که اطلاعات جدول ۲-۱۰ نشان می‌دهد؛ وبسایت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی، بر مبنای وبسایت وزارت ارشاد کشور طراحی شده و از امکانات ساختاری مناسبی جهت ارائه اخبار و اطلاعات و استفاده مفید کاربران برخوردار است. سه زبانه بودن این وبسایت امکان ارتباط بین‌المللی در فضای مجازی را برای این اداره کل فراهم

کرده است. همچنین، پیوندهای مفید و بسایت امکان ارتباط با سایر وبسایت‌های مورد نیاز را برای کاربران فراهم کرده است. علاوه بر ساختار یک وبسایت، وضعیت محتوایی وبسایت می‌تواند در استفاده مفید و امکان ارتباط با کاربران مؤثر باشد. در جدول ۲-۱۱ مهم‌ترین ویژگی‌ها و امکانات محتوایی وبسایت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی نشان داده شده است.

جدول ۲-۱۱- وضعیت محتوایی وبسایت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی

سامانه‌های ارتباطی	اخبار	فرم‌های الکترونیکی	معرفی استان	معرفی اداره کل	منوی اصلی
تکریم ارباب رجوع	اخبار فرهنگی و هنری	درخواست ملاقات با مدیر کل	استان از نگاه تصویر	شرح وظایف	جشنواره‌ها و همایش‌ها
ارتباط با مدیران	اخبار استان	نظر سنجی	تاریخچه استان	مشور اخلاق	ارتباط الکترونیکی با مدیران
سوالات متداول	اخبار شهرستان‌ها	انتقادات و پیشنهادهای		سند چشم انداز	ویژه نامه‌ها و نشریات
		پیگیری فرم‌های ارسالی		چارت سازمانی	آرشیو اخبار
					قوانین و مقررات
					شفاف سازی اطلاعات

همان‌طور که جدول ۲-۱۱ نشان می‌دهد، اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی با ارائه محتوای روزآمد و مفید در وبسایت خود توانسته است؛ اطلاعات مورد نیاز کاربران این سازمان را در اختیار آن‌ها قرار دهد و با معرفی استان و فعالیت‌های فرهنگی و هنری آن نقش مناسبی جهت برقراری ارتباط با هنرمندان، فرهنگیان و استفاده‌کنندگان از خدمات فرهنگی و هنری ایفا نماید. با این حال، تغییرات روز افزون فناوری ارتباطی و تغییر نیاز کاربران، سازمان‌ها را وادار می‌کند؛ وبسایت‌های خود را با این تغییرات تطبیق داده و با رضایت سنجی استفاده‌کنندگان از وبسایت خود به رفع نقایص و ارائه خدمات مناسب‌تر همت بگذارند.

آمار و شاخص‌ها:

شامل وضعیت تولید کالا و خدمات فرهنگی در حوزه‌های مربوط به ارشاد شامل وضعیت و آمار ناشران، نشر، کتاب‌فروشان حرفه‌ای و لوازم التحریرها، مطبوعات شامل رسانه‌های چاپی (روزنامه، هفته‌نامه و ماهنامه و ...) و رسانه‌های الکترونیکی، دکه‌های مطبوعات، سالن‌ها و ظرفیت در سینما و تئاتر، سالن‌های موسیقی، آموزشگاه‌های تک و چند منظوره، تشکله‌ها و انجمن‌های فرهنگی و هنری در حوزه مطبوعات، فیلم، تئاتر، موسیقی و ...، مراسم و مناسبت‌های خاص استان.

تولید کالاها و خدمات فرهنگی در یک جامعه می‌تواند زمینه‌ساز توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه باشد. تولید کالاهای فرهنگی در انحصار شخص یا نهاد خاصی نیست. اما در کشور ایران، وزارت ارشاد اسلامی، با برنامه‌ریزی، هدایت و نظارت بر تولید کنندگان و ارائه دهندگان خدمات فرهنگی نقش اصلی را در این مهم بر عهده دارد. در این بخش از پژوهش، وضعیت تولید کالا و خدمات فرهنگی در حوزه‌های مربوط به ارشاد شامل وضعیت و آمار ناشران، نشر، کتاب‌فروشان حرفه‌ای و لوازم التحریرها، مطبوعات شامل رسانه‌های چاپی (روزنامه، هفته‌نامه و ماهنامه و ...) و رسانه‌های الکترونیکی و دکه‌های مطبوعات در قالب جداول آماری نشان داده شده است.

وضعیت تولید و انتشار کتاب

از شاخص‌های تأثیرگذار در تولید کالاها و خدمات فرهنگی یک جامعه، انتشار کتاب و منابع اطلاعاتی مناسب برای اعضای جامعه است. یکی از شاخص‌هایی که در این پژوهش بررسی شده است. وضع انتشار کتاب در استان در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ است که در جداول ۲-۱۲ و ۱۳-۲ نشان داده شده است (وبسایت خانه کتاب ایران، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۱۲- وضعیت انتشار کتاب در سال ۱۳۹۷

موضوع	تعداد عنوان	تالیف	ترجمه	چاپ اول	تجدید چاپ	شمارگان	تعداد صفحه هزار)
کلیات	۲	۲		۲		۱,۲۰۰	۲۸۴
فلسفه	۹	۹		۸		۱۱,۵۰۰	۱,۵۰۳
دین	۱۹	۱۹		۱۸	۲	۲۵,۰۰۰	۳,۴۱۲
علوم اجتماعی	۳۰	۲۸	۲	۲۷		۳۴,۰۰۰	۴,۷۵۴
زبان	۳	۳		۳		۵,۰۰۰	۴,۴۴۴

موضوع	تعداد عنوان	تالیف	ترجمه	چاپ اول	تجدید چاپ	شمارگان	تعداد صفحه هزار)
علوم طبیعی و ریاضیات	۱	۱		۱		۵۰۰	۴۴
علوم عملی	۲۰	۱۸	۲	۱۹	۱	۱۹,۵۰۰	۳,۱۱۲
هنر	۱۱	۱۱		۱۰		۱۰,۵۰۰	۱,۵۱۸
ادبیات	۳۲	۳۱	۱	۳۱	۱	۳۰,۰۰۰	۴,۵۰۳
تاریخ و جغرافیا	۸	۸		۸		۹,۵۰۰	۱,۹۲۹
کودک و نوجوان	۶	۶		۶		۵,۰۰۰	۱۷۴
کمک آموزشی	۱۶	۱۶		۱۵	۵	۱۸,۵۰۰	۳,۸۹۵
جمع کل	۱۵۷	۱۵۲	۶	۱۴۳	۹	۱۷۰,۲۰۰	۲۹,۵۷۲

اطلاعات موجود جدول ۲-۱۲ نشان می‌دهد که در دو رده موضوعی ادبیات و علوم اجتماعی بیشترین تعداد کتاب در سال ۱۳۹۷ منتشر شده است؛ بیشترین تیراژ کتاب نیز متعلق به همین دو رده موضوعی است. در رده موضوعی علوم طبیعی و ریاضیات کمترین تعداد انتشار کتاب (یک مورد) دیده می‌شود و این موضوع نشان دهنده گرایش نویسندگان و ناشران استان به موضوعات عمومی و مورد توجه عموم مردم است. بیشتر کتاب‌های تولید شده، تألیفی هستند و ترجمه کتاب، چندان مورد توجه نبوده است. در موضوع کتاب کودک تنها شش کتاب با تیراژ ۵۰۰۰ و تعداد ۱۷۴ صفحه منتشر شده است که با توجه به جمعیت کودکان این استان، این رقم چندان رضایت بخش نیست و انتظار می‌رود با تشویق و ترغیب نویسندگان و ناشران حوزه کتاب کودک این مشکل مرتفع گردد. با مقایسه وضعیت انتشار کتاب در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ می‌توان به میزان رشد انتشار کتاب در استان پی برد. در جدول ۲-۱۳ وضعیت انتشار کتاب در سال ۱۳۹۸ نشان داده شده است.

جدول ۲-۱۳- وضعیت انتشار کتاب در سال ۱۳۹۸

موضوع	تعداد عنوان	تالیف	ترجمه	چاپ اول	تجدید چاپ	شمارگان	تعداد صفحه (هزار)
کلیات	۴	۴		۳	۱	۴,۰۰۰	۵۱۶
فلسفه	۱۴	۱۳	۱	۱۰	۱	۱۴,۱۰۰	۱,۴۶۲
دین	۱۴	۱۴		۱۱	۱	۱۱,۵۰۰	۲,۱۶۷
علوم اجتماعی	۶۰	۵۵	۵	۴۲	۴	۳۴,۰۵۵	۴,۱۰۷
زبان	۲	۲			۱	۲,۰۰۰	۷۵۰
علوم طبیعی و ریاضیات	۲	۲		۲		۲,۰۰۰	۳۲۰
علوم عملی	۳۹	۳۵	۴	۳۳	۴	۳۳,۵۰۰	۶۴۲۰
هنر	۱	۰	۱	۱		۱,۰۰۰	۶۳۲
ادبیات	۴۸	۴۶	۲	۴۲		۵۰,۱۰۰	۶۰۶۶
تاریخ و جغرافیا	۳۶	۳۰	۶	۲۸	۷	۳۷,۶۰۰	۹۹۱۸
کودک و نوجوان	۶	۲۳	۳	۵	۰	۵,۵۰۰	۲۵۸
کمک آموزشی	۶	۶	۰	۵	۱	۴,۴۰۰	۷۰۶
جمع کل	۲۳۲	۲۱۰	۲۲	۲۱۲	۲۰	۱۸۹,۷۵۵	۳,۳۳۲

همان گونه که وضعیت انتشار کتاب در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ از رشد نسبی برخوردار بوده است. تعداد آثار تألیفی در هر دو سال، بیشتر از تعداد آثار ترجمه شده است. نگارش کتاب‌هایی با موضوعات علوم اجتماعی، ادبیات و تاریخ و جغرافیا بیشتر از سایر موضوعات مورد توجه نویسندگان و ناشران بوده است که این امر را می‌توان ناشی از فعالیت انجمن‌های ادبی و دانشگاه‌های حوزه علوم انسانی در این استان دانست. حمایت از چاپ و خرید کتاب از جمله برنامه‌هایی است که در اداره کل ارشاد اسلامی

خراسان شمالی برای رونق نشر و توسعه کتابخوانی به صورت سالیانه انجام می‌شود. در حال حاضر، تعداد ۴۱ ناشر و ۳۸ کتاب‌فروشی در سطح شهرستان‌های خراسان شمالی، مشغول به فعالیت هستند و اداره کل، حمایت از چاپ کتب ارزشمند با موضوعات معرفی ظرفیت‌ها و ظرفیت‌های فولکلور و بومی استان در اولویت قرار داده است. پیگیری بیمه مؤلفان، معافیت مالیاتی برای کتاب‌فروشی‌ها، فراهم کردن شرایط مناسب جهت استفاده از تسهیلات از سوی ناشران، اجرای طرح‌های فراگیر ملی از جمله طرح عیدانه کتاب و غیره از جمله دیگر برنامه‌های در دستور کار اداره کل ارشاد استان است. خرید کتاب در هر سال و اهدای آن به مراکز فرهنگی به خصوص مناطق ویژه اجتماعی و کمتر برخوردار و کتابخانه‌های روستایی از جمله اقداماتی است که اداره کل ارشاد استان انجام می‌دهد.

وضعیت ناشران و کتابفروشی‌های استان

تولید کتاب می‌تواند زمینه توسعه و رشد جامعه را در بخش‌های مختلف فراهم نماید. مشاغل زیادی در امر تولید و توزیع کتاب فعالیت دارند؛ ناشران علاوه بر اینکه در تولید کتاب نقش دارند در توزیع و انتشار کتاب، نیز نقش اساسی دارند. ناشر شخص حقیقی یا حقوقی است که دارای پروانه نشر از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

ناشر می‌تواند به دو نوع ناشر فعال و ناشر غیرفعال تقسیم شود. ناشر غیرفعال، ناشری است که در یک سال کتابی را به چاپ نرسانده است. ناشر فعال، ناشری است که در هر سال حداقل یک کتاب چاپ و منتشر می‌کند.

شناسایی تعداد ناشران فعال در هر استان از شاخص‌های مهم فرهنگی استان محسوب می‌شود؛ در این بخش از پژوهش، به بررسی تعداد ناشران استان خراسان شمالی در چند سال اخیر می‌پردازیم.

جدول ۲-۱۴ - تعداد ناشران و کتابفروشی‌های فعال استان خراسان شمالی

تعداد ناشران	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان	تعداد کل
۱۳۹۰	۲	۷	۱		۱	۱			۱۲
۱۳۹۱	۳	۱۳	۱		۱	۱		-	۱۹
۱۳۹۲	۳	۱۴	۱		۱	۱			۲۲
۱۳۹۳	۵	۱۸	۱		۱	۱			۲۶
۱۳۹۴	۵	۲۲	۱		۱	۱			۳۲

تعداد ناشران	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان	تعداد کل
۱۳۹۵	۵	۲۶	۱		۲	۱	-	-	۳۵
۱۳۹۶	۶	۲۶	۱		۳	۱	-	-	۳۷
۱۳۹۷	۷	۲۸	۱		۴	۱	-	-	۴۱

وضعیت انجمن‌ها و محافل ادبی

استان خراسان شمالی جایگاه دیرینی در شعر و ادب فارسی دارد و تقریباً عصاره و چکیده ادبیات معاصر و گذشته را از نظر زبان شعری، ساختار و فرم می‌توان در این خطه به‌طور مختصر مرور کرد. محافل شعر و ادب به تناسب ادبیات کهن و برانزده خراسان شمالی در این سرزمین ریشه گرفته و رشد کرده اند (وبلاگ بجنورد ۱۴۰۰، ۱۳۹۶). در جدول تعداد انجمن‌های ادبی در شهرستان‌های مختلف استان نشان داده شده است.

جدول ۲-۱۵- تعداد انجمن‌ها و محافل ادبی استان خراسان شمالی

تعداد انجمن‌های ادبی	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان	تعداد کل
تعداد انجمن‌های ادبی	۲	۴	۲	۱	۲	۱	-	-	۱۲
تعداد انجمن‌های ادبی شناسه دار	۱	۴	-	-	۱	-	-	-	۶

نگاهی به داده‌های جدول نشان می‌دهد؛ تعداد ۱۲ انجمن ادبی در حال حاضر در استان فعال هستند؛ اما تعداد انجمن‌های ادبی شناسه دار بسیار محدود است. این موضوع نشان می‌دهد، نیاز به شناسایی و شناسه دار کردن انجمن‌های ادبی و درج اطلاعات آن‌ها در سامانه انجمن‌های ادبی برای آگاهی رسانی به افراد علاقه‌مند و شاعران و نویسندگان ادبی امری جدی است (سامانه انجمن‌های ادبی کشور، ۱۳۹۸).

انجمن‌های ادبی محافل و نشست‌هایی را در استان برگزار کرده اند که این محافل در توسعه فرهنگی استان نقش بسزایی دارد. در جدول ۲-۱۶ تعداد محافل و نشست‌های ادبی برگزار شده در شهرستان‌های مختلف استان در سال ۱۳۹۸ نشان داده شده است.

جدول ۲-۱۶ محافل ادبی برگزار شده در استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۸

تعداد کل	ماهان و سملقان	گرهه	فروج	شیروان	راز و جرجان	جاجرم	بجنورد	اسفراین	
۱۷	۰	۲	۰	۳	۲	۲	۵	۲	جشنواره‌های ادبی
۲۱	۱	۰	۱	۴	۳	۲	۶	۴	برگزاری بزرگداشت مفاخر ادبی
۱۲	۱	۰	۱	۳	۲	۰	۵	۳	آئین تجلیل و رونمایی کتاب
۱۴	۱	۰	۱	۲	۲	۱	۵	۲	تجلیل از هنرمندان
۱۶	۰	۱	۰	۳	۴	۰	۷	۱	شب شعر
۱۳	۰	۲	۱	۴	۰	۱	۴	۱	برگزاری مسابقه کتابخوانی
۱۴	۱	۱	۲	۲	۰	۲	۳	۳	جلسه نقد کتاب

نگاهی به داده‌های جدول نشان می‌دهد؛ اگرچه در بعضی از شهرستان‌های استان، انجمن ادبی فعالی وجود ندارد، اما افراد علاقه‌مند با حمایت اداره کل فرهنگ و ارشاد استان توانسته‌اند؛ محافل متعدد و متنوعی را راه‌اندازی کنند.

وضعیت چاپخانه‌های فعال در استان خراسان شمالی

از دیگر مؤسساتی که در زمینه انتشار اطلاعات و اخبار به جامعه کمک می‌کنند و زیر نظر وزارت ارشاد اسلامی کشور مشغول به فعالیت هستند چاپخانه‌ها هستند. در جدول ۲-۱۷ وضعیت چاپخانه‌های استان خراسان شمالی نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۱۷ وضعیت چاپخانه‌های فعال در استان خراسان شمالی (بر حسب نوع فعالیت)

عنوان اصلی	افست	سیلک	دیجیتال	لینوگرافی	تعداد کل
اسفراین	۲	-	۲	-	۴
بجنورد	۴	۳	۱۹	۲	۲۸

عنوان اصلی	افست	سیلک	دیجیتال	لینوگرافی	تعداد کل
جاجرم	۱	-	۲	-	۳
راز و جرگلان	۰	۰	۰	۰	۰
شیروان	۲		۸		۱۰
فاروج					۱
گرمه	۱	-	۲	-	۳
مانه و سملقان	۲	-	۵	-	۷

چاپخانه‌ها به فراخور تیراژ و نوع محتوایی که قرار است منتشر کنند از روش‌های مختلفی برای چاپ استفاده می‌کنند. اگرچه امروزه، چاپ دیجیتال به دلیل سرعت بالا و سهولت استفاده بیشتر مورد استقبال قرار گرفته است؛ اما انتشار روزنامه‌ها و مجلات پرتیراژ با استفاده از چاپ افست روش مناسب تری است؛ نگاهی به داده‌های جدول نشان می‌دهد؛ بیشتر چاپخانه‌های این استان از روش چاپ دیجیتال بهره می‌برند و چاپخانه‌های استان از تنوع لازم در نوع چاپ برخوردار نیستند. برای مقایسه وضعیت پیشرفت کمی تعداد چاپخانه‌های استان، در جدول زیر تعداد چاپخانه‌ها بر اساس سال نشان داده شده است.

۲-۱۸ وضعیت چاپخانه‌های فعال در استان خراسان شمالی (بر حسب سال)

سال	دولتی	خصوصی	جمع کل
۱۳۸۰	۰	۱۶	۱۶
۱۳۸۵	۰	۱۴	۱۴
۱۳۹۰	۰	۴۳	۴۳
۱۳۹۱	۰	۴۵	۴۵
۱۳۹۲	۰	۴۵	۴۵
۱۳۹۳		۶۱	۶۱
۱۳۹۴	۰	۵۵	۵۵
۱۳۹۵		۵۵	۵۵

سال	دولتی	خصوص	جمع کل
۱۳۹۶	۰	۵۶	۵۶
۱۳۹۷	۰	۵۶	۵۶

نگاهی به داده‌های جدول نشان می‌دهد که همه چاپخانه‌های استان، خصوصی هستند و هیچ چاپخانه دولتی‌ای در استان وجود ندارد. همچنین تعداد چاپخانه‌های استان از ۱۶ چاپخانه در سال ۱۳۸۰ به ۵۶ چاپخانه در سال ۱۳۹۷ رسیده است که نشان می‌دهد؛ تعداد چاپخانه‌ها رشدی متناسب با رشد جمعیت استان داشته است. توزیع جغرافیایی چاپخانه‌ها به‌عنوان یکی از امکانات فرهنگی استان می‌تواند نشان دهنده عدالت فرهنگی باشد؛ در جدول ۲-۱۹ تعداد چاپخانه‌های استان بر اساس توزیع جغرافیایی نشان داده شده است.

۲-۱۹ وضعیت چاپخانه‌های فعال در استان خراسان شمالی (بر حسب شهرستان)

عنوان اصلی	دولتی	خصوص	جمع کل
اسفراین	۰	۴	۴
بجنورد	۰	۲۸	۲۸
جاجرم	۰	۳	۳
راز و جرگلان	۰	۰	۰
شیروان	۰	۱۰	۱۰
فاروج		۱	۱
گرمه	۰	۳	۳
مانه و سملقان		۷	۷

جدول ۲-۱۹ نشان می‌دهد؛ تناسبی بین جمعیت شهرستان‌ها و تعداد چاپخانه‌ها وجود ندارد؛ تعداد چاپخانه‌های موجود در مرکز استان، بیشتر از همه چاپخانه‌های استان است؛ انتظار می‌رود با حمایت نهادهای دولتی و ایجاد سهولت در صدور مجوز تعداد چاپخانه‌های سایر شهرستان‌های استان افزایش یابند.

وضعیت کتابخانه‌های عمومی در استان خراسان شمالی

برای توسعه همه‌جانبه کشور باید زیرساخت‌های فرهنگی توسعه پیدا کند و تربیت انسان‌های قانون‌مدار و فرهیخته با ارتقای علم و آگاهی مردم میسر خواهد شد. از مهم‌ترین ارکان آگاهی رسانی علمی و فرهنگی به افراد جامعه، کتابخانه‌های عمومی هستند؛ کتابخانه عمومی نهادی است زاده جامعه که در طول تاریخ تمدن در خدمت حفظ و نشر دانش بوده است. کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان محیط‌های علمی در دسترس اقشار مختلف در حوزه‌های علمی و فرهنگی هستند تا با در اختیار قرار دادن منابع مطالعاتی و اجرای برنامه‌های ترویجی کتاب خوانی نقش مهمی را در توسعه فرهنگی عهده دار شوند. به همین دلیل تعداد، خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های عمومی از شاخص‌های مهم توسعه فرهنگی محسوب می‌شوند. در این بخش از پژوهش، کتابخانه‌های عمومی در ۲ بخش کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بررسی شد که نتایج این بررسی در جداول ۲-۲۰ تا ۲-۲۱ نشان داده شده است.

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بر اساس قانون تأسیس و نحوه اداره کتابخانه‌های عمومی مصوب ۱۳۸۲ متولی قانونی اداره کتابخانه‌های عمومی در ایران است. پیش از تصویب این قانون کتابخانه‌های عمومی کشور با عنوان هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی اداره می‌شد. اما پس از تصویب لایحه دولت در ۱۷ اسفند ۱۳۸۲ در مجلس شورای اسلامی و تأیید شورای نگهبان، نهاد مسئولیت تأسیس، ساخت، تجهیز و بازسازی، توسعه و مدیریت و نظارت و سایر امور کتابخانه‌های عمومی در سراسر کشور را بر عهده گرفت (آجرلو، ۱۳۹۱). نهاد کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی، زیر نظر نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور فعالیت می‌کند و مسئولیت تأسیس، ساخت، تجهیز و بازسازی، توسعه و مدیریت و نظارت و سایر امور کتابخانه‌های عمومی در استان را بر عهده دارد. در جدول وضعیت کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی نشان داده شده است (حمیدی، ۱۳۹۸ گزارش اداره کل ارشاد اسلامی خراسان، منتشر نشده).

۲-۲۰- وضعیت کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی استان

سال ۱۳۹۸	سال ۱۳۹۷	عناوین اقلام آماری		
۶۴	۵۲	جمع	تحت پوشش	تعداد کتابخانه‌های عمومی
۲۹	۲۶	شهری		
۲۴	۲۶	روستایی		
۱۱	۱۴	جمع	مشارکتی	
۱۰	۱۳	شهری		
۱	۱	روستایی		
۴۸,۱۸۴	۴۲,۹۶۶	جمع	تحت پوشش	تعداد اعضای کتابخانه‌های عمومی
۳۳,۸۷۱	۳۱,۷۴۲	شهری		
۱۲,۰۲۹	۱۱,۲۲۴	روستایی		
۲,۲۸۴	۴,۷۴۹	جمع	مشارکتی	
۲۱۷۴	۴,۶۳۹	شهری		
۱۱۰	۱۱۰	روستایی		
۴۹۱,۶۲۰	۸۶۲,۸۲۴	جمع	تحت پوشش	تعداد مراجعان کتابخانه‌های عمومی
۳۸۲,۰۸۱	۷۰۷,۲۱۵	شهری		
۸۳,۰۷۰	۱۵۵,۶۰۹	روستایی		
۲۶,۴۶۹	۵۸,۲۶۴	جمع	مشارکتی	
۲۶,۴۶۹	۵۸,۰۹۳	شهری		
۰	۱۷۱	روستایی		
۳۸۲,۹۷۹	۶۶۳,۷۷۰	جمع	تحت پوشش	کتابهای به امانت داده شده در کتابخانه‌های عمومی
۲۸۵,۰۲۸	۴۷۷,۸۴۵	شهری		
۹۷,۹۵۱	۱۸۵,۹۲۵	روستایی		
۲۳,۵۸۲	۷۳,۰۷۹	جمع	مشارکتی	
۲۳,۵۸۲	۷۲,۶۶۰	شهری		
۰	۴۱۹	روستایی		
۱۷,۹۲۸	۱۶,۳۸۸	جمع	تحت پوشش	ظرفیت کتابخانه‌های عمومی
۱۳,۳۶۱	۱۲,۸۸۹	شهری		
۳,۲۴۲	۳,۴۹۹	روستایی		
۱,۳۲۵	۱,۷۰۵	جمع	مشارکتی	
۱,۱۵۰	۱,۵۳۰	شهری		
۱۷۵	۱۷۵	روستایی		

همان گونه که جدول شماره ۲- ۲۰- نشان می‌دهد در حال حاضر، تعداد ۳۹ کتابخانه عمومی شهری در استان مشغول فعالیت هستند که فضایی معادل ۱۴،۴۱۹ متر مربع را در اختیار دارند و به بیش از ۳۷ هزار عضو خود خدمات کتابخانه‌ای ارائه می‌دهند. تعداد کتاب‌های این کتابخانه‌ها رقمی معادل ۶۳۱،۷۵۳ جلد کتاب است که با توجه به جمعیت استان رقم مناسبی محسوب می‌شود. علاوه بر کتابخانه‌های عمومی شهری، نهاد کتابخانه‌های عمومی استان، با شناسایی نیازهای مطالعاتی جمعیت روستایی استان به ایجاد کتابخانه‌های روستایی در این استان مبادرت ورزیده است (حمیدی، ۱۳۹۸ گزارش اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی، منتشر نشده). در حال حاضر، در زمینه فرهنگ دستگاه‌های متعددی بر اساس اختیارات، وظایف ذاتی و قشر مخاطبان در حال فعالیت می‌باشند، دستگاه‌هایی همچون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، صدا و سیما، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، حوزه هنری، سازمان اوقاف و امور خیریه، سازمان تبلیغات اسلامی، کانون‌های فرهنگی مساجد و... و دستگاه‌هایی با دیگر حوزه فعالیت و مرتبط با امر فرهنگ نیز در این بخش دخیل می‌باشند همچون؛ وزارت آموزش و پرورش، حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها، سپاه و بسیج، برخی ثمن‌ها و... می‌توان گفت که عموم دستگاه‌های پیش گفته در امر تخصصی خود زیر نظر و تحت نظارت شورای عالی انقلاب فرهنگی مشغول به خدمت می‌باشند (صالحی امیری، رویایی و سلیمی، ۱۳۹۲). یکی از دستگاه‌های فعال امر فرهنگ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان است. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، یک شرکت کاملاً دولتی غیر انتفاعی فرهنگی و هنری است که برای پُر کردن خلاء آثار و محصولات فرهنگی برای کودکان و نوجوانان، در دی‌ماه ۱۳۴۴ فعالیت خود را در ایران آغاز نمود. این سازمان پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به‌عنوان شرکت دولتی و وابسته به وزارت آموزش و پرورش ایران به فعالیت خود ادامه می‌دهد. کانون به‌عنوان یک شرکت دولتی دارای یک اساسنامه می‌باشد که در تاریخ ۱۳۵۹/۰۲/۳۱ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی در سه فصل و ۲۱ ماده رسیده است. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان دارای وسیع‌ترین شبکه کتابخانه‌های کودک و نوجوان و از مهم‌ترین و معتبرترین تولیدکنندگان و ناشران کتاب‌های این دو گروه سنی در ایران و تهیه‌کننده مهم فیلم‌ها و سایر فرآورده‌های فرهنگی برای کودکان و نوجوانان است. تمام فعالیت‌های کانون پرورش فکری و مریبان توانمند آن با محوریت کتاب و کتابخوانی صورت می‌پذیرد این نهاد، دستگاه تخصصی در این امر با داشتن کتابخانه و سالن مطالعه متناسب هم برای گروه

سنی کودکان و هم برای گروه سنی نوجوانان است. در استان خراسان شمالی نیز، تعداد ۸ کانون پرورش فکری دایر است؛ که خدمات فرهنگی و هنری متنوعی را به کودکان و نوجوانان استان ارائه می‌دهند.

در جدول ۲-۲۱ شاخص‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بر حسب سال نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲۱- شاخص‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بر حسب سال

سال	تعداد کانون پرورش فکری	تعداد کتابخانه‌های کانون پرورش فکری	کتاب‌های موجود	تعداد اعضای کتابخانه	تعداد مراجع کنندگان
۱۳۹۰	-	-	-	-	-
۱۳۹۱	۱	۱	۱۵,۱۳۶	۴۷۶	۲,۴۱۱
۱۳۹۲	۲	۸	۶۲,۱۸۹	۴,۷۱۱	۱۳۴,۴۲۰
۱۳۹۳	۲	۸	۴۷,۴۰۹	۶,۲۴۷	۱۳۱,۹۸۷
۱۳۹۴	۳	۸	۵۶,۱۸۳	۵,۱۹۵	۱۰۶,۷۴۴
۱۳۹۵	۸	۱۶	۸۲,۲۷۷	۶,۱۹۵	۱۲۷,۳۲۳
۱۳۹۶	۸	۱۴	۹۲,۲۰۲	۱۰,۶۱۶	۱۶۷,۰۰۱
۱۳۹۷	۸	۱۴	۹۲,۲۰۲	۱۰,۶۱۶	۱۶۷,۰۰۱

همان گونه که جدول ۲-۲۱- نشان می‌دهد؛ تا سال ۱۳۹۰ استان خراسان شمالی فاقد کانون پرورش فکری بوده است؛ اما در سال ۱۳۹۱ اولین کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در شهر بجنورد آغاز به کار کرد و از آن پس تعداد کانون‌های پرورشی کودکان و نوجوانان و به تبع آن تعداد کتابخانه‌های کانون و کتاب‌های موجود در آن افزایش پیدا کرد. در حال حاضر، استان خراسان شمالی، با دارا بودن تعداد ۸ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان که دارای ۱۴ کتابخانه هستند؛ توانسته است به ۹۲,۵۸۰ عضو خدمات رسانی کند؛ علاوه بر این تعداد مراجعه به کانون‌های پرورش فکری استان، ۱۶۸,۲۰۰ مورد بوده است که نشان می‌دهد؛ علاوه بر اعضای کانون‌های پرورش فکری استان ارائه خدمات به افراد غیر عضو هم صورت گرفته است. مروری

بر نتایج جدول نشان می‌دهد تعداد کانون‌های پرورش فکری در فاصله سال‌های ۹۱ تا ۹۲ و همچنین سال‌های ۹۴ تا ۹۵ رشد چشمگیری داشته است؛ به طوری که تعداد کانون‌های پرورش فکری در سال ۱۳۹۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۴ با رشد ۱۰۰ درصدی و تعداد کتابخانه‌ها با رشدی بیش از ۱۶۶ درصد مواجه بوده است. اما این رشد، در سال‌های بعد نه تنها ادامه نیافته است؛ بلکه تعداد کتابخانه‌ها با کاهش حدود ده درصدی مواجه شده است. این مشکل را می‌توان ناشی از بالارفتن هزینه تجهیزات و اقلام مصرفی کتابخانه‌ها، از یک سو و متناسب نبودن بودجه بخش‌های فرهنگی با تورم سالیانه از سوی دیگر دانست. آماری که ارائه شد، به وضوح نشان می‌دهد که در بیشتر موارد، وضعیت شاخص‌های مربوط به کانون پرورش فکری در استان جدیدالتأسیس که نیازمند ارتقاء فرهنگ شهروندی می‌باشد نیاز به توجه بیشتری دارد. وضعیت توزیع اماکن فرهنگی از جمله کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان از شاخص‌های مهم حوزه فرهنگ محسوب می‌شود. در جدول ۲-۲۲ وضعیت توزیع کانون‌های پرورش فکری در شهرهای مختلف استان خراسان شمالی نشان داده شده است.

جدول ۲-۲۲ - شاخص‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بر حسب شهرستان

شهرستان	تعداد کانون	تعداد کتابخانه‌های کانون	کتاب‌های موجود	تعداد اعضا	تعداد مراجعه کنندگان
اسفراین	۱	۳	۲۳,۹۷۹	۲,۱۳۱	۸۲,۷۲۴
بجنورد	۳	۴	۲۳,۸۰۹	۲,۹۷۵	۴۸,۴۴۶
جاجرم	۰	۰	۰	۰	۰
راز و جرگلان	۱	۳	۱۶,۵۵۶	۱,۹۴۴	۱۷,۶۲۸
شیروان	۲	۳	۲,۱۱۰	۲,۴۹۴	۲۷,۳۸۸
فاروج	۰	۰	۰	۰	۰
گرمه	۱	۱	۶,۷۴۸	۱۰۸	۸۱۵
مانه و سملقان	۰	۰	۰	۰	۰
تعداد کل	۸	۱۴	۹۲,۵۸۰	۱۰,۶۵۰	۱۶۸,۲۰۰

اطلاعات موجود در جدول ۲-۲۲ نشان می‌دهد که استان خراسان شمالی، در حال حاضر تعداد ۸ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در استان مشغول به فعالیت هستند؛ اما شهرستان‌های جاجرم، فاروج و مانه و سملقان فاقد کانون پرورش فکری هستند؛ نگاهی به وضعیت آماری و جمعیت این شهرستان‌ها نشان می‌دهد که شهرستان جاجرم دارای بیش از ۳۷,۰۰۰ نفر جمعیت، فاروج در حدود ۵۰,۰۰۰ نفر و مانه و سملقان جمعیتی بیش از ۱۰۰,۰۰۰ نفر دارد؛ وجود این تعداد ساکن در شهرهای فاقد کانون پرورش فکری نشان می‌دهد این شهرستان‌ها، شهرستان‌های کم جمعیتی محسوب نمی‌شوند و عدم ارائه خدمات فرهنگی به کودکان و نوجوانان در چنین شهرستان‌هایی موجب آسیب جدی در آینده فرهنگی این استان خواهد شد.

وضعیت نمایشگاه‌های کتاب

هدف از برگزاری نمایشگاه کتاب، اول ارتقای سطح فرهنگی جامعه و سپس ارتقای سطح مطالعه جامعه است. علاوه بر این، نمایشگاه فرصت مناسبی برای فروش کتاب توسط ناشرین و فروشندگان است و باعث می‌شود ناشرین کمتر برخوردار بتوانند کتاب‌های خود را معرفی کنند و از موج ایجاد شده در این راستا بهره ببرند. برگزاری نمایشگاه‌های کتاب به منظور تشویق و ترغیب افراد جامعه به استفاده بیشتر از منابع اطلاعاتی یکی از فعالیت‌هایی است که در سال‌های اخیر توسط اداره کل ارشاد اسلامی استان انجام شده است. این نمایشگاه‌ها به صورت دائمی یا مقطعی در سطح شهرهای مختلف برگزار شده است. اما مهم‌ترین رویداد فرهنگی در حوزه کتاب که در چند سال اخیر با استقبال مناسبی روبه‌رو بوده است نمایشگاه استانی کتاب است که هر ساله در نیمه دوم سال با حضور ناشران استانی و کشوری برگزار شده است. در جدول ۲-۲۱ به ارائه اطلاعاتی در زمینه نحوه برگزاری و استقبال از این نمایشگاه‌ها پرداخته شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲۳ - وضعیت برگزاری نمایشگاه کتاب در شهرستان‌های استان

سال	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرگلان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان	کل استان
سال ۱۳۹۵	۲	۶	۶	۳	۶	۲	۳	۰	۲۸
سال ۱۳۹۶	۱	۳	۵	۳	۴	۳	۰	۰	۱۹
سال ۱۳۹۷	۳	۱	۳	۰	۷	۳	۲	۰	۱۹
سال ۱۳۹۸	۱	۳	۴	۱	۶	۴	۱	۰	۲۱

همان گونه که اطلاعات جدول نشان می‌دهد، در سال ۱۳۹۵ تعداد ۲۸ نمایشگاه کتاب در شهرهای مختلف استان برگزار شده است. اما این تعداد در سال‌های ۹۶ و ۹۷ با کاهش ۳۲/۱۴ درصدی مواجه بوده است. اما تعداد نمایشگاه‌های کتاب در سال ۱۳۹۸ به نسبت سال ۱۳۹۸ بیشتر بوده و افزایشی در حدود ۲۱ درصد را نشان می‌دهد. نگاهی به وضعیت برگزاری نمایشگاه کتاب در شهرهای مختلف استان نشان می‌دهد که در شهرستان مانه و سملقان که یکی از شهرهای پرجمعیت استان است، هیچ نمایشگاه کتابی برگزار نشده است و این موضوع از دیدگاه فرهنگی بسیار حائز اهمیت است. وضعیت برگزاری نمایشگاه کتاب استانی در سه سال اخیر در جدول ۲-۲۴ نشان داده شده است.

جدول ۲-۲۴. وضعیت برگزاری نمایشگاه استانی کتاب

زمان برگزاری	مکان برگزاری	تعداد ناشران شرکت کننده	تعداد کتاب‌های عرضه شده	تعداد بازدید کنندگان	رونمایی از کتاب	نشست‌های تخصصی
یازدهمین نمایشگاه استانی ۱۳۹۸	۱۰ تا ۱۵ مهر ماه	۲۵۱	۵۵,۰۰۰	۶۵۰,۰۰۰	۲۳	۱۳
دهمین نمایشگاه استانی ۱۳۹۷	۳ تا ۸ آبان ماه	۲۸۶	۳۶,۴۴۳	۶۰,۰۰۰	۲۱	۱۵
نهمین نمایشگاه استانی ۱۳۹۶	۲۴ تا ۲۹ آذرماه	۳۳۰	۳۷,۰۰۰	۵۷,۰۰۰	۱۲	۸

همان گونه که جدول ۲-۲۴ نشان می‌دهد، اگرچه در سال ۱۳۹۸ تعداد ناشران شرکت کننده در نمایشگاه کمتر از دو سال قبل بوده است؛ اما تعداد کتاب‌های عرضه شده و تعداد بازدیدکنندگان از نمایشگاه کتاب استانی افزایش داشته است.

وضعیت مطبوعات و رسانه‌های استان

رسانه‌های خبری و فرهنگی نقش مهمی در آگاهی رسانی به افراد جامعه دارند؛ رسانه هر نوع وسیله ارتباط جمعی است که محتوای نوشتاری، شنیداری، دیداری یا تلفیقی از آن‌ها انتشار عمومی می‌یابد. رسانه‌ها، به صورت چاپی یا در محیط الکترونیک و به صورت برخط منتشر می‌شوند. رسانه برخط در واقع، به هر سامانه‌ای که امکان قراردادن محتوای دیجیتال در معرض و دسترس عموم از طریق بستر شبکه نظیر اینترنت، شبکه‌های محلی، شبکه‌های مبتنی بر فناوری بلوتوث، شبکه‌های تلفن ثابت و همراه را فراهم می‌آورد،

اطلاق می‌شود. پایگاه‌های خبری و خبرگزاری‌های استان، زیر نظر اداره کل ارشاد اسلامی، وظیفه جمع‌آوری، تولید و انتشار اخبار و اطلاعات استان را بر عهده دارند. خبرگزاری، مؤسسه‌ای خبری و رسانه مادر است که با ایجاد دفاتر نمایندگی در سطح استان و گسترش آن در دیگر استان‌ها با فراهم نمودن امکانات، نیروی انسانی و تجهیزات فنی مورد نیاز به‌طور منظم و مستمر و با نام ثابت در محیط رقمی (دیجیتال) و یا غیر از آن اقدام به تولید، جمع‌آوری و انتشار محتوا می‌کند و مصرف‌کننده اصلی آن، سایر رسانه‌ها هستند. پایگاه خبری، نشریه‌ای الکترونیکی است که محتوای آن در محیط رقمی (دیجیتال) و طی فرایند مرسوم روزنامه‌نگاری و تحریریه‌ای، تولید و به‌طور منظم و با نام ثابت در یک یا چند زمینه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، هنری، ورزشی و نظایر این‌ها منتشر می‌شود. جدول ۲-۲۵ وضعیت خبرگزاری‌ها و پایگاه‌های خبری استان را نشان می‌دهد (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲۵- شاخص‌های مربوط به رسانه‌ها و پایگاه‌های خبری استان خراسان شمالی

تعداد	رسانه‌های دارای مجوز استان
۱۶	چاپی
۱۰	الکترونیکی - برخط - پایگاه خبری
۳	الکترونیکی غیر برخط
۱۲	تعداد دکه‌های مطبوعاتی

داده‌های جدول ۲-۲۵ نشان داد که خراسان شمالی دارای ۱۶ رسانه چاپی است که شامل روزنامه، هفته‌نامه و دو هفته‌نامه می‌شود. در خراسان شمالی خبرگزاری نداریم، بلکه نمایندگی خبرگزاری‌ها وظیفه جمع‌آوری اخبار و اطلاعات استان را بر عهده دارند. دو نمایندگی شامل برنا و دفاع مقدس در حال حاضر در استان فعال هستند. تعداد پایگاه‌های خبری در خراسان شمالی ۱۰ پایگاه خبری الکترونیکی برخط هستند و ۳ پایگاه هم غیر برخط هستند در مقایسه وضعیت رسانه‌ای استان از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست و آخرین رتبه را در کشور به خود اختصاص داده است. این استان فاقد موسسه مطبوعاتی می‌باشد. تنها تشکل حوزه مطبوعاتی خانه مطبوعات می‌باشد. این استان دارای ۱۲ دکه مطبوعاتی و یک خانه مطبوعات می‌باشد (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸). در جدول ۲-۲۶ وضعیت مجوزهای صادر شده برای رسانه‌های چاپی و الکترونیکی در سه سال اخیر نشان داده شده است.

فهرست مجوز رسانه‌های چاپی و الکترونیکی جدول ۲-۲۶

دوره انتشار	سال	روزنامه	هفته نامه	دوهفته نامه	ماهنامه	فصلنامه
تعداد رسانه‌های دارای مجوز	۱۳۹۶	۳	۳	۱	۳	۲
	۱۳۹۷	۴	۳	۱	۳	۳
	۱۳۹۷	۴	۳	۱	۳	۳
تعداد مجوزهای درخواست شده	۱۳۹۶	۱	۰	۰	۰	۱
	۱۳۹۷		۰	۰	۰	۰
	۱۳۹۸	۲	۰	۰	۰	۰

داده‌های جدول ۲-۲۶ نشان می‌دهد، که تعداد مجوزهای صادرشده برای انتشار روزنامه در استان از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۸ از عدد سه به چهار مورد رسیده است که نشان‌دهنده افزایش تقاضا برای انتشار روزنامه و دریافت اخبار روزانه است. تعداد فصلنامه‌ها نیز از عدد دو به سه افزایش داشته است. با توجه به اینکه بیشتر فصلنامه‌های استان، نشریه‌های تخصصی در رشته‌های علمی و دانشگاهی هستند؛ این افزایش را می‌توان ناشی از افزایش فعالیت‌های علمی دانشگاه‌ها و مراکز علمی دانست. اما در تعداد هفته‌نامه‌ها، دوهفته‌نامه‌ها و ماهنامه‌های استان از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۸ هیچ تغییری صورت نگرفته است. درخواست صدور مجوز برای انتشار دو روزنامه در سال ۱۳۹۸ را می‌توان نشانه افزایش تقاضا برای انتشار روزنامه‌های خبری دانست. هر چند، در حال حاضر، گرایش جامعه به سمت نشریات الکترونیکی است و انتظار می‌رود مجوزهای صادر شده برای نشریات در آینده منحصر به نوع الکترونیکی باشند. اما در نشریات چاپی برای مخاطبان کودک و نوجوان هنوز هم جذابیت‌هایی وجود دارد و صدور مجوز و حمایت از متقاضیان برای چاپ نشریات کودکان، پیشنهاد می‌شود. مقایسه شاخص‌های آماری در سال‌های اخیر، وضعیت توسعه رسانه‌های خبری استان خراسان شمالی را به ما نشان می‌دهد؛ به همین منظور در جدول ۲-۲۷ وضعیت رسانه‌های خبری استان در سال‌های ۱۳۹۵ نشان داده شده است (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲۷ - شاخص‌های مربوط به رسانه‌ها و نشریات در سال ۱۳۹۵

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گرمه	راز و جرگلان
تعداد عناوین مجلات دارای مجوز	۱۶	۱	۱۱	۰	۲	۰	۰	۲	۰
تعداد عناوین روزنامه‌های دارای مجوز	۲	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
تعداد پایگاه‌های خبری دارای مجوز	۶	۰	۴	۰	۱	۰	۰	۱	۰
مراکز فروش مطبوعات	۱۴	۰	۵	۴	۲	۱	۲	۰	۰

داده‌های جدول ۲-۲۷ نشان می‌دهد که سهم بعضی از شهرستان‌ها مانند گرمه و راز و جرگلان از نشریات استان، صفر است و این شهرستان‌ها، فاقد روزنامه، پایگاه خبری و حتی دکه فروش مطبوعات هستند. این موضوع در دنیای متغیر و اطلاعات محور امروز بسیار حائز اهمیت است و انتظار می‌رود، به‌منظور افزایش سطح اطلاعات و آگاهی‌های افراد جامعه و جلوگیری از روی آوردن افراد جامعه به اطلاعات و اخبار جعلی فزاینده در شبکه‌های اجتماعی، حمایت از انتشار روزنامه و ایجاد پایگاه خبری دارای مجوز در شهرهای محروم استان پیشنهاد می‌شود. به‌منظور امکان مقایسه وضعیت شاخص‌های مربوط به رسانه‌های استان در جدول ۲-۲۸ وضعیت رسانه‌های خبری استان در سال‌های ۱۳۹۶ نشان داده شده است (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲۸ - شاخص‌های مربوط به رسانه‌ها و نشریات در سال ۱۳۹۶

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گرمه	راز و جرگلان
تعداد عناوین مجلات دارای مجوز	۱۵	۱	۱۳	۰	۱	۰	۰	۰	۰
تعداد عناوین روزنامه‌های دارای مجوز	۲	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
تعداد پایگاه‌های خبری دارای مجوز	۷	۰	۵	۰	۱	۰	۰	۱	۰
مراکز فروش مطبوعات	۱۲	۰	۵	۲	۲	۱	۲	۰	۰

داده‌های جدول ۲-۲۸ نشان می‌دهد که شاخص‌های مربوط به نشریات استان از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۶ تغییر چندانی نداشته‌اند؛ فقط تعداد دهه‌های فروش مطبوعات از ۱۴ به ۱۲ رسیده است که کاهش ۱/۵ درصدی را نشان می‌دهد. این موضوع را می‌توان ناشی از گرایش افراد جامعه به نشریات الکترونیک و در نتیجه کم شدن تیراژ نشریات چاپی در سطح جهانی، ملی و استانی دانست. در این زمینه پیشنهاد می‌شود؛ به افزایش تنوع و تعریف خدمات جدید برای دهه‌های فروش مطبوعات توجه شود؛ چرا که دهه‌های فروش مطبوعات در واقع، رابط بین نشریات و مردم هستند و کاهش تعداد آن‌ها می‌تواند موجب کاهش دسترس‌پذیری افراد جامعه به اطلاعات و اخبار صحیح باشد. به‌منظور امکان مقایسه وضعیت شاخص‌های مربوط به رسانه‌های استان در جدول ۲-۲۹ وضعیت رسانه‌های خبری استان در سال‌های ۱۳۹۷ نشان داده شده است (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۲۹- شاخص‌های مربوط به رسانه‌ها و نشریات در سال ۱۳۹۷

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گره	راز و جرجان
تعداد عناوین مجلات دارای مجوز	۱۵	۱	۱۳	۰	۱	۰	۰	۰	۰
تعداد عناوین روزنامه‌های دارای مجوز	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
تعداد پایگاه‌های خبری دارای مجوز	۷	۰	۵	۰	۱	۰	۰	۱	۰
مراکز فروش مطبوعات	۱۲	۰	۵	۲	۲	۱	۲	۰	۰

بررسی جداول نشان می‌دهد که از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ نه تنها بر تعداد عناوین نشریات منتشر شده دارای مجوز استان افزودن نشده است بلکه در سال ۱۳۹۵ این تعداد ۱۶ مورد بوده است که در سال‌های بعد به تعداد ۱۵ مورد تقلیل پیدا کرده است. اما تعداد پایگاه‌های خبری از شش مورد در سال ۱۳۹۵ به هفت مورد در سال ۱۳۹۶ و سال ۱۳۹۷ رسیده است. در حال حاضر نیز تعداد سیزده پایگاه اطلاعاتی در استان فعال هستند که نشان دهنده رشدی در حدود ۴۲ درصد می‌باشد (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸). روزنامه‌ها و نشریات محلی در هر استان مورد توجه اهالی استان هستند و از دیرباز وظیفه اطلاع‌رسانی و تحلیل درست اخبار و اطلاعات را بر عهده داشته‌اند؛ در

استان خراسان شمالی نیز، روزنامه‌های مختلف با اهداف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مشغول فعالیت هستند؛ تعداد عناوین روزنامه‌های استان در ۲-۳۰ به نمایش در آمده است. مقایسه تعداد عناوین و شمارگان نشریات در سال‌های مختلف می‌تواند وضعیت کلی رسانه‌های استان را نشان دهد (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸). در جدول ۲-۳۰ وضعیت استان از نظر نشریات محلی در چند سال اخیر نشان داده شده است (سامانه جامع نشریات کشور، ۱۳۹۸).

۲-۳۰- تعداد عناوین و شمارگان نشریات استان (روزنامه، هفته‌نامه، دو هفته‌نامه)

سال	تعداد عنوان	شمارگان (نبراز)
۱۳۹۳	۱۱	۴۰,۰۰۰
۱۳۹۴	۹	۳۶,۰۰۰
۱۳۹۵	۷	۳۴,۵۰۰
۱۳۹۶	۱۱	۳۸,۰۰۰
۱۳۹۷	۱۱	۲۸,۰۰۰
۱۳۹۸	۱۱	۲۶,۰۰۰

داده‌های جدول ۲-۳۰ نشان می‌دهد؛ اگرچه تعداد روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌ها و دو هفته‌نامه‌ها، از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۴ رشدی حدوداً ۲ درصدی داشته است اما این تعداد در سال بعد یعنی سال ۱۳۹۵ بر خلاف انتظار کاهش یافته است؛ اما بین سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ تعداد روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌ها و دو هفته‌نامه‌ها، افزایش یافته است. با این همه تیراژ نشریات در هر سال در مقایسه با سال قبل کمتر شده است به طوری که از سال ۱۳۹۳ تا سال ۱۳۹۸ تیراژ نشریات کاهشی در حدود ۴۰ درصد را نشان می‌دهد؛ این موضوع را می‌توان ناشی از افزایش قیمت کاغذ و کاهش گرایش جامعه به استفاده از نشریات دانست. در این زمینه، حمایت از اصحاب رسانه و تقویت بنیه مالی آن‌ها از طریق پرداخت یارانه و خرید نشریات توسط سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی پیشنهاد می‌شود. در جدول ۲-۲۹ وضعیت فصلنامه‌ها و دو فصلنامه‌های استان نشان داده شده است.

۲-۳۱- تعداد عناوین و شمارگان نشریات استان (فصلنامه، دو فصلنامه)

شرح / سال	تعداد عنوان	شمارگان (تیراژ)
۱۳۹۳	۱۴	۱۶,۰۰۰
۱۳۹۴	۹	۳۶,۰۰۰
۱۳۹۵	۸	۱۴,۰۰۰
۱۳۹۶	۸	۱۲,۰۰۰
۱۳۹۷	۶	۹,۰۰۰
۱۳۹۸	۶	۸,۰۰۰

داده‌های جدول ۲-۳۱ نشان می‌دهد؛ تعداد فصلنامه‌ها و دو فصلنامه‌ها، از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸ کاهش یافته است؛ تیراژ نشریات نیز، از ۳۶,۰۰۰ در سال ۱۳۹۴ به ۸,۰۰۰ در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است. انتظار می‌رود؛ سازمان‌ها و نهادهای علمی و دانشگاهی با حمایت از تولیدات علمی زمینه رونق بیشتر این نشریات را فراهم کنند. استان خراسان شمالی، فاقد موسسه مطبوعاتی می‌باشد و تنها تشکل حوزه مطبوعاتی خانه مطبوعات است. خانه مطبوعات در سال‌های اخیر فعالیت‌هایی را در راستای تشویق و ترغیب اصحاب رسانه و آشتی دادن مردم با رسانه‌های استان داشته است. رویدادهای برگزار شده در سال ۱۳۹۷ در جدول ۲-۳۰ نشان داده شده است.

جدول ۲-۳۲- فهرست رویدادهای فرهنگی برگزار شده در حوزه مطبوعات در استان خراسان شمالی

عنوان برنامه	حوزه	اهداف برنامه	تعداد شرکت کنندگان	گستره
بزرگداشت روز خبرنگار با حضور فعالان این حوزه	مطبوعاتی	بزرگداشت	۲۵۰	استانی
نشست هم‌اندیشی استاندار با هیئت‌مدیره خانه مطبوعات	مطبوعاتی	تقویت مطبوعات	۱۵	استانی
نشست خبرنگاران با مدیران استانی در شورای اداری	مطبوعاتی	تقویت مطبوعات		استانی

عنوان برنامه	حوزه	اهداف برنامه	تعداد شرکت کنندگان	گستره
برگزاری جشنواره صنعت چاپ و تجلیل از ۲۵ نفر از فعالان و پیشکسوتان	فرهنگی	تقویت و ساماندهی صنعت چاپ	۱۰۰	استانی
انتخابات اصلاح اساسنامه خانه مطبوعات	مطبوعاتی	ساماندهی مطبوعات	۴۸	استانی
برگزاری مسابقه مردمی خبر	مطبوعاتی	استعدادیابی	۵۰	استانی

نگاهی به شاخص‌های آماری جدول ۲-۳۲ نشان می‌دهد که رویدادهای برگزار شده با اهداف متنوعی برگزار شده‌اند و بیشتر آن‌ها در زمان تعطیلات تابستان بوده است که به خوبی با ایام فراغت دانشجویان، فرهنگیان و دانش‌آموزان متناسب است.

شاخص‌های هنری و سینمایی در استان خراسان شمالی

هنر انتقال عواطف و احساسات هنرمند به انسان است؛ هنرمندان با خلق آثار بدیع آنچه را که دیگران قادر به درک آن نیستند؛ به صورتی دلنشین قابل درک و دریافت می‌کنند. هنر یکی از مهم‌ترین توانایی‌های انسان است که به واسطه آن می‌توان بزرگترین اندیشه‌ها و معانی را با کمترین فضا و زمان ممکن به دیگران انتقال دهد (مددیپور، ۱۳۸۸). هنر انواع گوناگونی را دربر می‌گیرد؛ هنر گاهی به تصویر در می‌آید که از آن به نام هنر تجسمی نام می‌بریم. گاهی در قالب صدا و تولید یک اثر دنواز موسیقایی جلوه می‌کند و گاهی بر پرده سینما نقش می‌بندد؛ اما هنر در هر قالب و نوعی انسان را به تفکر، تعمق و لذتی معنوی وامی‌دارد. بررسی وضعیت فرهنگی یک جامعه را نمی‌توان فارغ از وضعیت هنری آن مورد سنجش قرار داد. چرا که زبان هنر زبان انتقال فرهنگ است و جامعه‌ای که شیوه استفاده از این زبان را بداند، بهتر می‌تواند در مسیر توسعه و پیشرفت گام بردارد. در این بخش از پژوهش، به توصیف شاخص‌های هنری و سینمایی در خراسان شمالی می‌پردازیم.

وضعیت سینما و هنرهای نمایشی در استان

سینما به مکانی دارای مجوز با حداقل ۱۰۰ صندلی، داشتن امکانات نمایش فیلم ۳۸ و ۷۰ میلی‌متری، ویدیویی و یا دیجیتالی، برخوردار از ابعاد مناسب و ویژگی‌های ساختمانی، استانداردهای فنی و ایمنی، متشکل از یک یا چند سالن نمایش فیلم، سالن انتظار، نماز

خانه، قسمت اداری، گیشه فروش بلیط، اتاق آپارات، سرویس‌های بهداشتی و بوفه گفته می‌شود. منظور از ظرفیت سالن سینما، تعداد صندلی‌های موجود در سالن نمایش فیلم بر اساس مجوز صادر شده است. تعداد و ظرفیت سالن‌های سینما در هر استان از شاخص‌های مهم هنری در هر استان محسوب می‌شود.

در جدول ۲-۳۱ وضعیت سینماهای استان نشان داده شده است. علاوه بر تعداد و ظرفیت سینما، شاخص‌هایی نظیر تعداد فیلم اکران شده، تعداد تماشاگران و... از شاخص‌های مهم سینمایی در هر استان محسوب می‌شوند. در جدول ۲-۳۳ وضعیت شاخص‌های سینمایی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۵ نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۳۳ - شاخص‌های مربوط به سینما در سال ۱۳۹۵

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	سملقان و مانه و سمرقان	گرمه	راز و جرجان
تعداد سینما	۴	۱	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۰
تعداد صندلی سینما	۱۳۰۸	۲۸۵	۴۷۳	۰	۳۰۰	۰	۲۵۰	۰	۰
سرانه صندلی سینماها به ازای ۱,۰۰۰ نفر جمعیت	۲/۲۶۵	۱/۴۵۹	۰	۰	۲/۰۵۳	۰	۲/۴۵۷	۰	۰
تعداد تماشاگران فیلم	۹۶,۲۴۱	۱,۲۵۰	۷۱,۸۰۴	۰	۱۰,۶۶۲	۰	۱,۲۵۵	*	۰
تعداد عناوین فیلم‌های اکران شده در سینماها	۶۱								
نسبت تماشاگران فیلم‌ها به ظرفیت صندلی سینماها	۴۳/۹۳		۱۵۱/۸	۰	۳۵/۵۴	۰	۵/۰۲	۰	۰

داده‌های جدول ۲-۳۳ نشان می‌دهد؛ فقط تعداد ۴ سینما تا سال ۱۳۹۵ در استان دایر گردیده است و این در حالی است که باید به ازای هر صد هزار نفر یک سالن سینمایی وجود داشته باشد. تعداد صندلی‌های سینمایی در کل استان ۱,۳۰۸ مورد است که در

مقایسه با جمعیت استان عدد قابل قبولی نیست و به ازای هر ۱,۰۰۰ نفر جمعیت در بجنورد که مرکز استان است؛ ۱/۴۵۹ صندلی موجود است که از نظر شاخص‌های آمار در وضعیت مناسبی قرار ندارد. در سال ۱۳۹۵ تنها ۱۶ مورد فیلم در سینماهای استان اکران شده است که نشان می‌دهد در هر ماه ۱/۳ فیلم در استان اکران شده است. تعداد تماشاگران فیلم ۹۶,۲۴۱ بوده است که بیشترین استقبال مربوط به شهرهای بجنورد و مانه و سملقان است.

به منظور امکان مقایسه وضعیت شاخص‌های مربوط به سینماهای استان در جدول ۲-۳۴ وضعیت سینماهای استان در سال‌های ۱۳۹۶ نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۳۴ شاخص‌های مربوط به سینما در سال ۱۳۹۶

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گره	راز و جرجان
تعداد سینما	۷	۱	۲	۱	۱	۰	۱	۱	۰
تعداد صندلی سینما	۱۷۰۵	۲۸۵	۵۷۰	۱۵۰	۳۰۰	۰	۲۵۰	۱۵۰	۰
تعداد تماشاگران	۸۶۳,۰۹۲	۱۲۰,۵۱۳	۳۲۴,۰۸۳	۳۶,۶۷۳	۱۴۶,۱۴۰	۴۹,۲۷۱	۱۰۱,۷۲۷	۲۵,۴۷۵	۵۹,۲۱۰
سرانه صندلی سینماها به ازای ۱,۰۰۰ نفر جمعیت	۱/۹۸	۲/۳۸	۱/۷۶	۴/۰۹	۲/۰۵	۰/۰۰	۲/۴۶	۵/۸۹	۰/۰۰
تعداد تماشاگران فیلم	۱۳۴,۵۴۴	۸,۰۸۴	۱۰۷,۰۰۰	۶,۰۵۰	۹,۸۷۴	۰	۶۸۶	۲,۸۵۰	*
نسبت تماشاگران فیلم‌ها به ظرفیت صندلی سینماها	۹۱/۲۸	۲۸/۳۶	۱۸۷/۷۲	۴۰/۳۸	۳۲/۹۱		۲/۷۴	۱۹/۰۰	۰

داده‌های جدول ۲-۳۴ نشان می‌دهد؛ تعداد سینماهای استان از سال ۱۳۹۵ تا سال ۱۳۹۶ رشدی در حدود ۴۰ درصد داشته‌اند. اما تعداد صندلی‌های سینمایی در مقایسه با رشد تعداد سینما از نسبت مناسبی برخوردار نیستند. تعداد فیلم‌های اکران شده و تماشاگران فیلم‌های سینمایی نیز در مقایسه با سال قبل رشد داشته‌اند.

به منظور امکان مقایسه وضعیت شاخص‌های مربوط به سینماهای استان در جدول ۲-۳۵ وضعیت سینماهای استان در سال‌های ۱۳۹۷ نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۳۵ - شاخص‌های مربوط به سینما در سال ۱۳۹۷

کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گرمه	راز و جرگلان	
۷	۱	۲	۱	۱	۰	۱	۱	۰	تعداد سینما
۲۱۵۴	۲۸۵	۱۳۱۹	۱۵۰	۳۰۰	۳۰۰	۰	۰	۲۵۰	تعداد صندلی سینما
۸۶۳,۰۹۲	۱۲۰,۵۱۳	۳۲۴,۰۸۳	۳۶,۶۷۳	۵۹,۲۱۰	۱۴۶,۱۴۰	۴۹,۲۷۱	۲۵,۴۷۵	۱۰۱,۷۲۷	تعداد تماشاگران فیلم
۲/۵۰	۲/۳۶	۴/۰۷		۰/۰۰	۲/۰۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۲/۴۶	سرانه صندلی سینماها به ازای ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱۳۶,۹۲۴	۹,۸۶۰	۱۰۹,۱۶۰		۰	۱۱,۱۸۲	۰	۰	۶۷/۲۲	تعداد تماشاگران فیلم
۶۳/۵۷	۳۴/۶۰	۸۲/۷۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۳۷/۲۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۲۶/۸۹	نسبت تماشاگران فیلم‌ها به ظرفیت صندلی سینماها

داده‌های جدول ۲-۳۵ نشان می‌دهد تعداد سینماهای استان از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۷ هیچ تغییری نکرده است و هنوز هم دو شهرستان این استان فاقد سینما هستند؛ اما تعداد صندلی‌های سینمایی افزایش یافته است که این موضوع را باید در تغییر فضای داخلی سالن‌های سینمایی جستجو کرد. افزایش تعداد صندلی‌های سینما همچنین نشانگر نیاز استان به افزایش ظرفیت سینماهاست.

شاخص‌های مربوط به هنرهای نمایشی و اجرای موسیقی

هنرهای نمایشی شکلی از هنر است که برخلاف هنرهای پلاستیکی، هنرمند در آن با استفاده از بدن و فیزیکی خود در وهله نخست و سپس بهره‌گیری از امکانات دیگر به خلق هنر خود می‌پردازد. اصطلاح «هنرهای نمایشی» برای اولین بار در سال ۱۷۱۱ در زبان انگلیسی برای مجموعه‌ای از هنرهای دیداری متکی به بازیگر مورد استفاده قرار گرفت. مهم‌ترین و شناخته‌ترین نوع هنر نمایشی تئاتر است؛ تئاتر از کلمه یونانی «تئاترون» به معنی تماشاخانه یا محل تماشا گرفته شده است و شامل انواع مختلفی چون نمایش زنده با بازیگر، نمایش‌های عروسکی، پانتومیم، تئاتر تلویزیونی، اپرا، باله، نمایش‌های موزیکال، نمایش رادیویی، نمایش‌های آئینی (به شرط داشتن ساختار روایی) و شکل‌های خاصی از نمایش‌های سنتی ملل و اقوام (برای نمونه: نقالی، پرده‌خوانی، نمایشنامه‌خوانی،

تخت حوضی، تعزیه در ایران) و نمونه‌های متعدد دیگری است. تئاتر امروزه از نظر ساختار و شکل ارائه گستردگی فراوانی یافته و شکل‌های گاه بدیعی چون (تئاتر خیابانی، تئاتر محیطی، تئاتر مواجهه، تئاتر پوچی و...) که برخی از آن‌ها در شکل اجرا و تعدادی نیز در ساختار نمایشنامه دست به نوآوری زده‌اند (مددپور، ۱۳۸۸). در جدول ۲-۳۶- شاخص‌های مرتبط با هنرهای نمایشی در استان خراسان شمالی به تفکیک از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۶ نمایش داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

۲-۳۶- شاخص‌های مربوط به هنرهای نمایشی و اجرای موسیقی (بر حسب سال)

سال و شهرستان	سالن نمایش		تعداد برنامه		تعداد اجرا		تعداد تماشاگر	
	تعداد	گنجایش	تئاتر	موسیقی	تئاتر	موسیقی	تئاتر	موسیقی
۱۳۸۵	۷	۱,۷۷۱	۲۹	۵	۹۴	۹۹	۲۳,۷۵۰	۳۸,۸۵۰
۱۳۹۰	۸	۱,۷۵۱	۱۰۷	۳۵	۲۴۶	۱۴۸	۴۱,۰۰۰	۳۳,۷۰۰
۱۳۹۱	۸	۱,۸۸۰	۱۰۱	۴۷	۱۷۱	۹۱	۴۳,۱۴۵	۲۷,۴۹۰
۱۳۹۲	۹	۱,۹۹۶	۷۶	۹۱	۱۹۸	۱۴۰	۸۶,۵۱۰	۹۵,۲۷۶
۱۳۹۳	۸	۱,۶۶۵	۶۴	۴۵	۱۲۶	۵۹	۴۶,۴۵۰	۱۹,۳۷۰
۱۳۹۴	۸	۱,۶۷۳	۸۵	۲۹	۲۱۸	۶۵	۵۲,۸۰۵	۲۳,۸۲۰
۱۳۹۵	۹	۱,۷۹۳	۴۶	۲۴	۱۸۷	۶۱	۲۹,۶۵۳	۲۴,۷۸۰
۱۳۹۶	۹	۱,۹۷۸	۸۸	۳۵	۴۸۳	۵۷	۷۵,۶۱۰	۲۰,۰۵۰

همان‌گونه که داده‌های جدول ۲-۳۴ نشان می‌دهد؛ تا سال ۱۳۸۰ استان فاقد سالن نمایش بوده است؛ اما در سال ۱۳۸۵ و پس از ایجاد استان خراسان شمالی نیاز به اجرای برنامه‌های فرهنگی و هنری در مرکز استان و شهرستان‌ها به وجود آمده است و متعاقب آن در سال ۱۳۸۵ تعداد هفت سالن نمایش در این استان، دایر گردید. انتظار می‌رفت در سال‌های بعد نیز، این روند ادامه پیدا کند؛ اما از سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۹۶ تعداد سالن‌های نمایش رشدی حدود ۲۷ درصدی داشته است و گنجایش سالن‌های نمایش

نیز رشدی در حدود ۱۸ درصد را نشان می‌دهد و این در حالی است که جمعیت استان در طول این سال‌ها بیش از ۴۰ درصد افزایش داشته است. از این رو می‌توان گفت که افزایش گنجایش سالن‌های نمایش استان خراسان شمالی با رشد جمعیت تناسب ندارد و لازم است به آن توجه جدی شود. این در حالی است که تعداد برنامه‌های اجرا شده در طی سال‌های مذکور، رشدی بیش از ۱۵۰ درصد داشته است؛ همچنین تعداد تماشاگران از رشدی بیش از ۵۰ درصد برخوردار بوده است که این امر را می‌توان ناشی از استقبال مردم استان، از اجرای برنامه‌های هنری دانست. در جدول ۲-۳۷ شاخص‌های مرتبط با هنرهای نمایشی در استان خراسان شمالی به تفکیک شهرستان‌های استان نمایش داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

۲-۳۷ شاخص‌های مربوط به هنرهای نمایشی و اجرای موسیقی (بر حسب شهرستان)

شهرستان	سالن نمایش		تعداد برنامه		تعداد اجرا		تماشاگران	
	تعداد	گنجایش	تئاتر	موسیقی	تئاتر	موسیقی	تئاتر	موسیقی
اسفراین	۱	۲,۲۵۸	۷	۵	۶۲	۸	۱۲,۱۰۰	۱,۹۰۰
بجنورد	۲	۶۲۳	۴۵	۱۲	۲۱۴	۲۲	۳۸,۷۰۰	۱۲,۷۰۰
جاجرم	۱	۱۵۰	۱۱	۰	۷۶	-	۴,۸۶۰	۰
راز و جرگلان	۰	۰	۰	۰	-	-	-	۰
شیروان	۱	۳۰۰	۹	۱۰	۵۶	۱۶	۱۲,۳۵۰	۴۱,۵۰۰
فاروج	۲	۲۲۰	۶	۷	۲۴	۱۰	۱,۳۰۰	۱,۰۰۰
گره	۱	۱۵۰	۱۱	۰	۳۹	-	۳,۹۰۰	۰
مانه و سملقان	۱	۲۵۰	۲	۱	۱۲	۱	۲,۴۰۰	۳۰۰

همان‌گونه که داده‌های جدول ۲-۳۷ نشان می‌دهد؛ بیشترین تعداد اجرا در حوزه تئاتر در شهرستان بجنورد و کمترین تعداد اجرا، مربوط به شهرستان راز و جرگلان بوده است. بعد از بجنورد هم شهرستان‌های جاجرم و اسفراین بیشترین مورد اجرای تئاتر را داشته‌اند. در موسیقی بعد از بجنورد بیشترین اجرا مربوط به شیروان بوده است که

موضوع را می‌توان ناشی از حضور هنرمندان به نام موسیقی در این استان دانست. استقبال از هنر تئاتر و موسیقی از وضعیت مطلوبی برخوردار است و نشان می‌دهد که هزینه‌کرد بیشتر در این زمینه می‌تواند مؤثر باشد.

وضعیت مؤسسات هنری در استان خراسان شمالی

در راستای اصل کاهش تصدی‌گری دولت در امور و تقویت بخش خصوصی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نیز از این قاعده مستثناء نبوده و با افزایش کمی صدور مجوز فعالیت مؤسسات فرهنگی هنری تک و چندمنظوره گامی اساسی را در این زمینه برداشته و از آنان به‌عنوان بازوان اجرایی خود در سطح اجتماع استفاده بهینه می‌نماید. این مؤسسات همچنان که از اسمشان پیداست متولی اجرای بسیاری از امور فرهنگی و هنری از جمله همایش‌ها، سمینارها، جشنواره‌ها، پژوهش‌ها و آموزش‌های فرهنگی هنری می‌باشد که در نهایت بسط و توسعه فرهنگ و هنر را در بین آحاد جامعه بدنبال دارد. مؤسسات فرهنگی و هنری تشکیلاتی هستند با اهداف و مقاصد فرهنگی و هنری اعم از انتفاعی یا غیر انتفاعی (بر طبق ماده ۵۸۴ قانون تجارت و آئین‌نامه اصلاحی ثبت تشکیلات و مؤسسات غیر تجاری مصوب ۱۳۳۷) به مسئولیت اشخاص حقیقی یا حقوقی اعم از دولتی، عمومی و خصوصی که توسط افراد واجد شرایط برای فعالیت در یک یا چند قلمرو فرهنگی، هنری سینمایی و مطبوعاتی با سرمایه ایرانی تأسیس می‌شوند و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجوز تأسیس، نظارت بر فعالیت‌ها و انحلال آن‌ها را صادر می‌کند. این مؤسسات نقش قابل توجهی در تولید کالاها و خدمات هنری و فرهنگی برعهده دارند. در جدول ۲-۳۸ تا ۲-۴۰ فهرست مؤسسات فرهنگی و هنری در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ استان خراسان شمالی نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۳۸- شاخص‌های مربوط به مؤسسات هنری استان

واحد	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گرمه	راز و جرگلان
۱۳۹۵	۱۰	۳	۵	-	۱	۱	-	-	-
۱۳۹۶	۱۳	۲	۹	-	۱	۱	-	-	-
۱۳۹۷	۱۴	۲	۱۰	-	-	۱	۱	-	-

تعداد مؤسسات فرهنگی، هنری چند منظوره

واحد	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	شیروان	فاروج	مانه و سملقان	گرمه	راز و جرگلان
۱۳۹۵	۲۹	۳	۲۲	-	۳	۱	-	-	-
۱۳۹۶	۳۲	۳	۲۵	-	۳	۱	-	-	-
۱۳۹۷	۱۲	۱	۷	۲	-	-	۱	۱	-

تعداد مؤسسات فرهنگی و هنری تک منظوره

همان گونه که داده‌های جدول ۲-۳۸ نشان می‌دهد: از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ تعداد مؤسسات هنری چند منظوره رشدی معادل ۴۰ درصد و تعداد سالن‌های هنری تک منظوره کاهشی معادل ۵۳ درصد داشته‌اند؛ این موضوع نشان می‌دهد گرایش به تأسیس مؤسسات هنری چند منظوره در سال‌های اخیر زیاد شده است. دلیل اصلی این موضوع را باید علاقه‌مندی افراد و جامعه و به‌ویژه جوانان به تنوع در خدمات و فعالیت‌های هنری دانست.

در حوزه هنر، آموزش از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آموزشگاه‌های آزاد هنری، وظیفه آموزش علاقه‌مندان را بر عهده دارند که آموزشگاه آزاد هنری، مؤسسه‌ای خصوصی (غیر دولتی) است که با کسب مجوز اقدام به آموزش غیر رسمی علمی، هنری و مهارتی می‌کند (سالنامه آماری فرهنگ و هنر، ۱۳۹۸). مجوز این مؤسسات از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صادر می‌شود. در بررسی شاخص‌های هنری هر استان، بررسی شاخص‌های مربوط به آموزشگاه‌های آزاد هنری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در جدول ۲-۳۹ وضعیت آموزشگاه‌های هنری استان خراسان شمالی نشان داده شده است (سامانه اطلاعات مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان شمالی، معاونت آمار و GIS، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۳۹- شاخص‌های مربوط به آموزشگاه‌ها و مراکز آموزش مهارت‌های هنری استان

واحد	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرگلان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان
۱۳۹۵	۹	۱	۵	-	۲	۱	-	-	-
۱۳۹۶	۷۱	۵	۴۲	۴	۸	۵	۴	۳	-
۱۳۹۷	۷۴	۵	۴۴	۴	-	۹	۵	۳	۴

تعداد آموزشگاه‌های آزاد سینمایی و هنری

واحد	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرگان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه وسملقان	
۱۳۹۵	۱۹	۱	۱۰	۳	۳	۱	-	-	۱	تعداد مراکز مهارتی دارای مجوز فرهنگ و ارشاد اسلامی
۱۳۹۶	۱۸	۱	۱۰	۱	۳	۲	-	-	۱	
۱۳۹۷	۱۲	۱	۷	۲	-	۱	۱	-	-	
۱۳۹۵	۱۰	-	۸	-	-	۱	-	۱	-	تعداد شرکت‌های خدمات غیر سینمایی
۱۳۹۶	۱۱	-	۹	-	-	۱	-	۱	-	
۱۳۹۷	۱۱	-	۹	-	-	-	۱	۱	-	
۱۳۹۵	۱۰	۱	۳	۱	۱	۱	۱	۱	-	تعداد نگارخانه‌ها
۱۳۹۶	۱۰	۱	۴	۱	-	۱	۱	۱	۱	
۱۳۹۷	۱۰	۱	۴	۱	-	۱	۱	۱	۱	

داده‌های آماری جدول ۲-۳۹ نشان می‌دهد که تعداد آموزشگاه‌های سینمایی استان، از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ رشد بسیار چشمگیری داشته‌اند به طوری که تعداد آموزشگاه‌های سینمایی رشدی معادل ۷۲۰ درصد را تجربه کرده است. این در حالی است که تعداد مراکز مهارتی دارای مجوز فرهنگ و ارشاد اسلامی با کاهش ۳۳ درصدی مواجه شده است. تعداد شرکت‌های خدمات غیر سینمایی تغییر چندانی نداشته است. تعداد نگارخانه‌های استان نیز در طول ۳ سال منتهی به ۱۳۹۷ هیچ‌گونه تغییری نداشته است. (سالنامه آماری فرهنگ و هنر، ۱۳۹۸). برگزاری جشنواره و نمایشگاه هنری می‌تواند ابزاری در جهت ترویج فعالیت‌های فرهنگی و هنری باشد. در جدول ۲-۴۰ شاخص‌های مربوط به نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های هنری نشان داده شده است.

جدول ۲-۴۰- شاخص‌های مربوط به برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های هنری استان

سال	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مائه و سملقان
۱۳۹۵	۸۲	۶	۲۹	۲	۲۰	۱۱	۳	۱۰	-
۱۳۹۶	۷۸	۱	۲۸	۶	۲۵	۱۱	۱	۶	-
۱۳۹۷	۸۶	۷	۲۶	۱	۲۵	۱۱	۹	۱	-
۱۳۹۵	۲	-	۲	-	-	-	-	-	-
۱۳۹۶	۱	-	۱	-	-	-	-	-	-
۱۳۹۷	۱	-	۱	-	-	-	-	-	-
۱۳۹۵	۴	۱	۲	-	-	-	۱	-	-
۱۳۹۶	۱۱	-	۹	-	-	۱	-	۱	-
۱۳۹۷	۱۰	-	۹	۱	-	-	-	-	-
۱۳۹۵	۴	۱	۳	۱	۱	۱	۱	۱	-
۱۳۹۶	۵	-	-	-	-	۲	۱	۱	۱
۱۳۹۷	۱	-	-	-	-	۱	-	-	-

داده‌های آماری جدول ۲-۴۰ نشان می‌دهد که تعداد نمایشگاه‌های تجسمی برگزار شده از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ رشد داشته‌اند به طوری که تعداد نمایشگاه‌های تجسمی برگزار شده رشدی معادل ۴/۲ درصد را تجربه کرده است. این در حالی است که تعداد جشنواره‌های فرهنگی، هنری و سینمایی برگزار شده در سطح ملی با کاهش ۵۰ درصدی مواجه شده است.

تعداد جشنواره‌های فرهنگی، هنری و سینمایی برگزار شده در سطح استانی از چهار مورد در سال ۱۳۹۵ به تعداد یازده مورد در سال ۱۳۹۷ رسیده است که نشان می‌دهد رشدی در حدود ۱۲۰ درصد داشته است. این موضوع به استقبال مردم استان و اهتمام مسئولین حوزه فرهنگ و هنر به فعالیت‌های سینمایی مرتبط می‌شود.

شاخص‌های مزون و مد لباس

از زمان انسان بدوی تاکنون بشر در فکر تحول سبک پوشش خود و نیز ابتکار در به وجود آوردن تنوع در آن بوده و همواره برای بدیع سازی پوشاک خود کوشیده است. برپایی نمایشگاه‌های لباس اسلامی- ایرانی تأثیر بسزائی در امر فرهنگ‌سازی دارد، تشویق افراد جامعه و به‌ویژه بانوان به استفاده از لباس و پوشش اصیل ایرانی- اسلامی و ترویج فرهنگ عفاف و حجاب در بین بانوان از اهداف برپایی نمایشگاه مد و لباس است. ارائه الگوی مناسب برای پوشش بانوان، جایگزین کردن طرح‌ها و الگوهای لباس ایرانی و اسلامی به جای مدهای غربی و احیا و حفظ هویت ملی و دینی را از دیگر اهدافی است که مزون‌ها و خانه‌های مد در کشور دنبال می‌کنند. تعداد خانه مد در استان فقط یک مورد است که نام آن ژینگال می‌باشد. اما به همت مسئولین حوزه هنری اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، در سال ۱۳۹۸ نمایشگاه‌ها و جشنواره‌هایی در موضوع مد و لباس برگزار شده است که در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۲-۴۱- شاخص‌های مزون و مد لباس

۴	برگزاری نمایشگاه مد و لباس
۲	جشنواره‌های مد و لباس (فجر، دانشجویی و ...)
۵	کارگاه‌های آموزشی مد و لباس
۶	نشست‌های هنری در حوزه مد و لباس

داده‌های آماری جدول ۲-۴۱ نشان می‌دهد که حوزه هنری فعالیت‌هایی را در زمینه برگزاری نمایشگاه، جشنواره، کارگاه‌های آموزشی و نشست‌های هنری در حوزه مد و لباس آغاز کرده است این در حالی است که در داده‌های آماری سال‌های قبل از ۱۳۹۸ هیچ‌گونه آمار رسمی‌ای در این زمینه منتشر نشده است.

وضعیت فعالیت‌های دینی و قرآنی در استان خراسان شمالی

استان خراسان شمالی از جمله استان‌هایی است که ساکنان آن به امور دینی و مذهبی توجه جدی دارند. برگزاری همایش‌های دینی و قرآنی در این استان همواره مورد استقبال عموم

افراد جامعه قرار می‌گیرد. معاونت قرآن و عترت اداره کل ارشاد اسلامی استان با برگزاری برنامه‌های متنوع توانسته است نقش مهمی در ترویج فرهنگ دینی و قرآنی در استان ایفا کند. اهم فعالیت‌های دینی و قرآنی انجام شده در سه سال اخیر در جداول زیر نشان داده شده است (سامانه اطلاعات آماری خراسان شمالی).

جدول ۲-۴۲- وضعیت شاخص‌های فعالیت‌های دینی و قرآنی در سال ۱۳۹۵

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان
کانون‌های فرهنگی و هنری	۳۴۱	۴۵	۱۲۸	۲۱	۳۸	۲۳	۴۲	۱۸	۱۶
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد	۲۲۹	۲۹	۷۱	۲۵	۱۸	۱۷	۴۳	۱۴	۱۲
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری (مخزن دار)	۱۵۸	۲۳	۶۰	۲۰	۲۰	۸	۲۱	۱۱	۲
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری (باز)	۷۱	۶	۱۱	۵	۵	۹	۲۲	۳	۱۰
نمایشگاه‌های قرآنی برگزار شده	۵	-	۱	۱	۱		۱	۱	
مؤسسات قرآنی مجوز دار	۲۷	۳	۱۵	-	۷	۱	۱	-	-

داده‌های آماری جدول ۲-۴۲- نشان می‌دهد که کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۵ تعداد ۳۴۱ مورد بوده است که از این تعداد ۱۵۰ مورد مربوط به کانون‌های مساجد در شهرها و تعداد ۱۹۱ مورد مربوط به روستاهای استان بوده است. کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد همچنین، ۲۲۹ مورد کتابخانه بوده‌اند که از این تعداد ۱۵۸ مورد به صورت قفسه بسته و ۷۱ مورد به صورت قفسه باز اداره می‌شدند.

جدول ۲-۴۳- وضعیت شاخص‌های فعالیت‌های دینی و قرآنی در سال ۱۳۹۶

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان
کانون‌های فرهنگی و هنری	۳۶۲	۴۷	۱۳۵	۴۴	۲۴	۴۴	۲۴	۱۸	۱۶
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری	۲۸۲	۲۹	۷۱	۲۵	۳۸	۳۷	۴۴	۱۵	۱۲
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری (مخزن دار)	۱۷۳	۲۳	۸۰	۲۰	۲۰	۸	۲۱	۱۱	۲
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری (باز)	۱۰۹	۶	۱۱	۵	۵	۹	۲۲	۳	۱۰
نمایشگاه‌های قرآنی برگزار شده	۵	-	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-
مؤسسات قرآنی مجوز دار	۲۷	۳	۱۵	-	۷	۱	۱	-	-

داده‌های آماری جدول ۲-۴۳ نشان می‌دهد که تعداد کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۶ در مقایسه با سال ۱۳۹۵ رشد مناسبی داشته است. اما نکته قابل تأمل این است که تعداد کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان از رشد بیشتری در مقایسه با تعداد کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد برخوردار بوده‌اند که این امر را می‌توان ناشی از توجه مسئولین مساجد به امور فرهنگی و به‌ویژه ترویج مطالعه کتاب دانست.

جدول ۲-۴۴- وضعیت شاخص‌های فعالیت‌های دینی و قرآنی در سال ۱۳۹۷

شاخص‌ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه و سملقان
کانون‌های فرهنگی و هنری	۳۶۷	۴۸	۱۴۰	۳۴	۱۷	۴۴	۲۴	۱۸	۴۲
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری	۲۸۷	۴۷	۸۲	۳۲	۱۲	۲۵	۱۸	۱۳	۵۸

شاخص ها	کل استان	اسفراین	بجنورد	جاجرم	راز و جرجان	شیروان	فاروج	گرمه	مانه م سملقان
تعداد کتابخانه‌های کانونهای فرهنگی و هنری (مخزن دار)	۱۰۹	۱۸	۱۷	۱۲	۱۰	۱۱	۹	۲	۲۰
کتابخانه‌های کانون‌های فرهنگی و هنری (باز)	۷۱	۶	۱۱	۵	۵	۹	۲۲	۳	۱۰
مؤسسات قرآنی مجوز دار	۲۷								

داده‌های آماری جدول نشان می‌دهد که تعداد کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۷ در مقایسه با سال ۱۳۹۶ رشد مناسبی داشته است. اما نکته قابل تأمل این است که تعداد کانون‌های در شهرستان‌های کم برخوردار از رشد نسبی بیشتری برخوردار بوده است. به طوری که شهرستان مانه و سملقان از تعداد ۱۶ کانون فرهنگی و هنری در سال ۱۳۹۵ به ۴۳ مورد در سال ۱۳۹۸ رسیده است.

شاخص مذهبی و قرآنی استان خراسان شمالی

مؤسسه قرآنی، شخصیت حقوقی غیردولتی است که با کسب مجوز از یکی از دستگاه‌های دولتی، عمومی یا نهادهای انقلابی، در حوزه قرآن فعالیت می‌کند. (سالنامه آماری فرهنگ و هنر، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۴۵- تعداد مؤسسات قرآنی استان خراسان شمالی

شهر	تعداد
اسفراین	۹
بجنورد	۱۲
جاجرم	۲
راز و جرجان	۲
شیروان	۸
فاروج	۴
گرمه	۵
مانه و سملقان	۷
تعداد کل	۴۹

بر اساس داده‌های جدول ۲-۴۵ وضعیت توزیع موسسه‌های قرآنی استان نشان می‌دهد که باتوجه به جمعیت شهرهای مختلف استان، توزیع تعداد موسسه‌های قرآنی از وضعیت مطلوبی برخوردار است و علاوه بر مرکز استان و شهرهای پرجمعیت، شهرهای کم جمعیتی مانند فاروج نیز از تعداد مناسبی مؤسسه‌های قرآنی برخوردار هستند.

فعالیت‌ها و خدمات کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد

ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، یکی از مهمترین نهادهای انقلابی و فرهنگی است که با محوریت خانه‌های امن الهی بر روی زمین و بر طبق رهنمودها و منویات معمار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) جهت مقابلهٔ اصولی با تهاجم فرهنگی غرب و ایجاد مسجد طراز اسلامی، بر اساس مصوبه ۳۰۲ سال ۱۳۷۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی شکل گرفت. کانون‌های فرهنگی هنری مساجد امروزه بعد از گذشت قریب به ۲۷ سال، با همت و توان جوانان و نوجوانان کانونی در بیش از ۲۴ هزار مسجد، مبدل به شجرهٔ طیبه‌ای شده که تمامی استانها و نقاط مختلف شهری و روستایی کشور را تحت پوشش خود درآورده است. کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد از جمله مؤسساتی هستند که با تکیه بر علاقه‌مندی مردم به دین و آداب و رسوم دینی، فعالیت‌های فرهنگی و هنری متعددی را در مساجد کشور مدیریت می‌کنند و از توان مردمی در راستای رسیدن به اهداف خود بهره‌مند می‌شوند. کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان خراسان شمالی زیر نظر ادارهٔ کل ارشاد این استان نقش مهمی در ارائهٔ خدمات فرهنگی دارند. در جدول زیر فعالیت‌های کانون‌های فرهنگی شهرهای مختلف استان بر اساس نوع فعالیت مشخص شده است. در حال حاضر، کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان، فعالیت‌های زیادی در راستای انجام فعالیت‌های فرهنگی، آموزشی و پرکردن اوقات فراغت مردم استان خراسان شمالی انجام می‌دهند؛ در جدول زیر دوره‌های برگزار شده توسط کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۸ نشان داده شده است (سامانهٔ فهما، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۴۶- دوره‌های برگزار شده توسط کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۸

شهرستان	قرآن و عتوت	هنری	آموزش و توانمندسازی	شبکه‌سازی	کتاب و کتابخوانی	فعالیت‌های اجتماعی	ورزش و سلامت
اسفراین	۲۲۳	۲۹	۱۳۲	۱۹	۳۵	۴۱	۳۶
بجنورد	۲۲۷	۱۲۲	۲۰۵	۳۹	۱۳۶	۱۵۵	۳۵
شیروان	۴۰	۲۰	۴۷	۳۸	۵۱	۴۷	
جاجرم	۲۱	۳	۵	۰	۶	۱۸	۳
راز و جرگلان	۲۴	۱۷	۱۵	۲	۱۵	۱۷	۷
فاروج	۳۷	۳۰	۲۸	۳	۲۵	۳۱	۶
مانه و سملقان	۴۳	۳۱	۹		۲۴	۳۱	۱۷
گرمه	۱۲	۸	۴	۲	۶	۱۵	۵

آمار ارائه شده در جدول ۲-۴۶ نشان می‌دهد؛ کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد با نیازسنجی آموزشی آنها و خدمات مورد نیاز افراد جامعه توانسته‌اند طیف متنوعی از خدمات فرهنگی و هنری را به مخاطبان خود ارائه کنند. برگزاری دوره‌هایی مانند آموزش شبکه‌سازی نشان می‌دهد کانون‌های فرهنگی به مباحث روزآمد جامعه توجه جدی دارند.

در سال ۱۳۹۸ به تفکیک رده سنی مخاطبان نشان داده شده است (سامانه فهما، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۴۷- دوره‌های برگزار شده کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۸ (بر حسب مخاطبان)

زیر ۷ سال	قرآن و عتوت	هنری	آموزش و توانمندسازی	شبکه‌سازی و فضای مجازی	کتاب و کتابخوانی	فعالیت‌های اجتماعی	ورزش و سلامت
زیر ۷ سال	۴۵	۳۱	۲۸	۰	۷	۴	۳
۷ تا ۱۴ سال	۱۲۱	۶۳	۹۳	۵	۵۵	۳۳	۱۷
۱۴ تا ۲۱ سال	۷۳	۴۰	۷۹	۱۴	۳۹	۴۷	۲۵
۲۱ تا ۴۰ سال	۹۹	۲۶	۶۶	۱۸	۳۵	۷۷	۱۴
بالای ۴۰ سال	۲۸	۱	۱۸	۱	۷	۱۳	۳

جدول ۲-۴۷ نشان می‌دهد که کانون‌های فرهنگی هنری استان خراسان شمالی به نیازهای آموزشی و فرهنگی همه گروه‌های سنی توجه داشته‌اند. بیشترین دوره‌های برگزار شده مربوط به افراد دارای سن ۱۴ تا ۲۱ سال (دوره جوانی) و کمترین دوره‌های برگزار شده مربوط به کودکان زیر ۷ سال و افراد بالای ۴۰ سال (میانسالان) است. این میزان باتوجه به نیاز بیشتر جوانان به استفاده از دوره‌های آموزشی و بیشتر بودن زمان اوقات فراغت آنها متناسب به نظر می‌آید. در جدول ۲-۴۵ دوره‌های برگزار شده توسط کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۸ به تفکیک جنسیت مخاطبان نشان داده شده است (سامانه فهما، ۱۳۹۸).

جدول ۲-۴۸ - دوره‌های برگزار شده کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد استان در سال ۱۳۹۸ (بر حسب جنسیت)

شماره شرکت کنندگان	قرآن و عترت	هنری	آموزش و توانمندسازی	شبکه‌سازی و فضای مجازی	کتاب و کتابخوانی	فعالیت‌های اجتماعی	ورزش و سلامت	جمع کل
زن	۵۴۱	۳۳۰	۳۵۸	۴۶	۱۲۴	۲۷۱	۱۶۹	۱۸۳۹
مرد	۷۵۷	۳۸۶	۴۷۷	۱۱۱	۱۶۲	۳۵۲	۹۳۲	۳۱۷۷

جدول ۲-۴۸ نشان می‌دهد که کانون‌های فرهنگی هنری استان خراسان شمالی به نیازهای آموزشی و فرهنگی هر دو گروه جنسی توجه داشته‌اند. جمع کل دوره‌های برگزار شده نشان می‌دهد که استقبال مردان از دوره‌های برگزار شده تقریباً دو برابر زنان بوده است.

گزارش کیفی از مهمترین اقدامات و برنامه‌های ویژه اداره کل و واحدهای تابع و گزارش مهم‌ترین برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی و هنری در حال اجرا در استان در راستای تحقق گسترش دسترسی همگانی به کالا و خدمات فرهنگی

اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان خراسان شمالی، در راستای وظایف تعیین شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، متناسب با بودجه و امکانات خود اقداماتی را در سطح استان و شهرستان‌ها انجام داده است. بخشی از این اقدامات، به مرحله اجرا در آمده است و تعدادی از اقدامات در حال اقدام است. در این بخش از پژوهش، اقدامات انجام

شده در سال ۱۳۹۸ را در دو بخش استانی و شهرستان و نیز فعالیت‌های در دست اقدام را مورد بررسی قرار دادیم.

اقدامات و برنامه‌های انجام شده در اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان

۱- راه اندازی دفتر سینمایی در شهرستان‌های اسفراین و شیروان

دفتر انجمن سینمایی در شهرستان‌ها فعالیت‌های هنرمندان را تسریع می‌کند، در حال حاضر، دفتر انجمن سینمایی فقط در مرکز استان (بجنورد) دایر است؛ بر اساس تفاهم‌نامه اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان با سازمان سینمایی کشور مقرر شد که دو دفتر دیگر در شهرستان‌های اسفراین و شیروان نیز راه‌اندازی شود. به همین منظور یک فعال سینمایی از هر کدام از شهرستان‌های مزبور به‌عنوان رابط انجمن به‌منظور پیگیری امور سینمایی، راه‌اندازی دفتر انجمن سینمای جوان و برگزاری دوره‌های آموزشی به وزارت ارشاد اسلامی معرفی گردیده است (خبرگزاری ایسنا، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۸).

۲- رونمایی از پایگاه اطلاع رسانی فهما در خراسان شمالی

پایگاه اطلاع رسانی فهما، سایت تخصصی ویژه انعکاس خبری و اطلاع رسانی فعالیت کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد کشور است؛ این پایگاه به‌صورت شبکه‌ای یکپارچه و منسجم، بستری تعاملی میان کانون‌های فرهنگی هنری مساجد با ستادهای استانی و کشوری عمل می‌کند، هر کانون در قالب این پایگاه اطلاع رسانی می‌تواند اطلاعات و فعالیت‌های خود را بارگذاری کند و استان‌های مختلف کشور قابلیت بهره‌مندی از تجارب یکدیگر را دارند. پایگاه اطلاع رسانی فهما با اختصاص لینک‌های استانی، زمینه معرفی کانون‌ها در سراسر کشور بیش از پیش فراهم می‌شود. در اوایل اردیبهشت ۱۳۹۹ شمای کلی سایت و معرفی فعالیت‌های آن در سطح کشور رونمایی شد و در همین راستا، مراسم رونمایی از سامانه فهما در ۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۹ رونمایی شد (خبرگزاری اترک، ۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۸).

۳- اجرای طرح بهارانه کتاب

طرح بهارانه کتاب با مشارکت پنج کتابفروشی استان همزمان با ولادت با سعادت امام حسن مجتبی (ع) در استان آغاز شده و تا سه‌شنبه ۳۰ اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ در کتابفروشی‌های عضو این طرح ادامه یافت. در این طرح علاقه‌مندان کتاب‌های عمومی، کودک و نوجوان و کتاب‌های دانشگاهی را با ۲۰ درصد تخفیف از کتابفروشی‌های عضو طرح خریداری کردند. پنج کتابفروشی استان خراسان شمالی در این طرح شرکت کردند.

۴- اهدای بیش از ۱۶۰۰ کتاب به مناطق روستایی خراسان شمالی

در اسفند ماه ۱۳۹۸ تعداد ۱,۶۰۲ جلد کتاب با ۱۴۲ عنوان به ارزش ۳۵۵ میلیون و ۶۰ هزار ریال به مناطق روستایی شهرستان‌های استان اهدا شد. کتاب‌های اهدایی با موضوعات عمومی و کمک آموزشی می‌باشد. این طرح به منظور بهره‌گیری هر چه بیشتر علاقه‌مندان در روستاها و مناطق کم برخوردار به انجام رسیده است (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۵- برگزاری شب شعر خاتم سلیمانی

در بهمن ماه سال ۱۳۹۸ شب شعر خاتم سلیمانی با هدف گرامیداشت یاد و خاطره شهدا به‌ویژه سه‌هزار شهید استان و سردار شهید قاسم سلیمانی، برگزار شد. در این شب شعر قاسم مهرنیا، اباصلت رضوانی، مهدی حصاری، منیژه درتومیان، مرتضی گریوانی، علی اکبر جعفرزاده، مرضیه معروف، مهدی چناری و معصومه وحدانی سروده‌های خود را در وصف حضرت فاطمه زهرا (س) و شهید قاسم سلیمانی و شهدای مقاومت قرائت کردند. در پایان این شب شعر از پانزده عنوان کتاب در حوزه دفاع مقدس رونمایی شد و در نهایت از شاعران و نویسندگان حوزه دفاع مقدس با اهدا لوح تقدیر و هدایایی به رسم یاد بود قدردانی شد (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۶- برگزاری هجدهمین آزمون سراسری قرآن کریم

هجدهمین آزمون سراسری قرآن کریم با حضور تعداد ۱,۷۲۵ نفر از شرکت‌کنندگان خراسان شمالی برگزار شد. از این تعداد، ۷۸۴ نفر در بجنورد، ۱۸۹ نفر در اسفراین و بام، ۱۸۷ نفر در شیروان، ۲۰۰ نفر در مانه و سلمقان، ۱۵۴ نفر در فاروج و خرق، ۱۰۰ نفر در جاجرم، ۵۷ نفر در گرمه و ۵۴ نفر در راز و جرگلان در این دوره از آزمون شرکت کردند. قرآن آموزان خراسان شمالی یازدهم بهمن ماه در دو مرحله و مجموعاً ۱۳ رشته قرآنی در حوزه حفظ، مفاهیم و معارف قرآن و اهل بیت (ع) آزمون دادند.

۷- برگزاری آزمون الکترونیکی هجدهمین دوره آزمون قرآن و عترت استان

آزمون الکترونیکی هجدهمین دوره آزمون قرآن و عترت استان، در دی ماه سال ۱۳۹۸ با حضور فعالان قرآنی برگزار شد. هدف از برگزاری این آزمون را سنجش و ارزیابی کمی و کیفی عملکرد آموزشی مؤسسات و مراکز قرآنی استان، ایجاد انگیزه در میان عموم مردم در جامعه به‌ویژه جوانان و نوجوانان برای فراگیری معارف قرآنی، راهبری آموزش‌های قرآن و عترت، شناسایی و معرفی نخبگان و استعدادهای درخشان قرآنی و بروزرسانی و تکمیل بانک جامع اطلاعات قرآنی استان در رشته‌های مختلف آموزش قرآن بود. به

نفرات برگزیده هجدهمین دوره آزمون سراسری قرآن و عترت گواهینامه پایان دوره اعطاء شد (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۸- میزبانی از اکران فیلم‌های دهه فجر

خراسان شمالی برای پنجمین بار میزبانی اکران فیلم‌های منتخب جشنواره بین‌المللی فیلم فجر را بر عهده گرفت و در سال ۱۳۹۸ از ۱۵ تا ۲۱ بهمن ماه ۱۴ فیلم در بخش رقابتی و ۵ فیلم هم در بخش سیمرغ پروانه‌ها (ویژه کودکان و نوجوانان) در سینماهای مرکز استان اکران شدند.

۹- شرکت در جشنواره روستاهای دوستدار کتاب

در جشنواره کشوری روستاهای دوستدار کتاب، تعداد ۱,۴۱۹ روستا و منطقه عشایری شرکت کردند و هیئت داوران این جشنواره در مرحله اول ۱۲۶ روستا و منطقه عشایری را برای داوری در مرحله دوم انتخاب کردند. در ادامه داوران در مرحله دوم این جشنواره از میان ۱۲۶ اثر راه‌یافته به این مرحله ۶۰ روستا و منطقه عشایری از ۲۳ استان را به‌عنوان برگزیدگان مرحله دوم این جشنواره انتخاب و به دبیرخانه جشنواره برای داوری نهایی معرفی کردند.

روستاهای زوارم شیروان و دشت گرمه از خراسان شمالی به‌عنوان روستاهای برگزیده بخش نیمه نهایی ششمین دوره جشنواره روستا و عشایر دوستدار کتاب انتخاب شدند. از میان ۶۰ روستای راه‌یافته به مرحله نهایی این جشنواره شش روستا و منطقه عشایری نامزد مرحله نهایی بخش استمرار شدند که روستای ارکان بجنورد از خراسان شمالی در ردیف پنج برگزیده در کشور قرار گرفت.

۱۰- حضور در سی و پنجمین جشنواره موسیقی فجر تهران

در بهمن ماه ۱۳۹۸ گروه موسیقی فولکلور «ژیوار» از بین ۲۴۰ گروه شرکت کننده در سی و پنجمین جشنواره موسیقی فجر انتخاب شدند (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۱۱- برگزاری هفته فیلم و عکس استان

در دی ماه سال ۱۳۹۸ هفته فیلم و عکس استان به همت انجمن سینمای جوانان استان، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی و موسسه فرهنگی و هنری عمیق بجنورد برگزار شد. اکران فیلم‌های کوتاه فیلم سازان استان، جلسات نقد و بررسی فیلم و برپایی نمایشگاهی از آثار عکاسان استان از جمله برنامه‌های هفته فیلم و عکس استان بود (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۸).

۱۲ - برگزاری چهاردهمین جشنواره تئاتر خراسان شمالی

چهاردهمین جشنواره تئاتر خراسان شمالی در آبان ۱۳۹۸ برگزار شد، پس از رقابت هشت اثر منتخب نمایشی، نمایش «هوای گندم» به کارگردانی نریمان محزون از بجنورد و نمایش «سوپ بوقلمون» به کارگردانی محسن بیدواری از اسفراین به جشنواره تئاتر فجر راه یافتند (پایگاه خبری ایران تئاتر، ۱۳۹۸).

۱۳ - برگزاری ششمین جشنواره بین‌المللی عکس خیام

ششمین جشنواره بین‌المللی عکس خیام در آبان ۱۳۹۸ در بجنورد برگزار شد. در این رویداد، از ۱۳ هزار عکس رسیده از ۵۰ کشور جهان ۱۲۱ اثر منتخب شد که در قالب یک نمایشگاه در بجنورد برای بازدید عموم علاقه‌مندان به نمایش گذاشته شده است (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۱۴ - برگزاری یازدهمین نمایشگاه کتاب استانی

این نمایشگاه در مهر ۱۳۹۸ در بجنورد با حضور ۲۵۱ ناشر کشوری و ۲۶ ناشر استانی برگزار شد و ۵۵ هزار عنوان کتاب به نمایش گذاشته شد (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۸).

۱۵ - برگزاری آزمون جامع کتبی استانداردهای مهارتی هنرجویان

این آزمون، در رشته‌های گرافیک کامپیوتری، طراحی و توسعه صفحات وب، طراحی صفحات وب، عکاسی دیجیتال، تصویر برداری، تصویرسازی و مدیریت و برنامه‌ریزی امور خانواده در شهریور ۱۳۹۸ در بجنورد برگزار شد. تعداد شرکت‌کنندگان در این آزمون در مرحله نظری ۱۲۶ نفر و در مرحله عملی ۱۳۷ نفر بودند (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۱۶ - مراسم جشن روز خبرنگار

این مراسم در مرداد ۱۳۹۸ در محل تالار سپید بجنورد با حضور بیش از ۵۰۰ نفر از خبرنگاران، عکاسان، دست‌اندرکاران و همکاران رسانه‌ای؛ اعضای خانه مطبوعات و مدیران کیوسک‌های مطبوعاتی و خانواده آن‌ها برگزار شد (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۱۷ - اجرای نوروزی هنرهای آئینی در ترکمنستان

در فروردین ۱۳۹۸ گروه هنرهای آئینی «جایلان» در تالارهای فرهنگی و هنری شهرهای عشق‌آباد، مرو و ترکمن‌آباد کشور ترکمنستان به هنرنمایی پرداختند (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۸).

۱۸- برگزاری نمایشگاه خوشنویسی جلوه دیدار

در فروردین ۱۳۹۸ نمایشگاه تجلی شعر حضرت امام خمینی (ره) در کلک خوشنویسان خراسان شمالی در مجتمع فرهنگی و هنری گلشن بجنورد برگزار شد. در این نمایشگاه ۳۰ اثر خوشنویسی از ۱۵ هنرمند استان از ۲۲ فروردین ماه به نمایش گذاشته شد (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۱۹- برگزاری کارگاه سبک زندگی قرآنی در استان

کارگاه آموزشی سبک زندگی قرآنی در اردیبهشت ۱۳۹۸ در ۱۳ پایگاه اجتماعی فرهنگی استان برگزار شد.

۲۰- شرکت در جشنواره موسیقی شب‌های ایرانی قطر

در تیر ماه ۱۳۹۸ گروه هنری چیکسای به‌عنوان نماینده ایران و استان خراسان شمالی دوم تا پنجم تیرماه در شب‌های موسیقی ایرانی کشور قطر شرکت کرد.

۲۱- برگزاری جشنواره ملی فیلم روستا و عشایر

جشنواره ملی فیلم روستا و عشایر ۱۴ تا ۱۷ تیرماه سال ۱۳۹۸ به همت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی در بجنورد برگزار شد. از تعداد ۷۱ فیلم منتخب در بخش مستند ۳۶ فیلم، داستانی ۲۴ فیلم، ۵ فیلم صد ثانیه‌ای و ۶ فیلم در بخش پویا نمایی برای اکران در جشنواره ملی فیلم روستا و عشایر بودند (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

اقدامات و برنامه‌های انجام شده در ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان‌ها

۱- برگزاری مسابقه استانی «خوشنویسی، مشق مهربانی»

مسابقه خوشنویسی، مشق مهربانی در بهار سال ۱۳۹۹ در فضای مجازی برگزار شد، هیئت داوران در بخش‌های ثلث، نستعلیق، شکسته نستعلیق و تحریری اسامی برگزیدگان را به تفکیک اعلام کردند.

۲- برگزاری نمایشگاه کتاب اسفراین

به مناسبت دهه مبارک فجر نمایشگاه کتاب اسفراین به همت انتشارات ارتباط نوین، ناشر برگزیده ی کشوری در اسفند ماه سال ۱۳۹۸ در نگارخانه شهید سردار سلیمانی اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی اسفراین برگزار شد. در این نمایشگاه ۱,۰۰۰ عنوان و ۱۰,۰۰۰ نسخه کتاب با موضوعات ادبی، تاریخی، روان‌شناسی و کودک و نوجوان به نمایش و فروش گذاشته شد.

۳- برگزاری نخستین جشنواره تئاتر کودک و نوجوان با محوریت «اخلاق اسلامی» در شهرستان گرمه

نخستین جشنواره تئاتر کودک و نوجوان با محوریت «اخلاق اسلامی» در شهرستان گرمه و به همت فعالان کانون فرهنگی و هنری پیامبر اعظم (ص) برگزار شد در این رویداد، بیش از ۲۵۰ کودک و نوجوان با همیاری خانوادها، در قالب گروه‌های نمایشی در دو رده سنی کودک و نوجوان در این جشنواره هنرنمایی کردند.

۴- برگزاری نمایشگاه گروهی تصویر سازی و نقاشی در بجنورد

نمایشگاه گروهی تصویر سازی و نقاشی بجنورد در آبان ۱۳۹۸ برگزار شد؛ در این نمایشگاه گروهی تعداد ۵۸ اثر توسط هنرمندان فعال هنرهای تجسمی به نمایش گذاشته شد (اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی، ۱۳۹۸).

۵- افتتاح کتابخانه روستایی بیدک

در آبان ۱۳۹۸ کتابخانه روستایی بیدک در ۱۲۰ متر زیربنا با دو سالن مطالعه مجزا ویژه کودکان و بزرگسالان و اتاق کتابدار و با اختصاص دو میلیارد ریال اعتبار افتتاح شد.

۶- برگزاری مسابقه کتابخوانی گام دوم انقلاب

در آبان ۱۳۹۸ مرحله دوم مسابقه کتابخوانی گام دوم انقلاب در روستای خرق از توابع فاروج، روستای زوارم از توابع شیروان، روستای ارکان از توابع بجنورد، روستای قلعه جق از توابع گیفان و روستای روئین از توابع اسفراین برگزار شد.

۷- برگزاری شب شعر دفاع مقدس

شب شعر دفاع مقدس شیروان در مهر ۱۳۹۸ با همکاری کانون بسیج هنرمندان و اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شیروان با حضور بیش از ۱۰۰ نفر از اقشار مختلف برگزار شد.

۸- برگزاری دوازدهمین نمایشگاه قرآن کریم در گرمه

دوازدهمین نمایشگاه قرآن کریم در گرمه در اردیبهشت ۱۳۹۸ برگزار شد.

۹- اجرای نمایش کبوترانه در جاجرم

نمایش کبوترانه در خرداد ۱۳۹۸ در مساجد نور، صاحب الزمان (عج)، امیرالمومنین (ع) و مسجد جامع جاجرم به نمایش درآمد.

اقدامات و برنامه‌های در حال انجام

۱- تصویب نهایی ساخت پنج فیلم در شورای فیلم استان

در دی ماه ۱۳۹۸ برای نخستین بار در خراسان شمالی با حضور کارشناسان سینمای ملی، فیلم‌های بومی و استانی بررسی و جهت تولید از سوی انجمن سینمای جوانان ایران مورد

حمایت قرار گرفتند. در جلسه شورای فیلم استان از میان ۱۱ اثر ثبت شده، شش اثر به این شورا ارائه شد که پس از ارائه توسط فیلم سازان، با تولید پنج اثر موافقت شد. فیلم‌های جرس به کارگردانی ناصر فکور، خیابان آزادی به کارگردانی نوح امانی، مستند نگاره‌های امید به کارگردانی رضا غلامی مطلق، ولی‌الله خان به کارگردانی امیر بیاتی و انیمیشن جنگ جهانی به کارگردانی داوود وحیدی به تصویب رسید.

۲- احداث مجتمع فرهنگی هنری جاجرم

پروژه مجتمع فرهنگی هنری جاجرم با زیربنای یک هزار و ۵۰ متر مربع از سال ۱۳۸۵ آغاز شده است و اعتبار پروژه از محل سفر ریاست جمهور بوده که ۵۰ درصد آن تخصیص یافته و مقرر است ۱۵ میلیارد ریال دیگر تخصیص یابد. تاکنون ۲۲ میلیارد و ۶۸۱ میلیون و ۳۹۰ هزار ریال هزینه شده است؛ در حال حاضر مجتمع فرهنگی و هنری شهرستان جاجرم به لحاظ فیزیکی آماده بوده و در حال تجهیز بخش اداری و آمفی تئاتر است. انتظار می‌رود این پروژه در سال ۱۳۹۹ به بهره برداری برسد (خبرگزاری ایسنا، ۸ خرداد ۱۳۹۸).

۳- احداث مجتمع فرهنگی هنری گرمه

پروژه احداث مجتمع فرهنگی هنری گرمه به مساحت ۲۲۰۰ متر مربع اعلام و اعتبار مصوب امسال ۵۰۰۰ میلیون ریال شروع به کار کرد و انتظار می‌رود ۱۵۰۰ متر مربع از این پروژه با ۲۱ بخش اداری، نگارخانه، آموزشی و آتلیه عکاسی در بهمن‌ماه ۱۳۹۹ به بهره برداری برسد.

ظرفیت فضاها و عملکرد فرهنگی و هنری در دسترس مردم استان

استان خراسان شمالی، به دلیل ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی از ظرفیت بالایی در حوزه فرهنگی و هنری برخوردار است و می‌توان از این ظرفیت قابل توجه در بهبود وضعیت فرهنگی و هنری استان استفاده کرد. از جمله مهم‌ترین ظرفیت‌های استان در حوزه فرهنگ و هنر استقبال مردم استان از فعالیت‌های فرهنگی و هنری است و سرانجام مصرف فرهنگی بسیار مطلوب و قابل قبول است. حضور و استقبال مردم از نمایشگاه‌های کتاب، فروش بلیت‌های موسیقی، سینما، تئاتر و... گویای این مدعا است که این امر می‌تواند زمینه خوبی برای سرمایه‌گذاری در حوزه فرهنگ و هنر باشد. موسیقی مقامی شمال خراسان با سابقه تاریخی طولانی و برخورداری از قابلیت‌های خاص موسیقایی، نقش بسزایی در تکامل موسیقی ایران بر جای گذاشته که بسیار قابل توجه است. چند فرهنگی بودن این منطقه از ویژگی‌های منحصربه‌فرد این سرزمین است که موجب شده موسیقی نواحی شمالی خراسان از نشانه‌های ویژه این فرهنگ‌ها بهره‌مند شود. از این رو می‌توان به تأثیرات

موسیقیایی اقوام مهاجر ترک و کرد در موسیقی شمال خراسان اشاره کرد. این تقابل فرهنگی موجب شد که خراسان شمالی با اینکه از نظر جغرافیایی منطقه کوچکی است؛ ولی موسیقی این سرزمین از بخش اعظمی از دستاوردهای موسیقی کرمانج‌ها و ترک‌ها استفاده کند. از این بین می‌توان به مقام‌های موسیقی در شمال خراسان اشاره کرد که به زبان‌های ترکی و کرمانجی اجرا می‌شود. شهرهای شیروان، اسفراین و بجنورد از یک سبک موسیقیایی (کردی) تبعیت می‌کنند. موسیقی مقامی خراسان از غنی‌ترین آواها و نواهای ایران محسوب می‌شود و سازهای قوشمه، دوتار، کمانچه، ویلون، دهل، دف و نی از سازهای دل‌نشین حماسی، مقامی و مغنی این منطقه محسوب می‌شوند و خراسان شمالی نیز از استان‌های مطرح در زمینه موسیقی مقامی است. تاکنون موسیقی مقامی و دوتار از این خطه در فهرست یونسکو به ثبت جهانی رسیده و مهارت‌های ساختن و نواختن قوشمه نیز در فهرست میراث ناملموس ملی ثبت شده است. (صفرزاده، مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸، ۵۲-۳۳).

معمولا موسیقی کردی (کرمانجی) اغلب شادتر و بزمی‌تر است. هر کدام از مناطق جغرافیایی شمال خراسان، از نشانه‌های خاص موسیقیایی تبعیت می‌کنند. قسمتی از موسیقی شمال خراسان، موسیقی کوه پایه‌ای و قسمتی جلگه‌ای است. موسیقی کوهپایه توام با فریاد است، در کنار موسیقی کوهپایه، موسیقی جلگه و دشت وجود دارد. الحان سرزمین‌های کوهپایه از تاکیدهای آوازی ویژه‌ای در مقایسه با منطقه جلگه‌ای برخوردار است و در مقایسه با موسیقی جلگه، قوی‌تر، رساتر و گاه تندتر است. شعرا و عرفای این منطقه گاه زبان‌های فارسی، کردی، ترکی و عربی را برای انتقال مقاصد و احساسات خویش استفاده می‌کردند. جعفرقلی شاید آخرین عارف و شاعر کرمانج شمال خراسان است که هنوز اشعاری هم سنگ شعرهای او سروده نشده است.

نوازندگان شمال خراسان را می‌توان به سه گروه اصلی تقسیم کرد که عبارتند از: عاشق‌ها، بخشی‌ها و لوطی‌ها. به این سه گروه می‌توان دو دسته دیگر را نیز افزود که عبارتند از: نی‌نوازان و لولوچی‌ها.

عاشق‌ها قدیمی‌ترین و اصیل‌ترین هنرمندان این منطقه‌اند. عاشق‌ها نوازندگان سازهایی چون سورنا، دهل، قشمه، کمانچه و دایره‌اند و همچنین از رقصندگان بزرگ شمال خراسان هستند. تنها مردمی که در قدیم از پرداختن مالیات معاف بوده‌اند هنرمندان بوده‌اند.

بخشی‌ها نوازندگان دوتار، آوازخوان و داستان سرا بوده‌اند. شهرهای بجنورد، شیروان، قوچان، اسفراین و مانه و سملقان مراکز عمده بخشی‌های شمال خراسان بوده است. یکی

از هنرهای بخشی‌ها داستان سرایی است، همراه با موسیقی دو تار، آواز، دکلمه آواز و بیان محاوره‌ای و نقلی. به‌عنوان نمونه می‌توان از استاد رحیم خان بخشی نام برد.

لوطی‌ها: لوطی‌ها در حکم روابط عمومی یا پیام‌رسان جامعه خود بوده‌اند. ابزار آن‌ها یک دایره بوده است. آن‌ها دائماً در حال سفر بودند و ناقلان اخبار و وقایع. وقایع و اخبار توسط آنان به شکل شعر در می‌آمد، آهنگین می‌شد و در همه جا اجرا می‌شد. بسته به محتوای شعر، لوطی‌ها یکی از قالب‌های موسیقی کردی یا ترکی را انتخاب می‌کردند. هم‌اکنون در شمال خراسان نسل لوطی‌ها منقرض شده و تنها یاد آن‌ها مانده است (صفرزاده، مهماندوست و رستمی، ۱۳۹۸، ۵۲-۳۳). استان خراسان شمالی با داشتن پیشینه تاریخی، اقوام مختلف، موسیقی، طبیعت زیبا و بکر، صنایع دستی منحصربه‌فرد، غذاهای محلی، جاذبه‌های مذهبی و ... دارای ظرفیت قوی در زمینه گردشگری است و در این زمینه می‌تواند به توسعه استان کمک نماید. تاکنون توجه کمی به بخش گردشگری در استان شده است و این بخش نتوانسته به جایگاه واقعی خود در این استان برسد. اغلب در بررسی و امکان‌سنجی بخش گردشگری یک منطقه، شاخص‌هایی مانند جاذبه‌ها، دسترسی، تأسیسات و تسهیلات زیربنایی، خدمات مهمان‌نوازی، عناصر نهادی و سازمانی و ... را بررسی می‌کنند. در بررسی این شاخص‌ها در استان می‌توان گفت که استان خراسان شمالی دارای جاذبه‌های زیادی برای گردشگری است؛ مکانهای مذهبی (آرامگاه امامزاده سید عباس بن موسی بن جعفر (ع) برادر امام رضا (ع)، آرامگاه امامزاده حمزه بن موسی الرضا (ع)، آرامگاه شاهزاده عبدالرحمن خرق و ...)، بناهای تاریخی (عمارت مفخم، قلعه جلال‌الدین جاجرم، مجموعه تاریخی بلقیس جاجرم، آتشکده اسپاخو، مقبره تیموری، تپه باستانی شیروان و ..)، سکونت اقوام مختلف (فارس، ترک، کرد، کرمانج، ترکمن، تات و بلوچ)، طبیعت زیبا و بکر (پارک ملی ساریگل، پارک طبیعی گللی، دهکده توریستی رویین، غار پوستین دوز، غار گسک (غار شیخ)، روستاهای گردشگری زوارم (دره بهشت)، درکش، شاه جهان، اسفیدان، خسرویه و ...) صنایع دستی معروف و باکیفیت استان (گلیم، فرش و پستی ترکمن، پلاس، سفره کردی، چاروق، چادرشب، لباس‌های محلی کردی و ترکمنی و زیورآلات سنتی، غذاهای محلی (قاتقلی آش، دلمه، اش یارمه، ماستاوه، قورتو خورشت، کشک و ...)، مجموعه‌های تفریحی (تفرجگاه بش قارداش، بوستان بابا امان، دره‌های اسفیدان، فیروزه و بازخانه، چشمه‌های آب گرم ایوب) موسیقی منحصربه‌فرد استان؛ به‌ویژه موسیقی کرمانجی و سازهای آن (شامل: کمانه، دوتار، شش تار، تنبور، کرنای، سرنا، شاخ نفیر، نی هفتبند، دوزله (قوشمه)، نای نوازان و ...) از مهمترین جاذبه‌های

گردشگری استان هستند (سعیدیان، ۱۳۸۸). که در صورت حمایت کافی می‌توانند موجب رونق فرهنگی در استان، تولید کالاهای فرهنگی منحصر به فرد و معرفی فرهنگ و هنر این استان به دیگر استان‌های کشور و حتی کشورهای همجوار گردند. صنایع دستی که با شرایط خاص خود نظیر حفظ موارث فرهنگی، تولید ارزان، دارا بودن ارزش افزوده بالا، بهره‌گیری از مواد اولیه بوم آورده و داخلی، ایجاد اشتغال آسان، گستردگی حوزه فعالیت، ارزش بالای صادراتی، کمک به اقتصاد خانوار و ... گران‌بها تر از هر دُری است. در حال حاضر بیش از ۶۰ رشته صنایع دستی در استان خراسان شمالی فعال است که ۴۵ اثر آن دارای نشان مرغوبیت ملی و ۴ اثر دارای مهر اصالت بین‌المللی یونسکو هستند.

حضور قومیت‌های مختلف با فرهنگ‌های متنوع، هم‌نشینی جذاب و درخور تحسینی را برای تولیدات صنایع دستی فراهم آورده است، بنابراین بسیاری از نقوش و تکنیک‌ها از قومی به قوم دیگر راه یافته، به گونه‌ای که می‌توان مجموعه هنرهای سنتی و صنایع دستی خراسان شمالی را چشم اندازی بدیع از تکامل اندیشه‌ها دانست. باتوجه به ترکیب قومیت‌ها، تنوع صنایع دستی نیز کم نظیر و قابل توجه است. صنایع دستی عمدتاً در مناطق روستایی متمرکز بوده و سهم بسزایی در اقتصاد خانواده‌ها، به خصوص اشتغال جوانان دارد. باتوجه به قرار گرفتن این استان در مسیر عبور مسافران، از موقعیت مناسبی جهت تولید، ترویج و ارائه صنایع دستی برخوردار می‌باشد که با برنامه‌ریزی دقیق می‌توان به اهداف بزرگتری چون بالا رفتن کیفیت محصولات و مطرح شدن در سطوح بین‌المللی دست یافت (سعیدیان، ۱۳۸۸). یکی از ویژگی‌های بارز مردم ایران زمین پابندی و توجه به برگزاری آئین‌ها و آداب و رسوم مذهبی هر منطقه است. اقوام خراسان شمالی نیز همانند سایر اقوام و هم‌وطنان خود در جای‌جای کشور عزیزمان دارای مراسم‌ها و آئین‌های مذهبی هستند. ثبت آئین‌ها و آداب و رسوم در فهرست آداب و رسوم ملی کشور از جمله فعالیت‌هایی است که در راستای حفظ و گسترش فرهنگ استان خراسان شمالی انجام شده است. تاکنون بیست آئین مرتبط با این موضوعات در خراسان شمالی به ثبت ملی رسیده است: از جمله مراسم ماه‌های محرم و صفر دسته‌گردانی، روضه‌خوانی، نخل‌گردانی و تعزیه در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

استان خراسان شمالی در گذشته بخشی از خراسان بزرگ بود که در بهار سال ۱۳۸۳ هجری شمسی با تقسیم استان خراسان به سه استان خراسان شمالی، خراسان رضوی و خراسان جنوبی به وجود آمد. استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۵ از نظر تقسیمات کشوری دارای

۸ شهرستان، ۱۹ بخش، ۴۵ دهستان، ۲۲ شهر، ۸۴۰ آبادی دارای سکنه، ۴۶۰ آبادی خالی از سکنه می‌باشد. مساحت این استان، در حال حاضر؛ ۲۸,۴۳۴ کیلومتر مربع است. شهرستان مانه و سملقان با وسعت ۶,۰۵۳ کیلومترموسیعترین و شهرستان فاروج با ۱,۶۱۵ کیلومتر کوچکترین شهرستان استان به شمار می‌روند.

از نظر گرایش‌های مذهبی، اکثریت ساکنان این استان مسلمان هستند. به طوری که طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ مسلمانان ۹۹/۸۳ درصد جمعیت این استان را تشکیل می‌دهند. خراسان شمالی از نظر تنوع فرهنگ و نژاد در کشور؛ جایگاه منحصر به فردی دارد. اقوام ساکن در استان خراسان شمالی شامل فارس‌ها (بومی تات و غیره)، کرمانج‌ها، ترک‌ها و ترکمن‌ها می‌باشند که با وجود اینکه سال‌ها است با یکدیگر در تعامل اند به سنت‌ها و آئین‌های دیرینه خود پایبند مانده‌اند. موسیقی شمال خراسان به دو دسته مقام‌های آوازی و مقام‌های سازی تقسیم می‌شود. بخشی‌ها نوازندگان دوتار، آوازخوان، داستان‌گو و روایتگر افسانه‌ها و داستان‌های کردی و ترکی بوده‌اند؛ از این رو دوتار، شاخص‌ترین ساز همراهی‌کننده موسیقی آوازی این خطه محسوب می‌شود. به دلیل اقامت اقوام گوناگون، تنوع لهجه‌ها در استان خراسان شمالی زیاد است. مهم‌ترین گویش‌های مرسوم در این استان عبارتند از: زبان کرمانجی، ترکی و تاتی.

قدمت و تنوع فرهنگ در سرزمین خراسان شمالی موجب گردیده است این سرزمین، بزرگانی را در خود پرورش دهد که شهرت آن‌ها در خطه خراسان و بلکه سرزمین ایران و گاهی در بلاد اسلامی، زبانزد افراد زمان خود گردد. آثار و نوشته‌هایی که از بزرگان خراسان شمالی بر جای مانده است در کتاب‌ها و منابع گوناگون تاریخی ذکر شده است. ساکنان خراسان شمالی، آئین‌ها و مراسم دیرینه‌ای دارند که مراسم و اعیاد ملی، مذهبی و محلی از این جمله‌اند. آئین‌ها و مراسم سنتی در استان خراسان شمالی بر حسب کیش و آیین هر یک از اقوام نزد آن‌ها پاس داشته می‌شوند. وجود ۶۰۶ اثر تاریخی و محوطه‌های باستانی متعدد با سوابقی چندین هزار ساله بیانگر غنای تاریخی این استان می‌باشد. خراسان شمالی (گنجینه فرهنگ‌ها) با قومیت‌های مختلف کرمانج، فارس (تات)، ترک، ترکمن، کرد و اقلیت‌های بلوچ، عرب، لر، ترک‌ها و فارس‌های مهاجر دیار وفاق مذهب و قومیت می‌باشد. جاذبه‌های تاریخی و گردشگری خراسان شمالی عبارتند از: ارگ تاریخی بلقیس در اسفراین، بنای سنگی اسپاخو در مانه و سملقان، قلعه جلال‌الدین مفخم در بجنورد، چهار تاقی تیموری شیروان و امامزاده سید حمزه فاروج از آثار تاریخی شاخص این استان می‌باشد. وضعیت صنایع دستی استان خراسان شمالی، به علت تنوع فرهنگی

و بافت سنتی جمعیتش از شرایط مطلوبی برخوردار است و یکی از نقاط قوت استان محسوب می‌شود در حال حاضر بیش از ۶۰ رشته صنایع دستی در استان خراسان شمالی فعال است که ۴۵ اثر آن دارای نشان مرغوبیت ملی و ۴ اثر دارای مهر اصالت بین‌المللی یونسکو هستند. لباس‌های محلی مردم خراسان شمالی با داشتن تنوع چشمگیر رنگ و طرح، علاوه بر اینکه پوشش اسلامی و کاملی برای زنان و مردان محسوب می‌شود، به علت اینکه غالباً برگرفته از زیبایی‌های طبیعت و رنگ‌های شاد فصل بهار هستند، سبب آرامش روحی و روانی استفاده‌کنندگان نیز می‌شود. به‌طور کلی، خراسان شمالی یک استان در حال توسعه و پیشرفت است که ظرفیت‌های خوبی در زمینه‌های مختلف دارد. از جمله می‌توانیم به بخش کشاورزی و دامپروری و صنایع مرتبط اشاره کنیم. صنعت گردشگری و حوزه تجارت نیز، به دلیل موقعیت طبیعی و جغرافیایی آن، از مواردی است که می‌تواند باعث رونق اقتصادی منطقه گردد. استان خراسان شمالی در حال حاضر، از ظرفیت‌های صنعتی مناسبی برای توسعه برخوردار است که از جمله این ظرفیت‌ها به وجود مجتمع پتروشیمی بجنورد، کارخانه سیمان بجنورد و ایجاد کارگاه‌های کوچک تولیدی در شهرهای استان می‌شود اشاره کرد.

بخش دوم:

شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید و نیازهای فرهنگی استان خراسان شمالی

مقدمه

در این بخش از پژوهش، پژوهشگران در پی آن هستند که از طریق تحلیل محتوای متون و منابع اطلاعاتی، نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، خواست‌ها و نیازها و همچنین ظرفیت‌های فرهنگی و هنری بومی استان را شناسایی کرده و به تجزیه و تحلیل هر یک از موارد بپردازند.

نقاط قوت حوزه فرهنگ و هنر در استان خراسان شمالی

بر اساس تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های ساختار یافته با خبرگان و اهل فرهنگ و هنر مهم‌ترین مفاهیم مربوط به مقوله نقاط قوت فرهنگ و هنر استان عبارت بودند از:

- پیشینه تاریخی استان در عرضه فرهنگ و هنر؛
- استقبال مردم از فرهنگ و هنر؛
- تنوع فرهنگی و کثرت قومیت‌ها؛
- موسیقی منحصربه‌فرد شمال خراسان؛
- غنای فرهنگ عامه و سبک زندگی روستایی و عشایری؛

در جدول ۱-۳ - مفاهیم مربوط به مقوله نقاط قوت استان خراسان شمالی در حوزه فرهنگ و هنر نشان داده شده است.

جدول ۳-۱ - کدها، مفاهیم و مقولات استخراج شده از مصاحبه‌ها در زمینه نقاط قوت فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی

مقولات	مفاهیم	کدها
استقبال مردم از فرهنگ و هنر	اختصاص بخشی از کل مخارج خانوارهای شهری به تفریحات، سرگرمی‌ها و خدمات فرهنگی، افزایش سالانه حضور گسترده مردم در نمایشگاه کتاب استانی، استقبال گروه‌های مختلف سنی از فیلم‌های جشنواره فیلم فجر، برگزاری کنسرت‌های موسیقی محلی و بومی، فروش خوب گیشه‌های سینما، افزایش سالانه بازدید از نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری	M1-M4-M5-M7-M9-M10
پیشینه تاریخی در عرضه فرهنگ و هنر	آثار باستانی قبل از اسلام، زادگاه مشاهیر ادب و هنر، جاذبه‌های گردشگری قدیمی، آئین‌ها و آداب و رسوم کهن	M2-M3-M6-M7-M8-M10-M11-M14
تنوع فرهنگی و کثرت قومیت‌ها	کثرت گویش‌های محلی، پایداری سنت‌های قدیمی، تنوع پوشش‌های محلی، حضور قومیت‌های مختلف در استان، سازگاری قومیت‌ها در کنار یکدیگر، صنایع دستی اقوام مختلف،	M9-M10-M13-M11
موسیقی منحصر به فرد استان	حضور اساتید موسیقی در استان، شهرت فرامرز استان در موسیقی مقامی، برگزاری جشنواره‌ها و رویدادهای موسیقی، قدمت تاریخی موسیقی آئینی، سابقه اجرای ساز و آواز در مراسم دینی و بومی، امکان ساخت ابزار موسیقی، کسب مقام‌های کشور در جشنواره‌های موسیقی، ظرفیت اجرای موسیقی سنتی با ابزار جدید، حمایت مسئولین کشوری از موسیقی استان	M1-M2-M3-M5-M6-M8-M11-M12-M14-M15
غنا فرهنگ عامه و سبک زندگی روستایی و عشایری	برگزاری مراسم ملی و مذهبی به شیوه خاص در استان، وجود روستاهایی با بافت سنتی از نظر سبک معماری، تنوع غذاهای روستایی، وجود عشایر در بخش‌های مختلف استان، صنایع دستی روستایی و عشایری	M3-M5-M8-M11-M13

استقبال مردم از فرهنگ و هنر

در گذشته اثر فرهنگی مانند کتاب یا تابلوی نقاشی و... منحصر به فرد و غیر قابل بازتولید بود، اما در دوره جدید و با توجه به ماهیت نوین بازار و تولید اثر هنری مورد بازتولید قرار گرفته و در واقع ماهیت کالا را یافته است. یک جامعه برای رسیدن به ارتقاء فرهنگی نیازمند استفاده از کالاهای فرهنگی است که توسط هنرمندان، نویسندگان، شعرا، ادبا و اندیشمندان تولید می‌شود. امروزه سرانه مصرف فرهنگی را از شاخصه‌های توسعه فرهنگی می‌دانند. در کشور ما نیز مصرف کالای فرهنگی در پژوهش‌های مختلف مورد ارزیابی قرار گرفته است در یکی از معتبرترین این پژوهش‌ها که توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به‌طور مجزا صورت گرفته است. استان خراسان شمالی در زمره استان‌هایی قرار گرفته است که سرانه مصرف فرهنگی مناسبی دارد. بالا بودن سرانه مصرف فرهنگی از نقاط مثبت و از فرصت‌های مناسبی است که در این استان وجود دارد. بنابر گزارش ۴/۱ درصد از کل مخارج خانوارهای شهری استان خراسان شمالی صرف تفریحات،

سرگرمی ها و خدمات فرهنگی می شود در حالی که متوسط کشور ۳/۷ درصد می باشد. مردم استان خراسان شمالی به فرهنگ و هنر علاقه وافری دارند. حضور تعداد قابل توجه تماشاگران در جشنواره ها و همایش های فرهنگی و هنری استان مؤید این گفتار است. یکی از مشارکت کنندگان در این زمینه گفته است: «حضور گسترده و استقبال مردم از اتفاق هایی مانند تئاتر فجر و نمایشگاه کتاب استانی از نقاط قوت فرهنگ و هنر استان است که مسئولین باید به عنوان یک نقطه قوت به آن توجه کنند». یکی دیگر از مشارکت کنندگان به وضعیت خوب گیشه های سینما و تئاتر استان اشاره کرده و در این زمینه گفته است: «هنردوستی مردم استان خراسان شمالی و به تعبیر دقیق تر مصرف قابل توجه کالای فرهنگی از دیگر ویژگی مردم استان است فروش خوب بلیط سینما، استقبال بسیار خوب از تئاتر و نیز استقبال بسیار خوب مردم از اجراهای موسیقیایی علی رغم محدودیت های موجود را می توان از دیگر ویژگی های بارز فرهنگ و هنر در این منطقه دانست».

تنوع فرهنگی و کثرت قومیت ها

خراسان شمالی دارای قومیت های مختلفی است که بیشتر آن ها را تات ها، کرمانج ها، ترک ها، ترکمن ها و فارس های مهاجر از سایر استان ها تشکیل می دهند، علاوه بر این، تعداد محدودی اقوام عرب، بلوچ و لر نیز در چند روستای استان سکونت دارند، وجود اقوام مختلف با فرهنگ ها و آداب و رسوم متفاوت سبب شده این استان به گنجینه فرهنگ ها شهرت یابد. هیچ کدام از استان های کشور، دارای چنین تنوعی از نظر فرهنگی نیستند. با این همه، انسجام فرهنگی و پذیرش فرهنگ اقوام مختلف در بین ساکنان استان قابل تأمل است. این تنوع فرهنگی می تواند به عنوان یکی از نقاط قوت استان در حوزه فرهنگ و هنر مورد توجه قرار گیرد. در این زمینه یکی از مشارکت کنندگان می گوید: «استان ما از نظر تنوع فرهنگی منحصر به فرد است و در واقع، در این استان، افراد قومیت و اصالت خود را مخفی نمی کنند و با افتخار به فرهنگ و آئین های گذشته خود پای بند هستند در عین حال به آداب و رسوم دیگر اقوام هم احترام می گذارند». یکی دیگر از مشارکت کنندگان، تنوع فرهنگی را مهم ترین مزیت استان دانسته و در این زمینه گفته است: «هر استان یک ویژگی و یک مزیت ویژه دارد، مزیت استان خراسان شمالی فرهنگ آن است. آنچه که فرهنگ استان خراسان شمالی را متمایز می کند وجود اقوام مختلف ترک، تات، ترکمن و کرمانج است. تکثر اقوام، در کنار پیشینه ی درخشان فرهنگی تنوع فرهنگی و رنگین کمانی از فرهنگ ها و آئین ها و باورها را به وجود آورده است. این تکثر همراه با مدارای فرهنگی در استان است».

موسیقی منحصر به فرد استان

یکی از وجوه متمایز کننده خراسان شمالی با سایر مناطق ایران، بهره‌مندی از موسیقی مقامی به‌عنوان موسیقی صاحب سبک و درخشان در تارک هنر این منطقه است. منحصر به فرد بودن موسیقی مقامی و بومی (نوع ساز و آداب نوازندگی که درون مردمی بوده نه وارداتی) وجود پیشکسوتان در زمینه موسیقی و هنرمندانی در عرصه موسیقی استان که در سطح کشور و حتی منطقه دارای شهرت قابل قبولی هستند قابلیت تبدیل شدن استان به قطب موسیقی کشور را مطرح می‌کند. موسیقی مقامی خراسان شمالی ریشه در فرهنگ این استان دارد و در جایی دیگر از کشور نمی‌توان نظیر آن را یافت. موسیقی مقامی، در مقابل موسیقی دستگاهی که به شکل ویرایش شده و کتابی‌تر درآمده، اغلب بر همان پایه شفاهی استوار مانده است که هم در موسیقی قدیم و هم در موسیقی جدید به چشم می‌خورد، مانند مقام راست، مقام عشاق، زنگ شتر، زنگوله - له، گرایلی و غیره یا حتی بعضی مقام‌ها در ارائه حالات و ظرایف با یکدیگر تفاوت‌هایی به لحاظ اجرایی دارند (زارعی، ۱۳۹۵). موسیقی بخشی‌ها در مناطق شمالی خراسان شامل شهرهای بجنورد، شیروان، اسفراین، قوچان و درگز و با تغییرات اندکی در مناطق ترکمن نشین مانند جرجلان هم نواخته می‌شود. این موسیقی، با توجه به حضور اقوام کرد و ترک در منطقه شمال خراسان با موسیقی شرق و جنوب خراسان فرق دارد و ویژگی‌های بارز کردی و ترکی در آن مشهود است. بخشی‌ها اغلب به زبان ترکی، کردی و ترکمنی و نیز سایر گویش‌های فارسی رایج خراسانی در منطقه اجرا می‌کنند. این اجرا منحصر به مراسم خاصی نیست و بخشی‌ها در بیشتر موقعیت‌های اجتماعی به‌ویژه در مراسم بزم و شادی و در ایام گذشته حتی در مراسم سوگواری هم به اجرای موسیقی می‌پرداختند. از همین رو است که موسیقی در زندگی مردم این خطه جایگاهی خاص یافته و با تار و پود زندگی‌شان در هم آمیخته است. این موسیقی در حوزه‌های نمایی است و به‌صورت شفاهی، سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. موسیقی خراسان شمالی جزء نادرترین موسیقی‌ها در کشور است. دستگاه شور که اکثر موسیقی‌های خراسان شمالی در آن نواخته می‌شود، قدرت و غنای این موسیقی را نشان می‌دهد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه می‌گوید: «مهم‌ترین شاخصه فرهنگی استان، موسیقی منحصر به فرد این استان است که ریشه در گذشته پررونق این سرزمین دارد». در همین زمینه یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان به شهرت جهانی موسیقی خراسان شمالی اشاره کرده و گفته است: «موسیقی جهانی‌ترین و پرجاذبه‌ترین دارایی استان است. فستیوال‌های مختلف جهانی طالب حضور هنرمندان

استان هستند؛ این ظرفیت می‌تواند در انتقال هنر ایران زمین و این خطه از کشورمان بسیار مؤثر باشد».

غناي فرهنگ عامه و سبک زندگی روستایی و عشایری

خراسان شمالی از پیشینه و قدمت خوبی در زمینه فرهنگ عامه برخوردار است. ادبیات خراسان شمالی سرشار از قصه‌های عامیانه فولکلور و داستان‌هایی حاوی شیوه‌های زندگی مردمان ایرانی با قومیت‌ها و گویش‌های گوناگون است. بسیاری از ضرب‌المثل‌ها، اصطلاحات و داستان‌های عامیانه هنوز به نگارش در نیامده‌اند و در حافظه افراد کهنسال ساکن در این استان باقی مانده‌اند. وجود عشایر در این استان، از جمله نکات مورد توجه در فرهنگ کوچ نشینی است؛ فرهنگ کوچ نشینی سبک خاصی از زندگی است که انسان‌ها را برای استفاده بهتر از طبیعت و زندگی در شرایط سخت معیشتی توانمند می‌سازد. عشایر گروهی هستند که فرهنگ خودکفایی، استقلال و سخت‌کوشی را به فرزندان و نسل‌های خود می‌آموزند. در حال حاضر، فرهنگ کوچ نشینی در حال درگرگونی است و تعداد عشایر رو به کاهش است. در کمتر استانی می‌توان رد پای فرهنگ عشایر و کوچ نشینی را یافت. در چنین برهه‌ای لازم است با جستجو و شناسایی این فرهنگ غنی و مردمی، از شیوه‌های زندگی آن‌ها الهام گرفته شود و به‌عنوان نوعی از زندگی به رسمیت شناخته شود و در متون فرهنگی از آن یاد شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است: «ادبیات فولکلور جزء فرصت‌هایی است که باید روی آن تمرکز و برای آن برنامه‌ریزی شود و لازم است دانشنامه‌های علمی و پژوهشی در زمینه ادبیات فولکلور خراسان شمالی نوشته شود».

نقاط ضعف حوزه فرهنگ و هنر در استان

یکی از مسائلی که در حوزه فرهنگ و هنر می‌تواند سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را هدایت کند شناسایی نقاط ضعف یک منطقه در حوزه فعالیت‌های فرهنگی و هنری است. از این رو در این بخش از پژوهش، به این مسئله پرداخته شد و از مشارکت‌کنندگان پژوهش در زمینه نقاط ضعف استان در حوزه فرهنگ و هنر سؤال شد که پس از کدگذاری متون مطالعه شده و مصاحبه‌های انجام شده مفاهیم مرتبط با مقوله به مقوله فرصت‌های حوزه فرهنگ و هنر استان عبارت بودند از:

- عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در حوزه فرهنگ و هنر؛
- مهاجرت نخبگان فرهنگی و هنری به استان‌ها و شهرهای برخوردار؛
- عدم توازن در توزیع امکانات شهری؛

- کمبود سالن سینمایی و نمایش در استان؛
- الگو برداری در تولید آثار فرهنگی و هنری؛
- مناسب نبودن وضعیت امکانات و شرایط روستاها؛

جدول ۳-۲ - کدها، مفاهیم و مقولات استخراج شده از مصاحبه‌ها در زمینه نقاط ضعف فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی
عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در حوزه فرهنگ و هنر	کمبود امکانات بخش خصوصی، عدم توجه اقتصادی سرمایه‌گذاری در بخش‌های فرهنگی، وضعیت معیشتی هنرمندان استان، کمبود وام و اعتبارات در بخش‌های هنری و فرهنگی، انتقال سرمایه‌ها با استان‌های برخوردار	M2-M3-M6-M9-M12-M14
مهاجرت نخبگان فرهنگی و هنری	مهاجرت هنرمندان استان به پایتخت، وجود دانشگاه‌های معتبر در استان‌های مجاور، مهاجرت اساتید برتر به مشهد و شهرهای برخوردار در استان خراسان رضوی، عدم تمایل هنرمندان به حضور دائم در استان.	M2-M5-M8-M12-M13
عدم توازن در توزیع امکانات شهری	کم‌توجهی مسئولین ملی و استانی به شهرهای کم‌برخوردار، تمرکز سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و صنعتی در مرکز استان، تمرکز امکانات و ظرفیت‌های فرهنگی و هنری در شهرهای بزرگ استان	M4-M5-M8-M11-M13-M14
کمبود سالن سینمایی و نمایش در استان	نبود سینما در شهرهای جاجرم، راز و جرجان، گرمه و فاروج، عدم استفاده از ظرفیت بخش خصوصی در ساخت سالن نمایش و سینما	M1-M6-M7-M8-M10-M15
مناسب نبودن وضعیت امکانات و شرایط روستاها	آماده نبودن زیرساخت‌های توسعه اقتصادی روستاهای استان، نامناسب بودن وضعیت راه‌های روستایی استان به‌عنوان مسیر ارتباطی با شهرها و روستاهای دیگر، اشتغال تمام وقت روستاییان و کمبود اوقات فراغت آنها	M2-M4-M5-M8-M12-M14

عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در حوزه فرهنگ و هنر

استان خراسان شمالی از جمله استان‌های کم‌درآمد کشور است و مشکلات اقتصادی بر فعالیت‌های فرهنگی و هنری تأثیر گذاشته است. به‌طور مثال در بخش صنایع دستی استان که بیشتر انواع بافت‌های سنتی است. بالارفتن قیمت مواد اولیه مهم‌ترین مشکلی است که بافنده‌ها با آن مواجه هستند، به نحوی که نخ قبل از رسیدن به بافنده‌ها، چندین دست

می‌چرخد و در نتیجه، قیمت مواد اولیه بالا می‌رود و صنعتگران ناچار می‌شوند از خرید نخ درجه یک و با کیفیت بپرهیزند و از نخ نایلونی استفاده کنند و همین مسئله موجب کاهش کیفیت بافت‌های سنتی استان می‌شود. در مورد تولیدات فرهنگی، علاوه بر هزینه تولید، ایجاد زیرساخت‌های لازم با خرید تجهیزات، ایجاد سالن‌های نمایش و گالری‌ها نیازمند سرمایه‌گذاری است. وضعیت معیشتی افراد ساکن در استان و عدم توجه اقتصادی سرمایه‌گذاری در حوزه فرهنگ و هنر از دلایلی است که سرمایه‌گذاران بخش خصوصی را به سرمایه‌گذاری در این بخش، کم رغبت می‌کند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «در استان ما همه سرمایه‌گذاری‌های هنری و فرهنگی به عهده دولت است. در حالی که در استان‌های بزرگ بخش خصوصی به کمک دولت آمده است و بسیاری از فعالیت‌های فرهنگی و هنری را پوشش داده است؛ تا وقتی نگاه ما فقط به بودجه‌های دولتی باشد، نمی‌توانیم در عرصه هنری و فرهنگی پیشرفت قابل توجهی داشته باشیم».

مهاجرت نخبگان فرهنگی و هنری

استان خراسان شمالی در جوار استان‌های برخوردارمانند مازندران، خراسان رضوی و تهران قرار گرفته است، این موضوع اگرچه می‌تواند فرصتی بر استفاده از امکانات استان‌های همجوار برای استان فراهم آورد؛ اما کمبود امکانات استان و شرایط اشتغال نامناسب به‌ویژه برای فعالان فرهنگی و هنری موجب گردیده است که مشاهیر، اساتید و نخبگان استان به شهرهای برخوردار مهاجرت کنند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید «در این استان، کمتر فردی پیدا می‌شود که با وجود شهرت و توانایی‌های هنری بتواند به درآمد و وضعیت مناسبی برسد؛ به همین دلیل بسیاری از هنرمندان ترجیح می‌دهند به تهران، مشهد یا شهرهای برخوردار دیگر مهاجرت کنند تا بتوانند از توانایی‌های خود در راه کسب درآمد و موقعیت اجتماعی مناسب بهره‌مند شوند».

عدم توازن در توزیع امکانات شهری

استان خراسان شمالی، استان نوپایی است که بعضی از شهرهای آن هنوز هم بافت روستایی دارند. از نظر امکانات شهری بین شهرهای استان، نوعی عدم توازن مشاهده می‌شود. کم توجهی به شهرهای کم برخوردار از جمله نقاط ضعف حوزه فرهنگ و هنر این استان به شمار می‌رود. در استان خراسان شمالی حجم بیشتر سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و صنعتی را شهر بجنورد و شهرهای پرجمعیتی مانند شیروان از آن خود نموده‌اند و مقدار اندکی از آن نصیب شهرستان‌های پیرامون و مرزی استان می‌شود. این در حالی است که شهرهای دیگر استان، نیاز بیشتری به امکانات زیربنایی شهری دارند. یکی

از مشارکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «باید شرایطی فراهم شود که هنرمند ساکن دورافتاده‌ترین روستا با یک مرکز نشین در شرایط مساوی قرار گیرند». (بهار و شیعه، ۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «سطح‌بندی میزان توسعه‌یافتگی اجتماعی-اقتصادی استان خراسان شمالی با استفاده از مدل تاپسیس» دریافتند که رویکرد حاکم بر ساختار فضایی استان خراسان شمالی، الگوی توسعه‌ی مرکز-پیرامون است. حجم بیشتر سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و صنعتی را شهر بجنورد به‌عنوان مرکز استان از آن خود نموده است و مقدار اندکی از آن نصیب شهرستان‌های پیرامونی و مرزی استان می‌شود؛ بنابراین توجه به برنامه‌ریزی فضایی به‌منظور نیل به توسعه و پیشرفت متعادل منطقه‌ای، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

کمبود سالن سینمایی و نمایش در استان

سالن سینما و نمایش از مهم‌ترین فضاهاى فرهنگى در هر شهر محسوب مى‌شود. بر اساس استانداردهای موجود، لازم است در هر شهر، به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر یک سالن سینمایی وجود داشته باشد. این در حالی است که چهار شهر استان خراسان شمالی (جاجرم، راز و جرگلان، گرمه و فاروج) فاقد سالن سینما هستند؛ هر چند تلاش‌هایی توسط مسئولان اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی جهت مجتمع‌های فرهنگی و هنری موجود در این شهرها و نمایش فیلم‌های سینمایی در مجتمع‌های فرهنگی صورت گرفته است؛ اما فقدان سالن سینمایی مسئله‌ای نیست که به‌راحتی بتوان از کنار آن گذشت. در حال حاضر شش سالن سینمایی در این استان وجود دارد که سه سالن در بجنورد و سه سالن نیز در شهرستان‌های اسفراین، مانه و سملقان و شیروان راه‌اندازی شده‌اند. یکی از مشکلاتی که در زمینه ایجاد سالن سینما در استان مشاهده می‌شود عدم استفاده از ظرفیت بخش خصوصی است؛ به‌طوری‌که از سالن‌های سینمایی موجود در استان تنها یک سالن (سینما عمیق) با سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دایر شده است.

مناسب نبودن وضعیت امکانات و شرایط روستاها

استان خراسان شمالی جزء استان‌هایی است که جمعیت روستایی قابل‌توجهی را در خود جای داده است در حال حاضر، تعداد ۷۰۰ روستا در این استان وجود دارد و بیش از ۴۰ درصد جمعیت استان در روستاها ساکن هستند. اما زیرساخت‌های توسعه اقتصادی روستاهای استان به‌عنوان مهم‌ترین ظرفیت توسعه استان، همچنان دچار مشکلات فراوانی است. بیشتر ساکنان روستاهای خراسان شمالی به شغل دامپروری مشغول هستند از این

رو، فرصتی برای شرکت در رویدادها و جشنواره‌های فرهنگی و هنری ندارند. همچنین، وضعیت راه‌های روستایی استان مانع از گسیل امکانات فرهنگی به روستاهای این استان است. راه‌ها به‌عنوان شریان ارتباطی مهم برای دسترسی مناطق از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردارند. استان خراسان شمالی که بیش از یک دهه از تأسیس آن می‌گذرد با وجود ۴ هزار و ۲۶۵ کیلومتر راه روستایی تاکنون فقط هزار و ۹۵۰ کیلومتر آن آسفالت شده است و ۲ هزار و ۳۱۵ کیلومتر از راه‌های روستایی ناهموار و خاکی است. در حالی که ساکنان روستاهای خراسان شمالی از نامناسب بودن راه‌های مواصلاتی گلایه‌مندند، بسیاری از سرمایه‌گذاران هم با وجود شرایط مناسب سرمایه‌گذاری به علت نبود راه دسترسی از اجرای طرح صرف نظر می‌کنند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «روستای کاسکان در شهرستان مانه و سملقان به‌عنوان منطقه نمونه گردشگری انتخاب شده است اما از راه مناسب محروم است و به علت کم عرض بودن جاده، مسافران و گردشگران اقبال کمتری برای سفر به این منطقه دارند». بسیاری از صنایع دستی و زیست بوم‌های محلی استان، مورد اقبال گردشگران داخلی و خارجی است؛ چنانچه زیرساخت‌های مناسب برای توسعه روستاهای این استان فراهم گردد؛ زمینه مساعدی برای بازدید گردشگران از این زیست بوم‌ها و در نتیجه معرفی فرهنگ و هنر اصیل استان به وجود خواهد آمد. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «بسیاری از آداب و رسومی که در کتاب‌های تاریخی ایران نوشته شده است؛ به‌صورت زنده در روستاهای خراسان شمالی وجود دارد؛ سبک زندگی مردم روستاها و عشایر خراسان شمالی، هنوز هم جذابیت‌های آموزشی و پژوهشی بسیاری دارد».

فرصت‌های حوزه فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی

بر اساس تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های ساختاریافته با خبرگان و اهل فرهنگ و هنر و نیز تحلیل متون علمی، مهم‌ترین مفاهیم مربوط به مقوله فرصت‌های حوزه فرهنگ و هنر استان عبارت بودند از:

- توجه به اقتصاد مقاومتی و تولید کالای ایرانی؛
- برخورداری مردم استان از هویت دینی؛
- فضای مجازی؛
- امنیت و ثبات سیاسی کشور؛

جدول ۳-۳- کدها، مفاهیم و مقولات استخراج شده از متون در زمینه فرصت‌های فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی از مصاحبه‌ها
توجه به اقتصاد مقاومتی و تولید کالای ایرانی	حمایت از تولید کنندگان داخلی کالاهای فرهنگی و هنری از طریق اعطای وام‌های خوداشتغالی، توجه مسئولین به استفاده از ظرفیت گردشگری استان، برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات در زمینه هنرهای تجسمی، برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی، فرهنگی و هنری برای جوانان علاقه مند	M1- M2-M4-M5-M8- M7-M9-M12-M15
هویت دینی جامعه ایرانی	داشتن ۲۸۱ کیلومتر مرز مشترک با کشور ترکمنستان، امکان ایجاد بازارچه مرزی با کشور ترکمنستان، وجود اشتراکات فرهنگی با ترکمنستان، امکان حضور در رویدادهای فرهنگی و هنری آسیای میانه،	M2-M3-M4-M6-M7- M8-M10-M12
همجواری با کشور ترکمنستان	داشتن مرز خاکی مشترک با ترکمنستان، داشتن اشتراکات فرهنگی با مردم ترکمنستان	M1- M2-M3-M4-M5- M8-M9
واقع شدن در مسیر شهر مشهد	قرار گرفتن شهرهای آشنخانه، بجنورد، شیروان، فاروج، قوچان و چناران در مسیر زائران شهر مشهد، اتراق زائران مشهد در شهرهایی که در مسیر آن‌ها قرار دارد، برخورداری از جاذبه‌های گردشگری برای جذب زائران و مسافران مشهد	M3-M5-M6-M7-M8-- M14-M15
فضای مجازی	برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی آنلاین توسط آموزشگاه‌ها و موسسه‌های خصوصی، دسترسی بیش از ۷۰ درصد مردم استان به اینترنت، امکان برگزاری نمایشگاه‌های هنری در شبکه‌های اجتماعی، فعالیت گروه‌های تلگرامی هنرمندان و انجمن‌های هنری،	M2-M3-M6-M9-M10- M9-M12-M13
امنیت و ثبات سیاسی کشور	ثبات اقتصادی نسبی کشور، دوری کشور از تنش‌های نظامی در چند سال اخیر، عدم وجود تنش‌های سیاسی داخلی، احساس امنیت در بین مردم، عدم دخالت کشورهای بیگانه در کشور، حفظ تمامیت ارضی کشور در سده‌های اخیر	-M۳ -M۲ -M۱ -M۸ -M۷ -M۶ -M۴ M۱۵ -M۱۳

توجه به اقتصاد مقاومتی و تولید کالای ایرانی

در سال‌های اخیر، که کشور با تحریم‌های ظالمانه روبه‌رو شده است، بحث‌های قابل تأملی در زمینه حمایت از تولید و خرید کالای ایرانی مطرح شده است. حمایت از تولیدات تنها به تولیدات صنعتی معطوف نمی‌شود بلکه شامل تولیدات فرهنگی و هنری نیز هست. به همین دلیل، اتکاء به ظرفیت‌های بومی و ملی برای ایجاد و افزایش تولیدات فرهنگی و هنری مورد توجه مسئولان و سیاست‌گذاران کشور قرار گرفته است و این نوع حمایت و توجه را می‌توان از فرصت‌های پیش روی حوزه فرهنگ و هنر به ویژه در استان مستعد و جوانی مانند استان خراسان شمالی دانست. از جمله تولیدات ملی که می‌تواند فرهنگ و هنر ایرانی را به جهانیان معرفی کرده و نیز منافع اقتصادی مناسبی برای تولید کنندگان در پی داشته باشد حوزه صنایع دستی است که به‌ویژه در سال‌های اخیر، با توجه بیشتر مسئولان روبه‌رو شده و امید است با حمایت‌ها و فرهنگ‌سازی در حوزه

صنایع دستی در دوران تحریم بهره‌برداری مطلوبی صورت گیرد. هنرمندان و صنعتگران خراسان شمالی در ۶۱ رشته صنایع دستی فعالیت دارند که از این تعداد چهار رشته شامل سفره‌کردی، پادری، چاروق و حکاکی روی سنگ به ثبت جهانی رسیده است و در ۵۴ رشته نیز نشان اعتماد ملی دریافت کرده است. بجزورد مرکز خراسان شمالی سال گذشته به‌عنوان شهر ملی سفره‌کردی ایران معرفی شد که به نوعی می‌توان از این ظرفیت برای جذب گردشگران تلاش کرد. صنایع دستی خراسان شمالی چنان در دنیا شهره شده است که حتی گردشگران کشورهای خارجی از جمله آلمان سفارش بافت قالی در منطقه راز و جرگلان داده‌اند. نخستین خانه نساجی سنتی کشور در دهکده گردشگری روئین همه ساله میزبان گردشگران و مسافران فراوانی است. مسافران و گردشگران می‌توانند با حضور در نخستین خانه نساجی سنتی کشور، از نزدیک فعالیت هنرمندان این منطقه و مراحل تولید صنایع دستی سنتی را مشاهده کرده و تولیدات هنرمندان را در محل تولید خریداری کنند. در همین مورد یکی از مصاحبه‌کنندگان ما گفته است: «حوزه صنایع دستی مثال عینی اقتصاد مقاومتی و ایرانی‌ترین کالا است و برای سرمایه‌انسانی شامل هنرمندان و صنعتگران، صنایع دستی کالایی بسیار قابل توجه به‌ویژه در شرایط تحریم است». یکی دیگر از هنرهایی که می‌تواند با تولید آثار و محصولات خود؛ فرهنگ محلی و بومی را به جامعه بشناساند هنر تجسمی است، هنرهای تجسمی که به آن گاهی هنرهای بصری یا دیداری نیز گفته می‌شود، آن گروه از هنرهای مبتنی بر طرح است که مشخصاً حس بینایی را مخاطب قرار می‌دهند. هنرهایی چون نقاشی، خوشنویسی، مجسمه‌سازی، طراحی، عکاسی، گرافیک، طراحی صنعتی، معماری و طراحی داخلی و همچنین هنرهای مشتق از آن‌ها از این دسته‌اند. استان خراسان شمالی از نظر هنرهای تجسمی وضعیت چندان مناسبی ندارد؛ اما برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های مختلف در سطح ملی و استانی، هنرمندان را به تولید بیشتر آثار هنری تشویق و ترغیب کرده است. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «حرفه‌هایی مثل نقاشی، طراحی، گرافیک و... در بین جوانان استان جای خود را باز کرده‌اند؛ اما آموزش برای یادگیری این حرفه‌ها کافی نیست؛ بلکه باید افراد آموزش‌دیده و صاحب اثر بتوانند آثار خود را به دیگران بشناسانند و این امر مستلزم حمایت مسئولین استانی است».

هویت دینی جامعه ایرانی

هویت دینی یکی از مهم‌ترین ابعاد هویت بوده که نقش تعیین‌کننده‌ای در هویت‌یابی افراد ایفا می‌کند و تقویت این بعد از هویت می‌تواند موجبات قوام سایر ابعاد و چالش

در این حوزه می‌تواند زمینه‌ساز بحران در سایر ابعاد هویت شود. این ادعا به‌خصوص در جوامعی که دین رکن اساسی آن جامعه را تشکیل می‌دهد، موضوعیت بیشتری دارد. هویت دینی به انسان‌ها این توانمندی را اعطاء می‌کند تا در برابر فرهنگ‌های غیر دینی و بیگانه به مقابله برخیزند و از ارزش‌ها و باورهای فرهنگی خود دفاع کنند و این در حالی است که امروزه با مطرح شدن مباحثی همچون دهکده جهانی، فرهنگ‌های محلی و منطقه‌ای امکان خودنمایی ندارند و سرعت تحولات، فرصت تأمل و اندیشیدن را از این فرهنگ‌ها گرفته است. ورود بی‌رویه فرهنگ و ارزش‌های غربی در جوامع توسعه‌نیافته، به تشدید دوگانگی ارزشی و تشدید از خودبیگانگی و اختلال‌های هویتی می‌انجامد. تحت تأثیر جهانی شدن و گسترش شرایط و تحولات آن در جهان اسلامی، شاهد کاهش تدریجی موقعیت فرآینادی دین و عصری شدن یا دریافت دنیوی از دین هستیم. به اعتقاد طرفداران جهانی شدن و مدرنیزاسیون، حذف سنت و محور جامعه سنتی، مقدمه هر نوع حرکت به سمت جامعه مدرن و توسعه است. در چنین شرایطی جوامعی که از پایگاه دینی مناسبی برخوردار باشند و ارزش‌ها و باورهای دینی جزئی از هویت افراد محسوب شود کمتر آسیب می‌بینند و می‌توانند در کنار استفاده از علم و فناوری‌های روز، سبک زندگی دینی خود را حفظ کنند. ریشه‌داری دین در بین افراد جامعه ایرانی و استقرار نظام سیاسی اسلامی، از فرصت‌هایی است که می‌تواند در استان دین مدار و دیندارپروی همچون استان خراسان شمالی فرصتی مغتنم به شمار آید. در حال حاضر، اکثریت جمعیت استان (۹۹/۸ درصد) را مسلمانان تشکیل می‌دهند و مذهب شیعه با بیشترین تعداد مهم‌ترین مذهب در این استان محسوب می‌شود. نکته جالب توجه در مورد استان این است که علی‌رغم اینکه قوم کرد اکثراً سنی مذهب هستند؛ اما کردهای خراسان رضوی و شمالی به لحاظ مذهبی، تماماً شیعه مذهب‌اند و گویا یکی از عمده دلایل کوچ این قوم به خراسان رضوی و شمالی نیز قرابت مذهبی با دیگر ایرانیان است. زمینه‌های شیعه‌گری و عشق به اهل بیت عصمت و طهارت در میان بسیاری از کردها به‌ویژه کردهای کرمانج وجود داشته است و این گرایش نقش تعیین‌کننده و اساسی در شکل‌دهی باورها و تعیین مسیر زندگی این دسته از کردها ایفا نموده است. به رغم مشابهت‌های زبانی و فرهنگی، کردهای خراسان رضوی و شمالی در اصلی به نام «مذهب تشیع» با کردهای غرب تفاوت عمده و واضحی دارند. مذهب تشیع به‌عنوان مذهب صددرصد کرمانج‌های خراسان رضوی و شمالی به شمار می‌آید و از نظر احساس تعلق به آموزه‌ها و آئین‌های مذهبی جزء اقوام پیشرو کشور به شمار می‌آیند. به‌طوری که می‌توان ادعا کرد امروزه مذهب در بین کرمانج‌ها امری صرفاً

اعتقادی نیست، بلکه تمام شئون جامعه کرم‌انج‌های خراسان رضوی و شمالی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (سویدانلویی، ۱۳۹۵، ۹۵-۹۴). نکته قابل تأمل دیگری که در مورد مذهب ساکنان خراسان شمالی در مصاحبه‌ها و متون یافت شد؛ این بود که در این استان پیروان مذاهب شیعه و سنی و اقوام مختلف با وجود برخی تفاوت‌ها در افکار و عقاید، با وحدت و همدلی کم‌نظیری در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند. به‌طوری‌که در ماه محرم همه پیروان شیعه مذهب خراسان شمالی که شامل اقوام ترک، کرد و فارس هستند؛ از آنجا که حول محور ولایت و امامت دیدگاه واحدی دارند برای شهادت امام حسین (ع) عزاداری و سوگواری می‌کنند. پیروان سنی مذهب این استان که تقریباً تمامی آن‌ها به زبان ترکمنی تکلم می‌کنند نیز برای خود آداب و رسوم ویژه‌ای دارند و برگزاری آن‌ها نشان از عشق و ارادت پیروان سنی مذهب خراسان شمالی به ذریه پاک حضرت رسول (ص) دارد. پیروان اهل سنت خراسان شمالی که متشکل از چهار فرقه حنفی، مالکی، حنبلی و شافعی هستند و اغلب در سه شهرستان راز و جرگلان، بجنورد و مانه و سملقان این استان زندگی می‌کنند؛ تمامی آن‌ها به اهل بیت پیامبر اکرم (ص) عشق می‌ورزند و حرمت ایام شهادت و عزای آن‌ها را حفظ می‌کنند. یکی از بهترین و کامل‌ترین اظهار نظرهایی که در مورد فرهنگ دینی استان خراسان شمالی بیان شده است؛ بیاناتی است که رهبر معظم انقلاب اسلامی در سال ۱۳۹۱ در بین طلاب استان خراسان شمالی ایراد فرمودند؛ ایشان در این زمینه فرموده‌اند: «اینجا مرکز استعداد است. از خود بجنورد بگیرید تا این مناطق اطراف اسفراین، شیروان، فاروج، بعد این طرف، شهرستان‌های دیگری که در این جا هستند؛ چه آن منطقه‌ای که برادران سنی ما هستند، چه آن قسمتی که شیعه هستند. برادران سنی هم حق دارند. همین روحانیت ترکمن سنی نقش‌آفرینی کردند در خواباندن فتنه‌ای که کمونیست‌ها می‌خواستند در این منطقه به نام ترکمن‌ها به راه بیندازند. من از نزدیک علمائی را می‌شناختم که اهل انگیزه بودند، اهل فکر بودند، اهل اقدام بودند؛ این‌ها نقش‌آفرینی کردند. این جا جایگاهی است که یک حوزه علمی کامل، با سطوح عالی درسی، با کیفیت خوب می‌تواند فراهم شود. استاد باید بیاید. این منطقی نیست که طلبه حتماً در دوران‌های اولیه درس هجرت کند، برود به حوزه‌های بزرگ، بعد هم دیگر برنگردد؛ این نمی‌شود. در همین شهرستان‌های اطراف خراسان بزرگ، علمای بزرگ داشتیم. در بجنورد، مرحوم حاج میرزا احمد مرتضوی بود، و در شهرستان‌های دیگر هم همین جور؛ علمای بزرگ و علمای برجسته‌ای بودند». یکی از مصاحبه‌کنندگان در این زمینه گفته است: «احترام اهل تسنن استان به ساحت ائمه به گونه‌ای است که اقوام

سنی مذهب این استان در ماه محرم، برنامه‌های عزاداری و سوگواری برای امام حسین (ع) دارند و در روز عاشورا با تجمع در مساجد اقدام به قرائت قرآن و دعا، مرثیه‌سرایی و اطعام مستمندان می‌کنند». وجود آئین‌های عزاداری، آئین‌های ماه رمضان، برگزاری اعیاد اسلامی در شهرهای مختلف استان؛ نشان‌دهنده عمق تأثیرگذاری مذهب در زندگی ساکنان استان است. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «بیش از هر چیز دیگر دین در فرهنگ و هویت مردم استان تأثیر داشته است. مردم استان مردمی دیندار هستند و به مناسک و آداب دینی بسیار پایبند هستند».

همجواری با کشور ترکمنستان

استان خراسان شمالی از شمال با کشور ترکمنستان با ۲۸۱ کیلومتر مرز مشترک، از شرق و جنوب با استان خراسان رضوی، از جنوب غربی با استان سمنان و از غرب با گلستان هم‌مرز است (شکری، مریم، ۱۳۹۷). این استان از معدود استان‌های کشور است که با یک کشور خارجی هم‌مرز است و از این جهت فرصت صدور کالاهای فرهنگی، برگزاری جشنواره، همایش و نمایشگاه‌های هنری و فرهنگی مشترک با کشور همسایه (ترکمنستان) را داراست. کشور ترکمنستان از جمله کشورهایی است که با کشور ما دارای اشتراکات فرهنگی و رابطه سیاسی مناسب است. زبان و قومیت مشترک مردم کشور ترکمنستان با ترکمن‌های ساکن در استان خراسان شمالی، اشتراکاتی را در فرهنگ و آداب و رسوم آن‌ها به وجود آورده است. وضعیت مراودات سیاسی و فرهنگی کشور ترکمنستان با کشور ما نیز در شرایط مناسبی قرار دارد و این فرصت می‌تواند زمینه را برای گسترش فرهنگ استان به عرصه بین‌المللی ایجاد کند. برگزاری نمایشگاه صنایع دستی همایش‌های فرهنگی و جشنواره‌های موسیقی و نمایش مشترک، شرکت در نمایشگاه‌های هنری و فرهنگی برگزار شده در این کشور، فرصتی را جهت معرفی نویسندگان، ادبا، هنرمندان و آثار آن‌ها در اختیار مسئولان استان قرار داده است که می‌توانند از این فرصت استفاده کنند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «زبان، فرهنگ و موسیقی مشترک ما با کشور ترکمنستان زمینه را برای برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های مشترک به وجود آورده است و دولت باید با ایجاد تسهیلات لازم زمینه استفاده از این اشتراکات فرهنگی را به نحو موثرتری فراهم کند». در همین زمینه، یکی از مشارکت‌کنندگان پژوهش تعاملات فرهنگی مناسب با کشور ترکمنستان را نوید بخش توسعه فرهنگی استان دانسته و گفته است: «به دلیل وجود مرز مشترک با کشور ترکمنستان، فرهنگ و هنر و ادبیات از منطقه شمال خراسان به آسیای میانه راه یافته است و نقش تاریخی منطقه شمال خراسان به‌عنوان دروازه ورود فرهنگ

و هنر به آسیای میانه می‌تواند این مهم را تقویت کند. تبادلات فرهنگی با این کشور با وجود مشترکات ملی و فرهنگی و علاوه بر آن در استان خراسان شمالی وجود مشترکات قومی با این کشور همسایه می‌تواند راهگشا و تسهیل‌کننده روابط اقتصادی و سیاسی باشد». در این مورد یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان گفته است: «استان خراسان شمالی از معدود استان‌هایی است که با یک کشور دوست، مرز مشترک دارد و می‌توان از این فرهنگ مشترک و دوستی سیاسی برای توسعه مناسبات فرهنگی و هنری استان بهره برد». در همین زمینه محمد پورجابری (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان شناسایی و تحلیل اثرات متقابل عوامل کلیدی و سنجش میزان پایداری منطقه‌ای با رویکرد آینده‌نگاری راهبردی دریافت که از بین ۱۷ عامل کلیدی توسعه استان خراسان شمالی توسعه جاده‌های اصلی جدید جهت پیوندهای فرااستانی، وجود قلمروهای روستایی یکپارچه، موقعیت ژئوپلیتیک استان در مقایسه با محور آسیایی شرق، ارتقاء جاده‌های فرعی درون استانی در راستای توسعه نظام سکونتگاهی، تعادل نسبی در رأس نظام شهری استان، تقویت بازارچه‌های مرزی و تنوع بخش‌های اقتصادی با عملکرد متوسط عوامل کلیدی استراتژیک هستند که می‌توانند به عنوان مبنای ترسیم سناریوها و تخصیص فضایی در سطح استان مورد استفاده قرار گیرند.

واقع شدن در مسیر شهر مشهد

ارادت مردم ایران و به‌طور کلی شیعیان به ائمه اطهار، شهر مشهد را به یکی از پر مسافرتین شهرها تبدیل کرده است. بر اساس آمار سالانه حدود ۲۵ میلیون زائر به این شهر زیارتی سفر می‌کنند. یکی از راه‌های زمینی که بسیاری از مسافران برای رسیدن به مشهد انتخاب می‌کنند؛ راهی است که از شمال ایران آغاز می‌شود و از میانه جنگل گلستان، مسافران را به بارگاه مقدس امام هشتم (ع) می‌رساند. مسیری که طبق آمار، هر سال چیزی حدود یک سوم مسافران مشهد را از خود عبور می‌دهد. این مسیر بخشی از مسیر بزرگراه آسیایی است و با گذر از شهرهای استان گلستان، از شهرهای آشخانه، بجنورد، شیروان، فاروج، قوچان و چناران بعد از حدود ۳۰۰ کیلومتر به مشهد می‌رسد. بنابراین، چهار شهر بزرگ استان در مسیر زائران شهر مشهد قرار می‌گیرند و سالانه پذیرای تعداد زیادی از زائران امام هشتم (ع) به‌ویژه در ایام تعطیلات نوروزی و تعطیلات تابستان هستند. این شرایط، موجب می‌شود مسافران و زائران فرصت آشنایی با فرهنگ و هنر این استان آشنا شوند و از مکان‌های تفریحی، صنای دستی و محصولات فرهنگی و هنری استان بازدید کنند. در همین زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان پژوهش گفته است: «عبور سالانه ۲۰ میلیون مسافر و

گردشگر و زائر از استان خراسان شمالی به مقصد حرم مطهر امام رضا (ع) و منطقه شمال ایران فرصت بسیار مهم دیگری برای عرضه تولیدات فرهنگی و هنری و رونق بازار آن در استان است». همچنین در این مورد یکی دیگر از مشارکت کنندگان گفته است: «مجاورت با بارگاه ملکوتی حضرت علی بن موسی الرضا (ع) و ورود میلیون‌ها زائر حرم رضوی به استان خراسان رضوی، بر فرهنگ و سبک زندگی خراسان شمالی نیز تأثیر ژرفی دارد».

فضای مجازی

ظهور اینترنت و گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی فرصت‌هایی را پیش روی جوامع بشری قرار داده است که امروزه انسان‌ها به این باور رسیده‌اند که بدون استفاده از این فناوری‌ها زندگی برای آن‌ها بسیار دشوار یا غیرممکن است. از ویژگی‌های منحصربه‌فردی که فضای سایبر را از دیگر رسانه‌ها ممتاز می‌سازد، جهانی بودن آن است. هر فردی در هر نقطه از جهان می‌تواند از طریق آن به آسانی، به جدیدترین اطلاعات دست یابد. مرزهای جغرافیایی تاکنون نتوانسته از گسترش روزافزون فضای سایبر جلوگیری کند. از این رو، هر نوع مرزبندی در برابر آن بسیار دشوار می‌نماید. اینترنت همچنین، با ایجاد سهولت و سرعت در دستیابی به اطلاعات؛ فرصت مناسبی را در اختیار همگان قرار داده است. چنانچه بخواهید به آخرین مقاله، کتاب و یا خبری که در یک زمینه تخصصی و در سطح جهان منتشر شده دست یابید، ساده‌ترین و سریع‌ترین راه، استفاده از فضای مجازی است. تولید محصولات فرهنگی و هنری نیاز به آموزش دارد. فضای مجازی این فرصت را در اختیار اهالی فرهنگ و هنرمندان قرار می‌دهد تا آموزش‌های لازم را با کمترین هزینه دریافت کنند. از سوی دیگر، فناوری‌های ارتباطی فرصتی را جهت آشنایی افراد جامعه با فرهنگ‌ها و آداب و رسوم کشورهای مختلف جهان به وجود آورده است. استفاده از این فرصت برای معرفی فرهنگ دیرینه ایرانی به مردم جهان و به‌ویژه مسلمانان اهمیت بسیاری دارد. معرفی هنرمندان، ادبا و مشاهیر از طریق شبکه‌های اجتماعی به راحتی میسر شده است. بسیاری از هنرمندان توانسته‌اند از این ظرفیت برای معرفی خود و آثار خود به صورت انفرادی اقدام کنند و نتایج خوبی به دست بیاورند. در این زمینه یکی از مشارکت کنندگان اشاره می‌کند: «امروزه فضای مجازی امکان انتقال فرهنگ‌ها را فراهم کرده است و ما می‌توانیم از طریق فضای مجازی فرهنگ کهن ایرانی و اسلامی خودمان را به جهانیان بشناسانیم».

امنیت و ثبات سیاسی کشور

رشد و توسعه همواره در سایه حداقلی از امنیت فراهم و همواره جستجوی امنیت از مهمترین انگیزه‌ها و نیازهای انسان بوده که مهم‌ترین نیاز همه اجتماعات محلی، ملی و منطقه‌ای

به شمار می‌رود. احساس امنیت بعد ذهنی این مقوله است و می‌توان گفت به نوعی کلیهٔ وجوه امنیت را در خود مستقر دارد. این مفهوم از مفاهیم مهم و تأثیرگذار بر مسائل حوزهٔ رفاه اجتماعی است؛ بدین معنا که رفاه بدون احساس امنیت معنا نخواهد داشت، اما باتوجه‌به درجهٔ حساسیت و اهمیت بسیار زیاد و تأثیر آن بر زندگی همهٔ افراد چنانکه شایسته است، بدان پرداخته نشده است و این در حالی است که برقراری امنیت و احساس آن می‌تواند ظرفیت نیرومندی برای رشد و تعالی از سطح فردی تا فراملی را در بر بگیرد و البته، عکس آن نیز صادق است. در شرایط عدم امنیت، گسترش آسیب‌های اجتماعی و افزایش جرم و جنایت به‌عنوان نشانه‌هایی برای ضعف آن تلقی می‌شود و بیانگر تنزل امنیت اجتماعی است. کشور ایران کشوری است که انقلابی بزرگ و جنگی دراز مدت را تجربه کرده است. طبیعی است که در دوران انقلاب و جنگ بیشتر فعالیت‌های کشور در راستای دستیابی به ثبات سیاسی و امنیت انجام می‌شود و توان کشور به سمت اهداف سیاسی معطوف می‌شود. در چنین شرایطی جامعه توان چندانی برای توسعهٔ فرهنگی و توجه به مقوله‌های هنری ندارد. جنگ تحمیلی ایران و عراق در سال ۱۳۶۶ در حالی پایان یافت که استان خراسان شمالی با تقدیم بیش از ۳,۶۲۸ شهید و بیش از ۹,۴۹۲ جانباز و آزاده نقش بارزی در دفاع از دین و میهن اسلامی ایفا کرد. با این پشتوانهٔ انقلابی فرصتی برای رشد و توسعهٔ فرهنگی استفاده از روحیهٔ انقلابی و جهادی حاکم بر جامعه به وجود آمد. در حال حاضر، کشور ایران جزء محدود کشورهای خاورمیانه است که به دور از تنش‌های داخلی و جنگ‌های طاقت‌فرسا در یک ثبات و آرامش سیاسی مناسبی به سر می‌برد و این فرصت برای فعالان حوزه‌های فرهنگی و هنری به وجود آمده است تا بتوانند در سایهٔ این امنیت و آرامش استعدادها و توانمندی‌های خود را نشان دهند و از آن استفادهٔ کافی ببرند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «مهم‌ترین نعمتی که در حال حاضر، کشور ما از آن برخوردار است. امنیت است و این امنیت فضا را برای استفاده از استعدادها و خلاقیت‌های جوانان به وجود آورده است. شهدای ما در هشت سال دفاع مقدس و همچنین در مقابله با تکفیری‌ها و داعشی‌ها جان خود را فدا کردند تا کشور به امنیت و پیشرفت دست پیدا کند و اگر ما در کارهای فرهنگی کوتاهی کنیم مدیون خون این عزیزان خواهیم بود». نتایج پژوهش گریوانی و شادمهری (۱۳۹۴) نیز حاکی از آن است که مؤلفه‌های ثبات سیاسی دولت و مؤلفهٔ سیاست‌ها و قوانین و مقررات بیشترین تأثیر را بر نابسامانی شرایط فعالیت‌های اقتصادی طی سال‌های اخیر در استان داشته است.

تهدیدهای حوزه فرهنگ و هنر در استان

یکی از مسائلی که در حوزه فرهنگ و هنر می‌تواند سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را هدایت کند؛ شناسایی تهدیدهایی است که یک منطقه در حوزه فعالیت‌های فرهنگی و هنری با آن روبه‌روست. از این رو در این بخش از پژوهش، به این مسئله پرداخته شد و از مشارکت کنندگان پژوهش، در زمینه تهدیدهای استان در حوزه فرهنگ و هنر سؤال شد که پس از کدگذاری متون مطالعه شده و مصاحبه‌های انجام شده مفاهیم مرتبط با مقوله نقاط ضعف فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی در جدول ۳-۵ نشان داده شده است.

- بی‌توجهی به گویش‌های محلی و بومی در کشور؛
- الگو برداری در تولید محصولات فرهنگی؛
- مشکلات اقتصادی و کمبود نقدینگی در حوزه فرهنگ و هنر؛
- اجرایی نشدن قانون مالکیت معنوی؛
- کمبود سواد رسانه‌ای افراد جامعه؛
- گسترش استفاده از رسانه‌های دیجیتال؛

جدول ۳-۴. کدها، مفاهیم و مقولات استخراج شده از متون در زمینه تهدیدهای فرهنگ و هنر استان خراسان شمالی

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی
بی‌توجهی به گویش‌های محلی و بومی	بی‌توجهی به زبان‌های بومی در نظام آموزشی، تسلط به زبان فارسی، بی‌توجهی رسانه ملی به زبان‌های محلی،	M۶-M۵-M۴-M۳-M۱۵-M۱۴-M۱۲-M۸
وجود محصولات و صنایع فرهنگی و هنری مشابه	موسیقی کردی استان‌های دیگر، منحصربه‌فرد نبودن استان در هنرهای بومی، وجود ترکمن‌ها در سایر استان‌ها، ارائه هنرهای استان با نام‌های دیگر	M۸-M۷-M۵-M۳-M۱۴-M۸-M۹
الگو برداری در تولید محصولات فرهنگی	عدم نوآوری در تولیدات هنری، بی‌توجهی به سبک‌های هنری بومی، علاقه به آثار غربی،	M۷-M۵-M۳-M۲-M۱۵-M۱۲-M۱۱-M۸
مشکلات اقتصادی و کمبود نقدینگی	وجود تورم در کشور، تحریم‌های تحمیلی به کشور، اولویت نداشتن فرهنگ و هنر در بودجه‌های کشوری، درآمدزا نبودن بخش هنر و فرهنگ، وابسته بودن نهاد‌های فرهنگی به حمایت‌های دولتی	M۶-M۵-M۴-M۱-M۱۱-M۱۰-M۸-M۷-M۱۵-M۱۴-M۱۳

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی
اجرائی نشدن قانون مالکیت معنوی	نداشتن تعریفی جامع از حقوق مالکیت معنوی در بین سیاست‌گذاران، نبودن کشور ایران به قوانین تجارت جهانی، حمایت اندک نظام قضایی از هنرمندان	M۴-M۴-M۳-M۲ -M۱۰-M۹-M۸-M۷ M۱۴-M۱۲
کمبود سواد رسانه‌ای افراد جامعه	کمبود اطلاعات والدین از رسانه‌های نوین، بی‌توجهی مسئولین به لزوم توسعه سواد رسانه‌ای، توانایی رسانه‌ها در تهییج افکار عمومی، سهولت پذیرش اخبار کذب و غیر واقعی از سوی مردم نظارت محدود بر رسانه‌های دیجیتال، سهولت دسترسی جوانان به ابزارهای فضای مجازی، جذابیت بازی‌های رایانه‌ای، گسترش استفاده از رسانه‌های دیجیتال	-M۳-M۲-M۱ -M۹-M۷-M۶ M۱۵-M۱۳

بی‌توجهی به گویش‌های محلی و بومی در کشور

لهجه‌ها و گویش‌های گوناگون رایج در خراسان شمالی پیشینه و اصالت فرهنگ زبانی این استان محسوب می‌شوند. این گویش‌ها و لهجه‌ها در دل خود حجم گسترده‌ای از فرهنگ شفاهی را دارند که سینه به سینه منتقل شده‌اند. بی‌توجهی به زبان‌های محلی موجب می‌شود هویت‌های بومی از بین بروند و قومیت‌های موجود در کشور به انزوا کشیده شوند و زبان و گویش‌های آن‌ها که مجموعه‌ای از فرهنگشان را شکل می‌دهند به نابودی کشیده شوند. بی‌توجهی به گویش‌های محلی، مختص استان خراسان شمالی نیست و در حال حاضر، رسانه ملی و حتی شبکه‌های استانی، به‌صورت فرمایشی از گویش‌های محلی استفاده می‌کنند. مشارکت‌کنندگان راهکارهایی نظیر ایجاد پژوهشکده‌ای با عنوان فرهنگ و اقوام که به مسائل زبان‌شناسی استان بپردازد انجام پژوهش‌هایی در زمینه گویش‌های محلی، راه‌اندازی نشریه، تولید برنامه‌های تلویزیونی و ایجاد رشته زبان‌های محلی در دانشگاه‌های استان را مطرح کردند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «امروزه، کودکان گویش‌های مادران را فرا نمی‌گیرند و بسیاری از لغات، ضرب‌المثل‌ها و قصه‌های عامیانه برای آن‌ها قابل فهم نیست. تولید برنامه‌های تلویزیونی با لهجه محلی نه تنها به زنده نگه داشتن گویش محلی کمک می‌کند؛ بلکه فرهنگی محلی را هم به نسل جدید منتقل می‌کند». در همین زمینه یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان گفته است: «نسلی که با زبان مادر خودش بیگانه باشد نمی‌تواند افسانه‌ها، قصه‌ها و لالایی‌های محلی را درک کند و در نتیجه با فرهنگ آبا و اجداد خودش بیگانه می‌شود».

وجود محصولات و صنایع فرهنگی و هنری مشابه در سایر استان‌ها

قومیت‌های ساکن در استان منحصربه‌فرد نیستند و در سایر نقاط کشور هم پراکنده هستند به‌طور مثال پراکندگی قوم کرد نشان می‌دهد در استان آذربایجان غربی با حدود ۷۰۰ هزار نفر کرد (۲۰ درصد جمعیت استان)، استان خراسان شمالی با حدود ۴۰۰ هزار

نفر کرد (۴۶ درصد جمعیت استان)، استان خراسان رضوی با حدود ۳۰۰ هزار نفر کرد (۵ درصد جمعیت استان)، استان تهران با حدود ۲۵۰ هزار نفر کرد (۲ درصد جمعیت استان)، استان البرز با حدود ۲۰۰ هزار نفر کرد (۷/۵ درصد جمعیت استان)، استان همدان با حدود ۱۷۰ هزار نفر کرد (۱۰ درصد جمعیت استان) و سایر مناطق کشور با حدود ۳۰۰ هزار نفر، مهم‌ترین مناطق با جمعیت قابل توجه کرد در ایران هستند. خانی، خراسانی طرقي و شیرازی (۱۳۹۳). بی‌توجهی به صنایع فرهنگی و هنری استان موجب می‌شود؛ صنایع دستی، هنرهای بومی و موسیقی استان ناشناخته بماند و سایر استان‌هایی که دارای فرهنگ مشابه هستند با ارائه آثار بهتر و بازاریابی مناسب‌تر بتوانند، فرهنگ قومیت‌های مختلف را به نام خود ثبت کنند و اقوام استان خراسان شمالی و فرهنگ آن‌ها در تاریخ محو شوند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «موسیقی کردی خراسان شمالی، به‌راحتی توسط دیگر اقوام اجرا می‌شود و یا ممکن است در چند دهه دیگر، کسی موسیقی کردی خراسان شمالی را نشناسد». در همین زمینه یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان گفته است: «اقوام ترکمن در استان خراسان شمالی ساکن هستند و صنایع دستی منحصر به فردی دارند؛ ولی در کشورهای منطقه صنایع دستی استان را با نام کشور ترکمنستان به فروش می‌رسانند».

الگو برداری در تولید محصولات فرهنگی

بی‌توجهی به فرهنگ محلی و احاطه فرهنگ بیگانه، مهم‌ترین نقطه ضعف حوزه فرهنگ و هنر استان است. این بی‌توجهی فعالان عرصه فرهنگ و هنر آن‌ها را به سمت تقلید و تبعیت از سبک‌های بیگانه سوق داده است. در عرصه‌های مختلف فرهنگی و هنری این مسئله قابل لمس است. روی آوردن به موسیقی پاپ و تقلید کردن بخشی‌ها و لوطی‌ها که حامیان اصلی گنجینه موسیقی خراسان شمالی بودند به تقلید از ملودی‌های غربی از نشانه‌های این چالش فرهنگی و هنری است. فضای مجازی فرصت آشنایی جوانان را با فرهنگ و هنر دیگر کشورها، افزایش داده است؛ جذابیت‌های کاذب فرهنگ غربی و تبلیغات عظیمی که در زمینه هنر و فرهنگ کشورهای غربی انجام می‌شود؛ استان خراسان شمالی هم از این قاعده مستثنی نیست. امروزه هنر و فرهنگ در جامعه ایرانی به دور از توجه به فرهنگ خودی، به سمت و سوی مخاطب محوری و مخاطب پروری پیش می‌رود و بیش از آنکه در پی معرفی و تقویت فرهنگ کشور باشد؛ در صدد ساخت محصولات با مخاطب بیشتر است. این پدیده در سینماها و برنامه‌های تلویزیونی به وضوح قابل مشاهده است و وجود چنین نگاهی، موجب روی آوردن به تقلید در زمینه تولیدات فرهنگی و هنری

در کشور شده است. در این زمینه یکی از مشارکت کنندگان گفته است: «جریان ناسیونالیسم ترکی که در کشور ترکیه آغاز شده است. به ترک‌های خراسان سرایت کرده است و در بین کرمانج‌ها هم کسانی هستند که از کردهای ترکیه الگوگیری می‌کنند و اگر این مسئله مدیریت نشود ما در آینده با مشکلات زیادی مواجه خواهیم بود».

مشکلات اقتصادی و کمبود نقدینگی

حمایت دولت از هنرمندان و صاحبان آثار هنری مقوله‌ای است که در این شرایط اقتصادی می‌تواند نیروی محرکه قدرتمندی برای حوزه فرهنگ و هنر به شمار آید. اما قوانین اقتصادی حوزه هنر در کشور ما همواره غیر شفاف بوده است و اجرایی شدن آن‌ها چندان مورد توجه قرار نگرفته است. بحث اختصاص الزام‌آور یک دهم درصد از بودجه عمرانی دستگاه‌های دولتی برای خرید آثار هنری اولین بار در سال ۱۳۸۱ در مجلس ارائه شد. با تغییر وضعیت از یک دهم درصد به نیم درصد و «مجاز» بودن به جای «الزام‌آور» بودن به این نتیجه رسید که همه دستگاه‌های اجرایی و مجریان طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای «مجازند» در چارچوب آئین‌نامه‌ای که از طریق وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با هماهنگی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی تهیه و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد، «حداکثر تا نیم درصد» از اعتبارات هر یک از طرح‌ها و بناهایی که می‌تواند معرف هویت اسلامی و ملی باشد، برای هزینه در همان طرح، متناسب با فرهنگ دینی و ملی خود اختصاص دهند. این موضوع در سال‌های بعد بارها مطرح شد و سرانجام در سال ۸۵ به کلی حذف شد. در سال ۱۳۸۸ بار دیگر این موضوع مطرح شد و به همان شکل قبلی خود بازگشت که دستگاه‌های دولتی «مجازند» تا نیم درصد از بودجه عمرانی خود را به خرید آثار هنری اختصاص دهند که در عمل هیچ اتفاق خاصی نیفتاد و واژه «مجاز» بودن باعث شده بود که دستگاه‌های دولتی زیر بار عملی کردن این قانون نروند. اگر قوانین و مقررات مدون و شفاف تدوین نشود، قراردادهای مصوب از پشتوانه کافی برخوردار نباشند و حقوق مالکیت معنوی در حوزه فرهنگ و هنر به رسمیت شناخته نشود، سرمایه‌گذاران بخش خصوصی ترجیح می‌دهند به سرمایه‌گذاری در حوزه‌های دارای امنیت و درآمد بیشتر روی بیاورند. در مرور مصاحبه‌های انجام شده، اکثر مشارکت کنندگان بر این موضوع تأکید داشتند که استان خراسان شمالی از جمله استان‌های محروم کشور است و نوپا بودن استان لزوم سرازیر شدن بودجه استانی را به بخش‌های عمرانی افزون‌تر کرده است. یکی از مشارکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «مهم‌ترین مشکل بخش فرهنگ و هنر این است که این حوزه سرمایه‌گذاری غیر از دولت و سازمان‌های دولتی ندارد و دولت

هم پول را قطره چکانی به بخش هنری و فرهنگی واریز می‌کند و این بودجه در سال‌های اخیر، کفاف فعالیت‌های فرهنگی و هنری استان را نمی‌دهد». عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش فرهنگ و هنر می‌تواند ناشی از ابهام در متغیرهای اقتصادی این بخش باشد. به‌عنوان مثال، فرایند قیمت‌گذاری کالاهای هنری و فرهنگی مبهم و غیر کارشناسانه است. از این رو، انجام تحقیقات مدون در زمینه‌ی درجه‌بندی کیفی آثار فرهنگی و هنری و قیمت‌گذاری این محصولات، ضروری به نظر می‌رشد.

اجرای نشدن قانون مالکیت معنوی

حقوق مالکیت معنوی یا فکری عبارت است از حقوق مربوط به آفرینش‌ها و خلاقیت‌های فکری در زمینه‌های علمی، صنعتی، فنی و ادبی و هنری. اما شاید مهم‌ترین مشکل حقوق مالکیت معنوی فقدان تعریفی جامع و مورد اجماع جهانی در این زمینه باشد. به‌طوری که در کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌های مربوطه و حتی در موافقت‌نامه‌ی جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی (تریپس) که در مقایسه با کنوانسیون‌های قبلی از جامعیت بیشتری برخوردار است، تعریف جامع و مانعی از این حقوق داده نشده بلکه اغلب مصادیق آن برشمرده شده و سپس حدود و ثغور حقوق مرتب بر آن‌ها مشخص شده است. مثلاً در بند ۲ ماده ۲ در کنوانسیون پاریس برای حمایت از حقوق مالکیت صنعتی چنین می‌خوانیم موضوع حقوق مالکیت هرچند در کنوانسیون‌های مورد بحث تعریفی از مالکیت معنوی و حقوق آن داده نشده ولی در نوشته‌های علمی در این باره سعی شده است که این نقیصه تا حدی برطرف شود. از جمله مایکل بلانکنی مالکیت معنوی را چنین تعریف نموده است: خلاقیت‌های فکر و ذهن بشر که دولت در قبال آن‌ها به پدید آوردندگان آن حق انحصاری بهره‌برداری را برای مدت معینی به‌منظور جلوگیری از استفاده غیرمجاز دیگران اعطاء می‌نماید (شعوری و نجفی، ۱۳۹۶). در کشور ما نیز حقوق دانان در تعریف حقوق مالکیت معنوی اتفاق نظر ندارند و به علاوه تعریف جامع و مانعی را ارائه نداده‌اند. مالکیت معنوی مالکیت‌های عینی و ملموس نیستند و یکی از آثار مترتب بر این ویژگی این است که نقض این مالکیت‌ها نیز می‌تواند سهل‌تر از نقض حقوق مالکیت‌های عینی صورت پذیرد. در کشور ما با وجود رسمیت داشتن قانون مالکیت فکری، قوانین موجود از صراحت و شمول مناسب برخوردار نیست و در عمل کارایی اجرایی لازم را ندارد. آثار هنری و فرهنگی به‌راحتی کپی برداری و منتشر می‌شوند و صاحبان آثار به حقوق مادی و معنوی خود دست پیدا نمی‌کنند. از سوی دیگر، نپیوستن کشور ایران به قوانین تجارت جهانی موجب شده است تا محصولات فرهنگی سایر کشورها، با قیمتی اندک در اختیار

افراد قرار بگیرد و سرگرمی‌های فرهنگی و هنری که گاهی نیز با فرهنگ ایرانی و اسلامی کشور ما در تضاد هستند به راحتی تکثیر و در اختیار مردم قرار بگیرند. از این جهت مردم و حتی نهادهای فرهنگی تمایلی به خرید محصولات فرهنگی و هنری تولید شده توسط تولید کنندگان داخلی را ندارند. در این زمینه یکی از مشارکت کنندگان گفته است: قانون از تولید کنندگان محصولات فرهنگی و هنری دفاع نمی‌کند و آثار فرهنگی یا هنری بدون مجوز منتشر می‌شوند در این صورت حق و حقوق تولید کننده ضایع می‌شود». در همین زمینه یکی دیگر از مشارکت کنندگان گفته است: «برای تولید یک تئاتر یا اثر نمایشی کلی هزینه و وقت صرف می‌شود؛ اما یک نفر به راحتی فیلم اثر را حتی قبل از نمایش عمومی در فضای مجازی به اشتراک می‌گذارد و همه چیز نابود می‌شود. هیچ قانونی هم جلودار این گونه رفتارهای ناشایست نیست».

کمبود سواد رسانه‌ای افراد جامعه

رسانه‌ها نیروهای محرک در روند توسعه یک جامعه هستند که می‌توانند زیر ساخت‌های فکری - فرهنگی مناسب از قبیل ایجاد کار گروهی، فرهنگ تفکر، فرهنگ کار آفرینی، آینده‌نگری فرهنگ صادرات، فرهنگ نظم و حساسگری و غیره را در جوامع رواج دهند. در واقع رسانه‌ها ابزار اصلی انتقال اطلاعات و ایده‌ها در سطح جوامع هستند که می‌توانند هر روز با خلق ایده و تفکری جدید و ترویج آن به روند توسعه جامعه کمک کنند. امروزه رسانه‌ها تعریف گسترده‌ای پیدا کرده‌اند؛ یعنی رسانه مانند گذشته فقط منحصر به تلویزیون و رادیو و روزنامه و مجله و غیره نیست، بلکه به سبب انبوه و فراوانی آن به رسانه‌های فردی تبدیل شده‌اند. رسانه‌های دیجیتال شامل اینترنت، برخط (آنلاین)، فیلم‌ها و بازی‌های رایانه‌ای، هنرهای دیجیتال و فضای مجازی، فرصت‌ها و تهدیدهای زیادی برای جوامع پدید آورده‌اند. بنابراین نقش آفرینی رسانه‌ها بیشترین تأثیر را در تربیت یک جامعه به عهده دارند، به خصوص اینکه جامعه استان خراسان شمالی، جامعه جوانی است. رسانه‌ها می‌توانند اخلاق و رفتار اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ویژه‌ای را در جامعه ایجاد کنند و به همین منظور در بسیاری مواقع از پدرها و مادرها و مدرسه و کتاب و دفتر و معلم در تربیت و شکوفایی نسل جوان، پیشی می‌گیرند. در ایران متأسفانه رسانه‌های دیجیتال بیشتر به‌عنوان یک تهدید مطرح بوده‌اند تا یک فرصت، چراکه بسیاری از تولیدات فردی و اجتماعی این رسانه‌ها با هدف ترویج فرهنگ بیگانه، یا تأثیرگذاری بر سبک زندگی مردم ایران تولید شده است و دستگاه‌های ناظر آن چنانکه باید نتوانسته‌اند نظارت و کنترل موفقی بر این تولیدات داشته باشند. در این مورد یکی از مشارکت

کنندگان گفته است: «فرهنگ مردم این استان فرهنگی ناب و اصیل است. اما جوانان امروزی بیش از این که فرهنگ را از گذشتگان و بزرگترهای خود بیاموزند. اسیر فرهنگی می‌شوند که شبکه‌های اجتماعی به آن‌ها می‌آموزند». یکی دیگر از مباحثی که در موضوع رسانه‌های دیجیتال مطرح است؛ سواد رسانه‌ای افراد جامعه است. تحقیقات نشان داده است اگر افراد جامعه از سطح سواد رسانه‌ای مناسبی برخوردار باشند کمتر اسیر اخبار و اطلاعات غلط رسانه‌ها می‌شوند و می‌توانند اخبار و اطلاعات درست و مورد نیاز خود را تشخیص داده و آن را دریافت کنند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «نفوذ استفاده از اینترنت در بین مردم توانسته است جای ضعف‌های رسانه‌ای استان را پر کند ولیکن نبود سواد رسانه‌ای این ابزار توانمند را به شمشیر دو لبه‌ای تبدیل کرده است که باید مراقب هر دو لبه آن بود».

خواست‌ها و نیازهای حوزه فرهنگ و هنر در استان

از مشارکت‌کنندگان پژوهش در زمینه نیازها و خواست‌های حوزه فرهنگ و هنر سؤال شد.

مفاهیم مرتبط با نیازهای حوزه فرهنگ و هنر استان عبارت بودند از:

- افزایش تبلیغات و بازاریابی محصولات فرهنگی استان؛
- افزایش تعداد و کیفیت رویدادهای فرهنگی و هنری؛
- ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تولیدات فرهنگی و هنری مدرن؛
- انجام پژوهش و تحقیق در زمینه فرهنگ و هنر استان؛
- بهینه‌سازی زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛
- ایجاد پاتوق‌های فرهنگی؛
- انتخاب مسئولین فرهنگی و هنری از بین اهالی فرهنگ و هنر؛

جدول ۳-۵- خواست‌ها و نیازهای فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی
افزایش تبلیغات و بازاریابی محصولات فرهنگی و هنری استان	معرفی آثار فرهنگی و هنری تولید شده در استان، معرفی مشاهیر فرهنگی و هنری استان،	M1-M2-M34-M6-M8-M9-M12-M14
افزایش تعداد و کیفیت رویدادهای فرهنگی و هنری	برگزاری نمایشگاه‌های هنری، برگزاری همایش‌ها و جشنواره‌های فرهنگی؛ افزایش تعداد گالری‌ها، اجاره دادن سالن نمایش آثار هنری به هنرمندان، برگزاری مسابقات فرهنگی و هنری	M2-M4-M5-M6-M7-M9-M12-M13

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی
ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تولیدات فرهنگی و هنری مدرن	تجهیز استودیوهای هنری به ابزارهای نوین صدابرداری و تولید آثار موسیقی، ایجاد سالن‌های مجهز برای تولید فیلم، تهیه نرم‌افزارهای مورد نیاز برای استفاده هنرمندان	M1-M2-M3-M5-M6-M9-M13-M14
انجام پژوهش و تحقیق در زمینه فرهنگ و هنر استان	شناسایی ظرفیت‌های فرهنگی و هنری استان، توجه به نتایج تحقیقات، برنامه‌ریزی علمی با توجه به نتایج پژوهش‌ها، استفاده از نخبگان جهت شناسایی وضعیت فرهنگی و هنری استان، افزایش بودجه‌های تحقیقاتی، استفاده از اساتید و پژوهشگران در برنامه‌ریزی	M1-M3-M4-M6-M8-M9-M12-M14
ایجاد پاتوق‌های فرهنگی	برگزاری نشست‌های ادبی، برگزاری جلسات نقد شعر، جشنواره‌های هنری، مسابقات فرهنگی و هنری در سطح شهرستان‌ها و حتی روستاها	M2-M3-M5 M6-M8-M9-M10-M12-
بهبودسازی زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی	گسترش اینترنت، برخورداری همه مردم از اینترنت پرسرعت، توسعه راه‌ها و مسیرهای ارتباطی شهرستان‌ها و روستاها،	M1-M2--M3-M4-M5-M6-M9-M12-
انتخاب مسئولین فرهنگی و هنری از بین اهالی فرهنگ و هنر	قراردادن مشاهیر فرهنگی در راس امور، سپردن امور فرهنگی به افراد خبره و با سابقه، توجه به سابقه کاری مدیران،	M2-M3-M6-M9-M12-M13

افزایش تبلیغات و بازاریابی محصولات فرهنگی و هنری استان

از جمله مواردی که به عنوان یک نیاز جدی در حوزه فرهنگ و هنر استان به آن اشاره شد؛ بازاریابی محصولات فرهنگی و هنری استان بود. موضوع ناشناخته بودن فرهنگ استان و عدم رغبت هنرمندان به تولید محصولات فرهنگی و هنری به دلیل تبلیغات و بازاریابی نامناسب بود. مشارکت کنندگان بر این باور بودند که نه تنها آثار فرهنگی و هنری تولید شده توسط اشخاص، بلکه آثار و تولیدات فرهنگی و هنری استانی نیز برای بسیاری از مردم ناشناخته است. شاید ریشه این نیاز را به بتوان در این واقعیت دانست که در بسیاری از جوامع و فرهنگ‌ها مانند ایران، نگرش ذهنی و مهارت‌های هنرمندان چندان متناسب با ویژگی‌های رونق بخشی به کسب و کار درآمدزا نیست و از این رو معمولاً کالاهای هنری جایگاه مناسبی را در سبد کالای مردم به خود اختصاص نمی‌دهد. عدم استقبال مردم از آثار فرهنگی و هنری موجب می‌شود انگیزه برخی از هنرمندان برای تلاش و فعالیت مؤثر در تولید کالای هنری کاهش یابد و به تدریج حضور آن‌ها را در فعالیت‌های هنری با تردید

روبه‌رو کند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است: «در کشور ما تولید کالای فرهنگی یا هنری به‌صرفه نیست. چرا که علاوه بر هزینه سنگین تولید، پس از تولید هم با مشکل توزیع و فروش مواجه هستیم. محصولات فرهنگی استان ما نیز از این قاعده مستثنی نیست. در حالی که محصولات فرهنگی و هنری با سطح متوسط در اثر تبلیغات، فروش گیشه‌ای مناسبی دارند؛ در استان ما نمایش‌ها، فیلم‌ها و کنسرت‌های موسیقی سطح بالا هم ناشناخته باقی می‌مانند». یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است: «هم‌اندیشی سیاست‌گذاران استان و فعالان عرصه تبلیغات و بازاریابی می‌تواند به توسعه پایدار توانمندی‌های استان منجر شود».

افزایش تعداد و کیفیت رویدادهای فرهنگی و هنری

رویدادهای فرهنگی و هنری شامل جشنواره‌ها، مسابقات، نمایشگاه‌ها، همایش‌ها و... شور و حال خاصی در بین مردم ایجاد می‌کنند و آن‌ها را به شرکت در فعالیت‌های هنری و فرهنگی فرامی‌خوانند. برگزاری نمایشگاه‌های کتاب به‌منظور تشویق و ترغیب افراد جامعه به استفاده بیشتر از منابع اطلاعاتی یکی از فعالیت‌هایی است که در سال‌های اخیر توسط اداره کل ارشاد اسلامی استان انجام شده است. این نمایشگاه‌ها به‌صورت دائمی یا مقطعی در سطح شهرهای مختلف برگزار شده است. اما مهم‌ترین رویداد فرهنگی در حوزه کتاب که در چند سال اخیر با استقبال مناسبی روبه‌رو بوده است، نمایشگاه استانی کتاب است که هر ساله در نیمه دوم سال با حضور ناشران استانی و کشوری برگزار شده است. این نمایشگاه هر ساله با استقبال خوبی از سوی اهالی استان همراه بوده است. از دیگر رویدادهای هنری که هر ساله در استان برپا می‌شود و مورد استقبال قرار می‌گیرد؛ جشنواره فیلم فجر است؛ فیلم‌های منتخب جشنواره بین‌المللی فیلم فجر خراسان شمالی برای پنجمین سال است که در سینماهای بجنورد نمایش داده می‌شود. جمعیت و میزان اقبال اهالی استان به رویدادهای فرهنگی و هنری نشان می‌دهد در این زمینه هنوز هم نیازهایی مطرح است. مشارکت‌کنندگان پژوهش بر این باور بودند که برگزاری رویدادهای فرهنگی و هنری می‌تواند روحیه نشاط و شادمانی را به ساکنان استان هدیه دهد و هنرمندان را به فعالیت ترغیب کند در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «جشنواره‌های فرهنگی و هنری در استان ما با استقبال خوبی مواجه می‌شوند؛ خیلی از هنرمندان ما برای بهتر دیده شدن، آثارشان را به جشنواره‌های خارج از استان می‌فرستند و جالب است که بعضی از این آثار در جشنواره‌های ملی و حتی بین‌المللی مقام می‌آورند».

ایجاد زیرساخت‌های تولیدات هنری مدرن

هنرهای مرسوم در استان خراسان شمالی، ریشه در سنت دیرینه این سرزمین دارد و به صورت سنتی و موروثی در خانواده‌های اصیل این استان، جریان پیدا کرده است. اما هنر مدرن نیاز به زیرساخت‌هایی دارد که بتواند سنت دیرینه ایرانی و اسلامی را با جذابیت‌های هنر امروزی در هم بیامیزد. به‌طور مثال، موسیقی امروزی با استفاده از ابزار موسیقی الکترونیک و تلفیق آن‌ها با صدای اصلی هر ساز، جذابیت‌های خاصی پیدا می‌کند. همچنین امروزه صحنه نمایش فقط به بازیگر و کارگردان ختم نمی‌شود؛ بلکه ابزارهای الکترونیکی، نورپردازی‌های خاص، صداپردازی و... می‌تواند نمایش را جذاب‌تر کند. هنر مدرن، در بین جوانان طرفداران زیادی دارد؛ این علاقه‌مندی نیاز به یادگیری و تعامل با اساتید ملی و بین‌المللی دارد؛ امروزه تب یادگیری قوانین هنرهای مدرن در بین علاقه‌مندان بسیار زیاد شده است؛ اما هستند افرادی که هنوز قواعد و قوانین مربوط به دوره‌های گذشته را نمی‌دانند و به فکر یادگیری هنرهای مدرن می‌افتند؛ شاید به همین دلیل است که خیلی از جوانان به تقلید و الگو برداری از هنر غربی روی می‌آورند و هنر اصیل استان را به فراموشی می‌سپارند. زیرساخت‌های هنر مدرن باید ایجاد شود؛ از امکانات و ابزار گرفته تا آموزش و جذب استعدادها و جوانان. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «مشکل اینجا است که ما فقط می‌گوییم هنر و موسیقی داریم و به آنچه در گذشته داشته‌ایم بسنده می‌کنیم. در حالی که دنیای جوانان امروزی به هنر، موسیقی و فرهنگی جدیدتر و جهانی‌تر نیاز دارد. هنر امروزی، هزینه‌بر است و تهیه ابزار و امکانات در توان مالی هنرمندان نیست به همین دلیل، دستگاه‌های مسئول باید به کمک هنر سنتی استان بیایند و زیرساخت‌های هنر امروزی را ایجاد کنند».

انجام پژوهش و تحقیق در زمینه فرهنگ و هنر استان

پژوهش در زمینه فرهنگ و هنر نیز، از جمله وظایفی است که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی عهده‌دار آن می‌باشد: چنان‌که تقویت روح تحقیق و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های فرهنگ و هنر اسلامی و ایرانی از طریق تشویق و حمایت نویسندگان، شعرا، ادبا و هنرمندان، معرفی و بزرگداشت علما، عرفا و شخصیت‌های فرهنگی جهان اسام و تولید و نشر آثار مربوط به آنها، پرورش استعدادها و ذوق فرهنگی و هنری افراد، انجام مطالعات و تحقیقات لازم در مورد مسائل و مبانی فرهنگ عمومی، سینما، تئاتر و دیگر زمینه‌های فرهنگی از اهداف و وظایف این وزارتخانه محسوب می‌شود. در سال‌های اخیر، پژوهش‌های مناسبی در حوزه فرهنگ استان توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

انجام شده است که از آن جمله می‌توان به این کوشش‌ها اشاره کرد: سالنامه آماری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دفتر مطالعات راهبردی، گزارش عملکرد استانی که به صورت سالانه و برای همه استان‌های کشور منتشر می‌شود، همچنین، طرح‌های پژوهشی، پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان و پیمایش ملی مصرف کالاهای فرهنگی. با این همه به نظر می‌آید، نوپایی استان و شاخصه‌های فرهنگی منحصر به فرد آن، ضرورت انجام پژوهش‌های بیشتر را نشان می‌دهد؛ چنان‌که افزایش کمیت و کیفیت پژوهش در زمینه فرهنگ و هنر استان مورد تأکید اکثر مشارکت‌کنندگان پژوهش بود. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «اگر بنا بر این باشد به‌طور علمی و بنیادین مسائل فرهنگی استان مورد بررسی قرار گیرد، باید بودجه پژوهشی استان افزایش یابد و پژوهشگران پس از چند و چون موقعیت فرهنگی و هنری، دیدگاه‌ها و نظرات اهل علم را به کار گیرند».

بهینه‌سازی زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی

ارائه خدمات با کیفیت توسط شرکت‌های خدمات‌رسان ارتباطی به شهروندان و جلب رضایت آنان از انتظاراتی است که توسط مصاحبه‌کنندگان پژوهش مطرح شده است. هزینه‌کرد درآمدهای شرکت‌های خدمات‌رسان از جمله مخابرات برای اجرای طرح‌های توسعه‌ای استان می‌تواند موجب موفقیت اجرای طرح‌های جدید باشد. افزایش استفاده از فناوری‌های ارتباطی، ضرورت برخورداری از زیرساخت‌های فضای مجازی در جوامع شهری و روستایی را اجتناب‌ناپذیر کرده است. بیش از ۵۰ درصد روستاهای استان دارای اینترنت پرسرعت روستایی از محل اجرای طرح پوشش خدمات اجباری ارتباطات و فناوری اطلاعات (یو. اس. او) هستند و لازم است برای روستاهایی که هنوز به اینترنت پرسرعت دسترسی ندارند؛ تمهیداتی اندیشیده شود. موضوع دیگری که در ارتباط با فضای مجازی مطرح است، بحث سواد فناوری اطلاعات است؛ در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «خراسان شمالی در بحث سواد ای‌تی در رده پنج استان آخر کشور قرار دارد و این امر نوعی خلاء ارتباطی است؛ باید به موضوع تولید محتوا بیشتر پردازیم. رسانه‌ها، آموزش و پرورش و دانشگاه‌ها می‌توانند در این موضوع تأثیرگذار باشند».

ایجاد پاتوق‌های فرهنگی

کلمه پاتوق ریشه در فرهنگ مردمی، دینی، محلی و شهری ایران دارد و به محل تجمع طرفداران یک گروه کنشی - فکری در اطراف «علم» یا «بیرق» ی خاص اطلاق می‌شده

است که در ورزش باستانی یا در دسته‌ها و هیئت‌ها و هر جای دیگری بر پا می‌کردند. پاتوق‌ها گاهی در پارک‌ها و حاشیه خیابان‌ها شکل می‌گیرد و افراد هم سن و سال فرصت‌هایی را برای هم‌صحبتی پیدا می‌کنند. اما پاتوق فرهنگی به محافلی گفته می‌شود که با صورت هدفمند و با طرح موضوعات فرهنگی به وجود می‌آید. جلسات خوانش متون ادبی، شاهنامه‌خوانی، نقد شعر، نقد کتاب و ... را می‌توان از جمله این پاتوق‌های فرهنگی دانست. نهادهای فرهنگی، شهرداری‌ها و کتابخانه‌ها می‌توانند با ایجاد محافل و پاتوق‌های فرهنگی در سطح شهرها تأثیر فراوانی در فعالیت‌ها و توسعه فرهنگی داشته باشند. خیلی از پاتوق‌های فرهنگی هم به صورت خودجوش در مساجد، تکایا، مدارس و سایر اماکن عمومی ایجاد می‌شوند که لازم است نهاد فرهنگی با حمایت و تقویت اینگونه محافل زمینه گفتگوی فرهنگی را در نسل‌های مختلف جامعه ایجاد کند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است: «برای فعالیت فرهنگی باید پویایی فرهنگی در جامعه به وجود آورد. باید مباحث فرهنگی را در محافل و اجتماعات مطرح کرد. ایجاد پاتوق‌های فرهنگی، برای همه شهرهای استان لازم است؛ اما برای شهرهای پرجمعیتی همچون بجنورد ضروری‌تر است؛ چون لازم است که مردم، فرهنگ‌ها و آداب و رسوم یکدیگر را بشناسند و به آن احترام بگذارند».

ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حوزه فرهنگ و هنر در استان

شناسایی توانمندی‌ها و ظرفیت‌های فرهنگی و هنری استان، از دیگر مقوله‌هایی است که می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهش در زمینه نیازها و خواست‌های حوزه فرهنگ و هنر سؤال شد. پس از کدگذاری متون مطالعه شده و مصاحبه‌های انجام شده مفاهیم مرتبط با نیازهای حوزه فرهنگ و هنر استان عبارت بودند از:

- حضور افراد جوان بانگیزه در عرصه فرهنگ و هنر؛
- انجمن‌های ادبی و هنری؛
- دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی؛
- مساجد و کانون‌های فرهنگی؛
- رسانه‌های خبری و مطبوعات استانی؛
- کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی استان؛

جدول ۳-۶- ظرفیت‌ها و توانمندی‌های فرهنگی و هنری استان خراسان شمالی

مقولات	مفاهیم	کدهای استخراجی
حضور افراد جوان با انگیزه در عرصه فرهنگ و هنر	بالاتر بودن جوانی جمعیت استان از حد متوسط کشوری. افزایش گرایش جوانان به تحصیلات دانشگاهی، درخشش چهره‌های فرهنگی و هنری استان در سطح ملی و فراملی، دریافت جوایز کشوری و بین‌المللی توسط هنرمندان جوان استان، علاقه‌مندی نسل جوان به فعالیت‌های هنری و فرهنگی، وجود افرادی که از طریق مشاغل هنری کسب درآمد می‌کنند.	M1-M3-M4-M5-M6-M8-M9-M11-M12-M13-M14
انجمن‌های ادبی و هنری	تشکیل انجمن‌های ادبی در سطح استان، حضور بزرگان ادب در رأس انجمن‌های ادبی، آموزش هنر توسط اساتید در انجمن‌های هنری، شرکت جوانان در محافل هنری و ادبی	M1-M2-M3-M4-M6-M9-M10-M12-M15
دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی	وجود اساتید برجسته در دانشگاه‌ها، تدریس رشته‌های علوم انسانی و هنر در دانشگاه‌های استان، روی آوردن جوانان به تحصیلات دانشگاهی، دانشگاه‌های معتبر استان	M2-M3-M6-M9-M10-M11-M12-M14
مساجد و کانون‌های فرهنگی	کثرت کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، وجود پیوند دوستی بین مردم و علمای دینی، داشتن ریشه تاریخی و عمیق مساجد، حسینیه‌ها و تکایا در اجرای برنامه‌های فرهنگی و مذهبی، سازماندهی مناسب فعالیت‌های مساجد توسط تشکل‌های فرهنگی و مذهبی	M1-M2-M3-M5-M9-M12-M14
رسانه‌های خبری و مطبوعات استانی	امکان پخش رویدادهای فرهنگی و هنری استان از طریق شبکه استانی رادیو و تلویزیون، وجود نمایندگی خبرگزاری‌های کشوری در استان، توزیع مناسب روزنامه‌های محلی، پوشش خبری اخبار استان در رسانه ملی،	M2-M3-M4-M5-M6-M9-M13-M15
کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی استان	سرانه مناسب فضای کتابخانه‌های عمومی، معرفی روستاهای استان به‌عنوان روستای دوستدار کتاب، افزایش سالانه تعداد اعضای کتابخانه‌های عمومی، وجود کتابخانه عمومی در روستاهای پرجمعیت، برگزاری مسابقات و رویدادهای کتابخوانی	M2-M3-M6-M9-M11-M12-M13

حضور نیروی انسانی جوان و باانگیزه در عرصه فرهنگ و هنر

حفظ و گسترش فرهنگ اصیل و فاخر ایرانی، ارتقای سطح هنری فرهنگی نسل جوان، کشف استعدادها و ارائه الگوهای مناسب موجود در هنر ایرانی، نیاز به حضور فعال اهالی فرهنگ و هنر در رویدادها و فعالیت‌های فرهنگی و هنری دارد. وجود افراد جوان و باانگیزه در استان خراسان شمالی ازجمله نقاط قوتی است که لازم است مسئولان و برنامه‌ریزان استان مورد توجه قرار دهند. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت استان دارای ترکیب سنی بسیار جوان می‌باشد به طوری که ضریب جوانی جمعیت (نسبت جمعیت زیر ۱۵ سال به کل جمعیت برای استان ۲۷/۳ درصد است) که بالاتر از حد متوسط کشور یعنی ۲۴/۰۱ درصد می‌باشد. گرایش روبه افزایش به تحصیلات دانشگاهی نیز از

نقاط قوت نیروی انسانی استان به شمار می‌رود. بنابراین می‌توان گفت استان از ظرفیت مناسبی در بخش نیروی انسانی در عرصه فرهنگ و هنر برخوردار است. ظهور چهره‌های فرهنگی و هنری در سطح کشور و دریافت جوایز کشوری و بین‌المللی توسط هنرمندان جوان استان بر این ادعا صحنه می‌گذارد. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «خوشبختانه این استان نیروی هنری و فرهنگی کم ندارد که خیلی از آن‌ها دارای استعدادهای شگرفی هستند که در سطح کشور هم بی‌نظیر است».

انجمن‌های ادبی و هنری

از جمله عواملی که می‌تواند در رشد فرهنگی و اجتماعی یک سرزمین نقش داشته باشد، انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد هستند. این سازمان‌ها می‌توانند با تکیه بر انگیزه مردمی و خرد جمعی بسیاری از فعالیت‌های هزینه‌بر را به صورت رایگان، یا با هزینه‌های اندک و با کیفیتی انکارناپذیر انجام دهند. استان خراسان شمالی به دلیل برخورداری از بافتی منسجم و مردمی فرهنگ دوست از این نعمت بهره برده است. در این بخش از پژوهش به تعدادی از این انجمن‌ها اشاره می‌شود. در استان خراسان شمالی انجمن‌های ادبی و هنری به‌طور خودجوش شروع به فعالیت کرده و تا کنون فعالیت‌های زیادی را در عرصه‌های هنری و ادبی انجام داده‌اند. به‌طور مثال انجمن ادبی عارف بجنوردی از سال ۱۳۶۴ شروع به فعالیت کرده و فعالیت‌هایی مانند نقد و بررسی آثار شعرا و نویسندگان، برگزاری جلسات نقد ادبی؛ همایش، کنگره، بزرگداشت و گرامیداشت، تجلیل و یادبود شعرا و برگزاری اردوهای زیارتی، علمی و سیاحتی؛ همکاری و تعامل با انجمن‌های ادبی شهرستان‌های همجوار داخل و خارج استان؛ و جذب شعرای جوان را انجام داده است. نکته قابل تأمل این است که اکثر این انجمن‌ها درآمد ثابتی ندارند و هزینه‌های آن‌ها از طریق وجوه نقدی و اموال منقول و غیر منقول و هدایایی که از سوی اشخاص حقیقی به انجمن واگذار می‌شود، تأمین می‌شود و هیچ‌گونه منبع درآمد دولتی‌ای ندارند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «در این استان، بزرگان هنر و ادب بیکار ننشسته‌اند و توانسته‌اند گروه‌ها و انجمن‌هایی را تأسیس کنند که همین انجمن‌ها کمک زیادی به جذب جوانان به فعالیت‌های هنری و ادبی کرده است».

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی را می‌توان از مهم‌ترین ظرفیت‌های حوزه علم و فرهنگ در هر جامعه‌ای دانست. دانشگاه‌ها با انتقال دانش و ایجاد بستری علمی و منسجم موجب پرورش استعدادهای نهفته جوانان می‌شوند. در استان خراسان شمالی تعداد ۲۰ مرکز علمی

و دانشگاهی تعریف شده است. از جمله مهم‌ترین دانشگاه‌های استان می‌توان به دانشگاه آزاد اسلامی اشاره کرد که در شهرهای بجنورد، اسفراین و شیروان دارای شعباتی فعال است. دانشگاه پیام نور نیز در شهرهای بجنورد، اسفراین، جاجرم و آشنخانه دارای شعبه فعال است. مهم‌ترین دانشگاه استان، دانشگاه آزاد بجنورد است. این دانشگاه در سال ۱۳۶۶ مجوز فعالیت دریافت و از سال ۱۳۶۷ فعالیت آموزشی خود را با تعداد ۹۹ دانشجو در دو رشته کارشناسی علوم تربیتی و کاردانی برق در مدارس آموزش و پرورش آغاز کرد و در حال حاضر، با داشتن اساتید مجرب و با فضایی بیش از ۵۰هکتار در دو سایت واحد دانشگاهی و سایت جدید گلستان شهر و با زیربنایی بالغ بر ۴۴,۸۸۵ متر مربع و امکانات وسیع کارگاهی و آزمایشگاهی در ۸۶ رشته تحصیلی در مقاطع مختلف دانشگاهی خدمات ارزنده‌ای را به جامعه جوان و مشتاقان ادامه تحصیل در استان خراسان شمالی ارائه می‌دهد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه می‌گوید: «استان ما با وجود دانشگاه‌های معتبر و اساتید بنامی که در این دانشگاه‌ها مشغول تدریس هستند می‌تواند آینده خوبی در زمینه توسعه فرهنگی داشته باشد. بعضی از اساتیدی که در دانشگاه‌های استان تدریس می‌کنند سابقه تدریس در دانشگاه‌های دولتی شهر تهران و مشهد را در رزومه خود دارند و این برای استان یک ظرفیت به حساب می‌آید».

مساجد و کانون‌های فرهنگی

مساجد چه پیش از انقلاب در مبارزه علیه رژیم پهلوی و چه پس از انقلاب در تحکیم و تقویت نظام اسلامی نقش ویژه‌ای داشته و دارند. مساجد در کشور اسلامی ایران، در طول تاریخ، محفلی برای گسترش فرهنگ اسلامی و ظهور فعالیت‌های اجتماعی بوده‌اند. در کشور ما مساجد فقط جایی برای انجام فرائض دینی نبوده‌اند؛ بلکه مدارس، کتابخانه‌ها، مراکز خیریه جزء جدایی‌ناپذیر مسجد به حساب آمده‌اند. بعد از انقلاب برای بهتر شدن بازخورد مساجد در جامعه، مدیریت امور مساجد شکل گرفت که این کار کمک شایانی به رشد و تأثیر آن در جامعه کرده است. امور مربوط به مساجد بعد از انقلاب ساماندهی شد، به گونه‌ای که مدیریت مساجد تأسیس و استان خراسان بزرگ هم از این نعمت برخوردار شد و بعد از تأسیس استان‌های سه‌گانه خراسان هم این سیاست تداوم یافت. وجود ۲,۳۷۸ مسجد، حسینیه و زیارتگاه در استان خراسان شمالی، ظرفیت فرهنگی قابل توجهی محسوب می‌شود. در حال حاضر هم امور مساجد استان خراسان شمالی، تحت مدیریت واحد امور مساجد خراسان بزرگ اداره می‌شود. با این حال، برای بهتر و قوی شدن امور مساجد در استان شورای عالی مساجد خراسان شمالی در سال ۱۳۹۸ تأسیس شد؛

تا این شورا بتواند از مدیریت جدید پشتیبانی کرده و برنامه‌های مورد نظر به صورت مطلوبی اجرایی شود. مساجد در کنار ظرفیت عظیم اقدامات فرهنگی و مذهبی، می‌توانند کارکردهای اجتماعی، سیاسی و حتی اقتصادی داشته باشند. می‌توان از تربیون مسجد، مسائل فرهنگی را به روشنی تبیین کرد و مردم و نمازگزارانی که به مسجد می‌آیند را تشویق به فعالیت فرهنگی و احترام به فرهنگ ایرانی و اسلامی کرد. یکی دیگر از امکانات و ظرفیت‌هایی که مساجد می‌توانند در اختیار جامعه قرار دهند؛ کانون‌های فرهنگی و هنری است. کانون‌های فرهنگی هنری در مساجد تشکیل شد تا هنرمندان در مسجد گرد هم بیایند و هنرمند مسجدی تربیت شود و بدینوسیله کارکرد مساجد تبیین شود. کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد اهداف فرهنگی را شکل می‌دهند و اهمیت و جایگاه آن در پیشبرد مسائل فرهنگی اجتناب‌ناپذیر است. در حال حاضر، بیش از ۳۰۰ کانون فرهنگی هنری در مساجد خراسان شمالی مشغول به فعالیت هستند؛ این کانون‌ها با جذب تعداد زیادی از جوانان و علاقه‌مندان به فعالیت‌های فرهنگی و هنری در زمینه آموزش و سازماندهی استعدادهای استان نقش قابل توجهی داشته‌اند. اگرچه، مشکلاتی هم در این میان وجود دارد و مشارکت کنندگان بیان کرده‌اند که بسیاری از مساجد خراسان شمالی با مشکلاتی نظیر نداشتن امکان تأمین هزینه‌ها، عدم وجود هیئت امنای ثابت و فعال، نبود امام جماعت تمام وقت، کمبود مساجد در مرکز استان خراسان شمالی و به‌ویژه در مناطق پرجمعیت، یکی دیگر از مهم‌ترین مشکلات است. اما مساجد در این استان، مرکز گردهمایی اقشار مختلف جامعه هستند و به‌ویژه در مراسم مذهبی محل تجمع مردم دیندار استان می‌باشند. ریشه پویایی کانون‌های فرهنگی مساجد استان را باید در بیانات مقام معظم رهبری در مورد کانون‌های فرهنگی مساجد در استان خراسان شمالی، جستجو کرد. مقام معظم رهبری در ۱۹ مهر سال ۱۳۹۱ در خراسان شمالی بر فعال کردن کانون‌های مساجد از طریق همکاری سازمان‌های مرتبط با مسجد تأکید کردند این بیانات، مورد توجه و اهتمام اکثریت مدیران فرهنگی استان بوده است و آن را سرلوحه فعالیت‌های فرهنگی خود قرار داده‌اند؛ ایشان در این زمینه فرمودند: «من سفارش می‌کنم که کانون‌های فرهنگی هنری مساجد را فراموش نکنید، البته با همکاری بسیج، بد است که بین روحانی مسجد و بسیج مسجد اختلاف به وجود بیاید. با همکاری بسیج این کانون‌های فرهنگی هنری مساجد را مؤثر کنید، برایش کار کنید، بنشینید مطالعه کنید و سخنی که متناسب با نیاز آن جوانی است که آنجا حضور پیدا می‌کند فراهم کنید، مطالعه کنید، کتاب‌هایی وجود دارد که می‌شود از این کتاب‌ها استفاده کرد. کتاب‌هایی هست، بروید برسید، تحقیق کنید

از کسانی که اهلش هستند، خودتان را مجهز کنید، مسلح کنید به سلاح معرفت و استدلال بعد به کانون‌های فرهنگی هنری بروید و پذیرای جوان‌ها باشید. با روی خوش هم پذیرا باشید. با سماحت و مدارا.» در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «در استان ما فعالیت‌های فرهنگی با مذهب و دین مردم گره خورده است؛ به همین دلیل است که علمای دینی و مساجد در فرهنگ استان نقش مهمی دارند و هر زمان علمای دینی فعال باشند و مساجد شلوغ باشد؛ کارهای فرهنگی بهتر و سریع‌تر انجام می‌شود.»

کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی استان

کتابخانه‌های عمومی با توجه به اهداف و رسالت‌هایی که برای آن‌ها معین شده است، می‌توانند نقش عمده‌ای در تحقق اهداف فرهنگی برنامه‌های توسعه ایفا کنند. کتابخانه عمومی این فرصت را برای همه افراد جامعه فراهم می‌کند که به شکلی فعال در امور فرهنگی و اجتماعی جامعه خود دخالت داشته و در فرایندهای فرهنگی جامعه نقش مؤثری ایفا کنند. استان خراسان شمالی، از استان‌هایی که سرانه فضای کتابخانه‌های عمومی آن از شرایط مناسبی برخوردار است. در حال حاضر، تعداد ۴۰ کتابخانه عمومی شهری در استان مشغول فعالیت هستند که فضایی معادل ۱۴,۴۱۹ متر مربع را در اختیار دارند و به بیش از ۳۷ هزار عضو خود خدمات کتابخانه‌ای ارائه می‌دهند. تعداد کتاب‌های این کتابخانه‌ها رقمی معادل ۶۳۱,۷۵۳ جلد کتاب است که با توجه به جمعیت استان رقم مناسبی محسوب می‌شود. علاوه بر کتابخانه‌های عمومی شهری، نهاد کتابخانه‌های عمومی استان با شناسایی نیازهای مطالعاتی جمعیت روستایی استان به ایجاد کتابخانه‌های روستایی در این استان مبادرت ورزیده است. نکته قابل توجه این است که در چهار سال متوالی کتابخانه‌های روستایی این استان به‌عنوان دوستدار کتاب شناخته شده‌اند. همچنین، میانگین امانت‌گیری کتاب در کشور ۳۷ جلد به ازای هر ۱۰۰ نفر است، این در حالی است که در استان خراسان شمالی بیش از ۴۵ جلد به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت به امانت می‌رود؛ این آمارها نشان می‌دهند که کتابخانه‌های عمومی استان، در ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی موفق بوده‌اند (وبسایت اداره کل نهاد کتابخانه‌های عمومی استان خراسان شمالی). در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: «خوشبختانه در این استان استقبال مردم از کتابخانه‌های عمومی خوب است؛ مردم در مسابقات و برنامه‌هایی که توسط کتابخانه‌های عمومی برگزار می‌شود شرکت می‌کنند و کتابخانه‌ها هم عملکرد مناسبی داشته‌اند.»

بخش چهارم: بحث و نتیجه گیری

مقدمه

در آخرین فصل پژوهش، پس از نتیجه گیری از مباحث تحلیلی ارائه شده، با تکیه بر نقاط قوت و فرصت‌های مطرح شده در این پژوهش، راهکارهایی جهت غلبه بر نقاط ضعف و تهدیدهای پیش روی توسعه فرهنگی و هنری استان ارائه می‌شود. سپس به بیان پیشنهادها و اجرایی جهت برنامه‌ریزی در راستای توسعه فرهنگی و هنری استان پرداخته می‌شود.

تحلیل نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه فرهنگی استان

پس از مباحث توصیفی در این پژوهش، از طریق مصاحبه با نخبگان فرهنگی به بررسی نقاط قوت و ضعف و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه فرهنگی استان پرداختیم. هدف اصلی پژوهشگران از این تحلیل، شناسایی راهکارهایی عملی برای برنامه‌ریزی در جهت عدالت فرهنگی است. اگرچه این پژوهش، در محدوده مکانی خراسان شمالی انجام شده است. اما نتایج آن می‌تواند برای اجرای عدالت فرهنگی در سایر استان‌های کشور نیز مورد بهره برداری قرار گیرد. شاید اولین هدف ناگفته بشری برای پناه بردن به اجتماع، تکاپویی برای عدالت بوده است. عدالت در عرصه فردی، نوعی تعادل شخصیتی و توازن در رفتار و کردار می‌باشد و در شریعت، عدالت، عبارت از استقامت بر طریق حق است به اجتناب از آنچه منظور است در دین. عدالت انواع گوناگونی دارد که عبارت‌هایی

مانند عدالت اقتصادی، عدالت اجتماعی و عدالت فرهنگی نمود نوعی تقسیم‌بندی از عدالت است. عدالت فرهنگی شاخه‌ای از عدالت اجتماعی است که خود از مفاهیم مهم در عرصه علوم انسانی و اجتماعی می‌باشد. قبل از تعریف عدالت فرهنگی لازم است تعریفی جامع از فرهنگ داشته باشیم. فرهنگ واژه‌ای انتزاعی است و تعاریف گوناگونی برای آن مطرح شده است؛ فرهنگ را معمولاً به معنای مجموعه‌ی ارزش‌ها، سنن، آداب و رسوم و مجموعه‌ی علوم و معارف یک جامعه به کار می‌برند. همچنین، فرهنگ را به معنای تقویت و رشد بعضی از صفات عقلانی یا متعادل کردن وظایف بدنی می‌دانند. و می‌گویند: «ثقافت به معنای عام صفتی است که افراد ماهر کار آزموده‌ی دارای حس انتقادی و قضاوت صحیح بدان متصفند. شایسته‌ترین و متداول‌ترین استعمال این لفظ در مورد جنبه‌های پیشرفت عقلی است. انسان با ثقافت یعنی کسی که در مقایسه با رفع احتیاجات خود، می‌داند که چه باید کرد.» بر مبنای این تعریف، عدالت فرهنگی، عبارت است از ارزشی که فراگیر شدن آن، موجب تساوی و یکسانی موقعیت شهروندان در دستیابی به امتیازها، اطلاعات و داده‌های فرهنگی می‌شود. در تعریفی دیگر، عدالت فرهنگی عبارت است از ارزشی که فراگیر شدن آن، موجب تساوی و یکسانی موقعیت شهروندان در دستیابی به امتیازها، اطلاعات و داده‌های فرهنگی می‌شود. تکاپو برای یافتن راهکارهای اجرایی کردن عدالت در جامعه، از اولین گام‌هایی است که می‌توان در راستای تحقق هدف عدالت فرهنگی برداشت. در نظام اسلامی و آموزه‌های دینی راهکارهایی برای اجرایی کردن عدالت پیش‌بینی شده است. یکی از بهترین راه‌های اجرایی کردن عدالت، بازشناسی زمینه‌هایی است که در جامعه، بسترساز ناعدالتی در عرصه‌ی فرهنگ، می‌گردد؛ این زمینه‌ها، ضرورتاً از موانع عدالت محسوب نمی‌شوند، بلکه فرآیند امور در جامعه، بستر و موقعیتی به وجود می‌آورد که به ناعدالتی منجر می‌شود، شاید این زمینه و بستر، به‌طور مستقیم و در شبکه‌ای علی و معلولی، به ناعدالتی نینجامد، اما زمینه‌ساز آن گردد، بدین سبب، این زمینه‌ها، گاه از جنس موانع می‌باشند و گاه از عوامل کندکننده‌ی روند اجرایی عدالت. امروزه اقتصاددانان طرفدار رشد متوازن در مناطق مختلف کشور، معتقدند که نظریه‌ی قطب‌رشد پویا نه‌تنها در کاهش و رفع نابرابری‌های منطقه‌ای کشورهای توسعه‌نیافته موفق نبوده، بلکه باعث تشدید آن نیز شده است. هدف از توسعه‌ی متعادل باید ایجاد بهترین شرایط و امکانات برای توسعه‌ی جامعه در همه‌ی نواحی باشد و تفاوت‌های زندگی بین ناحیه‌های مختلف به حداقل برسد و نهایتاً از بین برود (منوچهری و شیعه، ۱۳۹۲). عدالت فرهنگی را نمی‌توان مبحثی جدای از سایر ابعاد عدالت دانست.

به‌طوری‌که عدالت فرهنگی، ارتباط غیر قابل انکاری با عدالت اقتصادی دارد. حوزه فرهنگ و هنر هم مانند بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی دیگر نیاز به سرمایه و نقدینگی برای رشد دارد. در حوزه فرهنگ با سه مرحله تولید، توزیع و مصرف سروکار داریم.

در مرحله تولید، عدالت فرهنگی- هنری یعنی این که همه اقوام و اقشار یک جامعه بتوانند آثار فرهنگی- هنری (شیوه‌های قومی، ادبیات، موسیقی و...) خود را به گوش دیگران برسانند و در ثبت کارهای مشترک نقش داشته باشند. همان طور که در جوامع پیشرفته افراد با رأی و انتخابات در فضای سیاسی جامعه مشارکت دارند و خواسته‌های خود را دنبال می‌کنند؛ به همین شکل افراد باید بتوانند در فرهنگ جامعه هم نقش داشته باشند و ارزش‌ها و آداب و رسوم خود را ارائه کنند.

تحقق چنین عدالتی با دو تهدید جدی روبه‌رو است. تهدید نخست به مرکزگرایی و قرار گرفتن اکثر بودجه و امکانات کشور در پایتخت و دو یا سه شهر بزرگ دیگر مربوط است. در این پژوهش، آنچه اهمیت دارد، به‌کارگیری اطلاعات به دست آمده از پژوهش، در راستای تحقق عدالت فرهنگی در همه استان‌های کشور است.

اگر اکثر مراکز فرهنگی در تهران متمرکز شود و در شهرستان‌ها هم‌زمان با کاهش فضاهای فرهنگی با افزایش تنگ نظری‌ها و سخت‌گیری‌ها مواجه باشیم در آینده نویسندگان، شاعران و هنرمندانی نخواهیم داشت که از حال و هوای شهرها و قومیت‌های مختلف کشور روایت‌سازی کنند.

در نهایت همه داستان‌ها و رمان‌ها و آثار هنری و موسیقایی، فرهنگ پایتخت و شهرهای بزرگ را به اهالی کشور و بلکه جهانیان معرفی خواهند کرد. تهدید دوم ریشه در برخوردهای سلیقه‌ای دارد. اگر موسیقی هنر است و اگر موسیقی بخشی از فرهنگ هر قوم و منطقه‌ای است، چگونه ممکن است، موسیقی یک قوم یا یک ناحیه کشور مجاز و موسیقی اقوام و نواحی دیگر غیرمجاز باشد؟ در حالی که هنرهای نمایشی در استان خراسان شمالی از قدمتی چندین صدساله برخوردار است و با ارزش‌ها و آموزه‌های دین اسلام عجین شده است. به‌رحال تأمل بیشتر در چنین موضوعاتی به حوزه عدالت فرهنگی به معنای عدالت در تولید فرهنگی ارتباط دارد که تاکنون به آن توجه چندانی نشده است. از سوی دیگر، حمایت از بخش فرهنگی یکی از دغدغه‌های اصلی مسئولین کشور است.

در ایران این حمایت‌ها اهمیت بیشتری پیدا کرده است که دو دلیل اصلی آن حجم نسبتاً زیاد حمایت‌ها و یارانه‌ها پرداختی توسط دستگاه‌های دولتی است. در ایران برخی از خدمات و کالاهای فرهنگی و هنری با رانت‌های گوناگون دولتی تولید می‌شوند و در تبعیضی آشکار با سایر تولیدات به رقابت می‌پردازند. چنین رقابت‌هایی کاملاً غیرعادلانه و تبعیض‌آمیز و نقض عدالت فرهنگی است. برای مثال در سال‌های گذشته برخی فیلم‌ها، رمان‌ها و نمایشگاه‌های هنری از حمایت‌های گوناگون اما غیرشفاف بخش‌های دولتی و وابسته به دولت برخوردار شده‌اند که از تولیدات مشابه دریغ شده است. البته در همه جهان برخی مؤسسات، نهادها و افراد حقیقی و حقوقی از تولیدات فرهنگی حمایت می‌کنند، اما این حمایت‌ها از بودجه دولتی نیست و منبع و مقدار هزینه‌های صرف شده هم کاملاً شفاف و روشن است.

باید توجه داشت که تولیدات فرهنگی نیاز به زیرساخت‌هایی دارند که ایجاد این زیرساخت‌ها نوعی سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود و بودجه زیادی را می‌طلبد. ایجاد این زیرساخت‌ها در استان‌های کم‌درآمدی مانند استان خراسان شمالی، کار مشکلی است و بخش خصوصی تمایل چندانی به سرمایه‌گذاری در این زمینه ندارد. بنابراین، ایجاد زیرساخت‌های فرهنگی در استان خراسان شمالی نیازمند حمایت جدی دولت و تخصیص بودجه از اعتبارات دولتی است. در مرحله توزیع کالاها و خدمات فرهنگی، مفهومی به نام عدالت توزیعی مطرح می‌شود. عدالت توزیعی به چگونگی تناسب بین توزیع کارها و مسئولیت‌هایی که برای حفظ سازمان اجتماعی ضروری است، مربوط می‌شود.

از آنجا که کالا، خدمات، ثروت، امنیت و آسایش در جامعه تولید می‌شود و نتیجه وجود جامعه است، افراد نمی‌توانند این مواهب را تنها برای خود بخواهند و باید سهم جامعه (دیگران) را نیز در نظر بگیرند. به عبارت دیگر، شاید بتوان گفت منظور از عدالت تعریف رابطه بین اراده، تلاش و وظایف انسان اجتماعی با سهم و حقوق او از منابع کمیاب جامعه است. ایده عدالت اجتماعی و برابری در توزیع، زمانی مطرح می‌شود که در جامعه تقسیم کار و تخصصی شدن توسعه یافته و علاوه بر آن با رشد و توسعه علمی - تکنولوژیکی، تولید کالا، ثروت، خدمات و فرصت‌ها در جامعه افزایش یابد. در این مرحله دو گرایش کلی درباره برابری ایجاد می‌شود:

الف. گروهی که به برابری به معنای تساوی در دریافت منابع کمیاب اعتقاد دارند.

این گروه بیشتر به عدالت توزیعی به معنای تقسیم مساوی منابع و ثروت جامعه‌گرایش دارند. در جوامع برابرخواهانه، اصل بر این است که جامعه زمانی در بهترین حالت قرار دارد که بیشترین حد برابری را بین افراد پیاده کرده باشد. بنابراین اصل را بر تقسیم مساوی منابع، امتیازات، تولیدات، قدرت، درآمد، مالکیت و سرمایه قرار می‌دهد. به لحاظ هستی‌شناختی در این جوامع بر تشابه و یکسانی افراد صحه گذاشته می‌شود و جامعه هویتی فراتر از افراد پیدا می‌کند. در این جوامع، فرض بر این است که پس از اجرای عدالت و ایجاد برابری، افراد به آزادی‌های واقعی دست پیدا خواهند کرد. به عبارت دیگر «عدالت» پیش‌نیاز «آزادی» است و اولویت با کاهش نابرابری در جامعه است.

ب. گروهی که به برابری، به معنای برابری در فرصت‌ها اعتقاد دارند. این افراد معتقدند برابری در فرصت‌ها احتمالاً به عدم تساوی در برخورداری از منابع کمیاب و ثروت می‌انجامد. اما این عدم تساوی نه‌تنها عادلانه است، بلکه بهترین راه برای حفظ آزادی‌های فردی و بالا بردن کارایی جامعه است. این گروه به توزیع برابر فرصت‌ها و رعایت آزادی افراد برای فعال کردن شایسته‌ترین‌ها توجه دارند. بنابراین اصل را بر توزیع برابر «فرصت‌ها» قرار می‌دهند تا فرد بتواند آزادانه آن‌ها را انتخاب کرده و با تلاش خود میزان موفقیتش را در هر فرصت تعیین کند. در این جوامع تفاوت تنوع و تکثر افراد و اهداف آنان پذیرفته‌شده و جامعه به کلتی متکثر تبدیل می‌شود. در مرحله مصرف کالاها و خدمات فرهنگی، عدالت در دسترسی فرهنگی پایه و اساس هرگونه توسعه فرهنگی است و در نظر گرفتن امکان دسترسی به فضاها، زیرساخت‌ها، کالا و خدمات فرهنگی برای همه نقاط کشور امری ضروری است. اگرچه تعریف استانداردهایی واحد برای تمامی اقشار و مناطق جغرافیایی کار صحیحی نیست و باید علاقه و قابلیت افراد و همچنین ویژگی‌های تاریخی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی گروه‌های اجتماعی و مناطق جغرافیایی را نیز در نظر گرفت. برای مثال، انتظار نمی‌رود که تعداد سالن‌های موسیقی نسبت به جمعیت در استانی که بیشتر اهل و متقاضی موسیقی است با استان دیگری که بیشتر متقاضی هنرهای دستی است یکسان باشد. برنامه‌ریزی فرهنگی نیازمند توجه به قابلیت‌ها و مقتضیات هر منطقه یا هر استان است. اساساً یکی از دلایل شکست برنامه‌های توسعه فرهنگی در ایران همین برنامه‌ریزی متمرکز و از بالا به پایین سازمان‌مدیریت و وزارتخانه‌ها و عدم توجه به شرایط بومی و منطقه‌ای بوده است. در صورتی که اگر برنامه‌ریزی از پایین به بالا و بر اساس خواست و تقاضای استان‌ها و شهرستان‌ها انجام شده بود، احتمال موفقیت بیشتری داشت. در کشورهای توسعه‌یافته، وزارت فرهنگ و سازمان مدیریتی نیست که

بگویند هر شهر و روستا باید چه تعداد سالن تئاتر، سینما، کتابخانه و... داشته باشد. این مردم شهرها و روستاها هستند که با رأی دادن به برنامه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شهرداریها و دهدهاها مشخص می‌کنند که اولویت آن‌ها سالن تئاتر یا موزه هنری و یا کتابخانه‌های بیشتر است. انتظار می‌رود در استان خراسان شمالی که علاقمندان به موسیقی فراوانند، سالن‌های موسیقی بیشتری ایجاد شود و تعداد اجراهای موسیقی متناسب با استقبال مردم باشد. به‌طور حتم، توجه به ابعاد مختلف عدالت فرهنگی در سه مرحله تولید، توزیع و مصرف در دستور کار نهادهای فرهنگی استان قرار دارد، اما کمبود بودجه، نوپا بودن استان و عوامل تاریخی و جغرافیایی موجب شده است اجرای عدالت فرهنگی در استان با مشکل مواجه شود. در حال حاضر، اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی از طریق ادارات و نمایندگی‌های خود، به همه شهرستان‌های و شهرهای استان خدمات فرهنگی ارائه می‌نماید و با برنامه‌ریزی و نظارت مستمر، فعالیت مؤسسات و فعالان حوزه فرهنگ و هنر را ساماندهی می‌کند. اعتبارات سرمایه‌ای استان همواره بیش از اعتبارات هزینه‌ای بوده است که این موضوع باتوجه به نوپا بودن استان، دور از ذهن نیست و نیاز به اعتبارات سرمایه‌ای در استان، از دیدگاه مسئولین کشوری و استانی دور نمانده است. اما باید توجه داشت که با افزایش نرخ تورم در کشور، بودجه جاری نهادها و از جمله اداره کل ارشاد اسلامی استان، نیازمند افزایش است. این نیاز در شهرستان‌های محرومی مانند مانه و سملقان بیشتر است. خراسان شمالی یک استان در حال توسعه و پیشرفت است که ظرفیت‌های خوبی در زمینه‌های فرهنگی دارد؛ اما مشکل اصلی پیش روی توسعه استان، پایین بودن شاخص‌های اقتصادی و توزیع نابرابر امکانات و خدمات در شهرهای استان است. به همین جهت برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی از مهم‌ترین دغدغه‌های سیاست‌گذاران و مسئولان استان محسوب می‌شود. هر استانی دارای ظرفیت‌ها و قابلیت‌هایی است که می‌تواند با تکیه بر آن راه رشد و تعالی فرهنگی را در پیش بگیرد. استان خراسان شمالی، از جمله استان‌های کم‌درآمد کشور است که کمبود امکانات معیشتی و اقتصادی موجب عدم توسعه فرهنگی استان گردیده است؛ اما نقاط قوت استان می‌تواند تکیه‌گاهی برای غلبه بر نقاط ضعف و کاستی‌های موجود باشد. بزرگترین نقاط قوت استان در زمینه فرهنگ و هنر را می‌توان کثرت و تعدد قومیت‌های مختلف، برخورداری از پیشینه تاریخی و آداب و رسوم پایدار دانست، تنوع و کثرت حضور اقوام مختلف از مهم‌ترین ویژگی‌های استان خراسان شمالی است. هیچ کدام از استان‌های کشور، دارای چنین تنوعی از نظر فرهنگی نیستند. وجود اقوام مختلف با فرهنگ‌ها و آداب

و رسوم متفاوت سبب شده این استان به گنجینه فرهنگ‌ها شهرت یابد. استان خراسان شمالی از پیشینه قابل قبولی در عرصه فرهنگ و هنر برخوردار است. این استان زادگاه بسیاری از دانشمندان، نویسندگان، ادبا و هنرمندان مشهور اسلام و ایران بوده است و مفاخر آن در شکل‌گیری تمدن اسلامی و ایرانی نقشی بسزا داشته‌اند. داشته‌های فرهنگی استان، می‌تواند نقش بسیار موثری را در تقویت هویت دینی و اسلامی و تحکیم همبستگی ایفا نمایند. با چنین قدمت تاریخی و فرهنگی‌ای می‌توان انتظار داشت که ساکنان این استان به سهولت تحت تأثیر فرهنگ بیگانه قرار نگیرند و به اصطلاح دچار استحاله فرهنگی نشوند. توجه به این قدمت تاریخی و پایبندی ساکنان استان، نیازمند برنامه‌ریزی همه‌جانبه جهت حفظ میراث فرهنگی گذشتگان است. استان خراسان شمالی از جمله استان‌هایی است که ساکنان آن به امور دینی و مذهبی توجه جدی دارند. برگزاری همایش‌های دینی و قرآنی در این استان همواره مورد استقبال عموم افراد جامعه قرار می‌گیرد. معاونت قرآن و عترت اداره کل ارشاد اسلامی استان با برگزاری برنامه‌های متنوع توانسته است نقش مهمی در ترویج فرهنگ دینی و قرآنی در استان ایفا کند. نظام آموزشی کشور، با ایجاد توازن در ارائه برنامه‌های آموزشی بر اساس نیازهای مناطق و استان‌های مختلف کشور، می‌تواند مانع تک بعدی شدن دانش‌آموزان و دانشجویان شود و توان و انگیزه آن‌ها را در حفظ ارزش‌های گذشتگان مضاعف کند. به اعتقاد و باور استادان زبان و ادبیات فارسی، گویش‌های بومی و محلی به لحاظ عناصر لغت‌ساز تأثیر به‌سزایی در پویایی زبان دارند که حفظ آن‌ها ضرورتی انکارناپذیر است. وقتی زبان و گویشی از بین می‌رود همراه خود بسیاری از آداب و رسوم، مثل‌ها و ضرب‌المثل‌ها را به ورطه فراموشی می‌کشاند. این در حالی است که با ورود فناوری و گسترده‌گی دامنه ارتباطات، بهره‌گیری از گویش‌ها کم‌رنگ شده است، به گونه‌ای که کودکان در سنین زیر ۱۰ سال به ندرت به گویش‌های مادری خود صحبت می‌کنند. وظیفه اولیه آموزش زبان مادری بر عهده خانواده است و این در حالی است که خانواده‌ها، از پیشینه و ارزش‌ها و همچنین جایگاه زبان محلی خود آگاهی ندارند و آموزش گویش‌های محلی را در تضاد با زبان معیاری که در مراکز آموزشی استفاده می‌شود می‌دانند. بی‌توجهی به زبان‌های بومی و محلی در نظام آموزشی و دانشگاهی کشور و غلبه لهجه تهرانی بر گویش مردم ایران و در نتیجه تکلم نکردن خانواده‌ها به گویش‌های محلی مهم‌ترین عامل کم‌رنگ شدن گویش‌ها و در نتیجه فراموشی آئین‌های محلی است. خراسان شمالی در زمره استان‌هایی قرار گرفته است که سرانه مصرف فرهنگی مناسبی دارد. بالا بودن سرانه مصرف فرهنگی از نقاط قوت و از

ظرفیت‌های مناسبی است که در این استان وجود دارد. مردم، زمانی خواستار تأمین نیازهای خود برای دستیابی به عدالت هستند که آگاهی عمیقی از حقوق خود داشته باشند. مصرف کالاهای فرهنگی، نظیر خواندن کتاب، استفاده از برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، پیگیری اخبار و اطلاعات از طریق مطبوعات رسمی کشور. رسانه در لغت به معنای روش یا ابزار مادی یا فنی تغییر شکل پیام به علامت‌ها (سیگنال‌ها) است که مناسب انتقال از یک مجرای (کانال) ارتباطی معین می‌باشد. اما در اصطلاح، ابزاری است که به وسیله آن‌ها ارتباط برقرار می‌شود. در «فرهنگ بزرگ سخن» در تعریف رسانه آمده است: «وسیله‌ای که اخبار و اطلاعات را به مردم می‌رساند؛ مانند رادیو، تلویزیون، مجله و شبکه‌های رایانه‌ای». رسانه از جمله راه‌های دستیابی به اطلاعات و آگاهی‌های لازم برای زندگی سعادت‌مند در جامعه است. رسانه‌های خبری و فرهنگی اعم از دیجیتال یا چاپی نقش مهمی در آگاهی‌رسانی به افراد جامعه دارند. شواهد و مستندات نشان می‌دهد که سهم بعضی از شهرستان‌ها مانند گرمه و راز و جرگلان از نشریات استان صفر است و این شهرستان‌ها، فاقد روزنامه، پایگاه خبری و حتی دکه فروش مطبوعات هستند. این موضوع در دنیای متغیر و اطلاعات‌محور امروز بسیار حائز اهمیت است و انتظار می‌رود، به منظور افزایش سطح اطلاعات و آگاهی‌های افراد جامعه و جلوگیری از روی آوردن افراد جامعه به اطلاعات و اخبار جعلی فزاینده در شبکه‌های اجتماعی، حمایت از انتشار روزنامه و ایجاد پایگاه خبری دارای مجوز در شهرهای محروم استان پیشنهاد می‌شود. در کشور ما رسانه ملی، نقش مهمی در توسعه فرهنگی بر عهده دارد. امروزه بسیاری از افراد بخش عمده معلومات خود را مرهون برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی و یا بهره‌گیری از رسانه‌های نوشتاری هستند و این امر در مورد قشر کودک و نوجوان به آسانی قابل مشاهده است؛ زیرا آنان بیش از دیگر اقشار وقت صرف دیدن تلویزیون می‌کنند. در میان وسایل ارتباط جمعی، روزنامه، رادیو و تلویزیون بیش از هر رسانه دیگری وقت افراد جامعه را به خود اختصاص می‌دهند و این به‌خاطر ویژگی‌هایی است که این رسانه‌ها دارا هستند. رسانه ملی می‌تواند نقش تأثیرگذاری در فرهنگ جامعه بر عهده بگیرد. توازن در اجرای برنامه‌های تلویزیونی و توجه به فرهنگ و آداب و رسوم همه استان‌ها و قومیت‌های کشور، از ضروریات اجرای عدالت در حوزه فرهنگ و هنر جامعه است. خرده فرهنگ‌ها نباید از میان بروند؛ یا فرهنگ کلان شهرها، بر فرهنگ همه شهرها و روستاهای کشور، غلبه کند. صدا و سیما جمهوری اسلامی با نشان دادن زیبایی‌ها و جذابیت‌های فرهنگ بومی و محلی استان‌های مختلف، باید فضای مساعدی را برای معرفی فرهنگ شهرهای مختلف کشور

بر عهده بگیرد. کتابخانه‌های عمومی و رسانه‌ها نقش مهمی در افزایش آگاهی افراد جامعه و در نتیجه توسعه فرهنگی و اجتماعی شهروندان دارند و برنامه‌ریزان فرهنگی می‌توانند از این نقطه قوت استان به خوبی استفاده کنند. مهم‌ترین نقاط ضعف استان را می‌توان عدم توازن در توزیع امکانات شهری و وضعیت اقتصادی نامناسب استان دانست. استان خراسان شمالی که از جمله استان‌های کم درآمد کشور است، مشکلات اقتصادی بر فعالیت‌های فرهنگی و هنری تأثیر گذاشته است. عدالت اجتماعی، نه تنها در ارائه امکانات، به استان با مشکل مواجهه بوده است و در مقایسه با سایر استان‌های کشور، به این استان کم توجهی شده است، بلکه از نظر امکانات شهری نیز، بین شهرهای استان، نوعی عدم توازن مشاهده می‌شود. کم توجهی به شهرهای کم برخوردار از جمله نقاط ضعف حوزه فرهنگ و هنر این استان به شمار می‌رود. نگاهی به وضعیت سالن‌های نمایش استان، مؤید این گفتار است، در حالی که بجنورد به عنوان مرکز استان، دارای دو سالن سینمای مجهز است، چهار شهر استان خراسان شمالی (جاجرم، راز و جرگلان، گرمه و فاروج) فاقد سالن سینما هستند؛ هرچند تلاش‌هایی توسط مسئولان اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی جهت مجتمع‌های فرهنگی و هنری موجود در این شهرها و نمایش فیلم‌های سینمایی در مجتمع‌های فرهنگی صورت گرفته است؛ اما فقدان سالن سینمایی مسئله‌ای نیست که به راحتی بتوان از کنار آن گذشت. تعداد سینماهای استان از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۷ هیچ تغییری نکرده است و هنوز هم دو شهرستان گرمه و راز و جرگلان فاقد سینما هستند. از دیگر شاخص‌هایی که می‌تواند وضعیت هنری یک استان را توصیف کند؛ وضعیت سالن‌های نمایش و اجرای هنرهای نمایشی در استان است. استان خراسان شمالی، تا سال ۱۳۸۰ فاقد سالن نمایش بوده است؛ اما در سال ۱۳۸۵ و پس از ایجاد استان خراسان شمالی نیاز به اجرای برنامه‌های فرهنگی و هنری در مرکز استان و شهرستان‌ها به وجود آمده است و متعاقب آن در سال ۱۳۸۵ تعداد ۷ سالن نمایش در این استان، دایر گردید. انتظار می‌رفت در سال‌های بعد نیز، این روند ادامه پیدا کند؛ اما از سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۹۶ تعداد سالن‌های نمایش رشدی حدوداً ۲۷ درصدی داشته است و گنجایش سالن‌های نمایش نیز رشدی در حدود ۱۸ درصد را نشان می‌دهد و این در حالی است که جمعیت استان در طول این سال‌ها بیش از ۴۰ درصد افزایش داشته است. از این رو می‌توان گفت که افزایش گنجایش سالن‌های نمایش استان خراسان شمالی با رشد جمعیت تناسب ندارد و لازم است به آن توجه جدی شود. این در حالی است که تعداد برنامه‌های اجرا شده در سال‌های مذکور، رشدی بیش از ۱۵۰ درصد داشته است؛

همچنین تعداد تماشاگران از رشدی بیش از ۵۰ درصد برخوردار بوده است که این امر را می‌توان ناشی از استقبال مردم استان، از اجرای برنامه‌های هنری دانست. بیشترین تعداد اجرا در حوزه تئاتر در شهرستان بجنورد و کمترین تعداد اجرا، مربوط به شهرستان راز و جرگلان بوده است. بعد از بجنورد هم شهرستان‌های جاجرم و اسفراین بیشترین مورد اجرای تئاتر را داشته‌اند. از دیگر، مشکلاتی که در مسیر تحقق عدالت فرهنگی و اجتماعی استان وجود دارد، وضعیت روستاهای استان است. بیشتر روستاهای استان، از وضعیت جاده‌ای مناسبی برخوردار نیستند و مسیر ارتباط آن‌ها با شهرها و روستاهای مجاور، مسیری خاکی و صعب است. زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی در بسیاری از روستاها نیز، از وضعیت مناسبی برخوردار نیست. اکثر مردم روستا، توانایی تولید صنایع دستی منحصر به فردی را دارند که نه تنها در کشور، بلکه در منطقه بی‌نظیر است، اما تولیدات این صنایع دستی نمی‌تواند شرایط اقتصادی تولید کنندگانش را تغییر دهد؛ چرا که بازاریابی مناسبی برای فروش این کالاهای فرهنگی انجام نشده است. این استان، استانی است نوپا که از جهت زیرساخت‌ها عقب ماندگی‌های تاریخی دارد؛ بعضی از شهرهای استان، با وجود اینکه در تقسیمات شهری، شهر محسوب می‌شوند، بافت روستایی دارند و از امکانات مورد نیاز زندگی شهری بی‌بهره هستند. به‌طور حتم، دولت نمی‌تواند با تکیه بر بودجه محدود خود به تأمین کامل نیازهای فرهنگی و هنری بپردازد. استفاده از ظرفیت سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و صاحبان کسب و کار، از جمله راه‌های تأمین بودجه مورد نیاز حوزه‌های فرهنگی و هنری است. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری در خلاء صورت نمی‌گیرد و کسب و کار و سرمایه‌گذاری در هر کشور مستلزم فراهم بودن محیط نهادی مناسب و امنیت بخش در آن کشور است. صاحبان سرمایه، سرمایه‌های خود را در حوزه‌ای به کار خواهند انداخت که علائم و نشانه‌های امنیت اقتصادی به‌خوبی در آن قابل مشاهده باشد. ارتباط میان اقتصاد و فرهنگ تنها به جنبه‌های اقتصادی مانند تولید، ستانده، اشتغال و عایدی کالاهای فرهنگی مربوط نیست. بلکه به جنبه‌های اجتماعی مانند تقاضای فرهنگی، دسترسی، انتخاب‌های ذوقی و ترجیح مصرف‌کننده نیز مربوط است. از این رو در برنامه‌ریزی اجتماعی و مباحث توسعه فرهنگی باید به‌طور ویژه‌ای به تعامل اقتصاد و فرهنگ پرداخت (مریدی و تقی زادگان، ۱۳۹۰). توسعه فرهنگی در هر جامعه‌ای نیازمند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی است. در کشور ما، سرمایه‌گذاری فرهنگی سود مناسبی برای سرمایه‌گذاران ندارد؛ از این رو، دولت باید از بخش‌های فرهنگی، به‌ویژه در استان‌هایی که توان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در سطح پایینی قرار دارد

حمایت کند. کاهش مصرف محصولات هنری و در نتیجه کوچک شدن تدریجی بازار محصولات هنری نیز اثربخشی ساز و کارهای عرضه و تقاضا و به تبع آن روال‌های قیمت‌گذاری رقابتی را مختل می‌سازد؛ از این رو می‌بینیم که در بسیاری از موارد قیمت تعیین شده برای یک کالای هنری نتوانسته است رضایت فروشنده یا خریدار را فراهم سازد، فروشنده کالای نمی‌داند حساسیت میزان فروش به تغییرات قیمت کالا تا چه حد است و آیا کاهش قیمت، افزایش فروش را در پی خواهد داشت و یا بالعکس. این مباحث، موجب ایجاد علامت سؤال یا نگرش ذهنی منفی مشتری در مقایسه با ارزش ذاتی کالا می‌گردد. بررسی تاریخچه فروش آثار هنری نشان می‌دهد، در بسیاری از موارد هنرمند خالق اثر هنری در زمان حیات خود نمی‌تواند از منفعت حاصل از آن بهره‌مند گردد تا این ارزش آفرینی موجب ایجاد انگیزه در دوران شکوفایی کاری او گردد، بلکه در عوض واسطه‌ها و دلالان آثار هنری بوده‌اند که از دسترنج آن‌ها منتفع گردیده‌اند. برای مثال، استان خراسان شمالی، در موسیقی شهرت و ظرفیت مناسبی دارد؛ اما این شهرت نتوانسته است موجب افزایش درآمد فعالان عرصه موسیقی باشد و کمتر کسی در استان به‌طور جرفه‌ای به این هنر پرداخته است. راهکار اساسی مطرح شده برای معرفی آثار فرهنگی و هنری، بازاریابی فرهنگ است. بازاریابی فرهنگی نوعی از بازاریابی است که به واسطه آن فرهنگ و هویت ملی به دیگران منتقل شده و نیازهای فرهنگی جامعه هدف مرتفع می‌گردد. این بازاریابی دارای ابعاد گوناگون داخلی و بین‌المللی است و بخش عظیمی از محصولات فرهنگی مادی و معنوی مبادله می‌گردد بازاریابی داخلی اشاره دارد به مبادله محصولات مادی مانند برنامه‌های تلویزیونی، موسیقی و فیلم‌های سینمایی که برای غنی سازی فرهنگی و پاسخ‌گویی به نیاز داخلی ساخته و مبادله می‌شود. بعد خارجی بازاریابی فرهنگی اشاره به مبادله محصولات فرهنگی داخلی در سطح بین‌المللی دارد که در این مورد محصولاتی مانند صنایع دستی، توریسم و محصولات سمعی و بصری که با نگاهی فرامرزی تولید شده‌اند مد نظر هستند. در بازاریابی باید شناخت دقیقی از محصول تا محل ارائه بدست آوریم تا در امر بازاریابی توفیق بیشتری حاصل شود. برای آنکه بازاریابی فرهنگی بتواند از تأثیرگذاری مطلوبی برخوردار باشد پیش از هر چیزی باید نیازهای فرهنگی و هنری جامعه هدف شناسایی شود. سپس محصول تولید شده، با استفاده از کانال‌های مختلف نظیر نمایشگاه‌ها، جشنواره‌ها، رسانه‌ها و فضای مجازی به جامعه هدف معرفی گردد؛ در هر کشور شبکه‌ای از کانال‌های توزیع وجود دارد که در کل، ساختار منحصربه‌فرد و ثابتی را تشکیل می‌دهد. بازاریابان بین‌المللی نیز مجبور به فعالیت در چارچوب این ساختار

می‌باشند. ساختار سیستم توزیع هر کشور متأثر از عواملی همچون مراحل رشد اقتصادی، سطح درآمد مصرف‌کنندگان، کیفیت تجهیزات زیربنایی، عوامل محیطی و نیز نظام حقوقی و قانونی آن کشور است. کانال‌های موجود در سیستم توزیع بین‌المللی به دو بخش کانال‌های کشور مبدأ و کانال‌های کشور مقصد تقسیم می‌شوند. راهبرد توزیع بین‌المللی باید به این پرسش پاسخ دهد که در هر بازار، بهترین کانال توزیع کدام است. باید شرایطی ایجاد شود تا هنرمند و صاحب اثر فقط به تولید محتوای فرهنگی یا هنری خود پردازد و دغدغه استقبال یا عدم استقبال از محصول را نداشته باشد. به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی فرهنگی در استان، نیازمند پژوهش بیشتر و شناسایی بهتر ویژگی‌ها و ظرفیت‌های استان است. از جمله ظرفیت‌های خاص استان که اداره کل ارشاد هم از آن غافل نبوده است؛ وجود فرهنگ دیرپای روستایی و عشایری است. وجود فرهنگ روستایی و استقبال مناسب مردم استان از رویدادهای فرهنگی و هنری، اداره کل ارشاد اسلامی این استان را در ایجاد زمینه حضور روستاهای این استان در جشنواره روستاها و عشایر دوستدار کتاب تشویق و ترغیب کرد. هویت دینی مردم استان و علاقه‌مندی آن‌ها به شعائر و مناسبات مذهبی از دیگر ظرفیت‌هایی است که می‌تواند در همه فعالیت‌های فرهنگی مورد توجه قرار گیرد. کرمانج‌های خراسان رضوی و شمالی از نظر احساس تعلق به آموزه‌ها و آئین‌های مذهبی جزء اقوام پیشرو کشور به شمار می‌آیند. به طوری که می‌توان ادعا کرد امروزه مذهب در بین کرمانج‌ها امری صرفاً اعتقادی نیست، بلکه تمام شئون جامعه کرمانج‌های خراسان رضوی و شمالی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (سویدانلویی، ۱۳۹۵). زندگی مسالمت‌آمیز و درهم‌آمیختگی فرهنگی مردم استان، موجب شده است افراد دارای مذاهب غیر شیعی هم بتوانند به راحتی به برگزاری مراسم و شعائر دینی خود پردازند. ترکمن‌های استان خراسان شمالی جزء مسلمانان اهل تسنن و پیرو مذهب حنفی هستند (محمدی، ۱۳۹۶). وجود تعداد زیادی از افراد دارای مذهب تسنن این حقیقت را نشان می‌دهد که علی‌رغم رسمیت داشتن مذهب تشیع در کشور، مذهب تسنن نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی باید به آداب و رسوم و نیازهای فرهنگی اهل تسنن توجه شود. مؤسسات قرآنی استان از ظرفیت‌های فرهنگی استان خراسان شمالی محسوب می‌شوند؛ این مؤسسات علاوه بر برگزاری مراسم قرآنی و ترویج فرهنگی قرآنی، به آموزش علوم و هنرهای قرآنی می‌پردازند. بسیاری از این مؤسسات قرآنی توسط بزرگان اهل سنت دایر شده‌اند و تحقق عدالت فرهنگی مستلزم حمایت از این مؤسسات است. از جمله عواملی که می‌تواند در رشد

فرهنگی و اجتماعی یک سرزمین نقش داشته باشد، انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد هستند. این سازمان‌ها می‌توانند با تکیه بر انگیزه مردمی و خرد جمعی بسیاری از فعالیت‌های هزینه‌بر را به‌صورت رایگان، یا با هزینه‌های اندک و با کیفیتی انکارناپذیر انجام دهند. استان خراسان شمالی به دلیل برخورداری از مردمی فرهنگ‌دوست از این ظرفیت برخوردار است. توجه به اهمیت و ضرورت پژوهش و نقش کلیدی آن در رشد و توسعه جامعه، گسترش و تقویت نهادهای علمی و پژوهشی، اهتمام در اشاعه فرهنگ پژوهش و اعتلای جایگاه تحقیقات در کشور برای سرعت بخشیدن به فرایند توسعه از لوازم و ضرورت‌های بنیادین توسعه فرهنگی است و اهمیت این امر در نهادهای فرهنگی مضاعف می‌گردد؛ زیرا هیچ‌گونه بهسازی یا تغییرات مفید در کیفیت برنامه‌ها و عملکردهای فرهنگی بدون ابزار تحقیق امکان‌پذیر نیست. چنانچه پژوهش و نوآوری را رکن تحول، توسعه و اعتلای فرهنگ یک جامعه بدانیم، روشن است که در این زمینه نیازمند سرمایه‌گذاری شایسته‌ای خواهیم بود. سرمایه‌گذاری در زمینه فرهنگ به دو صورت قابل انجام است (۱) فراهم کردن امکانات و ابزار پژوهش مانند کتابخانه، آزمایشگاه، مراکز اطلاع‌رسانی و ... (۲) ترغیب و تشویق آحاد جامعه به‌ویژه نخبگان و اندیشمندان به مطالعه و تحقیق و ایجاد شرایط مناسب برای آنان. وظیفه تحقیق و پژوهش در کشور بیش از هر نهاد دیگری بر عهده دانشگاه‌ها و مراکز علمی و پژوهشی است؛ اما وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به‌عنوان یکی از نهادهای مهم و تأثیرگذار اهداف و وظایف اساسی و مهمی در زمینه فرهنگ و هنر بر عهده دارد که مهمترین این وظایف، رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی، استقلال فرهنگی و مصونیت جامعه از نفوذ بیگانه، اعتلای آگاهی‌های عمومی در زمینه‌های فرهنگ و شکوفایی استعدادهای هنر اسلامی و ایرانی از طریق تشویق و حمایت نویسندگان، شعرا، ادبا و هنرمندان، معرفی و بزرگداشت، رواج فرهنگ و هنر اسلامی، گسترش مناسبات فرهنگی با اقوام و ملل مختلف، به‌ویژه مسلمانان و مستضعفان جهان و فراهم آوردن زمینه‌های وحدت در میان مسلمانان می‌باشد (گنجی، ۱۳۹۱). نکته حائز اهمیت در موفقیت یک برنامه‌ریزی فرهنگی آن است که برنامه‌ریزی فرهنگی به‌عنوان یک برنامه توسعه‌ای باید بخشی از یک استراتژی بزرگتر برای توسعه جامعه باشد تا از این طریق بتواند با برنامه‌ریزی کالبدی، اهداف توسعه اقتصادی، رویکردهای عدالت اجتماعی، برنامه‌ریزی برای تفریح و اوقات فراغت و برنامه‌ریزی مسکن و خدمات عمومی ارتباط برقرار کند و این بدان معناست که برنامه‌ریزی فرهنگی نمی‌تواند به‌صورت یک برنامه بخشی و جداگانه از سایر برنامه‌های توسعه باشد و یا به

برنامه‌های موجود اضافه شود. از سوی دیگر در این نوع برنامه‌ریزی تحقق اهداف توسعه در گرو توجه به همه نیازها و نه فقط نیازهای فرهنگی هنری گروه‌های اجتماعی است. شرط موفقیت و تحقق توسعه در فرایند برنامه‌ریزی فرهنگی، شناخت منابع فرهنگی است. و باید توجه شود که منابع فرهنگی مجموعه‌ای از هنرهای شناخته شده مشخص و یکسان برای همه فرهنگ‌ها نیستند بلکه از آنجا که معنای فرهنگ مبتنی بر تعریف فرهنگ، به معنای راه و روش زندگی است، بنابراین اولاً منابع فرهنگی بسیار گسترده‌تر از هنرهای بومی یک جامعه هستند و دوماً این منابع در هر جامعه متفاوت از دیگری است و از همین روست که برنامه‌ریزی فرهنگی نیازمند فرایندی دموکراتیک است و باید بر فرآیند ارزیابی فرهنگی اجتماعی دقیق بنیان نهاده شود چرا که مستلزم آگاهی یافتن از واقعیت‌ها و نیازهای موجود جامعه در بستری از تنوع و تکثر فرهنگی و ابعاد ناملموس میراث فرهنگی است.

محدودیت‌های پژوهش

در این پژوهش، هم مانند همه پژوهش‌های دیگر، پژوهشگران با محدودیت‌ها و موانعی روبرو بودند که برای بیان مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. کمبود منابع پژوهشی که به نظر می‌رسد دلیل آن کم‌توجهی به مقوله پژوهش در استان خراسان شمالی است.

تلفیق و درهم کردن بسیاری از آمارها و اطلاعات مربوط به خراسان شمالی در سامانه‌های آماری با آمار و اطلاعات مربوط به خراسان رضوی که می‌توان دلیل آن را در نوپا بودن استان و نیز وابستگی نسبی بعضی از سازمان‌ها با سازمان‌های خراسان رضوی دانست. امتناع بعضی از مدیران و کارشناسان از دادن آمار و اطلاعاتی که جنبه منفی دارند و اصرار بر مثبت نشان دادن عملکرد سازمان و نهاد مرتبط که این موضوع را می‌توان ناشی از تعلق خاطر مدیران و کارشناسان به حرفه و یا سازمان دانست.

پیشنهاد‌های کاربردی

در این بخش از پژوهش، پیشنهاد‌های کاربردی بر اساس یافته‌های حاصل از مصاحبه با خبرگان و تحلیل متون، ارائه می‌شود. پیشنهادها براساس کوتاه مدت یا بلند مدت بودن تقسیم شده‌اند.

الف) پیشنهاد‌های کوتاه مدت

استان خراسان شمالی، به لحاظ جغرافیایی موقعیت مناسبی دارد. هم‌مرز بودن با کشور

ترکمنستان از جمله فرصت‌هایی است که می‌تواند در منشور توسعه فرهنگی و اجتماعی استان مورد توجه قرار گیرد. اگر نگاهی به تمامی استان‌های مرزی در کشور بیندازیم می‌بینیم که تمامی این استان‌ها زیرساخت‌هایی همچون معبر ورود و خروج به کشور همسایه، بازارچه مرزی و ... را به منظور تسهیل در امور تجاری میان دو کشور دارا هستند و همین موارد نیز علاوه بر اینکه امر صادرات و واردات را برای تجار بومی منطقه آسان‌تر کرده موجب رشد اقتصادی آن استان نیز شده است. اما خراسان شمالی فاقد چنین زیرساخت‌های مهمی است و استان نتوانسته است از این فرصت، برای مبادله کالاها و برنامه‌های فرهنگی و هنری و معرفی فرهنگ اصیل ایرانی استفاده لازم را ببرد. با توجه به این که استان خراسان شمالی استانی نوپا است، جلب نظر شهرداران و فرمانداران برای ساخت بازارچه‌های فرهنگی و هنری با هدف ایجاد تقاضای بیشتر برای خرید محصولات فرهنگی پیشنهادی است که بسیاری از صاحب‌نظران بر آن تأکید داشتند و آن را در ارتقای فرهنگی و هنری استان ضروری می‌دانستند. در این زمینه مذاکره با کارداران سفارت و کنسولگری‌های کشور ترکمنستان و ایجاد تفاهم‌نامه‌های همکاری در زمینه ایجاد و ساخت بازارچاه مشترک کالاهای فرهنگی و هنری با هدف معرفی فرهنگ و کالاهای فرهنگی و هنری استان به کشورهای همسایه می‌تواند مؤثر باشد.

در چند سال اخیر، رویکرد اصلی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در حوزه مطبوعاتی، کانون‌های آگهی و تبلیغات، مؤسسات فرهنگی چندمنظوره و مؤسسات فرهنگی تک منظوره و کاهش زمان صدور پروانه و حمایت ویژه از آن‌ها است. راه‌اندازی سامانه الکترونیکی سراسری مؤسسات فرهنگی و هنری چندمنظوره به منظور کاهش زمان صدور مجوز از جمله تلاش‌هایی است که در این راستا، صورت گرفته است. با این وجود؛ هنوز هم در استان خراسان شمالی تعداد این مؤسسات پاسخگوی نیاز جمعیت فرهنگ دوست استان نیست. تخصیص اعتبار مناسب برای مؤسسات فرهنگی و هنری در بودجه‌های استانی، با هدف گسترش فعالیت‌ها و درجه‌بندی این مؤسسات از رویکردهایی است که می‌تواند زمینه ایجاد عدالت فرهنگی و توزیع مناسب مؤسسات فرهنگی چندمنظوره و مؤسسات فرهنگی تک منظوره را در استان ایجاد کند. واگذاری برخی از برنامه‌های استانی از جمله برگزاری نمایشگاه‌های کتاب، به مؤسسات فرهنگی و هنری و حمایت از این مؤسسات می‌تواند موجب رونق فضای عمومی فرهنگ و هنر استان شود.

انجمن‌های ادبی و فرهنگی به صورت خودجوش در دل نهادهای مختلف به وجود آمده‌اند؛ تجربه فعالیت گروهی، تحمل دیدگاه‌های منتقدان و ایجاد اعتماد به نفس واقعی

برای تداوم حضور اثرگذار در عرصه هنر و ادبیات مهم‌ترین دستاورد انجمن‌های هنری و ادبی است. افزایش کیفیت تولیدات ادبی و هنری در گرو نقد سازنده و معرفی صحیح آنهاست. پیشنهاد می‌شود به منظور انسجام بخشی و تقویت انجمن‌های صنفی، علمی، هنری و ادبی، ثبت رسمی، ایجاد اساسنامه، تعیین هیئت امناء و رییس مجمع، توجه به نیازهای مالی و ضروری انجمن‌های ادبی و بیمه اعضای این انجمن‌ها در دستور کار اداره کل فرهنگ و ارشاد استان قرار گیرد. برگزاری جشنواره انجمن‌های ادبی و انتخاب افراد و انجمن‌های فعال در استان نیز، می‌تواند موجب ترغیب افراد به فعالیت بیشتر و منسجم‌تر گردد.

فناوری فرهنگی زیربنای صنایع فرهنگی و ابزار تولید کالاها و خدمات فرهنگی است. با پیشرفت فناوری می‌توان محتوای محصولات فرهنگی را به راحتی و در کمترین زمان از طریق شبکه‌های الکترونیکی وارد گستره بازار مصرف کنندگان نمود. امروزه، تولید کالاها و خدمات فرهنگی وابستگی شدیدی به فناوری دارد به طوری که، استفاده از فناوری در صنایع فرهنگی ایران نظیر سینما، موسیقی و صنایع دستی و دیگر صنایع فرهنگی بروز و ظهور پیدا کرده است. برای تولید بهتر کالاها و خدمات فرهنگی باید بتوان از فناوری به نحو مطلوب استفاده نمود. هرچند که باید جنبه‌های هنری و دستی بسیاری از هنرها را حفظ کرد، اما با توجه به ویژگی‌های فناوری نظیر سرعت، دقت و گستره پوشش نمی‌توان از توجه به فناوری‌ها در حفظ و بقای صنایع فرهنگی و نیز گسترش آن غافل شد. توجه به زیرساخت‌های فناوری استان، نظیر پوشش اینترنت، گسترش پوشش تلفن همراه در نقاط دور از دسترس و راه‌اندازی کارگاه‌های فناور محور همراه با ارتقاء سواد فناوری افراد جامعه با حمایت دانشگاه‌ها و مراکز علمی می‌تواند زمینه تلفیق هنر، فناوری و صنایع فرهنگی را به وجود آورده و تولید این صنایع فرهنگی را تقویت نماید و آن را از نسلی به نسل دیگر منتقل سازد. ایجاد و تقویت زیرساخت‌های فناوری جهت تولید و توزیع کالاهای فرهنگی استان نیاز به همیاری دستگاه‌های اجرایی مختلف نظیر وزارت ارشاد اسلامی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و وزارت صمت دارد.

جاذبه‌های اجتماعی استان خراسان شمالی بخش مهمی از دیدنی‌های این منطقه را تشکیل می‌دهند. این استان از نظر اجتماعی یکدست نبوده و قومیت‌های مختلفی در استان زندگی می‌کنند که از جمله آن‌ها می‌توان قوم‌های کرمانج، تات، ترک، ترکمن، کرد، اقلیت‌های بلوچ، عرب، لر و فارس‌های مهاجر را نام برد. وجود قومیت‌های گوناگون و فرهنگ‌های متنوع سبب به وجود آمدن تنوع بسیاری در جاذبه‌های اجتماعی این سرزمین

شده است؛ به طوری که هر یک از اقوام یاد شده دارای آداب و رسوم، جشن‌ها، آیین‌های گوناگون و مراسم‌ها و غذاهای محلی خاص خود هستند. لباس‌های محلی و رنگارنگ اقوام مختلف، شیوهٔ بیلاق و قشلاق عشایر و آداب و رسوم خاص آن‌ها همواره برای بازدیدکنندگان و گردشگران اجتماعی جذاب و دیدنی است. جشن‌ها و آیین‌های محلی که بر اساس آداب و رسوم هر یک از اقوام در این استان برگزار می‌شوند از دیگر جاذبه‌های اجتماعی منطقه به شمار می‌آیند و در کنار غذاها و خوراکی‌های لذیذ این دیار نقش مهم و قابل توجهی را در جلب رضایت گردشگران ایفا می‌کنند. در واقع، خراسان شمالی ویترونی از قومیت‌ها، گویش‌ها و آداب و رسوم ملت ایران است. چنین شرایطی در هیچ یک از استان‌های کشور قابل مشاهده نیست. این ویژگی مورد توجه پژوهشگران زیادی قرار گرفته است؛ با این حال، زیرساخت‌های لازم برای انجام تحقیقات مردم‌شناسی در استان پاسخگوی نیاز پژوهشگران و علاقه‌مندان نیست. از این رو، پیشنهاد می‌شود پژوهشکدهٔ مردم‌شناسی در این استان با استفاده از ظرفیت‌های پژوهشی دانشگاه‌ها و زیر نظر وزارت ارشاد راه‌اندازی شود.

خراسان شمالی از جمله استان‌هایی است که ظرفیت بی‌ظنیری در توسعهٔ هنری و از جمله هنرهای نمایشی و هنر موسیقی دارد. این استان به‌عنوان یکی از قطب‌های موسیقی مقامی است و موسیقی مقامی در این استان مقبولیت عمومی دارد. موسیقی مقامی تلبور پرگسترهٔ امید از دانش استان را رقم می‌زند. موج زیبایی‌شناسی هنری را در ویژگی‌های ژرف موسیقی مقامی در این استان مشاهده می‌کنیم، وسعت در مفاهیم و پردامنه بودن مفاهیم ارزشمند موسیقی مقامی از ویژگی‌های مهم موسیقی است. استان خراسان شمالی می‌تواند به قطب موسیقی مقامی کشور تبدیل شود؛ لازمهٔ تبدیل شدن خراسان شمالی به پایتخت موسیقی مقامی، برنامه‌ریزی مستمر از سوی متولیان و فعالان هنر موسیقی مقامی است. با برنامه‌ریزی خلاقانه می‌توان خراسان شمالی را به‌عنوان یکی از شبکه‌های فرهنگ و هنر معرفی کرد. هنرمندان و مسئولین فرهنگی کمک کنند تا بنیان‌های علمی، باستانی و تاریخی موسیقی مقامی استان معرفی شود و فرصت معرفی این استان به‌عنوان پایتخت موسیقی مقامی فراهم گردد. برای انجام این مهم، لازم است زمینهٔ آموزش هنر توسط اساتید و پیشکسوتان استان به جوانان علاقه‌مند فراهم گردد. اما در حال حاضر، بسیاری از علاقه‌مندان به تحصیل در رشته‌های هنری به استان تهران عزیمت می‌کنند. بنابراین، تأسیس دانشگاه هنر در استان به‌عنوان یک مطالبهٔ عمومی و از ضروریات توسعهٔ فرهنگی و هنری استان پیشنهاد می‌شود.

ب) پیشنهاد های بلند مدت

۱ - واژه اتاق فکر (Think tank) معمولاً به سازمان‌هایی اطلاق می‌شود که نظریه‌پردازان و اندیشمندان را به خدمت می‌گیرند تا برای مسائل کلان، تحلیل‌ها و دستورالعمل‌هایی برای سیاست‌گذاری فراهم کنند. اتاق فکر یک سازمان متشکل از گروهی از نفرات خبره صاحب فکر و اندیشه و نوآور است که بر اساس روش‌های جمع‌اندیشی و بهره‌گیری حداکثری از خرد جمعی و شبکه مشاوران تخصصی به ارائه راه‌حل‌های خلاقانه برای حل ریشه‌ای مشکلات موجود و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های کلان می‌پردازند. اتاق‌های فکر نقش مهمی در روند رشد و توسعه کشورها دارند. اندیشکده، اندیشگاه، مرکز مطالعات استراتژیک، مخزن فکری، کارخانه‌های فکر، کارخانه‌های مغز و کارخانه‌های ایده برخی از عباراتی است که برای این نوع سازمان‌ها در ادبیات فارسی استفاده شده است. اتاق فکر، یکی از ابزارهای آفرینندگی برای حل مسئله و توسعه خلاقیت در هر سازمانی است و مکانی است برای اندیشیدن به یک مسئله یا موضوع بدون حضور عواملی که مانع آزاد اندیشی و یا محدودیت می‌شوند مانند ملاحظات سیاسی یا اعمال قدرت مدیران ارشد. اتاق فکر به تدوین و انعکاس پیشنهاد های سازنده و خلاقانه اعضای خود می‌پردازد و با نوآوری، فضای تصمیم‌گیری را از یکنواختی خارج می‌کند. ایجاد اتاق فکر در ادارات کل استانی، برای تجدید نظر در شیوه پرداختن به برنامه‌های فرهنگی و هنری به منظور ایجاد زمینه خلاقیت فکری و به کارگیری روش‌های جدید برای اجرای فراگیر فعالیت‌ها و مشارکت مردم در فعالیت‌هایی همچون نمایشگاه‌های کتاب، جشنواره‌های قرآنی و فرهنگی و هنری پیشنهاد می‌شود.

۲ - بر اساس ماده ۵ قانون تنظیم مقررات مالی دولت و آیین‌نامه اجرایی آن و سایر قوانین و مقررات مربوطه از جمله ماده ۲۴ قانون مدیریت خدمات کشوری و قانون برگزاری مزایده عمومی برخی از فضا های فرهنگی و هنری وزارت ارشاد، این امکان را دارد که برخی از فضا های فرهنگی و هنری خود را به صورت اجاره‌ای به مؤسسات خصوصی واگذار کند. واگذاری امور فرهنگی و هنری به مجتمع‌های فرهنگی و هنری استان، با طی مراحل قانونی به منظور استفاده از توانمندی‌های فعالان فرهنگی و هنری استان می‌تواند زمینه درآمدزایی را برای فعالان فرهنگی و هنری استان و ترغیب بیشتر آن‌ها به استفاده از روش‌های خلاقانه در راستای رفع نیازهای فرهنگی و هنری استان فراهم آورد. ایجاد اشتغال در حوزه فرهنگ و هنر، بهبود خدمات فرهنگی و هنری به مردم، استفاده حداکثری از ظرفیت هنرمندان، افزایش بهره‌وری از امکانات مجتمع و دقت بیشتر در نگهداری از

اموال مجتمع، اصلاح نظام خدمت و بهبود عملکرد و بالا بردن جنبه حاکمیتی و نظارتی ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی و جلب مشارکت بخش خصوصی در فعالیتهای فرهنگی و هنری از جمله مزایای دیگر این پیشنهاد به شمار می‌رود.

۳- بر اساس فرمایشات مقام معظم رهبری، راه نجات کشور از آسیب‌های اجتماعی افزایش مصرف فرهنگی است. باور جمعی به این موضوع که هر نوع سرمایه‌گذاری فرهنگی باعث کاهش آسیب‌های اجتماعی می‌شود؛ برنامه‌ریزان فرهنگی کشور را در حمایت از اصحاب فرهنگ، هنر و رسانه تشویق و ترغیب می‌کند. این حمایت باید به صورت همه‌جانبه در حوزه‌های سینما، موسیقی، تئاتر، شعر، هنرهای تجسمی، کتاب، قرآن، مسجد و همه حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی اتفاق بیفتد. معافیت مالیاتی و اجرای همه‌جانبه قوانین حمایت‌کننده از مؤسسات فعال در زمینه انتشاراتی، مطبوعاتی، فرهنگی، هنری و قرآنی شامل می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. هرچند این گونه حمایت‌ها در قانون پیش بینی شده است و بر اساس بند «ل» ماده ۱۳۹ قانون اصلاحی مالیات‌های مستقیم، کلیه فعالیت‌های فرهنگی، هنری، مطبوعاتی و انتشاراتی که دارای مجوز فعالیت (یا پروانه تأسیس) از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی هستند و به صورت مکتوب، سمعی، بصری و صحفه‌ای تولید، توزیع و عرضه می‌شوند از پرداخت مالیات معاف‌اند. اما یکی از مشکلاتی که همواره مؤسسات فرهنگی و هنری با آن مواجه هستند تفسیرهای متعدد از قوانین و آئین‌نامه‌هاست. اجرای منسجم و هماهنگ آئین‌نامه‌های حمایتی نیاز به همکاری و تفاهم بیشتر بین وزارت ارشاد و وزارت اقتصاد و دارایی دارد. علاوه بر این برخورداری فعالان عرصه‌های فرهنگی و هنری از خدمات بیمه‌ای نیز در این زمینه پیشنهاد می‌شود.

۴- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به‌عنوان متولی فرهنگ کشور، به‌گونه‌ای عمل می‌کند که به نظر می‌رسد برنامه‌های فرهنگ و ارشاد از بالا به پایین است و به نیازها و اقتضائات هر استان توجه نمی‌شود. پیشنهاد می‌شود، دستورالعمل‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌های کاری از سوی اداره کل فرهنگ و ارشاد و با توجه به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های استان و با نظارت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تدوین گردد.

۵- علاقه‌مندی مردم استان به اجتماعات مذهبی از ظرفیت‌هایی است که می‌تواند مورد توجه مسئولان قرار گیرد، از این رو حمایت از ایجاد مراکز قرآنی و کانون‌های مساجد در روستاها، برگزاری دوره‌های آموزشی در راستای توانمندسازی مدیران کانون‌های مساجد و برگزاری جشنواره‌های فرهنگی هنری، ورزشی مساجد در سطح استان پیشنهاد می‌شود.

۶- کردهای خراسان یکی از ایلات بزرگ چَمَشْگَرْک هستند که در عصر صفویه ابتدا

به نواحی ورامین و سپس به صورت تدریجی به نوار مرزی شمال خراسان کوچ نمودند. عده‌ای از سران این قوم در دوره صفویه، افشاریه و قاجار جزء صاحب‌منصبان نظامی بودند که نقش اساسی در تاریخ و تحولات خراسان داشته‌اند. تاریخ مهاجرت این قوم دقیق مشخص نیست، مهمترین عامل در این ارتباط عدم انسجام منابع و پراکندگی اسناد است. به‌طور کلی کردهای خراسان بواسطه موقعیت خاصی که داشتند چندان به تشکیلات اداری توجه نمی‌کردند و تدوین تاریخ این قوم به‌خصوص با گزارش‌های پراکنده منابع دوره صفویه مشکل است. با توجه به اینکه این گروه جمعیتی نقش مؤثری در تحولات تاریخی منطقه داشته است آیا به‌اندازه کافی مکتوبات در این زمینه وجود ندارد؟ پراکندگی اسناد و مدارک مربوط به این گروه جمعیتی یکی از مهمترین مشکلات محققان و پژوهشگران محلی برای تدوین تاریخ جامع کرمانج‌های خراسان است. اغلب این اسناد در خانواده‌های مهم نگهداری می‌شود و به‌واسطه نبودن مراکز اسناد در منطقه در معرض تهدید جدی و از بین رفتن هستند. اگر برخی مراکز فرهنگی همچون میراث فرهنگی اقدام به جمع‌آوری این اسناد کرده‌اند با هدف نمایشگاهی بوده و دسترسی محققان به آن‌ها مشکل است. شناسایی مجموعه‌های اسنادی در ارتباط با کرمانج‌های خراسان و اختصاص مرکزی اسنادی به این موضوع می‌تواند اقدام مهمی در جهت حفظ و نگهداری اسناد و مکتوبات باشد. تاکنون برخی از اسناد مربوط به کرمانج‌ها در برخی از کتاب‌ها چاپ و منتشر شده‌اند. تعدادی از این اسناد هم در مراکز اسنادی همچون گنجینه اسناد کتابخانه ملی، مرکز اسناد کتابخانه مجلس، مرکز اسناد آستان قدس رضوی و مرکز اسناد وزارت امور خارجه نگهداری می‌شوند. گزارش‌های کنسولگری‌های انگلیس و روسیه هم در این زمینه اطلاعات قابل توجهی دارند. تشکیل مرکز اسنادی که بتواند وظیفه جمع‌آوری، سازماندهی و راهنمایی پژوهشگران را در زمینه تدوین پژوهش‌های اثرگذار بر عهده بگیرد، در این زمینه پیشنهاد می‌شود.

تاریخ شفاهی یکی از شیوه‌های علمی جهت ثبت تاریخ، فرهنگ و ادبیات اقوام مختلف است. بهره‌گیری از خاطرات بزرگان موجب می‌شود تا بخشی از اسناد خانواده‌های قدیمی جمع‌آوری و آرشیو و یا منتشر شوند. ثبت و ضبط خاطرات بزرگان این امکان به وجود می‌آورد تا بخشی از وقایع تاریخی و فرهنگ مناطق مختلف کشور آرشیو شوند. مستندسازی موضوعات مهمی همچون حکام و خوانین کرد، یاغیان محلی، مراسم عروسی و عزاداری‌ها، بازی‌های محلی، موسیقی مقامی و فلسفه نواخته شدن هر یک از آهنگ‌ها، ورزش‌های محلی اعم از کشتی چوخه، ایلات و طوایف منطقه،

آداب و رسوم، امنیت، وقایع و رویدادها، اعیاد، وضعیت درمانی و بهداشتی، پوشش گیاهی و طبیعت، کوچ نشینی، دامداری و کشاورزی، شعر و شاعران کرمانج، آثار تاریخی، اصلاحات ارضی، مدارس قدیم و معلمان، انقلاب اسلامی، دفاع مقدس، شهدای استان و... موجب می‌شود تا تاریخ شفاهی ایلات و طوایف استان ثبت و به‌عنوان منابع آرشیوی نگهداری شود. تأسیس مرکزی جهت آرشیو اسناد محلی و انجام تاریخ شفاهی در خراسان شمالی ضرورتی است که موجب می‌شود تا تولیدات مهمی در زمینه تاریخ و ادبیات اقوام مختلف ساکن در این استان منتشر یا آرشیو شوند. مدیریت اسناد آستان قدس رضوی به‌عنوان بزرگترین مرکز تاریخ شفاهی در شرق کشور تاکنون اقدامات ارزنده‌ای را در این زمینه انجام داده است. تدوین تاریخ شفاهی کلات و قوچان از جمله طرح‌های اجرا شده در این مرکز هستند. طرح‌های انجام شده توسط مدیریت اسناد آستان قدس رضوی می‌تواند به‌عنوان مدلی عملیاتی، مورد استفاده قرار بگیرد.

استان خراسان شمالی، سکونتگاه تعداد زیادی از عشایر کشور است. به دلیل تأمین نشدن معاش اقوام عشایری، این قشر به حاشیه شهرهای بزرگتر مهاجرت کرده‌اند و در این مرحله به دلیل ناآشنایی با آسیب‌های اجتماعی و همچنین نبود آموزش‌های لازم فرهنگی و اجتماعی در مورد این افراد مانند نوزادی که در مقابل بیماری‌ها و اکسینه نشده به دام معضلات اجتماعی کشیده خواهند شد. جامعه عشایری استان خراسان شمالی مانند سایر جوامع شهری و روستایی نیازمند ایجاد زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی است تا برای آسیب‌ها و معضلاتی که اکنون این قشر با آن درگیر هستند، چاره‌اندیشی شود. فرهنگ، نوع سکونتگاه و بسیاری از ابعاد زندگی جامعه عشایری متفاوت از جوامع شهری و روستایی است، بنابراین می‌تواند بخشی از آسیب‌های اجتماعی حوزه عشایری متفاوت و متأثر از نوع زندگی عشایری باشد و به همین دلیل نیاز است که به‌صورت تخصصی این مسئله مورد بررسی قرار گیرد. در چنین شرایطی لازم است، آموزش اجتماعی مورد نیاز جامعه عشایری کوچ‌رو و ساکن در حاشیه شهرها در قالب برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و هنری به این افراد داده شود. نبود مطالعات و آگاهی کافی درباره جوامع عشایری در زمینه معضلات اجتماعی باعث شده که بعد از اسکان عشایر در حاشیه شهرها و کلان شهرها این قشر در دام معضلات عدیده‌ای بیفتند و با انواع مشکلات مواجه شوند. تشکیل دبیرخانه آسیب‌های اجتماعی در حوزه معاونت سیاسی و اجتماعی استانداری مربوط به جامعه عشایری نیز در استان پیشنهاد می‌شود. احداث کتابخانه‌های سیار در مناطق عشایری توسط اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی و همچنین مراکز یادگیری محلی در کانون‌های توسعه عشایری واقع توسط آموزش و پرورش استان از دیگر راهکارهای توسعه زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی عشایر استان است.

بدون تردید، صنعت نشر، مهمترین صنعت فرهنگی هر کشور است؛ صنعتی که رکود آن بر فعالیت‌های آفرینشی و حتی پژوهشی و مطالعات تأثیر می‌گذارد. هیچ آفرینش و پژوهشی بدون مخاطب نیست و اگر صنعت نشر کشوری نتواند میان پدیدآورندگان از یک سو و مخاطبان از سوی دیگر پیوند برقرار کند، داد و ستد میان ذهنهای مولد جامعه آسیب جدی می‌بیند. به عکس، نشری که فعال است و می‌تواند محصول فرهنگی خود را به درون جامعه ببرد، یا احیاناً موفق می‌شود خوانندگان تازه و تازه‌تری بیابد، نیازها و تقاضاهای جدیدی بر می‌انگیزد و بر آفرینش و تولید آثار تأثیر مستقیم می‌گذارد (آذرننگ، ۱۳۸۲: ص ۵۲-۵۳). شبکه اینترنت، شرایطی فراهم می‌کند که ناشران برای نشر اطلاعات، راههای ارزان‌تری را انتخاب کنند، زیرا مجلات و صفحات الکترونیکی، نسبت به نسخه‌های چاپ شده، از نظر اقتصادی به صرفه‌تر هستند. مجلات و کتاب‌های الکترونیکی، ناشر را از سرمایه‌گذاری پرهزینه آزاد کرده، نگهداری منابع اطلاعاتی برای او آسانتر شده و از هزینه چاپ آن‌ها کاسته خواهد شد. علاوه بر این، نشر الکترونیکی، یعنی کاستن هزینه‌های توزیع و انتشار. ناشر نه تنها با هزینه‌ای کمتر می‌تواند به خوانندگان دسترسی یابد بلکه با سرعت بالایی با آن‌ها در ارتباط خواهد بود. کاهش این هزینه‌ها افزایش سرعت رسوخ نشر الکترونیکی را در گردآوری اطلاعات، ذخیره و پردازش اطلاعات نوید می‌دهد. استان خراسان شمالی، از جمله استان‌هایی است که از وضعیت تقریباً مناسبی در زمینه سرانه مطالعه کتاب برخوردار است. با این حال، تعداد ناشران و کتابفروشان استان خیلی کم است. افزایش هزینه کاغذ و انتشار کتاب مشکلی است که بر سر راه ناشران استان قرار دارد؛ از این رو، حمایت دولت و ارائه تسهیلات به ناشران الکترونیکی، تقویت زیرساخت‌های سخت افزاری و نرم‌افزاری ناشران، تقویت زیرساخت‌های ارتباطی استان، حمایت در زمینه فرهنگ‌سازی و استقبال از کتاب‌های الکترونیکی، تسهیل صدور مجوز نشر کتاب الکترونیک و تربیت نیروی متخصص در زمینه نشر الکترونیک در دانشگاه‌ها و مراکز کار آفرینی پیشنهاد می‌شود.

یکی از سازمان‌هایی که در تولید محتوای فرهنگی نقش جدی دارد صدا و سیماست. تلویزیون به‌عنوان مهم‌ترین ابزار صدا و سیما می‌تواند نقش بارزی در آموزش، فرهنگ‌سازی و ارتباط بین افراد جامعه داشته باشد. این رسانه هم می‌تواند موجب گسترش ارتباطات بین انسان‌ها و هم قطع آن شود. در کشورهای توسعه‌یافته که سال‌های بیشتری به تلویزیون دسترسی داشته‌اند، تأثیر این رسانه در برخی زمینه‌ها بر آن‌ها کاهش یافته است. ولی در کشورهای جهان سومی که گزینه‌های کمتری برای ایجاد ارتباط بین

انسان‌ها وجود دارد تلویزیون نقش بیشتری دارد. در تعریف اجتماعی تلویزیون باید آن را نسبت به جامعه استفاده کننده از این وسیله ارتباط جمعی و در قالب آن سنجید. امروزه که مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی رشد و گسترش می‌یابد، تلویزیون به‌عنوان یک نهاد اجتماعی مورد بحث قرار می‌گیرد. همچنین در ادامه می‌توان گفت که تلویزیون حاصل یک تفکر دسته جمعی و به عبارتی یک فناوری اجتماعی است. در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تأسیس و یا گسترش شبکه‌های استانی صدا و سیما در دستور کار مسئولین ارشد نظام قرار گرفت. اهداف این شبکه‌ها پرداختن به فرهنگ بومی، آداب و رسوم ملی و مذهبی مردمان ایران در نقاط مختلف کشور، زبان‌ها و گویش‌های متنوع، ادبیات، موسیقی و هنرهای دستی، آثار تاریخی و مهمتر از آن، تاریخ هر یک از مناطق، مسائل و مشکلات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و همچنین ایجاد فضای کار و فعالیت برای نیروهای مستعد و متخصص موجود در استان‌ها اعلام گردید. صدا و سیما استان می‌تواند با تولید برنامه در زمینه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و عقیدتی تأثیرات فراوان در ابعاد مختلف زندگی مردم داشته باشد و روند زندگی مردم استان را نیز ترسیم و یا تعریف کند بنابراین، انتقال مفاهیم فرهنگ بومی از طریق رسانه رادیو و تلویزیون در سطح استان کاملاً ضروری به نظر می‌رسد. تولید برنامه به زبان‌ها و گویش‌های رایج در استان هدف زنده نگاه داشتن و یا احیای برخی زبان‌ها و گویش‌ها، معرفی مناطق و جاذبه‌های گردشگری استان، استفاده از ضرب‌المثل‌های محلی در راستای تقویت فرهنگ بومی پیشنهاد می‌شود؛ همچنین، برای آنکه اقوام و قومیت‌های استان احساس نزدیکی بیشتری به مرکز بکنند، پیشنهاد می‌شود تعدادی از برنامه‌های فرهنگی منتخب استان در شبکه‌های سراسر پخش گردد.

ج) پیشنهادها برای تحقیقات آینده

- انجام پیمایش در زمینه وضعیت هنری و فرهنگی روستاهای استان خراسان شمالی.
- تدوین بانک اطلاعاتی نقشه‌ها و ریشه‌شناسی تاریخی عناوین مکانی شهرها و روستاهای استان خراسان شمالی.
- شناسایی ویژگی‌های فرهنگی عشایر استان خراسان شمالی.
- شناسایی ویژگی‌های هنری و تاریخی موسیقی مقامی استان خراسان شمالی.
- پژوهش در زمینه گویش‌های رایج در خراسان شمالی و ریشه‌های تاریخی این گویش‌ها.

منابع

۱. بخشی، اکرم و علی‌وند شعاری، (۱۳۹۵) بررسی طرح و نقش قالی‌های اصیل کردی خراسان؛ گلجام ۲۹ (۲) ۹۲-۶۳.
۲. بذرگو، بهاره (۱۳۹۶) کاربرد نقوش سفره‌های کردی در طراحی نشانه‌های فرهنگی خراسان شمالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مشهد: موسسه آموزش عالی فردوس.
۳. بیگدلی، محمد رضا (۱۳۶۹) ترکمن‌های ایران، تهران: پاسارگارد.
۴. پيله ور، علی اصغر. (۱۳۹۵). اثرات تقسیمات کشوری بر نابرابری‌های شهری - ناحیه‌ای در خراسان شمالی. جغرافیا و پایداری محیط ۶(۲) ۱۶-۱.
۵. تأثیری، رضا (۱۳۹۳) شهر من بیجن یورد - تاریخ شهر بجنورد از نگاهی دیگر، تهران: درج سخن.
۶. توحدی، کلیم‌الله (۱۳۷۹) درخت چهل‌دستان بیست و یک افسانه کرمانجی، مشهد: محقق.
۷. جوادی یگانه، محمد رضا (۱۳۹۵) پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج سوم)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۸. حسن‌زاده، مراد (۱۳۸۹) کرمانجی اصیل، مشهد: محقق.
۹. خانی، داود؛ خراسانی طرقي، حامد؛ شیرازی، علی (۱۳۹۳) مطالعه تطبیقی فرهنگ اقوام کرد، ترکمن و فارس در خراسان شمالی؛ مطالعات میان فرهنگی، ۲۲ (۲) ۳۳-۹.
۱۰. خداداد حسینی، حمید و شهریار عزیزی (۱۳۹۸) مدیریت و برنامه‌ریزی استراتژیک (رویکردی جامع)، تهران: صفار.
۱۱. خراسان شمالی در آئینه گردشگری (۱۳۹۷). اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی. بجنورد: اداره کل میراث فرهنگی.
۱۲. ذوالفقاری کیکانلو، معصومه (۱۳۹۷). بررسی نماد، نقوش و نگاره‌های سفره‌های کردی در خراسان. بجنورد: بیژن یورد.
۱۳. رحمتی، علی (۱۳۹۴) فرهنگ قومی و جغرافیایی شهرها و آبادی‌های خراسان شمالی، بجنورد: انتشارات بیژن یورد.
۱۴. رضایی، تقی (۱۳۹۳). تجلی عاشورا در گرافیک ایران با تأکید بر آئین‌واره‌های خراسان شمالی؛ پروژه عملی: بازسازی و استفاده از نمادهایی که قابلیت گرافیکی دارند پیرامون موضوع ذکر شده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر و معماری.
۱۵. زارعی، آزاده (۱۳۹۵) طراحی مرکز موسیقی بجنورد با تأکید بر نقش موسیقی محلی و بومی خراسان شمالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد موسسه آموزش عالی اقبال لاهوری، دانشکده معماری و شهرسازی.
۱۶. زنده دل، حسن؛ احمد معصومی، صدیقه یعقوبی فاز (۱۳۹۰). استان خراسان شمالی، تهران: ایرانگردان (کاروان جهانگردان).
۱۷. سعیدیان، عبدالحسین (۱۳۸۸). دایرةالمعارف سرزمین و مردم استان خراسان شمالی، سرویراستار: بتول مجتبی. - تهران: آرام.
۱۸. سویدانلویی، آدینه محمد (۱۳۹۵). بررسی زمینه‌های همگرایی، واگرایی با هویت ملی قوم کرمانج

- خراسان، بجنورد: بیژن یورد.
۱۹. شکری، مریم (۱۳۹۷)، بررسی جنبه‌های انسان‌شناسی فرهنگی در ادبیات شفاهی مردم شهرستان اسفراین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشکده علوم اجتماعی.
۲۰. شعوری، مریم، نجفی، امیر. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر توسعه نظام مالکیت معنوی و دانش ثبت شده در ایجاد انگیزه برای نوآوری صنعت. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۲۳۰-۲۱۷(۳)۷.
۲۱. شورای فرهنگ عمومی (۱۳۸۶) شاخص‌های فرهنگ عمومی، دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی.
۲۲. صالحی امیری، سیدرضا، رمضانعلی رویایی و محمد سلیمی (۱۳۹۶) درآمدی بر شاخص‌های فرهنگی مطلوب، اسلام و مطالعات اجتماعی، ۴(۱۶)۹۰-۶۰.
۲۳. صفرزاده، حبیب؛ مهماندوست، نورعلی و رستمی، محمد باقر (۱۳۹۸). موسیقی مقامی خراسان شمالی: چالش‌ها و راه کارهای توسعه. مشهد: مداد مشکی.
۲۴. طرح ملی توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (۱۳۹۵). تهران: وزارت کار و رفاه اجتماعی.
۲۵. عابدی، علی و همکاران (۱۳۹۷). گرانبهاتر از دُر: معرفی صنایع دستی استان خراسان شمالی، بجنورد: معاونت صنایع دستی اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی.
۲۶. عربزاده، عباس (۱۳۹۰). خراسان شمالی گنجینه فرهنگ‌ها (با قاب) : بجنورد، عرب زاده.
۲۷. فرجی راد، خدر، کاظمیان، غلامرضا. (۱۳۹۶). تحلیل فضایی عوامل اجتماعی و فرهنگی پیشران و مانع آمایش و توسعه منطقه‌ای در استان خراسان شمالی. جامعه‌شناسی کاربردی ۲۸(۴)۱۵۵-۱۷۲. doi: ۱۰/۲۲۱۰۸/۱۰/۱۷۲۱۷۳۷.jas
۲۸. فلاحی، کیومرث (۱۳۹۳) رفتارشناسی ایرانیان، درآمدی بر شناخت روحیات، فرهنگ و رفتار مردم ایران، تهران: مهکامه.
۲۹. قدیمی، مجتبی؛ ملکیان، منصوره و سفیانیان، علیرضا (۱۳۹۵). ارزیابی توان منطقه حفاظت شده قرخود برای گردشگری گسترده و متمرکز. جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای. شماره ۱۸.
۳۰. قربانپور، رمضانعلی (۱۳۸۹). خوششان تمدن گمشده (تاریخچه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی شهر فاروج)، ویراستار محمد دانشور ... [و دیگران]-. تهران: همای دانش.
۳۱. گریوانی فاطمه، شاد مهتری محمدطاهر (۱۳۹۴) وضعیت چهار مؤلفه کلی محیط کسب و کار در استان خراسان شمالی. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی. ۲۳(۷۴)۱۵۱-۱۷۰.
۳۲. گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان خراسان شمالی (۱۳۹۷) بجنورد: سازمان مدیریت و برنامه ریزی.
۳۳. گلی، داود (۱۳۹۳) بررسی نگرش‌های فرهنگی مسلط بر قومیت‌های مختلف ساکن در روستاهای استان خراسان شمالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد؛ دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی.
۳۴. گنجی، محمد رضا (۱۳۹۱) مشارکت مهمترین راهبرد توسعه شهری و روستایی با تأکید بر اشتغال و امنیت اجتماعی، مجله تعاون و کشاورزی ۳۸۲(۲)۵۲-۴۱.
۳۵. متولی حقیقی، یوسف (۱۳۸۷). پژوهشی پیرامون تاریخ تحولات سیاسی خراسان شمالی، مشهد: آهنگ قلم.
۳۶. محمد پور جابری، مرتضی (۱۳۹۶) تبیین و بازتعریف فرآیند برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای با رویکرد

- آینده نگاری راهبردی (موردپژوهی استان خراسان شمالی) پایان‌نامه دکترای تخصصی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۳۷. محمدی، سمیرا (۱۳۹۶). دهکده گردشگری عشایر خراسان شمالی (با رویکرد رونق کسب و کار)/ ویراستار: مائده پنتق. - بجنورد: گسترش علوم نوین.
۳۸. مروی، صادق؛ مروی، مرضیه و مروی، فاطمه (۱۳۹۴). گراتی؛ نگین اسفراین. ویراستار: اعظم گرجی. - اسفراین: باغ کاغذی.
۳۹. مریدی، محمد رضا؛ تقی زادگان، معصومه (۱۳۹۰) سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و توسعه اجتماعی برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی بخش فرهنگ: ارزیابی طرح‌های کلان رونق بخشی به بازار هنر ایران در دهه ۱۳۸۰. مطالعات جامعه‌شناختی ایران، ۱(۲) ۱۰۱-۱۳۱.
۴۰. معین، محمد (۱۹۹۳)، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۴۱. مقیمی، محمد اسماعیل (۱۳۹۱) سیمای فرهنگی شهر شیروان، شیروان: شیلان.
۴۲. ملایی، خداکرم (۱۳۹۷) توسعه پایدار منطقه‌ای در خراسان شمالی با تأکید بر ظرفیت نهادی (مورد پژوهش شهرستان‌های بجنورد و راز و جرگلان) پایان‌نامه دکترای تخصصی، دانشگاه شهید بهشتی.
۴۳. منوچهری، بهار؛ شیعه، اسماعیل (۱۳۹۲) سطح‌بندی میزان توسعه‌یافتگی اجتماعی - اقتصادی استان خراسان شمالی با استفاده از مدل تاپسیس؛ مطالعات مدیریت شهری، ۲(۱۵) ۸۴-۷۳.
۴۴. نمازی، سکینه (۱۳۹۱). جغرافیای تاریخی و ادبیات شفاهی رودین - خراسان شمالی مشهد: قلم آذین.
۴۵. نوروزی، نوروز علی (۱۳۸۹) هفت مقام دوتار به انضمام گوشه‌هایی از ادبیات و فرهنگ کرمانج بجنورد: عضدی.
۴۶. یاوری، حسین (۱۳۸۹) شناخت گلیم و گلیم مانده‌های ایران، تهران: آذر.
۴۷. یاوری، حسین و شیدا سرخوش (۱۳۹۷) آشنایی با لباس‌ها و پوشاک‌های سنتی مردم مناطق مختلف ایران، تهران: آذر.

منابع الکترونیکی

۱. وبسایت اداره کل ارشاد اسلامی خراسان شمالی <https://khsh.farhang.gov.ir>
۲. وبلاگ تخصصی بجنورد، ۱۴۰۰ <http://bojnord1400.mihanblog.com>
۳. خبرگزاری ایسنا <https://www.isna.ir>
۴. پایگاه اطلاع رسانی فهما <https://fahma.org>

منابع لاتین

1. Ekmekci, O., Casey, A., Rosenbusch, K., Cataldo, C., &Byington, L. (2013). Re-examining the influence of societal culture on organizational identity, *Journal of International Business and Cultural Studies*, 7.
2. Gill, T. G. (2013). *Culture, Complexity, and Informing: How Shared Beliefs Can Enhance*

Our Search for Fitness, Informing Science: the International Journal of an Emerging Trans-discipline, 16.

3. mello, D. Eriksen, M. (2010). software, sports day and sheera, culture and identity processes within a global software organization in india, information and organization, 20.
4. Simpson, J. (2016). The Heart of the University: Library Link Location on Doctoral Granting Institutions Webpages and Correlation with Research Output. The Journal of Academic Librarianship, 42 (5), 503-5085.

ارزیابی اسناد و مدارک موجود در مجموعه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و ادارات تابعه در استان‌ها و شهرستان‌ها نشان می‌دهد که اطلاعات و آمار دقیقی از وضعیت تولید، توزیع و مصرف حوزه فرهنگ و هنر وجود ندارد و اگر هم گزارشی وجود داشته باشد، کمتر بر واقعیات و نیازهای فرهنگی و هنری استان‌ها متکی است. این در حالی است که برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مطلوب، توصیف و تحلیل وضعیت فرهنگی و هنری استان‌ها ضروری است. بدین منظور، این مجموعه با هدف شناسایی وضعیت فرهنگی و هنری استان‌ها؛ شناسایی اقدامات و برنامه‌های انجام‌شده و در حال انجام فرهنگی و هنری؛ شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای حوزه فرهنگ و هنر؛ شناسایی خواسته‌ها و نیازهای فرهنگی و هنری؛ و سرانجام، شناسایی ظرفیت‌های بومی حوزه فرهنگ و هنر استان‌های کشور انجام شده است.

